

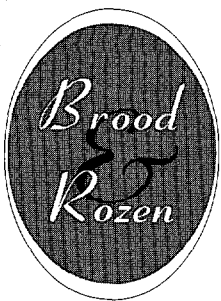
Brood
Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen
2000/2
Rozen

Brood

*Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen*

2000/2

Rozen

Brood & Rozen

Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door
Amsab - Instituut voor Sociale Geschiedenis
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
Tel.: (09) 224 00 79
Fax: (09) 233 67 11
e-mail: broodenrozen@pandora.be
Voorzitter: Herman Balthazar
Directeur: Wouter Steenhaut

Hoofredactie: Paule Verbruggen

Eindredactie: Ludwine Soubry

Kernredactie: Piet Creve, Denise De Weerd, Bart De Wilde, Hendrik Ollivier, Ludwine Soubry, Omar Van Hoeylandt, Martine Vermandere, Paule Verbruggen

Redactieraad: Wouter Dambre (journalist), Eric Defoort (KUB), Gita Deneckere (RUG), Maria De Waele (MIAT), Marc Hooghe (VUB), Anne Morelli (ULB), Jan Ouvry (journalist), Patrick Pasture (KUL), Koen Raes (RUG), Bob Reinalda (KU-Nijmegen), Marc Reynebeau (journalist), Peter Scholliers (VUB), Marcel van der Linden (IISG), Rudi Van Doorslaer (Commissie voor Joodse Goederen), Sylvia Van Peteghem (RUG), Guy Vanthemsche (VUB)

Vormgeving: Patricia Rau

Illustraties: Geert Bonne, Rita Calcoen, Lieve Cosyns, Nathalie Demeester, Ludwine Soubry

Secretariaatswerk: Peggy Bamps, Michèle Beernaerts, Gwendolina Van Hoecke

Verzending en abonnementen: Peggy Bamps, Luc Beirnaert, Gwendolina Van Hoecke

Advertenties: Peggy Bamps

Druk: Druk in de Weer, Forelstraat 35, 9000 Gent

Abonnementen en losse nummers

Individueel: 750 BEF

Organisaties: 1500 BEF

Bibliotheken en archieven: 750 BEF

Buitenland: 1500 BEF

Losse nummers: 200 BEF

Themanummers: 350 BEF

Als abonnee bent u tegelijk lid van Amsab. De leden ontvangen *Brood & Rozen* en *IALHI newsletter* en krijgen korting op de Amsab-publicaties

Alle illustraties behoren tot de Amsab-collectie, tenzij anders vermeld

ISSN: 1370-7477

Uw persoonsgegevens zullen opgenomen worden in het ledenbestand van Amsab conform de bepalingen van de wet van 8 december 1992 betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Ze zullen alleen gebruikt worden om u op de hoogte te houden van de activiteiten van de instelling. U hebt tevens het recht jaarlijks uw persoonlijke gegevens op te vragen en te laten verbeteren wat eventueel fout is

Reacties en suggesties zijn welkom

Omslagillustratie: Fragment van een BWP-affiche voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1932

Edito

Links en gemeentepolitiek, *Paule Verbruggen* p. 4

Bijdragen

De houding van links bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen met extreem-rechtse deelname (Gent en Antwerpen in 1938), *Dirk Martin* p. 7

Communistische gemeenteraadspolitiek in Vlaanderen tijdens de tussenoorlogse periode. Het geval Gent 1926-1938, *Luc Peiren* p. 17

Les Villes Tentaculaires. De socialistische propaganda in de Vlaamse rand rond Brussel vóór 1914, *Bart De Nil* p. 37

De politiek-electorale aanwezigheid van de socialisten in de 19 Brusselse gemeenten sinds de Tweede Wereldoorlog, *Ann Mares* p. 57

Het socio-professioneel profiel van de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen 1946-1994, *Herwig Reynaert* p. 81

De loopbaan van socialistische burgemeesters: de partij als politieke academie, *Johan Ackaert*... p. 97

"La commune pour le socialisme" de Louis Bertrand, *Jean Puissant* p. 115

Louis Bertrand et Gand, *Jean Puissant* p. 125

Un municipaliste Ministre wallon des Pouvoirs locaux; André Cools et le décret sur le Fonds des communes (20 juillet 1989), *Serge Fillot* p. 129

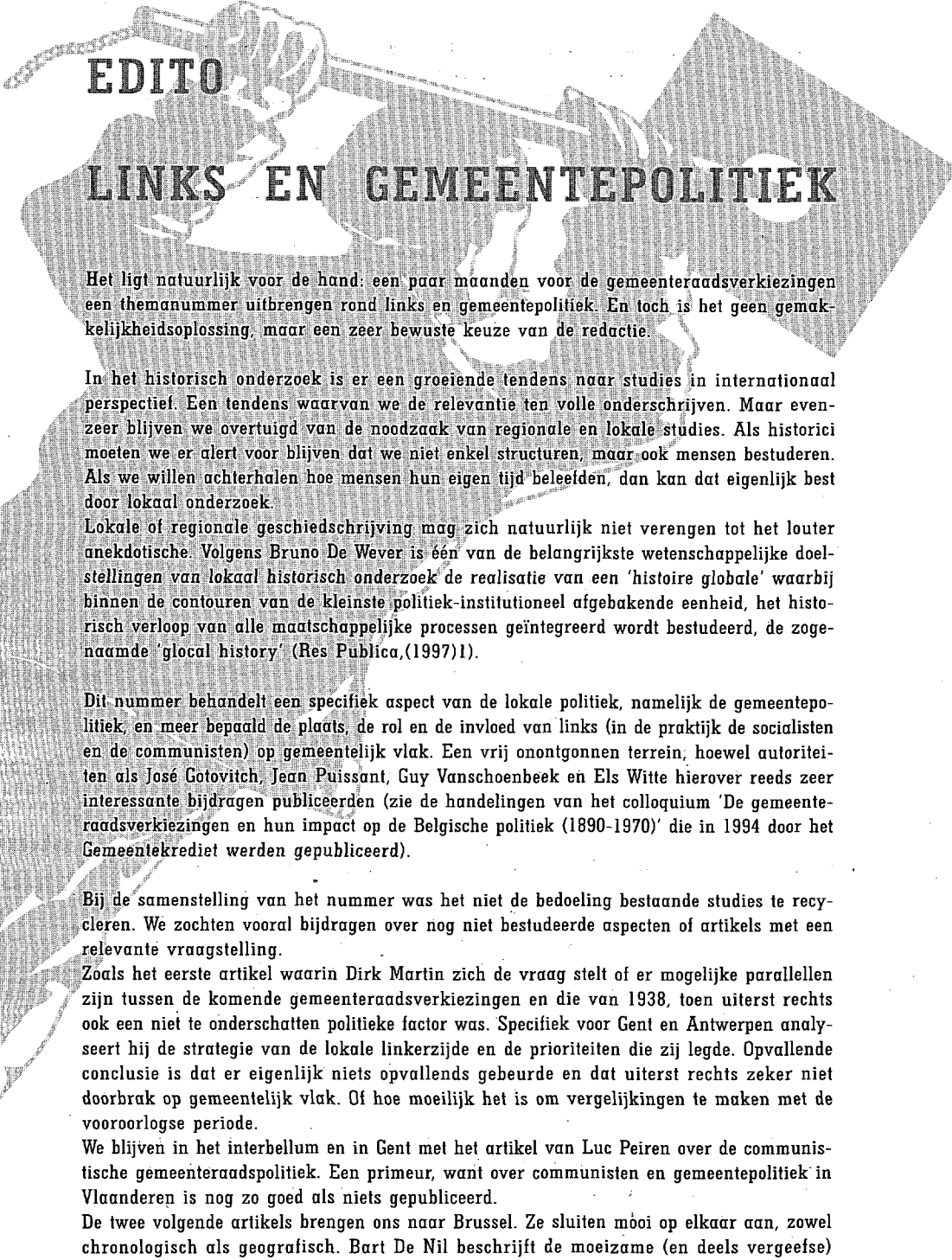
Le socialisme des Beffrois: un socialisme devenu institution. Une approche historique de la fédération socialiste du Nord de la France, *Rémi Lefebvre* p. 145

Bronnen

It's a family affair - Jozef Chalmet, burgervader van Zelzate, *Piet Creve* p. 169

Lucien Vandenborre, burgemeester van Wortegem-Petegem, *Rik De Coninck* p. 171

De strijd om het gemeentehuis. Walshoutem, 1946-1976, *Bart Willems* p. 175

EDITO

LINKS EN GEMEENTEPOLITIEK

Het ligt natuurlijk voor de hand: een paar maanden voor de gemeenteraadsverkiezingen een themanummer uitbrengen rond links en gemeentepolitiek. En toch is het geen gemakkelijheidsoplossing, maar een zeer bewuste keuze van de redactie.

In het historisch onderzoek is er een groeiende tendens naar studies in internationaal perspectief. Een tendens waarvan we de relevantie ten volle onderschrijven. Maar evenzeer blijven we overtuigd van de noodzaak van regionale en lokale studies. Als historici moeten we er alert voor blijven dat we niet enkel structuren, maar ook mensen bestuderen. Als we willen achterhalen hoe mensen hun eigen tijd beleefden, dan kan dat eigenlijk best door lokaal onderzoek.

Lokale of regionale geschiedschrijving mag zich natuurlijk niet verengen tot het louter anekdotische. Volgens Bruno De Wever is één van de belangrijkste wetenschappelijke doelstellingen van lokaal historisch onderzoek de realisatie van een 'histoire globale' waarbij binnen de contouren van de kleinste politiek-institutioneel afgebakende eenheid, het historisch verloop van alle maatschappelijke processen geïntegreerd wordt bestudeerd, de zogenaamde 'glocal history' (Res Publica, (1997)1).

Dit nummer behandelt een specifiek aspect van de lokale politiek, namelijk de gemeentepolitiek, en meer bepaald de plaats, de rol en de invloed van links (in de praktijk de socialisten en de communisten) op gemeentelijk vlak. Een vrij onontgonnen terrein, hoewel autoriteiten als José Gotovitch, Jean Puissant, Guy Vanschoenbeek en Els Witte hierover reeds zeer interessante bijdragen publiceerden (zie de handelingen van het colloquium 'De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970)' die in 1994 door het Gemeentekrediet werden gepubliceerd).

Bij de samenstelling van het nummer was het niet de bedoeling bestaande studies te recycleren. We zochten vooral bijdragen over nog niet bestudeerde aspecten of artikels met een relevante vraagstelling.

Zoals het eerste artikel waarin Dirk Martin zich de vraag stelt of er mogelijke parallellen zijn tussen de komende gemeenteraadsverkiezingen en die van 1938, toen uiterst rechts ook een niet te onderschatten politieke factor was. Specifiek voor Gent en Antwerpen analyseert hij de strategie van de lokale linkerzijde en de prioriteiten die zij legde. Opvallende conclusie is dat er eigenlijk niets opvallends gebeurde en dat uiterst rechts zeker niet doorbrak op gemeentelijk vlak. Of hoe moeilijk het is om vergelijkingen te maken met de vooroorlogse periode.

We blijven in het interbellum en in Gent met het artikel van Luc Peiren over de communistische gemeenteraadspolitiek. Een primeur, want over communisten en gemeentepolitiek in Vlaanderen is nog zo goed als niets gepubliceerd.

De twee volgende artikels brengen ons naar Brussel. Ze sluiten mooi op elkaar aan, zowel chronologisch als geografisch. Bart De Nil beschrijft de moeizame (en deels vergeefse)

pogingen van de Brusselse socialisten vóór 1914 om de buitengemeenten rond Brussel te veroveren. Moeizaam niet alleen door het klerikale cordon rond de plattelandsgemeenten, maar ook door hun eentalig Vlaams karakter, daar waar de Brusselse federatie dominant Franstalig was. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de Brusselse voormannen zich vooral toonden rond verkiezingsmomenten terwijl het echte veldwerk werd verricht door de plaatselijke (en Vlaamse) leidende figuren.

Dat het de socialisten in Brussel zelf (de 19 Brusselse gemeenten) politiek-electoraal beter verging, zeker na de Tweede Wereldoorlog, wordt ons nauwgezet uit de doeken gedaan door Ann Mares. Van 1946 tot 1958 kenden de socialisten een echte doorbraak, in die mate zelfs dat ze na de verkiezingen van 1952 en 1958 uitgroeiden tot de belangrijkste politieke familie in Brussel. Vanaf 1970 echter zou ook de taalfactor de positie van de socialisten in de Brusselse gemeenten ingrijpend beïnvloeden.

Herwig Reynaert en Johan Ackaert zijn beiden politicoloog en specialist op het vlak van gemeentepolitiek. Zij gaan dieper in op het profiel van de socialistische lokale verkozenen. Reynaert analyseert de verkozenen naar geslacht, beroepscategorie en leeftijd, Ackaert spitst zich toe op één categorie van lokale mandatarissen, namelijk de socialistische burgemeesters. Beiden komen tot enkele intrigerende vaststellingen. Bruno De Wever wijst er in reeds genoemd artikel op dat de meerwaarde van dergelijk onderzoek ligt in het blootleggen van mechanismen en recurrenties in de bonte variaties van de lokale politiek, waardoor het particuliere 'gewemel' wat meer universeel wordt.

Niets is minder waar, maar ook het particuliere 'gewemel' blijft ons inziens relevant, omdat het aantoonst dat de historische werkelijkheid dikwijls complexer is dan uit modellen en schema's blijkt. Vandaar de volgende bijdragen waarin twee lokale verkozenen van dichtbij worden gevolgd. Niet zomaar verkozenen maar wel rasechte municipalisten, namelijk Louis Bertrand en André Cools. Jean Puissant toont hoe Louis Bertrand als schepen van Financiën te Schaarbeek de theorie van Cesar De Paepe over de rol van de sociale gemeente als basis van de samenleving in de praktijk uitwerkte. Hij stelt zich daarbij wel fijntjes de vraag of zijn municipalisme wel als socialistisch kan bestempeld worden. Als aardigheidje krijgen we er nog een stukje bij over de vriendschap tussen Louis Bertrand en een andere socialistische schepen van Financiën, Edward Anseele.

Serge Fillot brengt een omstandig relaas over de totstandkoming van het decreet-Cools dat een hervorming van het Gemeentefonds in Wallonië tot stand bracht en dit als illustratie van de visie van Cools op de rol van de gemeente.

De theorie van het socialistisch municipalisme werkte ook inspirerend bij de Franse socialisten. Vooral de 'possibilisten' of de aanhangers van de reformistische Brousse maakten hiervan een programmapunt. In een laatste bijdrage toont Rémi Lefebvre op een zeer bevattelijke manier hoe echter ook de 'revolutionaire' guesdisten uit het Noorden van Frankrijk, ondanks hun aanvankelijk wantrouwen tegenover het gemeentelijk kader, zeer vlug het municipalisme in de praktijk omzetten.

Naast de Bijdragen hielden we eraan in de Bronnen een aantal kleinere gemeenten te belichten. Om weer eens Bruno De Wever te citeren: uitspraken over lokale politiek zijn immers dikwijls gebaseerd op gegevens over gemeenten met meer dan 10.000 inwoners om de eenvoudige reden dat voor de kleinere gemeenten niet altijd voldoende bronnen voorhanden zijn. Het weglaten van die kleinere gemeenten in het onderzoek kan echter tot een vertekening van de realiteit leiden. Vandaar de stukjes van Piet Creve, Rik De Coninck en Bart Willems. Ze zijn gebaseerd op archief dat ze zelf bijeengesprokkeld hebben. En tonen het belang aan van een verdere zoektocht naar archief van kleinere gemeenten voor een verfijning en nuancering van het onderzoek.

Ik zou zeggen, maak uw keuze...

Paule Verbruggen

wilchar
38.

PAS DE SALETÉS DANS NOS MAISONS COMMUNALES
UN MOYEN EFFICACE !
VOTEZ SOCIALISTE

Affiche van Wilchar voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1938

De houding van links bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen met extreem-rechtse deelname (Gent en Antwerpen in 1938)

Dirk Martin, werkleider SOMA

De mogelijkheid van een nieuw uiterst-rechts succes bij de komende gemeenteraadsverkiezingen maakt het verleidelijk naar parallellen in het verleden te zoeken. Het ligt voor de hand daarbij aan de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 te denken. Welke strategie volgde de lokale linkerzijde in een verkiezingscampagne waaraan Rex en Vlaams Nationaal Verbond (VNV) deelnamen? Wat leken hen de belangrijkste problemen en remedies op lokaal vlak? Kreeg de strijd tegen de fascistische partijen voorrang? Aan de hand van een aantal antwoorden op deze vragen zal blijken dat een vergelijking met de vooroorlogse periode niet voor de hand ligt.

De algemene context

De gemeenteraadsverkiezingen van zondag 16 oktober 1938 waren voorafgegaan door enkele woelige jaren. Economische en communautaire problemen bleven voor politieke instabiliteit zorgen. Conservatieven spraken over 'regimecrisis', maar hun onrust hing meer samen met het feit dat regeren zonder socialisten onmogelijk was geworden. Tevens waren de sociale verworvenheden na de grote stakingen van 1936 niet door iedereen in dank afgenomen. Overigens was uiterst rechts sinds de parlementsverkiezingen van 1936 een factor geworden om rekening mee te houden. De internationale toestand werd steeds slechter en op de koop toe was de economie in 1938 opnieuw in een recessie terechtgekomen.

Ook op lokaal vlak was de voorbije periode niet onopgemerkt voorbijgegaan. De katholieke en VNV-oppositie in de Antwerpse gemeenteraad legde het socialistisch-liberale college geleid door burgemeester Huysmans voortdurend het vuur aan de schenen, onder andere met betrekking tot de belastingdruk, de urbanisatie- en havenpolitiek. Maar de katholieken hadden het de vrijzinnige partijen vooral niet vergeven dat die de stadssubsidies voor het vrij onderwijs hadden afgeschaft.

De rancune ging zo ver dat de lokale Katholieke Vlaamse Volkspartij, het VNV en het jonge Rex voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 een 'concentratie' tegen het 'rode' stadsbestuur poogden te vormen. Die mislukte echter op het laatste nipper-tje.

Te Gent, dat in even slechte financiële papieren zat als de Scheldestad, zag het er ook al niet rooskleurig uit. In 1934 was de Belgische Werkliedenpartij (BWP) er na het schandaal van de Bank van de Arbeid (waar in de socialistische financieschepen Balthazar gemengd was) uit het college gewipt. Katholieken en liberalen bestuurden alleen verder. De socialisten zouden de volgende vier jaar gebruiken voor een oppositie die het vooral gemunt had op de katholieke onderwijspolitiek, de verhoging van de taksen, de loonsverminderingen bij het stads personeel en de misbruiken in de door katholieke schepenen beheerde stadsdiensten. Met leedvermaak stelden de socialisten vast dat de 'bourgeoisie' het niet beter kon dan zij...

De drie communisten in de gemeenteraad (in Antwerpen waren er helemaal geen) deden daar nog een schepje bovenop. Voor hen kwam het erop neer dat de meerderheid heel eenvoudig geen democratische politiek kon voeren zolang grootfinancier en grootindustrie de plak zwaaiden. Maar ook de reformistische BWP kreeg er van langs.

Hadden de ontwikkelingen van de voorbije jaren in het zicht van de gemeenteraadsverkiezingen overigens iets veranderd aan de machtsverhoudingen bij de lokale partijen, en in het bijzonder bij de Antwerpse en Gentse BWP?

Opvallend: in beide steden werden opnieuw enkele 'burgerlijke' intellectuelen binnengehaald. Figuren uit de partijpers verloren invloed te Gent maar wonnen er te Antwerpen. Daar bleven de vakbonden traditioneel het best vertegenwoordigd terwijl te Gent een groter aantal figuren uit andere geledingen van de zuil kon opge-

merkt worden:

Eén ding was echter in beide steden duidelijk: zowel in de ultra-reformistische federatie Gent als in Antwerpen hadden de demanistische elementen niet echt de kans gekregen om door te breken. Het was trouwens notoir dat noch Huysmans noch Balthazar zich achter de sterke staat-ideeën van partijleider De Man hadden geschaard. Was er bij de andere partijen ook beweging? Ondanks machtsverschuivingen in het voordeel van de arbeidersvleugel, bleven de katholieken voor elk wat wils bieden. Duidelijk was evenwel dat er bij hen in de voorbije periode geen verdieping van de democratische ideeën plaatsgegrepen had.

Bij de liberalen daarentegen leken - althans nationaal - een aantal conservatieve reflexen opgeborgen. Parallel daarmee bleek de Antwerpse Liberale Associatie haar traditionele eerste plaats op de lijst opgegeven te hebben ten voordele van een 'democratisch' korps. De associatie bleef nochtans zwaar doorwegen. Dat was nog duidelijker te Gent. In elk geval bleek de crisis de liberalen niet naar rechts te hebben geduwd.

Alhoewel de verkiezingsstrijd overschaduwd werd door de Sudetencrisis draaide de partijpropaganda nu op volle toeren.

Waarop zou links in de gegeven omstandigheden de nadruk leggen in zijn verkiezingscampagne? In concreto: hoe zagen socialisten en communisten de weinig rooskleurige periode die voorbij was? Welke leken hun de belangrijkste problemen en oplossingen op lokaal vlak? Richtten zij hun pijlen op extreem-rechts of op de andere partijen? Of poogden zij integendeel een aantal rechtse thema's te recupereren?

Gedeeltelijke polarisatie van de verkiezingsstrijd

Antwerpen

De Antwerpse BWP besteedde extra veel zorg aan haar imago en programma.

Er werd uitgepakt met een dikke program-mabrochure. Deze gaf een overzicht van het door het college gepresteerde werk, gekoppeld aan beloften voor de toekomst. De nadruk lag op de verwezenlijkingen op sociaal en welzijnsvlak onder socialistische impuls, en dat ondanks de crisisjaren.

Naar de toekomst toe voorzag ze het bouwen van nieuwe nutsvoorzieningen (ziekenhuis, schouwburg enz), het vlotter maken van het verkeer, de urbanisatie van de dokwerkers- en arbeiderswijken Dam en Luchtbal en een centralisatie van de stadsdiensten. De Antwerpse BWP bleef realistisch: daar was geld voor nodig. Belastingen moesten natuurlijk verder betaald worden, ook al omdat de staat de gemeenten "plunderde"; de nadruk zou echter blijven liggen op de rechtstreekse belastingen. Maar de fiscaliteit mocht de bevolkingsvlucht zeker niet doen toenemen.

Daarmee waren de typisch "Antwerpse vraagstukken" echter niet opgelost. Deze lagen op financieel vlak. Ze vloeiden volgens de socialistische voort uit het feit dat honderden hectaren militaire gronden van de oude vestingen niet konden gebruikt worden en dat Brussel de stad 'verplicht' had de door de staat onteigende "Noordergronden" aan de haven over te nemen. Die raakten echter niet verkocht als industrieterrein. Voor een oplossing kon alleen de staat zorgen...

De leefbaarheid van de stad stond of viel overigens met die van de haven. Basisprincipe: de haven is gemeenschappelijk bezit van de bevolking, niet van de "geldmuur". De

belangen van de handel werden echter door de socialistische - naar eigen zeggen - goed gediend: zowel arbeidsindeling als haven-technische mogelijkheden werden gemoderniseerd. Maar naast een politiek van lage prijzen en de uitstekende verhoudingen tussen de stad en de patronale organisaties werden ook de belangen van de havenarbeiders niet vergeten.

Kortom, de lokale BWP legde de nadruk op de maatschappelijke rol van de stad, en op een op productiviteitsstijging in de haven en in de stadsdiensten gericht beleid. Naast de sociaal-economische rol van de lokale besturen moest echter ook de staat zijn verantwoordelijkheden opnemen.

Overigens werd er in het uitgebreide programma zelf met geen woord over uiterst rechts gerept. Wel vond men op een onopvallende plaats een kadertje met "*Rex en VNV zijn de vijanden van ons land. Maar toch brachten de Katholieken die vijanden in het bestuur van de Provincie Antwerpen. In het stadsbestuur komen zij nooit. Daar zorgen de socialistische voor*". Ook had burgemeester Huysmans bijvoorbeeld niet gearzeld om antisemitische slogans aan het VNV-hoofdkwartier te laten weghalen.

Wat er ook van zij, de BWP sprak dus weinig revolutionaire taal. Men kon verwachten dat de communisten - die trouwens te Antwerpen en te Gent hetzelfde basisprogramma voorstelden - zich radicaler zouden tonen. Hun voornaamste eis bleek de "verbreding" van de gemeentelijke zelfstandigheid zodat de gemeenteraad ook algemene problemen zou kunnen aanpakken en zelfstandig zou kunnen beslissen over lokale politie, plaatselijke taksen, benoeming van de burgemeester en taalregeling.

Een tweede belangrijk punt betrof het beschermen van de bevolking tegen de "kapi-

**STEUNT DE KOMMUNISTEN BIJ DE ———
——— GEMEENTEVERKIEZING 1938**

*Postkaart van de Antwerpse communisten waarop de eenheid
van arbeiders en anti-fascisten gepropageerd wordt*

talistische monopolies". De uitbating in regie van de grote openbare diensten was een must. Qua gemeentefinanciën moest men *"de rijken (de grote ondernemingen) doen betalen"* en een democratische hervorming van belastingen en taksen doorvoeren. Een politiek van openbare werken, inbegrepen woningbouw, was noodzakelijk om de werkloosheid in te dijken. Overigens was een uitbreiding van de *"werken van sociale hulp"* nodig. En een opvallende eis: *"vrije toegang van de vrouwen tot alle gemeentebestedingen"*.

Maar de communisten besteedden ook aandacht aan de bescherming van kleinhandelaars en ambachtslui: er werd onder andere een bijzondere belasting op de grootwarenhuizen voorgesteld. Tenslotte werd gesteld dat ook zou deelgenomen worden aan lokale acties voor het behoud van de vrede en de bescherming tegen luchtaanvallen.

Duidelijk naar de socialistische toe werd nog een oproep gelanceerd voor de vereniging van alle arbeiders en democratische krachten op gemeenschappelijke lijsten, tegen fascisme en reactie.

De aanvaringskoers met de socialistische, kort geleden nog voorgesteld als de gangmakers van het kapitalisme, leek opgegeven. Van die Volksfrontpolitiek zou overigens niets terecht komen. Een miniconcentratie met enkele linkse miniaturformaties onder de naam Vlaams Blok voor Zelfbestuur en Democratie nam als dusdanig zelfs geen deel aan de verkiezingen.

Interessant detail: dit (niet specifiek Antwerpse) programma werd vervolledigd met een lokale pamflettencampagne tegen de zogenaamde technocraten van de zachte zonderling Frenssen. Volgens de Antwerpse communisten zou Frenssen - *"overigens als Trotskistisch handlangers van het fascisme met klank uit de KP gesloten"* - bij een nederlaag

van Rex en VNV dienen om de gemeenteraad in het voordeel der *"reactie"* belachelijk te maken...

Wat gebeurde er ondertussen in Gent?

In het *Gemeentelijk Kiesplatform* (sic) van de lokale BWP werd eerst uitgepakt met wat de partij in de voorbije jaren gedaan had om aan de stadsbegroting een sociaal karakter te geven.

Opvallend was dat het eigenlijke programma begon met de belofte dat de taalwetten op bestuurlijk gebied strikt zouden worden toegepast (wat te Antwerpen al lang geen probleem meer was). Een tweede belangrijk punt betrof de slechte financiële toestand van de stad, die enkel kon weggevoerd worden door verstandige bezuinigingen, een beroep op de staat om de oorlogsleningen over te nemen en de stad niet meer te laten betalen voor uitgaven met een nationaal belang.

Voor zover de stad op economisch gebied kon ingrijpen, werd een warm pleidooi gehouden voor het oude systeem van de stedelijke *"nijverheidsregie"* die nutsvoorzieningen moest leveren, zo mogelijk aan kostprijs. Men bepleitte verder een actievere industrialisatie van de haven. In het algemeen moesten handel en nijverheid bevorderd worden, en meer specifiek de kleinhandel en de textielnijverheid.

In het niet erg logisch opgebouwde socialistische programma werd vervolgens het onderwijs behandeld. Hier was de verdediging van het openbaar onderwijs het belangrijkste *"mits bezorgdheid voor het volkskind van alle scholen"* (daarmee werd de mogelijkheid opengehouden het vrij onderwijs beperkt te subsidiëren voor specifieke punten).

Pas daarna kwamen de zogenaamde sociale

werken aan bod. De uitbreiding en verbetering van de sociale bescherming bleek vooral neer te komen op een hogere steun aan allerhande instellingen met een sociaal karakter (nachtverblijf, moederschapsverzekering, mutualiteiten enz.).

Dat de nasleep van de crisis acuut bleef, bleek uit een pleidooi voor openbare werken. Uiteraard was werkverschaffing een voorwaarde, maar ze moest ook renderend zijn en het esthetisch uitzicht van de stad verbeteren.

Net als te Antwerpen werd dus geen radicale taal gebruikt. Die was er alleen om Rex en VNV aan te vallen, met de vinger gewezen als vijanden van de democratie en de nationale eenheid, fascistten kortom. Opvallend was wel dat dit via de partijpers gebeurde terwijl er in het programma zelf met geen woord over gerept werd. Ook bij de Antwerpse BWP bleef die thematiek relatief onopvallend.

En de Gentse Vlaamse Kommunistische Partij? Die stelde het 'algemene' lokale programma voor. Zoals reeds vermeld werd de nadruk gelegd op de lokale autonomie ten aanzien van de staat, op verzet tegen de greep van de privé-sector op de openbare diensten, op de eerbiediging van de rechten van loontrekkenden en kleine zelfstandigen en op werkverschaffing. Opvallend ook de verwijzing naar de internationale problemen en vandaar het pleidooi voor een antifascistisch front (ondanks het jarenlange bekvechten tussen communistische en socialistische gemeenteraadsleden in de Arteveldestad). Aan de socialistische basis kwam daar enige respons op, maar de Gentse BWP-leiding remde af. Ze wilde een eenheidslijst niet uitsluiten, maar enkel in geval er een rechtse concentratie tot stand kwam – wat niet het geval was.

De 'burgerlijke' partijen

De KP klonk dus nog radicaal genoeg, maar – gevolg van de Volksfront-richtlijn? – de 'bolsjewistische' taal van vroeger was opgegeven.

Bij de socialistten voerde het realisme duidelijk de boventoon. Van anti-kapitalisme en klassebelangen hoorde men niet veel meer.

De katholieke kiescampagne daarentegen was veel polemischer, met name door de virulente aanvallen tegen de 'marxistische' BWP (Antwerpen) en het 'anti-christelijke' VNV en Rex (Gent). Levensbeschouwelijke (onderwijs-)aspecten en rust en orde kregen de voorrang; het algemeen belang – want men was ook "volksgezind" – moest primeren.

De Antwerpse katholieken stelden vast dat het na 1932, toen socialistten en liberalen uit het college geweerd hadden, op elk gebied slechter was geworden. De "zelfverheerlijking" van Huysmans was begonnen, er werd geld verbrast, "vreemdelingen" hadden de stad overrompeld, het "internationaal marxisme" was actiever geworden. Een overwinning van de katholieken zou opnieuw voor rust en orde zorgen.

De Gentse katholieke partij wilde ook de rechts-extremisten bestrijden, maar omdat zij de gangmakers waren van het... marxisme. Zij constateerde dat alle partijen het christendom probeerden te ondergraven. En de liberalen? Eigenlijk bleven zij hun aloude opvattingen over vrijheid op economisch, levensbeschouwelijk en taalgebied getrouw. Te Antwerpen trokken zij wel van leer tegen de 'partijpolitiek'. Ook was het de rol van de liberale partij te beletten dat de socialistten afgleden naar het communisme en de katholieken naar het fascisme. In

Specifiek te Antwerpen verschenen de 'technocraten' van de ex-communist Leo Frenssen (l.)

Gent stelden de liberalen zich voor als alternatief voor enggeestigen (de katholieken), demagogen (de socialisten) en anti-Belgen (uiterst links en uiterst rechts).

Bij het VNV draaide alles om het "eigen wezen" van de "volksgeenoten". Het Vlaamse aspect primeerde begrijpelijkerwijze meer te Gent (de franskiljons waren nog steeds de vijand, en nog wel in alle "kleurpartijen") dan te Antwerpen, waar ook de nadruk werd gelegd op een aantal maatschappelijke hervormingen. Dat laatste was trouwens de oorzaak van het opkomen van het oude democratische Vlaamse Front te Antwerpen dat de 'godsvrede' nog steeds in zijn vaandel voerde. Maar buiten wat volksgemeenschap-frasen zag het VNV-programma er toch niet echt uit als dat van Vlaamse nazi's.

Tenslotte waren er de 'onbekenden' in de kiesslag. Rex trad voor het eerst in de gemeentepolitieke arena en stelde programmapunten voor op "stoffelijk" en "geestelijk"

vlak die soms erg aan die van de Katholieke Vlaamse Volkspartij deden denken. Rex-Antwerpen had het tegen de "kleurpolitiek", de "syndikaatleiders" en de "vreemde onderkruiers" (lees joodse immigranten) die het werk van de Antwerpenaars afpakten. Rex-Gent wees het anti-grondwettelijke partijenregime, de 'politiek' als vijand aan. Toch was ook dit een programma dat buiten de aanvallen tegen de "rode dictatuur" en het "vreemd gespuis" (te Antwerpen) eigenlijk niet typisch fascistisch oogde.

En specifiek te Antwerpen verschenen nog de 'technocraten' van de ex-communist Frenssen die de wereld wilde verbeteren onder leiding van "techniekers" en voor allen inkomsten volgens behoefte beloofde. De technocraten lanceerden de slogan "Alle macht aan het volk", georganiseerd in een volksfront dat de oude partijen overbodig maakte en met uitsluiting van alle "would-be Hitlers".

Polarisatie?

De rechtse concentratie (KVV, VNV, Rex) mislukte dus in beide steden door de rexistische pretenties en de verdeeldheid bij de katholieken over de formule zelf (het ACW deelde het enthousiasme van de 'burgerij' niet).

Overigens blijkt uit het voorgaande dat er eigenlijk alleen in de Antwerpse verkiezingsstrijd een geradicaliseerde sfeer heerste, en dat vooral wat betreft de rechterzijde. Dit had wellicht veel te maken met de gedwongen oppositiekuur van de katholieken en met het feit dat zij zich rechts ingehaald wisten door Rex en VNV.

Opvallend was eveneens dat de niet-vrijzinnige partijen in de metropool ruim baan gaven aan hun xenofobe ingesteldheid ten opzichte van de berooide joodse immigranten uit Oost-Europa. Even opvallend dat (behalve in de arbeiderspartijen) ook 'de politiek' als dusdanig nu met de vinger werd gewezen. Opvallend tenslotte het opkomen te Antwerpen van een partij die niets, maar dan ook niets met de traditionele conflictlijnen in de Belgische politiek te maken had: het Technokratisch Verbond.

De economische crisis (die te Gent ogenschijnlijk zo direct resulteerde in het communistische succes van 1932) en het gepercipieerde slecht functioneren van het regime scheen dus in (het tertiaire) Antwerpen gedeeltelijk een andere politieke evolutie voor gevolg te hebben dan in (het industriële) Gent. Dit zou eveneens uit de verkiezingsuitslag blijken.

Triomf van het compromis bij de collegevorming

De nationale trend van de gemeenteraadsverkiezingen - verlies voor liberalen en VNV, status-quo voor de BWP, winst voor de katholieken en de KP (in Wallonië!) - kon in Antwerpen en Gent slechts zeer gedeeltelijk herkend worden.

De Antwerpse BWP (van 14 naar 13 zetels) en de KVV (van 15 naar 13 zetels) gingen relatief weinig achteruit, net het omgekeerde van Gent, waar de BWP (van 14 naar 15 zetels) en de KVV (id.) beide een zetel wonnen. De liberalen konden zich te Gent handhaven (6 zetels) maar kregen te Antwerpen een opdoffer (van 12 naar 8 zetels).

Het VNV hield te Antwerpen nog één van de twee raadszetels over; te Gent behaalde het (voor het eerst) één zetel. De Gentse KP kreeg zware klappen (van 3 naar 1 zetel), terwijl de Antwerpse communisten even weinig succes kenden als altijd. De nieuwe recessie leverde de KP in de twee grootste Vlaamse steden dus niets op.

En de 'nieuwe' partijen? Rex haalde in diezelfde twee steden een zeer bescheiden succes (1 zetel in Gent, 2 in Antwerpen).

Buiten het aanzienlijk liberale verlies te Antwerpen, bleken er dus bij deze gemeenteraadsverkiezingen eigenlijk geen wereldschokkende dingen te zijn gebeurd die konden wijzen op een (politieke en morele) crisis... ware het niet dat te Antwerpen Frenssen en zijn Technokratisch Verbond in één klap zoveel zetels behaalden als de liberalen.

Het ging duidelijk om proteststemmen die echter even duidelijk niet naar de 'klassieke' regimevijanden (VNV en Rex) gingen. Maar dat er iets schortte lag voor de hand.

Toch wezen de verkiezingsuitslagen erop dat de socialisten het helemaal niet zo slecht deden (en dankzij de oppositiekuur te Gent zelfs een zetel wonnen).

Het lijkt erop dat de lokale BWP zich blijvend goed kon positioneren en blijkbaar ook de verzuchtingen van de achterban goed vertaalde naar het beleid toe. Ze holde rechts niet achterna wat zijn a- (of zelfs anti-) politieke en (te Antwerpen) xenofobe retoriek betrof. Meer zelfs, de BWP ging qua programma niet eens in op de rexistische en VNV-argumenten. Deze tactiek bleek de socialistische verkiezingsresultaten zeker niet negatief te beïnvloeden.

De polariserende taal van uiterst rechts had weinig resultaat opgeleverd. Zowel te Antwerpen als te Gent haalden Rex en VNV samen slechts een tien percent van de stemmen. Bij de collegevorming zou men met hen dan ook geen rekening houden.

Te Gent bleken de katholieken en te Antwerpen een deel van de socialisten voorstanders van de voortzetting van de respectievelijk katholiek-liberale en socialistisch-liberale collegeformule. De liberalen die aan hun deelname als zwakke partner aan deze bipartietes een kater hadden overgehouden, wensten die voortzetting echter niet. Zo stevende men – naar analogie met de nationale formule? – in beide steden af op tripartietes waarin de socialisten (met de nodige interne conflicten over de verdeling van de schaarse schepenzetels) gemakkelijk hun plaats (her)vonden.

Voor Antwerpen was dat een nieuwigheid, voor Gent slechts de terugkeer naar een traditionele formule. In beide steden bleef de socialistische, respectievelijk liberale burgemeester aan en er kwam een beleidscompromis tot stand dat voor elk der drie tradi-

tionele partijen voldoeningen bevatte.

Uiterst rechts zou slechts door exogene oorlogsomstandigheden een rol kunnen gaan spelen en in 1943-44 zonder enige legitimiteit de machtsuitoefening naar zich toe trekken. Daarna was hun debacle compleet.

Summiere bibliografie en bronnenopgave

D. MARTIN, *Het lokale politieke personeel 1918-1940. Proeve van een comparatief onderzoek naar politiek-electorale en socio-demografische kenmerken van grootstedelijke gemeentemandatarissen in de context van het interbellum*, VUB, doctoraalscriptie, 1990.

Citaten in de tekst

BWP:

- *Samenspraak over de aanstaande gemeenteverkiezingen en wat door het huidige stadsbestuur werd verwezenlijkt*, Antwerpen: 1938.
- *Het socialistisch gemeentelijk kiesplatform voor de verkiezingen van 1938*, Gent: 1938.

KP:

- *Het Vlaamsche Volk*, 10.1938.
- Stadsarchief Antwerpen, collectie verkiezingspropaganda, *Wie staat er achter Frenssen?*

Katholieke partij:

- Antwerpen boven???, Antwerpen: 1938.
- Een laatste woord. In: *Het Volk*, 15.10.1938.

Liberale partij:

- De verklaringen der liberale kandidaten aan het kiezerskorps. In: *Het Volksbelang*, 8.10.1938.

VNV:

- De Vlaamsch nationale opbouw van de gemeente. In: *Strijd*, 16.10.1938.

Rex:

- Stadsarchief Antwerpen, collectie verkiezingspropaganda, *Antwerpenaars, gedenkt op 16 oktober*.
- (Verkiezingsprogramma). In: *De nieuwe Staat*, 18.09.1938.

Ferdinand Minnaert, het eerste communistische gemeenteraadslid in Gent

Communistische gemeenteraadspolitiek in Vlaanderen tijdens de tussenoorlogse periode. Het geval Gent 1926-1938

Luc Peiren, Amsab

Een studie als deze lijkt bij voorbaat zinloos. De Communistische Partij van België (CPB) was tijdens het interbellum in Vlaanderen geen electorale hoogvlieger, ook niet op gemeentelijk vlak. De partij behaalde tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 maar vijf zitjes (in evenveel gemeenten) op een totaal van vele duizenden. Vóór 1938 was de CPB enkel in de Gentse gemeenteraad vertegenwoordigd. Daar was al in 1926 één verkozen, Ferdinand Minnaert, die bleef zetelen tot 1952. Tussen 1932 en 1938 was er sprake van een communistische fractie met drie raadsleden. Gent is daarom de enige casus waar men de communistische gemeentepolitiek op inhoudelijk vlak voor een langere periode kan bestuderen. Probleem echter is een schrijnend gebrek aan bronnen⁽¹⁾. Over de Gentse CPB-federatie en CPB-afdeling is daardoor maar weinig geweten⁽²⁾. Ondanks het gebrek aan bronnenmateriaal wil deze studie een aanzet zijn tot het verder bestuderen van de CPB in het Gentse. In deze bijdrage wordt de geschiedenis van de Gentse CPB deels biografisch benaderd. De militanten die een belangrijke rol speelden in de uitbouw van de Gentse afdeling en federatie staan centraal. Nadien gaan we verder in op de houding van de Gentse communisten in de gemeenteraad van de Arteveldestad. Hierbij hebben wij vooral de periode 1932-1938 belicht, toen de CPB-fractie op haar sterkst was.

Minnaert en de anderen. De Gentse CPB in de tussenoorlogse periode

De CPB-federatie Gent kende vrij vroeg electoraal succes: in 1926 met de verkiezing van Ferdinand Minnaert als gemeenteraadslid én tijdens de parlementsverkiezingen van 1932, toen de CPB in het arrondissement Gent 3,54% van de stemmen haalde. Enkele weken later volgde de verkiezing van Oscar Vandesompele als provincieraadslid voor het district Gent.

Ondanks deze successen wist de CPB-federatie Gent en later de CPB-federatie Oost-Vlaanderen, echter weinig leden aan zich te binden, maar door de goede verkiezingsresultaten was het Gentse een 'terre promise' voor de partijleiding: "Notre avance à Gand peut être considérée comme durable"⁽³⁾. Gent werd vanaf het begin door haar 'geroemd' om zijn trouwe en toegewijde militanten⁽⁴⁾. Zo waren er de reeds genoemde Ferdinand Minnaert en Oscar Vandesompele.

Minnaert (1887-1975) was metaalbewerker en sedert 1906 lid van de Gentse metaalbewerdersbond. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtte hij naar Engeland waar hij lid werd van de 'Amalgated Society of Engineers'. Bij zijn terugkomst in 1919 werd hij lid van de CMB-afdeling Gent. Kort na de oprichting van de CPB (1921) werd Minnaert lid en schatbewaarder van de CPB-afdeling Gent. Reeds in 1922 werd hij verkozen als lid van het Centraal Comité. In datzelfde jaar speelde hij een belangrijke rol in een plaatselijke staking van de Gentse metaalbewerkeren. Zelf werkte Minnaert toen bij de firma Van De Kerckhove, een pilootbedrijf van Carels. In 1924 werd hij als communistische militant uit de CMB gezet (cf. motie Mertens). Minnaert schreef zijn verkiezing als gemeenteraadslid in 1926 toe aan een bestendige campagne in de wijken: *"In die tijd hadden wij nog de gelegenheid toe te passen wat de socialisten 40 jaar voordien gedaan hadden, namelijk het geven van zogenaamde 'poortjesmeetings' in de ontelbare beluiken welke Gent telde"*⁽⁵⁾. In 1929 stichtte hij het communistische bedrijfsblad voor de Gentse metaalbewerkeren, *De Stalen Pijl*. 7 Jaar later werd hij nationaal secretaris van de Internationale Rode Hulp (IRH) en gecoöpteerd senator voor de CPB (1936-1939). Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij opgepakt door de Belgische overheid en gedeporteerd naar Frankrijk. Eens teruggekeerd naar België, trad hij toe tot het verzet. Op 17 juli 1941 werd hij echter door de Duitsers opgepakt en achtereenvolgend naar Breendonk, Leuven en het concentratiekamp Mauthausen gestuurd. In 1946 werd hij opnieuw door de CPB gecoöpteerd als senator en voor een derde maal herkozen als communistisch gemeenteraadslid (tot dan een unicum in Vlaanderen). In 1952 werd hij niet meer

herkozen als gemeenteraadslid. Tot en met 1970 bleef hij echter op de communistische lijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen te Gent staan ⁽⁶⁾.

Oscar Vandensompel (°1898) werd 'gevormd' in de socialistische beweging in Gent. Hij was er secretaris van de Socialistische Jonge Wacht (SJW) gedurende de Eerste Wereldoorlog en bestuurslid van de BWP-afdeling Sint-Amandsberg (1915-1917). Nadien was hij medeoprichter van de Gentse Vredesgroep en nog later van de communistische groep van Gent (1918). In 1920 werd hij secretaris van de CP in Vlaanderen. Tot na de Tweede Wereldoorlog kandideerde hij voor de partij in Gent en in andere federaties op verschillende lijsten. Na een verblijf in Moskou, waar hij tussen 1930 en 1932 les volgde aan de Leninschool, werd hij in 1932 verkozen als communistisch provincieraadslid voor het district Gent, hetgeen hij bleef tot 1949. In mei '40 werd hij aangehouden door de Belgische overheid. Na zijn vrijlating in juni '40 werd hij actief in het verzet. Na de Tweede Wereldoorlog was hij actief in de CPB-federaties Aalst en Oudenaarde-Ronse en secretaris van de mutualiteit De Eenheid.

Een andere bekende missionaris van de CPB-Gent was Cyriel Verkest (1883-1959) die de partij vertegenwoordigde bij de Gentse dokwerkers. De dokker en zeeman Verkest was in 1925 kandidaat provincieraadslid voor de CPB in het district Gent. In 1932 werd hij voor één termijn verkozen als communistisch raadslid van de stad Gent. Na de Tweede Wereldoorlog bezette hij nog steeds verschillende plaatsen op communistische kandidatenlijsten voor provincie en Kamer. Vóór hij communist werd, was Verkest lid van de socialistische coöperatie Vooruit (vanaf 1909, maar in 1921 ontsla-

gen), de Bond Moyson (1905), de socialistische wijkclub van de 12e wijk en van de dokkersvakbond (1904). Van deze bond was hij bestuurslid van 1912 tot aan zijn ontslag in 1922. Van bij haar oprichting was Cyriel Verkest lid van de CPB. Hij zetelde in het federaal bestuur van de Gentse federatie tot aan zijn aanhouding in mei 1940 door de Belgische overheid. In september 1940 werd hij door de Duitsers aangehouden. Tot februari 1941 zat hij in een concentratiekamp. Verkest was aanvankelijk propagandist voor de BWP op het platteland geweest, dat was hij nadien ook voor de CPB. Zo stelde hij zich in 1929 kandidaat voor de CPB in het arrondissement Sint-Niklaas. Zijn verdiensten waren de partijleiding niet ontgaan en in 1928 werd hij door de 'Section Syndicale Centrale' van de CPB dan ook voorgesteld als permanent afgevaardigde van de Internationale beroepscentrale der zeelieden van de Communistische vakbondsinternationale. In Antwerpen richtte Cyriel Verkest een communistische dokkerscel op met een eigen blad, *De Afrosser*. In zijn autobiografie claimde hij later ook een internationale communistische zeemansclub te hebben opgericht. Verkest gaf toen ook meetings in buurlanden. Ziek geworden stuurden de partij en de Communistische vakbondsinternationale hem naar de Sovjet-Unie waar hij kuurde in een sanatorium in Kislovodsk⁽⁷⁾.

Andere 'supermilitanten' waren Alfons Dermul⁽⁸⁾, Albert Mensaert⁽⁹⁾, Jozef Musche⁽¹⁰⁾, Maurits Rogiest⁽¹¹⁾, Oscar Smesman⁽¹²⁾, Josephine Beyaert⁽¹³⁾ en Jean Van Melkebeke⁽¹⁴⁾. Opvallend is dat heel wat militanten, die in 1928 kozen voor de trotskistische oppositie (te Gent onder leiding van Frans Van Dooren⁽¹⁵⁾), begin jaren '30 terugkeerden naar de CPB waar zij zeker

niet van de kandidatenlijsten en uit de partij-instanties geweerd werden⁽¹⁶⁾.

Het electoraal succes van de Gentse CPB en de toewijding van haar militanten namen niet weg dat ook de Gentse partijafdeling halfweg de jaren '20 kritiek had op de nationale partijleiding en haar plannen om de partij te reorganiseren. Daarbij werd de werking in de bedrijven centraal gesteld. Een brede oppositie binnen de Gentse CPB meende echter dat de militanten nog onvoldoende gevormd en bewust waren om zich in te schakelen in een organisatie gebaseerd op bedrijfscellen en vreesde dat de nieuwe organisatievorm zou leiden tot een verhevigde patronale repressie. Zij stelde een alternatieve organisatievorm voor met commissies die specifieke problemen (huishuren, gemeentepolitiek...) zouden bestuderen⁽¹⁷⁾.

Eind 1927 meldde de organisatiecommissie van de CPB dat er nog steeds een hevige oppositie bestond tegen de reorganisatie van de partij⁽¹⁸⁾, die er nadien toch kwam.

De voornaamste kritiek van de partijleiding op de Gentenaars was dat de federatie enkel leden wierf op basis van propaganda en agitatie en niet op basis van een steviger inplanting in de bedrijven en op het platteland. Ook werd de federale leiding als te zwak omschreven⁽¹⁹⁾. Na het succes van de partij tijdens de diverse verkiezingen (gemeente, provincie en parlement) van 1932, wees de partijleiding op de discrepantie tussen de verkiezingsresultaten en de numerieke ontwikkeling van de Gentse federatie: "*Nous enregistrons des succès électoraux, nous menons un travail de masses, mais notre organisation ne se développe pas au même rythme, surtout à Gand où il y a quasi-stagnation*". In de federatie waren er bovendien teveel werklozen. Daar-

om moest werk worden gemaakt van de rekrutering van arbeiders in de bedrijven en de oprichting van bedrijfscellen alsook van de uitbouw van de federatie buiten Gentstad⁽²⁰⁾.

Toch was de organisatie van de Gentse federatie op basis van bedrijfscellen eind jaren '20, begin jaren '30, eerder uitzondering dan regel. Behalve een sterk uitgebouwde cel van havenarbeiders, functioneerde de federatie vooral met wijkcellen. De aanhang en het electoraat van de CPB in het Gentse werden voor een niet onbelangrijk deel gevormd door een lompoproletariaat dat de partij nooit definitief aan zich kon binden. Allicht moet hierin een gedeeltelijke verklaring gezocht worden voor de verkiezingsnederlaag van de CPB in het Gentse tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 en de parlementsverkiezingen van 1939⁽²¹⁾.

De CPB en de gemeenteraadsverkiezingen in Gent tijdens het interbellum

Wanneer we enig inzicht willen krijgen in de communistische gemeentepolitiek tijdens de tussenoorlogse periode in Vlaanderen, is het duidelijk dat Gent het enig werkbaar voorbeeld is. Met scores tussen 5% en 8% verzekerde de CPB zich van een permanente aanwezigheid in de Gentse gemeenteraad in deze periode.

In dit deel zullen wij vooral aandacht hebben voor de periode 1932-1938. Tijdens deze momentopname beschikte de CPB over een driekoppige fractie in de raad en kon zij de gemeentepolitiek op de meest efficiënte manier aanpakken.

Aan de hand van deze casus willen wij, in de mate van het mogelijke, ook de inhoudelijke communale politiek van de CPB, in dit geval uiteraard vanuit een oppositiestandpunt, aan de praktijk toetsen.

Het communistische programma voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 was vrij algemeen: financiële autonomie van de gemeenten; ontwikkeling van de gemeenteregies én vrijwaring van deze van de greep van het kapitalisme; gratis lekenonderwijs; respect voor de vrijheid van opinie van het gemeentepersoneel; erkenning van hun vakbonden; democratische huisvestingspolitiek onder controle van de vakbonden en huurdersverenigingen; verhoging van de gemeentelijke werkloosheidsuitkeringen; steun van de gemeenten aan stakers en slachtoffers van lock-outs,...⁽²²⁾

De CPB-afdeling Gent bracht haar voornaamste militanten in stelling en behaalde daarmee in 1926 een behoorlijk resultaat: 5,5% van de stemmen en één verkozen, de reeds genoemde Ferdinand Minnaert. Na zijn verkiezing in 1926 werd Minnaert door zijn mederaadsleden uit alle commissies van de gemeenteraad geweerd. Hij liet zich niet uit het lood slaan en drukte meteen zijn wantrouwen uit in het gevormde 'driepartijdig Schepencollege' en zou *"elk college bestrijden dat niet met een programma van strijd tegen het kapitalisme zal strijden voor de overwinning van het proletariaat"*. Zijn eerste vraag was geïnspireerd door de vraag die veel socialistische fracties van buiten Gent vijf jaar eerder ook stelden toen zij voor het eerst hun intrede deden in de gemeenteraden: *"Ik wil u mededeelen dat ik verwonderd sta over de manier en over het uur waarop de Gemeenteraad begint. Het uur is geheel ongepast. De arbeiders, die dus bij een patroon werken, zullen geslachtofferd worden."*

Het moet die arbeiders dus toegelaten worden de vergaderingen bij te wonen. De negen tienden van de bevolking van Gent bestaat uit arbeiders. Ik stel dus voor dat het uur van zitting dezer vergadering verschoven worde tot 6½ ure". Voor het overige vroeg hij een zijte aan de linkerzijde in plaats van aan de rechterzijde waar men hem geplaatst had, *"dit om geen verkeerden indruk bij het publiek te wekken. [De linkerzijde aanduidende] Daar is plaats, ik stel voor mij eene andere plaats te geven"*.

Aangezien hij tijdens deze eerste zitting naast een nationalist zat, antwoordde schepen Gust Balthazar dat hij daar goed zat: *"Les extrêmes se touchent"*. Deze opmerking was kenschetsend voor de verhouding tussen de socialistische fractie (in hoofdzaak de schepenen) en de enige communist in de raad. Aangezien Minnaert zeer vaak, voor de socialistischen allicht al te vaak, interpeleerde, kreeg hij een stortvloed van minachting te verwerken: *"Ga liever naar den cirk Amar; daar heeft men clowns noodig, hier niet"* (Schepen d'Asseler, gemeenteraadszitting van 24 januari 1927); na een zoveelste onthouding van Minnaert: *"Dat is ten minste wel: noch mos-sel noch visch"* (Schepen Cnudde, idem); *"Zee-veraar"* [Eenige stemmen]; in verband met besparingen door de gemeente: *"Hij heeft verward met de roebels"* (Schepen Cnudde, gemeenteraadszitting van 28 maart 1927)⁽²³⁾; *"Gij hebt het recht niet iemand in het publiek te beschuldigen; dit recht hebt gij niet! Ik herhaal dat ge een gemeene kerel zijt!"* (Schepen Balthazar, zelfde zitting)⁽²⁴⁾; *"Ik heb mij voorgenomen u niet meer te antwoorden, M. Minnaert"* (Schepen Balthazar, zelfde zitting)⁽²⁵⁾...

Minnaert was vaak niet minder rad van tong, hij moest ook. Hij liet geen gelegenheid onbenut om het college te interpellieren: de stijgende werkloosheid wees volgens

hem op het failliet van het kapitalistische systeem en de leningen die de stad Gent aanging om de uitbreiding van de haven en de werken van het gesloopte station Gent-Zuid te kunnen bekostigen zouden enkel de reeds rijke kapitaalbezitters ten goede komen. Hij nam vooral de socialistischen zwaar op de korrel, maar keerde zich ook tegen de Franstalige bourgeoisie in zijn stad toen hij in 1931 bepleitte dat de officiële stukken in de stad voortaan enkel nog in het Nederlands zouden opgesteld worden; dit uit besparingsoverwegingen⁽²⁶⁾. Daarmee verwoordde hij het CPB-standpunt dat de strijd voor federalisme en economische ontvoogding van het proletariaat onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Socialistischen en communisten waren in het Gentse, zeker na de verkiezing van Minnaert in de gemeenteraad in 1926, aartsvijanden geworden. Het aantal communistische kiezers voor de provincieraadsverkiezingen van 1925, de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 en de parlementsverkiezingen van 1925 en 1929 in het Gentse nam voor de Gentse BWP bedreigende proporties aan. Beide partijen spaarden elkaar binnen en buiten de gemeenteraad niet⁽²⁷⁾.

Met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 onderstreepte de nationale CPB het belang van de gemeentepolitiek voor de partij: *"Il constitue un excellent moyen de mobiliser les masses ouvrières autour de nos mots d'ordres"* ⁽²⁸⁾. De gemeenteraadszittingen waren een niet te onderschatten propagandamiddel voor de partij, die haar mandatarissen daarin beter moest bijstaan. Een eerdere poging om een speciale commissie op te richten die in opdracht van het Centraal Comité (CC) van de CPB de actie van de communistische gemeente- en provincie-

*Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 werd de eenheid van
de KPB met de BWP gepropageerd (Stadsarchief Gent).*

raadsleden zou leiden en coördineren, was mislukt. De aanpak van de communistische gemeenteraadsleden was daardoor desastreus gebleken, zeker te Brussel, waar één raadslid nooit kwam opdagen en het ander onverschillig was gebleken.

De toekomstige raadsleden moesten daarom rigoreus gecontroleerd en begeleid worden. Zij moesten geregeld vergaderen met de bevoegde partij-instanties en regelmatig verslag uitbrengen van hun werk in de gemeenteraad op vergaderingen in arbeiderswijken en bedrijven. Het CC van 5 en 6 december 1931 besloot in een zo groot mogelijk aantal gemeenten op te komen⁽²⁹⁾. Voor de CPB waren de verkiezingen geen doel op zich, wel een middel om een zo groot mogelijk publiek te bereiken. Desalniettemin mocht het gemeenteprogramma van de partij geen doorslag zijn van het integraal programma van de CPB: "*La campagne électorale pour les élections communales, est une campagne politique qui doit être menée sur la base des revendications immédiates des travailleurs dans les entreprises, des masses laborieuses dans les communes*"⁽³⁰⁾.

Zo moesten de communisten de overheidssteun aan de werklozen aankaarten (huursubsidies, kolenbedeling, gratis leveren gas en elektriciteit...). In de bedrijven moest onder meer de strijd tegen loonsvermindering gevoerd worden in samenwerking met de Revolutionaire Vakbondsoppositie (RVO) en er moesten verkiezingscomités opgericht worden. De bedrijfsbladen moesten in de propaganda ingeschakeld worden en werklozenblaadjes uitgegeven. In de afdelingen moesten tevens verkiezingscomités opgericht worden die de eenheid aan de basis met de socialistische arbeiders moesten bewerkstelligen. Haaks daarop stond de laatste instructie van de CPB-leiding: "*La*

lutte contre la social-démocratie [qui] mène fiévreusement la politique de sauvetage de la bourgeoisie en couvrant la politique traîtresse du manteau des 'phrases oppositionnelles' voir même des déclamations 'révolutionnaires'"⁽³¹⁾.

Wegens deze vijandigheid ten aanzien van de 'sociaal-fascisten' was het de bedoeling van de partijleiding in zoveel mogelijk gemeenten lijsten in te dienen. Deze strategie moest tevens 'rechts-opportunistische tendensen' in de partij de pas afsnijden. De gemeentepolitiek, zo leert ons de Franse situatie, "[...] connaît souvent un décalage parfois très grand avec la lutte révolutionnaire pour le pouvoir"⁽³²⁾.

Dit probleem was uiteraard acuter in Frankrijk, waar de PCF in een groot aantal gemeenten actief participeerde in het gemeentebestuur en de kans op contacten met andere burgerlijke overheden vele malen groter was dan in België waar de communisten, ook in de gemeenten, steeds opnieuw op de oppositiebanken terechtkwamen. Toch was de CPB zich van het gevaar bewust en waarschuwde ze in haar voorbereidende documenten voor de 'opportunistische' tendens in eigen rangen naar aanleiding van de nakende gemeenteraadsverkiezingen. Bijzondere aandachtspunten waren voorts de vrouwen en het anti-militarisme⁽³³⁾. Zeer concreet eiste de CPB onder meer de 7-urendag met maximum 40 uur per week en het salaris van een 48-uren-week, materiële steun aan de stakers, gratis en veralgemeende sociale verzekeringen, gelijke rechten voor vreemde arbeiders, gratis algemeen onderwijs, de bouw van arbeiderswoningen, gemeentelijke begrotingen op basis van vermogensbelastingen (en niet op basis van lonen en wedden)⁽³⁴⁾,... Hoe dit programma praktisch in de propaganda

van de CP-afdeling Gent vertaald werd is ons niet duidelijk, om de simpele reden dat wij voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 geen of nauwelijks communistische propaganda kunnen terugvinden. Op verschillende punten heeft de CP-afdeling Gent in elk geval de nationale richtlijnen opgevolgd. Zo kwam de CPB niet enkel op te Gent, maar ook in twee van de drie voornaamste randgemeenten: Ledeberg en Sint-Amandsberg. Voorts laakte men in de socialistische pers de "[...] *scheldwoorden en wat verdachtmakingen aan het adres der socialisten*"⁽³⁵⁾.

Hier deed de Gentse BWP zich echter op haar beurt 'heiliger dan de paus' voor. *Vooruit* sleurde Minnaert net voor de verkiezingen op haar beurt door de modder omdat hij lid was geweest van een liberale turnkring waartoe ook de liberale burgemeester van Gent, Alfred Van der Stegen, behoorde⁽³⁶⁾.

De communistische lijst in Ledeberg was er enkel gekomen omdat een katholieke schepen de communisten was komen uitleggen hoe zij een lijst moesten indienen, de peterlijst was ondertekend door "*een aantal gekende katholieken*". Voorts wist een aantal peters niet dat ze een CPB-lijst steunden. Andere peters stonden niet in de gemeente ingeschreven én handtekeningen waren vervalst... Deze onrechtmatige lijst werd echter door katholieken en liberalen over de meet getrokken⁽³⁷⁾.

Vooruit wees ook op de nefaste rol van de communisten in de Franse gemeenteraden en colleges. Minnaert werd verweten tegen een aantal voorstellen te hebben gestemd die de werklozen en behoeftigen in de gemeente hielpen (zonder echter ook zijn stemmotivatie aan te halen)⁽³⁸⁾ enz., enz. Veel profijt haalde de BWP niet uit deze

moddercampagne. Ze viel terug op 33% van de stemmen (-3%) en verloor één zetel in de gemeenteraad, terwijl de CPB juist 3% won (bijna 9%) en met drie verkozenen, samen met het Grondwettelijk en Korporatief Verbond (GKV), met twee zetels de grote winnaar was⁽³⁹⁾. Naar de oorzaken van deze verkiezingsoverwinning werd nog geen echt onderzoek verricht. Zeker speelde de rol van de Gentse afdeling in de episode van de wilde zomerstaking van 1932 een belangrijke rol in de politieke keuze van veel Gentse arbeiders voor de CPB.

De staking van '32 was in de Gentse metaalnijverheid op 14 juli begonnen omwille van de loonsverminderingen. De socialistische vakbondsleiders kregen geen greep op de staking waardoor de communisten aan de basis (de communistische invloed in de Gentse CMB was vrij groot geworden) het verzet konden recupereren, zonder ervoor de verantwoordelijkheid te moeten dragen⁽⁴⁰⁾. Dat de BWP en de Syndikale Commissie nadien alsnog vat kregen op de beweging en dit syndicaal en politiek nog wisten uit te buiten, zal voor veel arbeiderskiezers 'too little too late' geweest zijn.

De communistische vooruitgang in het Gentse werd voor het overige bevestigd door de resultaten in Ledeberg (3,69%) en Sint-Amandsberg (5,40%) en nog later door de verkiezing van Vandensompel als provincieraadslid én de resultaten van de partij tijdens de parlementsverkiezingen later op het jaar in de kantons Gent (6,99%), Ledeberg (3,91%) en Evergem (3,45%).

Naast Cyriel Verkest en Ferdinand Minnaert werd voor de CPB ook Camiel Van Acker verkozen. Van Acker (1902-1943) was in deze periode, naast Minnaert, de voornaamste figuur in de CPB-federatie Gent.

Na de Eerste Wereldoorlog werd hij lid van de Gentse SJW. Tijdens zijn legerdienst in Duitsland kwam hij in contact met Duitse communisten. In 1926 werd hij lid van de CPB. Eén jaar later vertrok hij naar Moskou waar hij negen maanden op de school voor politieke opleiding van de Komintern zat. In 1929 was hij één van de Gentse 'missionarissen'. Tijdens de parlementsverkiezingen dat jaar stelde hij zich kandidaat in het arrondissement Oudenaarde-Ronse. Hij was toen modelmaker van beroep (metaalnijverheid).

In de jaren '30 was Van Acker in de federatie vooral op organisatorisch vlak actief (hij was tevens lid van het CC van de CPB) terwijl Minnaert het politieke luik in het Gentse voor zich nam. Van 1932 tot 1938 was hij communistisch gemeenteraadslid te Gent. Nadat hij in 1938 zijn mandaat niet kon hernieuwen, kwam hij met Minnaert in conflict en werd hij omwille van tactische meningsverschillen van zijn taken ontheven en als partijsecretaris vervangen door Prosper Catrysse.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog was hij tot aan de Duitse inval in de Sovjet-Unie vooral actief op syndicaal vlak. In mei '40 werd hij door de Belgische overheid opgepakt en naar Frankrijk gedeporteerd, maar hij kon terugkeren. Nadien hielp hij in Limburg het maquis organiseren. Hij werd adjunct van de nationale commandant van de Gewapende Partizanen (GP) voor Vlaanderen. Van Acker werd opgepakt op 6 november 1943. In een poging zich hiertegen te verzetten, werd hij neergeschoten. Hij overleed diezelfde dag aan zijn verwondingen⁽⁴¹⁾.

Nu de communisten een fractie vormden, konden zij in de Gentse gemeenteraad niet langer meer genegeerd worden. De CPB-

fractie drong door in de commissies Openbare Liefdadigheid (Verkest), Openbare Gezondheid (Van Acker), Sociale Werken (Van Acker), Gas-, Water- en Elektriciteitsdiensten (Minnaert) en Haven (Verkest)⁽⁴²⁾. Op de eerste raadszitting (2 januari 1933) herhaalde Minnaert zijn voorstel om de raadszitting te verlaten én deze enkel nog in het Nederlands te houden: "*Wij verzetten ons tegen het gebruik van de Fransche taal in den gemeenteraad eener Vlaamsche stad.*"⁽⁴³⁾, omdat de arbeiders die taal niet spraken, maar ook vanuit besparingsoogpunt. Opnieuw werd ook de hernieuwde driepartijencoalitie van socialisten, liberalen en katholieken ge-laakt⁽⁴⁴⁾. Minnaert diende ook onmiddellijk een dagorde in tegen de 'reactionaire regering' - de Broqueville-Van Acker en een dagorde waarin de gemeente steun in het parlement vroeg voor een communistisch wetsvoorstel voor kosteloze werkloosheidsverzekering. Verkest vroeg dat de gemeenteraad de socialistische en communistische amnestievoorstellen voor stakingsdelicten in het parlement zou steunen⁽⁴⁵⁾... Meteen was de toon gezet. Communistische interpellaties zouden elkaar opvolgen, ook en allicht vooral met de bedoeling de socialistische fractie of de schepenen tot al dan niet gewenste uitspraken te dwingen. De socialisten reageerden dan ook vormelijk: "*Wij onthouden ons bij de voorafgaandelijke kwestie, waar wij ons vroeger reeds tegen verzet hebben. Wij hebben geen dagorden noodig. In het Parlement zullen wij den strijd voortzetten*"⁽⁴⁶⁾ (De Graeve). De communisten reageerden uiteraard op het verwerpen van hun dagorde met... een opnieuw verworpen dagorde waarin de al twaalf jaar bestaande coalitie een politiek van uitpersing ten nadele van de arbeiders en middenstanders verweten werd⁽⁴⁷⁾. Het heeft uiteraard geen of weinig zin het

Gentse gemeentebblad voor de komende zes jaar op communistische interpellaties na te pluizen. De op 2 januari 1933 gezette toon zou nadien onveranderd blijven. Dit zou bovendien zeer arbeidsintensief zijn, aangezien een zeer groot deel van de interpellaties op het actief van de communistische fractie stond. Anders dan in de voorgaande periode was er nu in elk geval sprake van arbeids(her)verdeling. Verkest legde zich tijdens de eerste zittingen bijvoorbeeld toe op de havenproblematiek, Minnaert op de werkloosheidsproblematiek en de Commissie voor Openbare Onderstand (COO) en Van Acker op de gemeentebedienden... Het wederzijdse scheldproza met de socialisten kruide de communistische (bijna-) monologen en debatten met de BWP-vertegenwoordigers in de gemeenteraad en het college, of met de andere schepenen (en in zeldzame gevallen met andere gemeenteraadsleden).

Bij het doornemen van het gemeentebblad concentreerden we ons vooral op de communistische reacties op een aantal bijzondere momenten in de geschiedenis van de Gentse gemeenteraad: het uiteenspatten van de tripartiete coalitie in het voorjaar van 1934; de vorming van een nieuw college van liberalen en katholieken gekoppeld aan de toenadering tussen katholieken en GKV; alsook de toenadering tussen communisten en socialisten in de gemeenteraad, toenadering die ongeveer samenviel met de meer gemodereerde houding van de CPB ten aanzien van de BWP, als gevolg van de nieuwe politieke lijn van de CPB sedert de partijconferentie van 1935 ('volksfrontgedachte') en de staking van 1936 in het Gentse⁽⁴⁸⁾...

De vorming van een nieuw college van liberalen, socialisten en katholieken eind

1932, begin 1933, gebeurde niet van harte. De katholieken weigerden, onder druk van de conservatieve scheurpartij GKV, aanvankelijk samen te gaan met de socialisten, terwijl de liberalen wel wat voelden voor een oppositiekuur. Onderhandelingen over de vorming van een 'kleine coalitie' liepen op niets uit. Zodoende gingen de traditionele partijen net voor nieuwjaar tegen heug en meug weer samen.

Naar aanleiding van de begroting van 1934 moesten bij gebrek aan financiële steun vanuit Brussel de gemeentelijke opcentiemen verhoogd worden, hetgeen gewraakt werd door GKV en communisten. De begroting vertoonde alsnog een tekort. De spanningen liepen vervolgens hoog op toen de tekorten bij de COO werden besproken en bleek dat de tegoeden gedeponneerd waren bij de katholieke 'Banque de Gand en Flandre'. Toen de socialisten zich hierbij vragen stelden, nam de katholieke schepen van financiën de socialist Balthazar in de tang met betrekking tot zijn rol in het nakende failliet van de Bank van de Arbeid en de financiële tekorten van de gemeente.

Katholieken en liberalen stemden vervolgens Balthazar weg, waarna ook de andere socialistische schepenen, Désiré Cnudde en Edward Anseele jr., hun ontslag aanboden. De vorming van een nieuw driepartijencollege bleek nadien onmogelijk en er werd een liberaal-katholiek college gevormd. Aangezien GKV nadien opnieuw de banden met de katholieken aanhaalde, kwamen de socialisten samen met de gewraakte communisten op de oppositiebanken terecht. Daar verdedigden zij de politiek van het oude college tegenover het nieuwe beleid. Met deze gematigde oppositiepolitiek beconcurrerde de BWP wel ernstig de CPB in het Gentse⁽⁴⁹⁾.

*Gust Balthazar,
Schepen van Gent
van 1923 tot 1934*

Het heeft weinig zin deze discussie nog eens opnieuw in detail te ontleden. Balthazar werd ontslaan als schepen tussen de zittingen van 16 mei en 30 juli 1934. Op de agenda van die laatste zitting stond het ontslag van de andere socialistische schepenen bovenaan.

In eerste instantie had de CPB-federatie Gent (25 juni 1934) naar aanleiding van het ontslag van de socialistische schepenen in een brief om nieuwe gemeenteraadsverkiezingen gevraagd. In een andere brief (7 juni 1934) aan de burgemeester en de gemeenteraad wraakte de Gentse BWP-federatie de 'revocatie' van Balthazar "[...] die een uitsluitend politiek karakter heeft en enkel tot doel had in hem een eerlijk man de BWP te treffen" en zegde ze de verdere deelname van de partij aan het schepencollege op.

De CPB-raadsleden kantten zich vervolgens tegen de pogingen om een nieuwe driepartijencoalitie uit te tekenen. Voorts zien we voor het eerst convergenties optreden van een aantal standpunten van communisten en socialistten, bijvoorbeeld inzake de mogelijke verkoop van gronden door de COO.

Beide partijen stemden tegen het verslag van de bevoegde schepen in deze kwestie; of de toepassing van de taalwetten (taalgebruik in de administratie) in de gemeentediensten van de stad⁽⁵⁰⁾; of de uitstoot van schadelijke gassen door de fabriek Union Chimique Belge in Meulestede⁽⁵¹⁾...

Pas op de volgende zitting werd de vorming van een nieuw college van burgemeester en schepenen besproken. In eerste instantie brak Ferdinand Minnaert het beleid van het vorige college, aan de macht sedert 1921, volledig af. Hij verweet de drie traditionele partijen dat zij tot dan de sanering van de stadsbegroting steeds opnieuw "op den rug van den lageren- en middenstand" wilden bewerkstelligen. Minnaert verwachtte van het nieuwe college weinig anders. Hij laakte vervolgens de pogingen van de socialistten om een nieuw college van de drie traditionele partijen te vormen "[...] omdat wij ons niet willen medeplichtig maken van het klerikaal meesterschap op het stadshuis". Volgens Minnaert was er geen sprake van een klerikaal, maar wel van een kapitalistisch meesterschap,

waaraan de socialisten tot een recent verleden hadden meegewerkt. Maar hij eindigde wel met een oproep tot eenheid die aan duidelijkheid niets te wensen overliet: *"Wij vragen u om te spreken over wat ons vereenigen kan en om te onderzoeken, hoe wij samen kunnen optreden tegen de klerikale-liberale meerderheid van de-zen Raad"*⁽⁵²⁾.

Deze uitgestoken hand werd door de socialisten (vooral door Balthazar) vooralsnog genegeerd. Gevreesd werd dat de communisten nu weinig meer zouden doen dan de socialistische oppositie bekritisieren⁽⁵³⁾. De BWP-fractie bevond zich ten aanzien van de communisten inderdaad niet in een gemakkelijke positie. Ze wilde geen afbreuk doen aan de tot dan toe gevoerde politiek van de vroegere driepartijencolleges. Ook wilde ze de deuren voor de vorming van een nieuw college na de verkiezingen op een kier laten. De socialistische oppositie moest dus eerder gematigd zijn. Daartegenover stond dat deze oppositie inderdaad kritisch gevolgd werd door de communisten (die bleven refereren aan het bestuur van vóór 1934) die almaar meer zouden trachten de BWP-fractie tot uitspraken te dwingen met betrekking tot de communistische interpellaties, moties en dagordes.

De socialistische oppositie was aanvankelijk ook actief op zeer concrete punten (waarin zij ten volle gesteund werd door de CPB-fractie), zoals de katholieke invloed in het Burgerlijk Hospitaal, hetgeen door de burgemeester op de nodige ironie werd onthaald: *"Die heeren protesteeren dikwijls sinds zij geen deel meer maken van het College! (Gelach, onderbrekingen, gerucht)"*⁽⁵⁴⁾.

Behalve de meer convergerende standpunten van de beide oppositiepartijen, valt na verloop van tijd ook op dat zij elkaar niet langer gedurig in de haren vlogen. Niet dat

zij op slag elkaars vrienden waren geworden, maar van het vroegere scheldproza was nu minder sprake. De lange interpellaties werden nu ook vaker door de veel sterkere socialistische fractie gehouden, terwijl de communisten daar corrigerend optraden waar zij de socialistische eisen scherper gesteld wilden zien.

Communisten en socialisten keurden gezamenlijk de stadsbegrotingen van 1935 en 1936 af. Dat laatste jaar, een verkiezingsjaar, was voor de CPB uiteraard zeer belangrijk. Voor de partij waren de gemeenteraadszittingen een interessant forum om haar verkiezingscampagne alvast in te zetten. Het verbod van de burgemeester op het houden van openluchtmeetings voor de parlementsverkiezingen van 24 mei 1936, was voor Minnaert op de gemeenteraadszitting van 11 mei 1936 een dankbaar onderwerp om uit te halen naar het rooms-blauwe college en het opkomend fascisme (Rex in het bijzonder)⁽⁵⁵⁾.

Op de eerstvolgende zitting (22 juni 1936) konden de communisten de - toen ook in Gent uitgebroken - algemene staking aankaarten. Deze zitting werd bijeengeroepen door één derde van de gemeenteraadsleden (artikel 62 van de toenmalige gemeentewet) om lonen, wedden, pensioenen, vergoedingen en arbeidsvoorwaarden van het stadspersoneel te bekijken⁽⁵⁶⁾. Het college had volgens socialistisch raadslid Achiël De Roo het plan opgevat de lonen van het stadspersoneel met 5% te verminderen, waarop de BWP-fractie de gemeenteraad bijeenriep om de waarheid betreffende dit plan te achterhalen. Intussen waren de parlementsverkiezingen, die weer een communistische vooruitgang (9,39%) te zien gaven, al een tijdje achter de rug en was de algemene staking reeds uitgebroken, ook in het Gentse

(vanaf 17 juni 1936). 30 à 50.000 Werknemers staakten mee in de Arteveldestad. Op 19 juni 1936 waren er incidenten op de Korenmarkt (die op de raadszitting besproken werden door De Roo en Balthazar). Het volksfrontidee stak, ook bij de socialisten in het Gentse, de kop op. De communisten speelden bij de staking in het Gentse opnieuw hun rol aan de basis, maar minder prominent dan in 1932⁽⁵⁷⁾.

Tegen de achtergrond van de staking vroeg Balthazar zich tijdens de raadszitting van 22 juni 1936 af of men op het stadhuis "*zijn zinnen verloren had*". Hij verklaarde zich solidair met de stakingsbeweging en eiste een verhoging van de minimumlonen, de geleidelijke invoering van de 40-urenweek en het betaald verlof voor het stadspersoneel. Balthazar werd bijgevalen door Minnaert die moest proberen de BWP-eisen op het conto van de CPB te schrijven en uit te breiden (cf. verhoging COO-steun).

Volgens de burgemeester was er geen sprake van een plan tot loonsvermindering, enkel van een indexaanpassing die moest doorgevoerd worden. Hij liet tevens de deur open om lonen en pensioenen te herzien, onder meer door te stellen dat de gemeente geen weerstand zou bieden tegen loonsverbeteringen die de nationale overheid zou toepassen.

Uiteindelijk werd een christen-democratisch-socialistische resolutie gestemd waarin een aanpassing van de lonen werd gevraagd, met erkenning van het minimumloon van 32 frank per week en waarin het college werd opgedragen de mogelijkheid te onderzoeken om de kinderbijslag te verhogen. Tevens moest een commissie vóór 31 juli 1936 een verslag maken over de 40-urenweek in de stadsdiensten waarvan Minnaert de onmiddellijke toepassing eiste⁽⁵⁸⁾.

In deze kwesties (loonsverhoging, betaald verlof en 40-urenweek) was het de Gentse vertegenwoordiger van de arbeiders in de openbare diensten, Achiel De Roo, die het college steeds opnieuw, maar zonder veel succes, interpelleerde, daarin verbaal gesteund door de communistische raadsleden. Eén van de standaardantwoorden van de burgemeester was dat hij, vooral inzake de 40-urenweek, wachtte op een initiatief van de wetgever. In de resterende periode tot aan de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 is de 40-urenweek, alle socialistische en communistische interpellaties ten spijt, er niet gekomen.

De gemeenteraadszittingen van 1938 stonden voor een niet onbelangrijk deel al in het teken van de verkiezingen later dat jaar. Zo hield de gewezen socialistische schepen Désiré Cnudde op de laatste raadszitting (8 augustus 1938) voor de verkiezingen een ellenlang betoog voor een strikte toepassing van de taalwetten door de diensten van het stadsbestuur, zowel intern als naar het publiek toe. In de daaropvolgende stemming werd ook besloten de tweetalige straatnaamborden en opschriften op officiële gebouwen te vervangen door eentalige tegen eind 1939⁽⁵⁹⁾. Minnaert en de communisten die dit al sinds 1927 eisten en nu het socialistisch voorstel steunden tegenover GKV'er de Hemptinne, die eensklaps in het Frans wilde interpellieren, kregen van een wel zeer kleinzielige Cnudde de sneer dat... "*ook Jacquemotte vroeger in het Frans in Gent kwam spreken*"⁽⁶⁰⁾.

Voor de CPB stonden de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 in het teken van de strijd tegen het fascisme in binnen- en buitenland. Ondanks het feit dat ze de nationa-

AAN DE BEVOLKING VAN ST-AMANDSBERG.

Nog enkele dagen scheiden ons van de Gemeenteverkiezingen!

Voor de arbeiders en middenstanders komt het er op aan, niet verder reaktionair bestuurd te worden.

Het huidige Gemeentebestuur laat den «boel» maar gaan zocals het is: Ziet naar de bestrating! Het is eene ware marteling om er met gelijk welk voertuig te moeten overbollen! Bijna alle straten zijn onvoldoende verlicht (hoera! de komende winter!) en de sociale werken op den berg laten veel, zeer veel te wenschen.

Ook hangt de verdere politiek onzer nationale regeering af van de samenstelling der toekomstige Gemeenteraden. Past dus op, kameraden inwoners van St-Amandsberg.

Fascisme en oorlog staan steeds op den drempel uwer deur!

Zooals gij Kiest zult gij BESTUURD worden!!

Kommunistisch: Vrijheid! Welvaart! VREDE!

Fascistisch Reaktionair: Verdrukking ellende, OORLOG

Ook worden de arbeiders en middenstanders bedolven onder de belastingen, rechtstreeksche en onrechtstreeksche, en **NOG ZINT DE REGEERING OP NIEUWE LASTEN.**

Voor de werklozen ligt dan ook nog het fameus, doch zoo gevaarlijk artikel 21 in de schuif, tot NA de kiezing.

Kameraden werklozen, weest op uwe hoede!

Gedenkt de betaalde Gentsche Feestweek, de kolenuitdeeling! **DE KOMMUNISTEN** staan paraat te strijden voor de vernietiging van het art. 21. Helpt eraan mee! Het ligt in uwe macht op 16 Oktober!

Wij zijn ove tuigd dat de bevolking van St-Amandsberg **DEMOCRATISCH** is, **ZIJ WIL GEEN FASCISME, ZIJ WIL GEEN OORLOG**, zij wil **ARBEID, VRIJHEID, VREDE.**

Kameraden! De Kommunisten roepen U op hun te helpen voor de taak welke zij zich gesteld hebben. Er moet groote schoormaak gebeuren, ook op **ST-AMANDSBERG!!**

Zendt, evenals te Gent en andere gemeenten en steden, **KOMMUNISTEN** naar den Gemeenteraad, die **UWE** belangen zullen verdedigen, en niet dezen der rijken. Die overal waar zij zetelen ijveren voor de ontlasting der arbeiders en strijden voor hunne sociale verbeteringen

Kameraden, Arbeiders en Middenstanders, geeft op 16 Oktober uiting aan uwen wil! Voor vrede, meer welstand, en tegen het fascistisch gevaar. Voor vermindering van belasting, voor verbetering op gemeentelijk gebied.

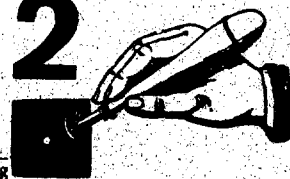
Vergeet niet, kameraden, zooals gij **Kiest** wordt gij **BESTUURD!**

Kiest op 16 Oktober UWE VERTEGENWOORDIGERS!!!

Stemt Kommunistisch

onder Nr

2

Verantw. uitg. Leclercq G. Syngemkouterstraat, 21, St-Amandsberg

le regering fel bekritiseerde, werd toch de eenheid met de BWP gepropageerd⁽⁶¹⁾. Daarom lanceerde de CPB in juli 1938 een oproep om socialistisch-communistische eenheidslijsten te vormen. Dergelijke lijsten waren echter meer uitzondering dan regel⁽⁶²⁾. In Vlaanderen waren er enkel eenheidslijsten in Viane (met de BWP) en Hoboken (met de socialistische burgemeester Marnef)⁽⁶³⁾.

Op het vlak van de gemeentepolitiek werd de (financiële) vrijheid van de gemeenten vooropgesteld. De bevoogding van de nationale overheid moest beëindigd worden zodat de gemeenten zelf zouden kunnen beslissen hoe zij hun budget in evenwicht wilden krijgen, over de arbeidsduur van het stadspersoneel en over bijkomende hulp aan de werklozen in de gemeente⁽⁶⁴⁾.

Andere programmapunten waren: de uitbating van grote openbare diensten (gas, water, elektriciteit, vervoer...) door middel van gemeenteregies of intercommunales, de hervorming van het gemeentelijk belastingsstelsel (o.a. progressieve gemeentetaks op bedrijfswinsten), de realisatie van grote openbare werken (bouw goedkope woningen, rioleringen, wegenwerken), uitbreiding van de COO-dienstverlening⁽⁶⁵⁾...

Over het algemeen waren de verkiezingen voor de CPB een succes: 122 verkozenen in 71 gemeenten, waarvan vijf in Vlaanderen⁽⁶⁶⁾.

De verkiezingspropaganda van de Gentse CPB verschilde niet veel van deze voor het nationaal programma. Bijzondere aandacht ging wel naar het ontkrachten van de Copac-propaganda. Copac stond voor 'Concentration de la Propagande Anticomuniste' of 'Centre d'Organisation et de Propagande Anti-Communiste' en werd gefinancierd door een aantal Belgische indus-

triëlen om het communisme op het terrein te bestrijden. Copac zette een aantal misnoegde en bijstandbehoevende oud-Spanjestrijders in om propaganda te voeren tegen de CPB tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1938⁽⁶⁷⁾.

Ook in Gent werden verschillende oud-Spanjestrijders ingezet tegen de CPB evenals alle mogelijke andere middelen zoals massameetings, 7 anti-communistische tentoonstellingen, 20 filmavonden, 4 reeksen anti-communistische affiches (3500 in het totaal), 200.000 pamfletten, 60.000 exemplaren van het Vlaamse Copac-blad *Volkswacht* en 2000 exemplaren van *Volksblad*⁽⁶⁸⁾.

De actie van Copac was zeker één van de oorzaken van de nederlaag van de CPB, die terugviel op 5,5% en 1 zetel (Minnaert). De BWP won maar enkele stemmen, maar wel een zetel. Specifiek voor de Gentse CPB was daarnaast de ongunstig electorale conjunctuur. De parlementsverkiezingen één jaar later bevestigden dit. Toen werd de partij in het kanton Gent gehalveerd: 4,62% (-4,77%). Hoewel de CPB in 1939 in heel Vlaanderen (behalve in de arrondissementen Aalst en Oudenaarde-Ronse) terrein verloor was het verlies nergens zo groot als in Gent⁽⁶⁹⁾, waar de partij zelfs lager scoorde dan tijdens de parlementsverkiezingen van 1932.

Omgekeerd scoorde de BWP in het arrondissement Gent-Eeklo tijdens de parlementsverkiezingen van 1939 uitermate goed. Ze won er meer dan één procent (in het kanton Gent 0,6%) terwijl ze in het geheel van de Vlaamse kantons 0,7% verloor. Wat zeker ook in het nadeel speelde van de CPB was de oppositierol van de BWP in de gemeentepolitiek tussen 1934 en 1938; ook nadelig voor de CPB, maar voordelig voor de BWP, was het overlijden van Edward

Anseele sr. in 1938. Anseele had ook voor de communistische achterban een zekere mythische waarde. Zo valt het op dat hij, voor zover wij konden nagaan, het enige overleden socialistisch raadslid was voor wie Minnaert - omwille van diens historische rol in de emancipatiestrijd der Gentse arbeiders - een zeer lovend rouwbeklag uitsprak in de gemeenteraad⁽⁷⁰⁾.

Tot slot moet ook hier herhaald worden dat het kiezerskorps dat de CPB in 1932 en 1936 achter zich gekregen had, allicht een zeer wispelturig lompenproletariaat was, dat in 1938, ook onder impuls van de Copac-acties, voor een deel naar de extreem-rechtse partijen (Rex en Vlaams Nationaal Verbond (VNV)) overstapte. De BWP ging in 1938 weliswaar met een kleine 1% vooruit, maar had nauwelijks stemmen gewonnen. De katholieken gingen met ruim 1% vooruit, maar wonnen evenzeer maar relatief weinig stemmen (zo'n 600) terug van het GKV (in 1932 7500 stemmen) dat in de katholieke stal was teruggekeerd. Veel GKV-kiezers leken te zijn overgestapt naar Rex (ruim 5600 stemmen in 1938) en naar de liberalen die een kleine 2% (en ongeveer 1400 stemmen) wonnen. Het VNV tenslotte won 1,1% (en ruim 1000 stemmen) ten aanzien van het resultaat van de Frontpartij in 1932.

De Gentse communisten zelf schreven hun achteruitgang nagenoeg volledig toe aan de anti-communistische campagne van Copac.

Na de verkiezingen werden de plooiën tussen de verschillende traditionele partijen met moeite weer gladgestreken. De katholieken zagen in de uitslag een goedkeuring van het gevoerde beleid en stelden de liberalen de vorming van een nieuw rooms-blauw college voor. De liberalen weiger-

den dit echter, omdat zij in een tweeledig college niet zouden kunnen optornen tegen het katholieke overwicht én omwille van de katholieke eisen inzake het vrij onderwijs. De BWP van haar kant zag na vier jaar oppositie een nieuwe grote coalitie wel zitten. Zo'n college kwam er dan ook, met als voornaamste prioriteit opnieuw de sanering van de stadsfinanciën. Dat het hier om een verstandshuwelijk ging, waarin elke fractie de vrijheid behield om haar eigen opinie te verdedigen, bleek meteen toen de katholieken lieten notuleren dat zij die vrijheid zeker inzake onderwijskwesties zouden opeisen⁽⁷¹⁾.

Ferdinand Minnaert voelde de vorming van een nieuwe coalitie van de traditionele partijen al vroeg aankomen. In de periode tussen de verkiezingen en de installatie van de nieuwe gemeenteraad, stelde hij dat de socialistische fractie de facto al was toegetreden tot het college, nadat de socialisten een aantal van zijn voorstellen (bijvoorbeeld de toekenning aan zieke stadswerklieden van een ziektevergoeding gelijk aan het volledig loon voor de periode van één jaar) hadden afgekeurd⁽⁷²⁾.

Bij de installatie van de nieuwe gemeenteraad en het nieuwe college keurde Minnaert uiteraard het coalitieakkoord af als "*lage kiesberedenering*"⁽⁷³⁾. Enkel in toekomstig schep en Anseele leek hij nog enig vertrouwen te hebben⁽⁷⁴⁾. Minnaert viel nadien terug in zijn vertrouwde rol van aartsvijand van het college in het algemeen en 'socialistenhaat' in het bijzonder.

Hiermee eindigde de periode 1932-1938 die zich voor de CPB bijzonder beloftevol aandeede. De verkiezing van drie Gentse communistische gemeenteraadsleden in 1932

was al een anomalie in de politieke geschiedenis van Vlaanderen en van de partij. Deze anomalie viel samen met een andere politieke situatie die even uitzonderlijk was: het opblazen van de politieke 'godsvrede' op het Gentse stadhuis en als gevolg daarvan de noodgedwongen oppositie van de BWP. Beide uitzonderlijke gebeurtenissen vonden plaats in een voor beide partijen even uitzonderlijk tijdperk, waarin namelijk de economische crisis de als zeer proletarisch ervaren stad Gent bijzonder hard trof. Hierdoor ontstond een sociaal klimaat (de algemene stakingen van 1932 en 1936, maar voorts ook de staking in de Gentse textielnijverheid in 1934) dat normaliter een standhouden van de CPB of zelfs een verdere groei ervan in de hand had moeten werken.

Veel vragen blijven open

Vreemd genoeg lijkt, ter linkerzijde, vooral de Gentse BWP van de hierboven geschetste situatie geprofiteerd te hebben, hoewel geen andere partij in deze periode meer op een stuurloos schip leek als de tussenoerlogse socialistische partij. Heeft de BWP in deze regio, door het ministerschap van Balthazar, meer dan elders in Vlaanderen, geprofiteerd van het politiek recupereren van de sociaal-economische implicaties van de staking van 1936 (cf. het betaald verlof)?

Een andere vreemde vaststelling is dat de in 1932 afwezige extreem rechtse partijen in 1938 voor een deel het communistische verlies leken te recupereren, terwijl het tot dan vooral de katholieken en niet de arbeiderspartijen waren die - ook na 1936 - aan deze partijen stemmen verloren⁽⁷⁵⁾.

Veel diepgaander onderzoek zal dus nog moeten gebeuren om het communistische falen in Gent na 1936 te kunnen verklaren. De voorlopige besluiten die wij in deze bijdrage trokken, zijn dan ook niet meer dan dat.

- (1) Een overzicht van door verschillende instellingen bewaarde communistische archieven vindt men onder meer in: *Brood & Rozen* (1997)4, themanummer 'Communisme in België'.
- (2) Voor Gent, zie onder meer: Amsab, Microfilm archief Procureur des Konings, nummer 102/1/28; C. DE SMET, *De Vlaamse afdelingen van de Kommunistische Partij. Een status quaestionis*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1973, 2 vol.; R. VAN DOORSLAER, Gentenaars in de Internationale Brigaden. In: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, (oktober 1980)5, pp. 150-195.
- (3) *Rapport sur l'activité du Parti depuis le IVème Congrès National*, s.l., s.d., p. 2.
- (4) C. DE SMET, *De Vlaamse afdelingen [...]*, pp. 235-236.
- (5) Kameraad Ferdinand Minnaert: 25 jaar communistisch gemeenteraadslid te Gent. In: *De Rode Vaan*, 07.06.1952, p. 2.
- (6) Zie onder meer: *De Rode Vaan*, 11.09.1975, p. 18.
- (7) DACOB, (Auto)Biografie Cyriel Verkest, Brief van de Section Syndicale Centrale aan de CIP des Marins te Moskou van 27 oktober 1928, fotokopieën archieven Comintern, SB 28.
- (8) A. DERMUL (1876-1956), leurder; propagandist voor de BWP vóór de Eerste Wereldoorlog; politiek gevangene gedurende de Eerste Wereldoorlog; beheerder van de *Rode Vaan* (1921); verantwoordelijke Arbeidershulpcomité Gent (1922); kandideerde op verschillende CPB-lijsten vanaf 1925 tot na de Tweede Wereldoorlog voor gemeente, provincie, Kamer en Senaat.
- (9) A. MENSAERT (°1873), lid van de CPB in 1921; kandidaat gemeenteraadslid voor de partij te Sint-Amandsberg in 1932.
- (10) J. MUSSCHE (1892-1946), metaalbewerker; lid van de CPB in 1921; vervogde in 1928 de trotskistische oppositie, maar keerde later terug; kandideerde nadien op verschillende CPB-lijsten voor provincie en Kamer.
- (11) M. ROGIEST (1885-1967), fabrieksarbeider-houtzager; kandideerde op verschillende CPB-lijsten voor gemeente en provincie.

- (12) O. SMESMAN (1888-1941), steenbakker, dokter; vervoege in 1929 de trotskistische oppositie voor dewelke hij in 1929 kandidaat was voor de provincieraadsverkiezingen in het district Gent; keerde in 1931 terug naar de CPB voor dewelke hij kandideerde op verschillende verkiezingslijsten voor provincie en Kamer; gedurende de Tweede Wereldoorlog werd hij opgepakt door de bezetter; hij overleed te Hoei in oktober 1941.
- (13) J. BEYAERT, textielarbeider; lid van de communistische vrouwengroep Rosa Luxemburg; kandidaat gemeenteraadslid voor de CPB te Gent in 1926; koos in 1928 voor de trotskistische oppositie; oppositioneel kandidaat voor de provincie- en parlementsverkiezingen van 1929; huwde een lid van de CPB en keerde terug naar de partij voor dewelke zij kandidaat was tijdens de parlementsverkiezingen van 1939; werd als communistisch militante uit de Textielarbeiderscentrale gezet.
- (14) J. VAN MELKEBEKE (*1894), koperslager/kopergieter; kandidaat gemeenteraadslid voor de CPB te Gent in 1926; koos in 1928 voor de oppositie, maar keerde vrij snel terug naar de CPB.
- (15) F. VAN DOOREN (1897-1974), metaalbewerker; verkoper van de *Roode Vaan* (1922), in 1924 uit de Centrale der Metaalbewerkeren (CMB) gezet als communistisch militant; voorzitter van het Vlaams congres van de CPB in 1925; kandidaat volksvertegenwoordiger voor de CPB in het arrondissement Gent-Eeklo in 1925; kandidaat gemeenteraadslid voor de CPB te Gent in 1926; leider van de trotskistische oppositie te Gent; kandidaat volksvertegenwoordiger voor de oppositie in het arrondissement Gent-Eeklo in 1929; uitgever van de *Proletenstem* (Radencommunisten) in 1938; lid van het centraal comité van de Internationale Kommunisten in 1932.
- (16) cf. BEYAERT, MUSSCHE, SMESMAN, VAN MELKEBEKE... Zie ook: M. BOCQUAERT (*1904), dokter; lid van de Roode Jeugd, communistische jongeren; leider van de trotskistische oppositie te Gent in 1931; keerde in 1932 terug naar de CPB; kandidaat gemeenteraadslid CPB te Sint-Amandsberg in 1932 en kandidaat volksvertegenwoordiger voor de CPB in het arrondissement Gent-Eeklo in 1932; richtte in 1936 met L. De Pauw opnieuw een trotskistische groep op te Gent; werd in september 1943 door de bezetter aangehouden en 64 dagen geïnterneerd.
- (17) Amsab, Chantal De Smet, nr. 108, *Procès-Verbal de la séance de la Commission d'Organisation Centrale du 31 mai 1927*, p. 2.
- (18) Amsab, Chantal De Smet, nr. 108, *Rapport sur l'activité de la Commission d'organisation depuis la date de sa création, 21 novembre 1927*, p. 2.
- (19) Amsab, Chantal De Smet, nr. 108, *Fédération de Gand. Rapport sur les résultats du plan de travail, s.l., s.d. (1929)*, 3 p.
- (20) Parti Communiste de Belgique. Section Centrale d'Agit-prop. Service de Documentation, Bulletin de documentation, (5 janvier 1933)5, pp. 5, 8 en 11.
- (21) R. VAN DOORSLAER, Gentenaars in de Internationale [...], pp. 162-163.
- (22) Elections communales de 1926, Parti Communiste de Belgique, s.l., s.d., p. 4.
- (23) Stad Gent, *Gemeentebblad 1927. Eerste Haljaar. Ville de Gand Bulletin Communal 1927. Premier Semestre*, Gent/Gand: SM Volksdrukkerij SC. 1927, pp. 5, 16, 17, 89, 96, 168, 556.
- (24) Stad Gent, *Gemeentebblad 1927 [...]*, p. 644 (waarop Minnaert antwoordde: "En gij luiaard, die ge zijt, leege luiaard die ge zijt").
- (25) Stad Gent, *Gemeentebblad 1927 [...]*, p. 667.
- (26) L. FRANÇOIS, 'Liberaal en socialist zijn slechts voornamen...' Het politieke leven op het Stadhuis. In: *Interbellum in Gent 1919-1939*, Gent: Stad Gent-Stadsarchief en Museum Arnold Vander Haegen, 1995, p. 2 en p. 51.
- (27) Zie daarvoor: G. DENECKERE, Rood of geen brood? Het wel en wee van de Gentse arbeidersbewegingen. In: *Interbellum in Gent 1919-1939*, Gent: Stad Gent-Stadsarchief en Museum Arnold Vander Haegen, 1995, pp. 84-85.
- (28) Amsab, Cordier, nr. 39, doos 1, farde 3, Parti Communiste en Belgique. Matériaux destinés au CC des 5 et 6 décembre 1931. Note sur la préparation du travail du parti pour les élections communales de 1932, p. 1.
- (29) Amsab, Cordier, nr. 39, doos 1, farde 3, Parti Communiste en Belgique [...], pp. 1-2.
- (30) Amsab, Cordier, nr. 39, doos 1, farde 3, Programme du Parti Communiste pour les élections communales de 1932, s.l., s.d., p. 2.
- (31) Amsab, Cordier, nr. 39, doos 1, farde 3, Programme du Parti Communiste [...], p. 5.
- (32) M. DREYFUS, *PCF Crises et dissidences. De 1920 à nos jours*, Bruxelles: Editions Complexe, 1990, p. 224.
- (33) Amsab, Cordier, nr. 39, doos 1, farde 3, Programme du Parti Communiste [...], s.l., s.d., 10 p.
- (34) Parti Communiste de Belgique. Section Centrale d'Agit-prop. Service de Documentation, Bulletin de documentation, n° 5, 5 janvier 1933, p. 2.
- (35) G.B., Twee kiesschriften. In: *Vooruit*, 29.09.1932, p. 1.
- (36) Een stichtend document. Het bondgenootschap van 1922. Terwijl de arbeiders in strijd waren vierden de h. h. Vanderstegen en Minnaert samen feest. In: *Vooruit*, 05.10.1932, p. 1.
- (37) Hoe er te Ledeberg een kommunistische lijst is gekomen. In: *Vooruit*, 27.09.1932, p. 1.
- (38) G.B., Waar de kommunisten gemeenten besturen. Een ellendig spektakel. In: *Vooruit*, 21.08.1932, p. 1; A.D.K., De kommunistische woordenkamerij. Tegen de verdeeldheid der werkende klasse. In: *Vooruit*, 09.09.1932, p. 2.

- (39) D. MARTIN, Regimecrisis en lokaal bestuur in het interbellum. Een comparatief sociaal profiel van Antwerpse en Gentse collegeleden, 1921-1938. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis 1930-1960*, (1998)1, p. 190.
- (40) G. DENECKERE, Rood of geen brood? [...], p. 87.
- (41) *De Roode Vaan*, 05.03.1945, p.1 en R. VAN DOORSLAER, Gentenaars in de Internationale, [...], p. 15.
- (42) (103) Stad Gent, Commissies (Gemeenteraad van 15 oktober 1934), Gent: SM Volksdrukkerij, 1935, pp. 2-5.
- (43) Stad Gent, *Gemeenteblad 1933*, 1 (zitting van 2 januari 1933), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1933), p. 19.
- (44) Stad Gent, *Gemeenteblad [...]*, pp. 19-24.
- (45) Stad Gent, *Gemeenteblad [...]*, p. 24, pp. 25-26 en pp. 27-28.
- (46) Stad Gent, *Gemeenteblad [...]*, p. 28.
- (47) Stad Gent, *Gemeenteblad [...]*, pp. 32-33.
- (48) Voor deze episode, zie ook: L. FRANÇOIS, 'Liberaal en socialist' [...], pp. 53-54.
- (49) L. FRANÇOIS, 'Liberaal en socialist' [...], pp. 52-54.
- (50) Stad Gent, *Gemeenteblad 1934*, 7 (zitting van 30 juli 1934), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1934), pp. 619-620, 643, 689-690.
- (51) Stad Gent, *Gemeenteblad [...]*, pp. 731-741, zowel Verkest als Ansele vroegen een onderzoek naar de luchtvervuiling van deze chemische fabriek, die... een visfabriek had moeten zijn. Volgens ecologist avant la lettre Cyriel Verkest was de uitstoot van schadelijke stoffen zo erg "dat het gaten in de kleren maakt" en dat "als gij daar op een meubel strijkt blijft uw hand steken". Verkest vroeg strenge maatregelen tegen de fabriek die ook de toestemming had gekregen een waterput aan te boren, met als gevolg dat sommige straten zonder water zaten.
- (52) Stad Gent, *Gemeenteblad 1934*, 8 (zitting van 1 oktober 1934), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1934), pp. 767-776.
- (53) Stad Gent, *Gemeenteblad [...]*, pp. 117-118.
- (54) Stad Gent, *Gemeenteblad 1934*, 9 (zitting van 15 oktober 1934), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1934), p. 825.
- (55) Stad Gent, *Gemeenteblad 1936*, 7 (zitting van 11 mei 1936), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1936), pp. 611-615.
- (56) Stad Gent, *Gemeenteblad 1936*, 8 (zitting van 22 juni 1936), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1936), p. 623.
- (57) G. DENECKERE, Rood of geen brood? [...], pp. 90-92.
- (58) Stad Gent, *Gemeenteblad 1936*, 8 (zitting van 22 juni 1936), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1936), pp. 631, 645-646, 653-654.
- (59) Stad Gent, *Gemeenteblad 1938* (zitting van 8 augustus 1938), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1938), pp. 610-658.
- (60) Stad Gent, *Gemeenteblad 1938 [...]*, p. 639.
- (61) *Het Vlaamsche Volk. Gemeentekiezingen 1938. Bijzondere uitgave*, p. 1.
- (62) J. GOTOVITCH, Le Parti Communiste et les élections communales 1926-1952. In: *De gemeenteverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970). Handelingen van het 16de internationaal colloquium*, Brussel: Gemeentekrediet (1994)87, pp. 297-298.
- (63) R. VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits niet aanvalspakt*, Gent: Masereelfonds, 1975, p. 19.
- (64) Parti Communiste de Belgique. Section de l'Internationale Communiste, 1936-1939. *30 mois de lutte pour le pain, la paix et la liberté. Rapport d'activité du Comité Central pour le VIIe Congrès National du Parti Communiste de Belgique. Bruxelles, 12-13-14-15 août 1939*, Bruxelles: Editions Germinale, s.d. (1939), p. 13.
- (65) *Het Vlaamsche Volk. Gemeentekiezingen 1938. Bijzondere uitgave*, p. 2.
- (66) J. GOTOVITCH, Le Parti Communiste [...], p. 298.
- (67) B. VAN HOORICK, *In tegenstroom*, Gent: Masereelfonds, 1982, p. 65; Voor concrete details betreffende de Copac-actie in het Gentse, zie: R. VAN DOORSLAER, Gentenaars in de Internationale [...], pp. 179-183.
- (68) L'Avance communiste aux élections communales. In: *Bulletin de la SEPESS*, Novembre 1938, pp. 20-21.
- (69) Het arrondissement Antwerpen buiten beschouwing gelaten omdat daar de factor Frenssen in het nadeel van de CPB speelde.
- (70) Stad Gent, *Gemeenteblad 1938* (zitting van 28 februari 1938), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1938), pp. 69-71.
- (71) L. FRANÇOIS, 'Liberaal en socialist' [...], p. 55.
- (72) Stad Gent, *Gemeenteblad 1938* (zitting van 31 oktober 1938), s.l. (Gent: SM Volksdrukkerij), s.d. (1938), p. 783.
- (73) L. FRANÇOIS, 'Liberaal en socialist' [...], p. 55.
- (74) De nieuwe gemeenteraad van Gent bijeengekomen. Samenstelling van het driepartijdig schepencollege. Belangrijke verklaringen der socialistten. In: *Vooruit*, 06.01.1939, p. 7.
- (75) Zie ook: E. WITTE en J. CRAEYBECKX, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1981, p. 170.

*Vandervelde zag de stad als een wezen dat op een niets ontziende wijze het platteland in zijn greep nam.
Foto: weide met koeien te Herfelingen (L. Bertrand, Histoire de la Coopération en Belgique)*

Les Villes Tentaculaires

De socialistische propaganda in de Vlaamse rand rond Brussel vóór 1914

Bart De Nil, Amsab

In 1899 hield Emile Vandervelde, op uitnodiging van een groep Parijse studenten, een toespraak met als titel 'Les Villes Tentaculaires', ontleend aan een gedicht van Emile Verhaeren. Vandervelde zag de stad als een wezen dat op een ongevoelige, niets ontziende wijze, het platteland in zijn greep nam. Maar de stad bracht ook de revolutionaire krachten voort die voor sociale gelijkheid zouden zorgen, kortom voor het socialisme. In een utopische toekomstvisie voorzag Vandervelde dat het landbouw- en industrieproletariaat broederlijk zou samensmelten⁽¹⁾. Hij bleek echter zijn wensen voor waar te nemen. Want in tegenstelling met de sociaal-economische ontwikkelingen van die tijd, waarin inderdaad de stad een steeds grotere greep kreeg op het leven op het platteland, bleek de socialistische arbeidersbeweging maar over korte 'tentakels' te beschikken. Al hun pogingen ten spijt wisten de socialisten, buiten de geürbaniseerde en industriële regio's van het land, slechts sporadisch het klerikale cordon op het platteland te doorbreken. De factoren die dit verhinderden zijn ons genoegzaam bekend: de mentaliteit van de landbouwers, het virulente anti-socialisme, de klerikale alternatieven op het gebied van de organisatie van landbouwers enz. Deze bijdrage heeft de bedoeling de specifieke situatie te schetsen van het arrondissement Brussel, waar de Brusselse federatie van de BWP geen poging onverlet liet om door te dringen in het landelijk gebied rond de Brusselse agglomeratie. De Brusselse socialisten namen hierin enigszins een aparte positie in omdat zij, los van externe factoren, ook af te rekenen hadden met een interne rem op de verspreiding van het socialisme op 'den buiten'. De landelijke periferie rond Brussel was immers eentalig Vlaams terwijl de Brusselse socialistische beweging 'geregeerd' werd door Franstalige voormannen.

Golven van propaganda

De Brusselse socialisten refereerden steevast aan de landelijke delen van hun arrondissement als aan de 'buitengemeenten' of - minder vleiend - de 'zwarte kantons'. Hiermee werd heel het arrondissement buiten het Brusselse gewest (het huidige arron-

dissement Halle-Vilvoorde) aangeduid, hoewel er sociaal-economisch beduidende verschillen waren. Zo is er in het zuiden de Zennevallei, die al tijdens het midden van de negentiende eeuw een industrialisering kende langs het kanaal Willebroek-Charleroi, en in het noordoosten de Vilvoordse regio met de semi-industriële gemeenten

Vilvoorde, Machelen en Zaventem, waar na de Eerste Wereldoorlog, grotendeels tengevolge van de democratisering van het stemrecht, enkele sterke socialistische burchten ontstonden. De hoofdzakelijk rurale kantons Lennik, Asse en Wolvertem waren gesitueerd in het westen van het arrondissement. Een gezamenlijk kenmerk van de buitengemeenten was hun eentalig Vlaams karakter. Daarom zal ik het verder hebben over de Vlaamse rand of de periferie rond Brussel.

Bij haar oprichting in 1885 was de Brusselse federatie van de BWP hoofdzakelijk een verzameling van socialistische syndicaten en werkersbonden die in Brussel en haar randgemeenten waren opgericht⁽²⁾. Gezien de minoritaire positie van de Brusselse arbeidersbeweging in deze embryonale fase was haar werkterrein logischerwijs beperkt tot de agglomeratie. Een uitzondering was Vilvoorde, waar reeds in 1880 een sectie van de 'Cercles Réunis' werd opgericht en sinds 1885 door Brusselse en Gentse socialisten (onder wie Edward Anseele) meetings werden gehouden met de oprichting van een werkersbond (1886) tot gevolg⁽³⁾. Voor het overige werd de propaganda in de Vlaamse rand in de eerste plaats overgelaten aan propagandisten uit Gent en Antwerpen die, in afspraak met Brussel, de Vlaamse provincies en een deel van Brabant voor hun rekening namen⁽⁴⁾. Ook bij de voorbereiding van de propaganda voor het Algemeen Stemrecht in 1886 werd, tijdens een congres in De Zwaan te Brussel, besloten dat Gent, Antwerpen en de Vlaamsche Socialistische Sectie van Brussel belast zouden worden met de propaganda in "Vlaamsch-België"⁽⁵⁾.

De aandacht van Brussel voor wat zich buiten de agglomeratie afspeelde beperkte zich tot stellingnames over de landbouw, vooral

dan na de verschijning, begin 1887, van Emile Zola's roman *La Terre*. Een boek dat volgens de socialisten een synthese was van het leed van de landarbeider. Maar meer dan tot enkele discours in de pers over het 'veldproletariaat' kwam het niet: "*Il faut que notre parti ouvrier aille aux ouvriers de la terre, à ces petits cultivateurs malheureux, à ces misérables prolétaires de l'industrie agricole: il faut qu'il leur dise comme à tous les autres souffrants que leur place est dans nos rangs, et que seul le socialisme peut les arracher au cruel servage qu'ils subissent*"⁽⁶⁾.

De campagnes van de Brusselse federatie op het platteland kwamen pas goed op gang tijdens het jaar 1891, met de organisatie van meetings in de directe omgeving van de Brusselse agglomeratie. Hierbij werd vooral een beroep gedaan op de Vlaamsche Propagandaclub die er elke zondag naartoe trok "*om het goede woord te verspreiden*"⁽⁷⁾. De propagandaclub was in oorsprong opgericht als de politieke afdeling van de socialistische Vlamingen in de hoofdstad. Maar bij gebrek aan Nederlandstalige propagandisten werd hij een instrument voor de propaganda naar de Vlaamse buitenlieden toe. Vermits de propagandaclub te beperkt was in zijn mogelijkheden moest hij de Gentse socialisten om bijstand vragen⁽⁸⁾.

Electoraal en organisatorisch stelde het socialisme in de Vlaamse rand niets voor. Er waren alleen lokale werkersbonden in Machelen, Zuun en Zaventem. Na de wetgevende verkiezingen van 1892, waarbij de Brusselse federatie ongeveer 40.000 stemmen behaalde, voornamelijk afkomstig uit de stad en haar voorsteden, organiseerde ze een eerste propagandacampagne⁽⁹⁾, vooral bedoeld voor de industriearbeiders in de Zennevallei en het Vilvoordse. Deze eerste, zij het bescheiden propagandagolf resulteerde in de (her)oprichting van wer-

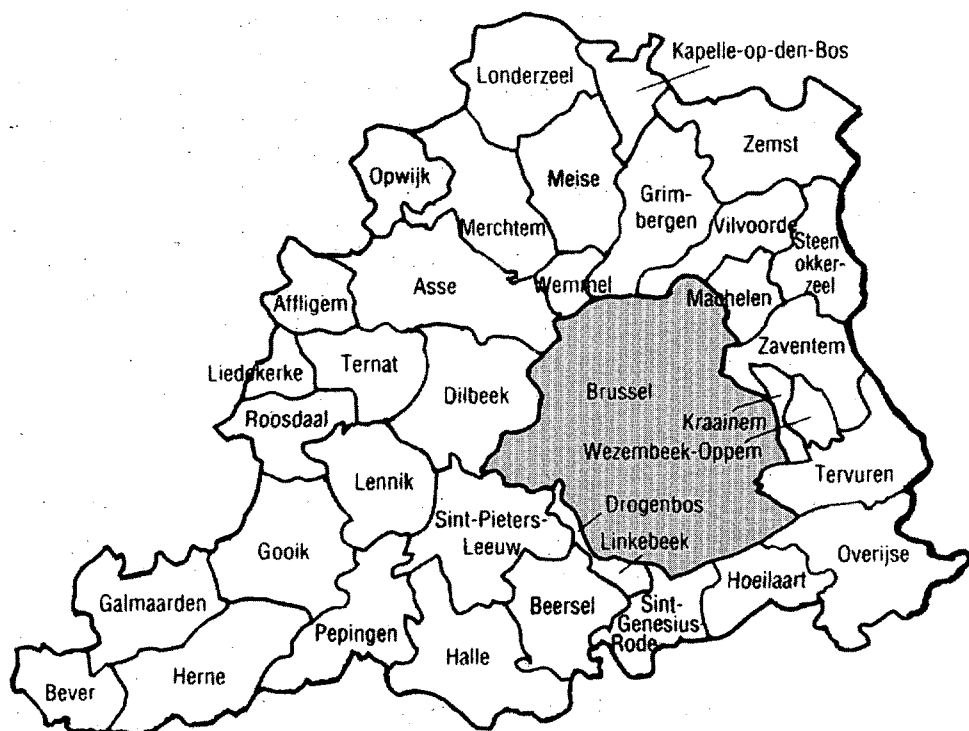
kersbonden, onder meer in Zaventem, Diegem, Ruisbroek, Buizingen, Sint-Genesius-Rode, Linkebeek en Hoeilaart. Die propagandamachine viel echter stil en midden 1893 vroeg men zich binnen de Brusselse federatie af waarom de Vlaamse Propagandaclub, die voorheen zo actief was "nu zo rustig aan het slapen is"⁽¹⁰⁾. Er moest dringend een meer permanente vorm van propaganda komen, zo blijkt uit een algemene vergadering van de Brusselse federatie in dat jaar, waarop ook werd beslist Vlaamse sprekers te vormen⁽¹¹⁾. Daartoe werd de Vlaamse Sprekersschool opgericht waar de propagandisten in spe les kregen over het partij- en landbouwprogramma van Louis Bertrand. Een belangrijk gegeven is dat de propaganda gesystematiseerd werd: de werkersbonden van de voorsteden van Brussel (onder meer Anderlecht en Molenbeek) werden ingeschakeld om elke zondag de socialistische pers te gaan verspreiden op het platteland. Met de verkiezingen van 1892 in het verschiets ondernamen de Brusselse militanten, onder druk van de nieuwe kieswet, nu ook steeds meer propagandatochten in de kantons Lennik, Asse en Wolvertem. Die inspanningen waren maar een voorbode van deze voor de wetgevende verkiezingen van juni 1896, waarbij alle registers opengetrokken werden om een doorbraak te forceren in de Vlaamse rand. In de maanden die voorafgingen aan de verkiezingen van '96 werden niet minder dan 130 meetings gehouden. Daarbij kwamen nog de propagandatochten van de verschillende werkersbonden van het Brusselse gewest die, net zoals de socialistische wielrijders, in groep de dorpen bestormden met socialistische druksels. De Brusselse federatie kreeg ook steun van de Vlaamse federaties. De socialisten van Aalst, Geraardsbergen en

Ninove voerden campagne in de gemeenten van het arrondissement dat aan hun gewest paalde⁽¹²⁾. De grootste inspanningen kwamen vanuit Gent, waar 400 propagandisten met 50.000 pamfletten en brochures werden ingezet om de Brusselaars te helpen⁽¹³⁾. Zij concentreerden zich op het kanton Asse waar ze, georganiseerd in colonnes, de gemeenten afliepen om brochures en pamfletten uit te delen of hun sprekers bij te staan tijdens de meetings. Op één zondag konden in deze 'hit and run'-stijl zestien gemeenten worden bezocht⁽¹⁴⁾. Om de propaganda te bekostigen werden in verscheidene Gentse wijkclubs spaarkassen opgericht. Al die inspanningen deden de verslaggever van de Brusselse federatie ietwat triomfalistisch besluiten: "*Encore un bon coup d'épaule, compagnons, et l'arrondissement de Bruxelles sera dans le mois de juillet à nous*"⁽¹⁵⁾. De propagandagolf van 1896 zorgde ogenschijnlijk op organisatorisch vlak voor een doorbraak van het socialisme rond Vilvoorde en in de Zennevallei. Werkersbonden werden (her)opgericht in Diegem, Lembeek, Bellingen, Hoeilaart, Huizingen, Kraainem, Lot, Ruisbroek en Borcht. Maar ondanks dit alles gaven de verkiezingen van 1896 niet het verhoopte resultaat en van een definitieve doorbraak in de Vlaamse rand was al helemaal geen sprake. Verschillende werkersbonden die in 1896 werden opgericht bleken te zwak om zonder de aanhoudende steun vanuit Brussel te overleven.

Men moet 'den buiten' kennen

De intensifiëring van de propaganda moet gekaderd worden in de toegenomen aandacht van de BWP voor de landbouwersproblematiek⁽¹⁶⁾. Bij haar oprichting in 1885

Arrondissement HALLE-VILVOORDE

 Brussels Gewest

De 'buitengemeenten' van Brussel, het huidige arrondissement Halle-Vilvoorde

waren de statuten volledig afgestemd op het fabrieksproletariaat en was er van een agrarisch programma helemaal geen sprake. Maar de socialistische arbeidersbeweging begon in te zien dat het achter zich scharen van de stedelijke industriearbeiders niet volstond om de klerikale meerderheid te breken. Vanaf 1892 begon ze zich te beraden over het opstellen van een landbouwprogramma. Ondanks de discussies over het collectivisme en het vrijhandelsstandpunt die diametraal stonden tegenover de situatie van de kleine pachters, de grootste groep binnen de in de landbouw actieve bevolking, werd er tijdens het congres van maart 1894 te Quaregnon een landbouwprogramma in het fameuze Charter van Quaregnon - zowat de stenen tafels van de Belgische sociaal-democratie - opgenomen. In 1893 echter werden de socialisten wakker geschud door de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht; door het ontbreken van een evenredige vertegenwoordiging werd daardoor immers de katholieke hegemonie (vooral in Vlaanderen) bevestigd. Vermits elke stem telde organiseerden de socialisten propagandaoffensieven op het platteland, verschillende brochures verschenen en in juli 1894 lanceerde de BWP twee weekbladen gericht aan de landbouwers, met name *Le Laboureur* en *De Landbouwer*.

Maar de opeenvolgende verkiezingen toonden aan dat de BWP een stedelijke arbeiderspartij was en bleef en dat de socialistische propagandatechnieken naar de landbouwers toe gefaald hadden. Als één van de voornaamste pijnpunten werd de onbekendheid met het platteland aangehaald. De propagandisten voerden er hetzelfde discours als dat waarmee ze industriearbeiders probeerden te overtuigen: hun argumenten

beperkten zich tot de bekommernissen van de industriearbeiders en het verwoorden van algemene partijstandpunten zoals het algemeen stemrecht en de militiewet.

Op het congres van de Tweede Internationale te Londen in september 1896, stelde de Brusselse federatie, op initiatief van Vandervelde, voor om via enquêtes informatie te verzamelen over de landelijke samenleving⁽¹⁷⁾. Het initiatief van Vandervelde was niet nieuw; in augustus 1892 hadden de Franse socialisten van Jules Guesde een grootscheepse landbouwenquête gehouden met het oog op hun congres van Marseille (16 september 1892) waar een landbouwprogramma zou worden opgesteld. De enquête gaf een inzicht in de reële toestand op het platteland want: "*Les militants du parti ouvrier socialiste français ont compris aujourd'hui que la conquête des centres industriels ne suffit point pour mener à bonne fin l'oeuvre de transformation sociale qui s'annonce parmi tous les peuples*"⁽¹⁸⁾. Na het congres van Londen begon de Brusselse federatie vragenlijsten te sturen naar verschillende landelijke gemeenten van het arrondissement⁽¹⁹⁾. De resultaten werden in *Le Peuple* gepubliceerd tussen 1896 en 1898, in een reeks monografieën.

Het landbouwvraagstuk kende zijn hoogtepunt in 1897, op het partijcongres van de BWP van 18 en 19 april, waar de socialistische propaganda op het platteland op de agenda stond. Daarop werden twee socialistische landbouwcongressen georganiseerd, één in Nijvel op 8 augustus 1897, een tweede in Borgworm op 17 december 1897. Op het congres van Nijvel was de centrale vraag hoe men de landbouwers zou organiseren. Sommigen speelden met het idee om het 'veldproletariaat' syndicaal te organiseren. Nu kon men in semi-industriële gemeenten wel een werkersbond of een syn-

dicaat oprichten, maar landbouwerssyndicaten oprichten leek volgens de Brusselse socialisten enkel mogelijk in regio's waar dezelfde gewassen geteeld werden. Onder impuls van Victor Serwy, de godfather van de socialistische coöperatieën in België, en met het succes van de katholieke landelijke coöperatieën voor ogen, opteerde de BWP voor de stichting van socialistische landbouwcoöperatieën⁽²⁰⁾. Op het congres van Nijvel werd dan ook beslist dat de melkcoöperatie het meest aangewezen type van landbouwcoöperatie was zowel door het *"betrekkelijk gemak der inrichting als door de geldbronnen welke zij afwerpt"*⁽²¹⁾.

De Brusselse federatie had echter niet gewacht op het officiële partijstandpunt aangaande de oprichting van een landbouwcoöperatie. Reeds begin dat jaar was ze aan de voorbereidingen begonnen om een melkerij op te richten in het landelijke en volledig klerikale kanton Lennik. Het idee om langs de coöperatieve weg een doorbraak op het platteland te forceren sluimerde trouwens al jaren. In *Le Peuple* van 1889 lezen we al: *"Il y a deux ans nous disions à une assemblée de la coopérative de Bruxelles qu'elle devait chercher à traiter directement avec les cultivateurs pour le beurre, les oeufs, le lait et d'autres choses encore. Les coopératives agricoles faciliteront la réalisation de cette idée et permettront à la démocratie socialiste d'être en rapport avec les agriculteurs et de les rallier au mouvement ouvrier"*⁽²²⁾. Er stonden ook geregeld berichten te lezen over het succes van samenwerkende melkerijen in binnen- en buitenland. Het is echter pas na de tegenvallende verkiezingen van 1896 dat zich steeds meer de vraag opdrong hoe men op een efficiënte en permanente manier het platteland kon bewerken. In oktober 1896 werd een congres ingericht met afgevaar-

digden van de werkersbonden uit de kantons Halle, Vilvoorde en Ukkel. Op de dagorde stonden verschillende voorstellen met aan het eind enkele concrete eisen van de propagandisten. Naast de vraag om een Vlaams dagblad voor het arrondissement, een reiskas voor propagandisten en de aanduiding van kantonale propagandisten werd er bij het Volkshuis op aangedrongen om de mogelijkheid tot het oprichten van een melkcoöperatieve te onderzoeken⁽²³⁾.

Dit laatste voorstel werd begin 1897 aangevaard op het congres van de Brusselse federatie⁽²⁴⁾. Onder leiding van zijn kopstukken, Frans Elbers, Romain Van Loo en Victor Serwy, zocht het Volkshuis naar een goede lokatie in het zuidwesten van het arrondissement, waar de landbouw zich toespitste op de veeteelt en waar al verscheidene melkerijen bestonden. De keuze viel op Herfelingen, een dorp zo'n 25 km ten zuidwesten van Brussel. Omdat Herfelingen deel had uitgemaakt van de enquête van 1897 waren de beheerders van het Volkshuis goed op de hoogte van de socio-economische situatie ter plaatse⁽²⁵⁾. Er bestond nog geen concurrerende instelling hoewel er, volgens de enquête, in de omringende gemeenten Kester en Heikruis boerenbonden actief waren, opgericht om tegen de beste marktprijzen veevoerders aan te kopen. Ook politiek bleek Herfelingen een goede keuze. De katholieken hadden er sinds 1890 wel een absolute meerderheid maar er bestond een niet onbelangrijke liberale oppositie. Indien de socialisten er zouden opkomen met een aparte lijst zou deze volgens de enquête 150 stemmen behalen.

De moeilijkste taak was de boeren ertoe overhalen zich in te schrijven in een socialistische maatschappij. In *L'Avenir social* (1900) geeft Victor Serwy het relaas van de

oprichting van de melkerij waarbij het noodzakelijk was om boeren te vinden die melk wilden leveren. Hij herinnert zich de eerste samenkomst in een plaatselijke herberg, waarbij een tiental boeren aanwezig waren: *"Ils écoutèrent, méfiants. N'avaient-ils pas entendu répéter chaque dimanche, ne lisaient-ils pas chaque jour dans les petits journaux réactionnaires que les socialistes en voulaient à leur lopin de terre, à leurs vaches, à leurs ferme, qu'ils étaient les ennemis de la famille et de la propriété?"*⁽²⁶⁾ Na vele samenkomsten en ondanks de tegencampagnes van de plaatselijke clerus waren er toch enkele boeren bereid om in het project te stappen. Maar pas toen Camille Standaert het geld *"en écus neufs et sonnants"* van de eerste inschrijvingen van het Volkshuis op de tafel van de herberg wierp schreven de eerste boeren zich in. Daarmee werd de eerste socialistische landbouwcoöperatieve in België opgericht. Het startkapitaal van zo'n 4000 fr. werd bijna volledig opgehoest door het Volkshuis, dat ook de hele melk- en botervoorraad opkocht. Twee derden van de aandelen waren in handen van het Volkshuis, één derde van zo'n 20 boeren die melk zouden leveren⁽²⁷⁾. In maart 1898 werd de coöperatieve melkerij, onder de naam De Goede Boter, *"door en voor"* het Volkshuis in werking gesteld. Vanzelfsprekend was de socialistische pers vol lof over dit huzarenstukje⁽²⁸⁾.

De euforie werd vlug getemperd door de onmiddellijke problemen waarmee de coöperatieve af te rekenen had. De clerus stimuleerde de oprichting van concurrerende melkerijen in al de omliggende gemeenten waardoor het aantal 'rode koeien' verminderde. Daarbij kwamen distributie- en kwaliteitsproblemen, waardoor de melkerij reeds na enkele maanden productie genoodzaakt was om haar werkzaamheden

voor een tijd te staken⁽²⁹⁾. Bij de hervatting van de productie, eind 1898, had het Volkshuis een systeem bedacht waarbij coöperateurs op voorhand een bestelformulier moesten inleveren bij één van zijn bijhuizen, waarna de bestelde melk of boter werd meegegeven met de broodbezorgers⁽³⁰⁾.

De Brusselse federatie deed er alles aan om de melkerij te ondersteunen. Geregeld werd in de pers de loftrompet gestoken over de melk uit Herfelingen en aan de leden in de Brusselse agglomeratie werd gevraagd om hun *"vrouwen, moeders, zusters"* aan te sporen melk af te nemen van het Volkshuis⁽³¹⁾. In 1899 bracht de harmonie van het Brusselse Volkshuis een bezoek aan de melkerij waarvoor een speciale trein werd ingelegd om de 200 deelnemers te vervoeren. Op de toren van de Marseillaise stapte het bonte gezelschap naar de melkerij om daarna in het dorp propaganda te voeren⁽³²⁾. Later, in 1904, werden de Brusselse socialistenvoetballers gemobiliseerd om een opvoering van Cyriel Buysse's *Gezin van Paemel* bij te wonen⁽³³⁾.

Ondanks het feit dat Herfelingen een structurele uitvalsbasis voor de propaganda was bleef de politieke en syndicale doorbraak in de 'zwarte kantons' ver achter op de verwachtingen. Hoewel er in het zog van de melkerij een fanfare (1903) en een zangkoor (1905) werden opgericht, droegen deze niet bij tot de permanente inplanting van het socialisme. De socialistische verenigingen ter plaatse steunden vooral op de pendelarbeiders die in de mijnstreek van Le Centre of de steengroeven van Quenast gingen werken. De socialistische fanfare De Veldbloem kon haar repetities en optredens slechts zeer laat op de avond houden omdat de spelers pas dan terugkwamen uit Quenast⁽³⁴⁾. Ook de socialistische kandidaten die

tijdens de gemeenteraadsverkiezingen opkwamen op kartellijsten met de liberalen raakten niet verkozen.

Om het nijpend tekort aan melk op te vangen werd in 1902 door het Volkshuis van Brussel een 'modelhoeve' ingericht met 50 melkkoeien en daarnaast een feestzaal die op 5 oktober 1902 met de nodige 'pump and circumstances' werd ingehuldigd⁽³⁵⁾. Ondanks alle investeringen bleef de melkerij verlies maken. Zelfs Bertrand kon in zijn overzicht van de coöperaties in België uit 1903 niet verhullen dat: "*L'endroit choisi était peu favorable*" en dat het niet al te best ging met de melkerij: "*Mais la laiterie subit encore actuellement les conséquences de ses débuts malheureux, et les coopérateurs n'ont pas encore entièrement confiance dans cette oeuvre cependant très méritoire*"⁽³⁶⁾. Nog vóór de liquidatie van De Goede Boter had Ferdinand Elbers tijdens het landbouwcongres van de BWP in 1903, verklaard dat zijn jarenlange ervaring hem had doen inzien dat de propagandisten meer van het landbouwersleven moesten afweten en dat het oprichten van landbouwcoöperatieven "*weinig onze zaak heeft doen vooruitgaan*"⁽³⁷⁾. Om het tij te doen keren werd in 1907 nog een laatste voorstel gedaan om een graanmolen te bouwen om op die manier extra inkomsten te verkrijgen uit de verkoop van roggemeel. Maar het voorstel werd door het bestuur van het Volkshuis afgewezen: "*De proefneming had echter te lang geduurd, zoodat de bestuursraad van geene nieuwe poging meer horen wilde*"⁽³⁸⁾. In juli dat jaar werd De Goede Boter verkocht aan haar toenmalige beheerder, Allebos, en onafhankelijk van de socialistische beweging wist ze zich te handhaven tot op vandaag, zij het onder de naam NV Olympea⁽³⁹⁾.

In eerste instantie werden de onrendabiliteit van de melkerij en het feit dat Herfelingen

te ver van Brussel gelegen was door de socialistische pers als reden voor de liquidatie van De Goede Boter opgegeven. In 1946 schreef Victor Serwy in *La Coopération en Belgique* dat de mislukking vooral toe te schrijven was aan het feit dat de boeren, zelfs diegenen die de melkerij mee hadden opgericht, geen grondstoffen meer durfden te leveren uit vrees voor represailles van de clerus. Zijn conclusie was: "*[...] que telles oeuvres doivent sortir avant tout de l'intérêt, de la volonté des paysans eux-mêmes*"⁽⁴⁰⁾. Het debacle van Herfelingen weerhield het Volkshuis er echter niet van om langs coöperatieve weg verder ondersteuning te bieden aan het socialisme in de landelijke gebieden van het Brusselse arrondissement.

Een tweede poging werd na de Eerste Wereldoorlog ondernomen, met de oprichting van enkele bijhuizen in het kanton Lennik (Vollezele, Tollembeek, Herfelingen, Herne). Men hoopte, in tegenstelling met De Goede Boter, er zich te kunnen enten op de pas opgerichte werkersbonden (Tollembeek, 1913; Herfelingen, 1920; Vollezele, 1920) en de Pajottenlandse mijnwerkers, die zich na de Eerste Wereldoorlog talrijk hadden aangesloten bij de socialistische mijnwerkersbond van Geraardsbergen. Maar na enkele jaren van bescheiden omzet werden de bijhuizen eind jaren '20 één voor één gesloten⁽⁴¹⁾.

Het einde van de propagandagolf

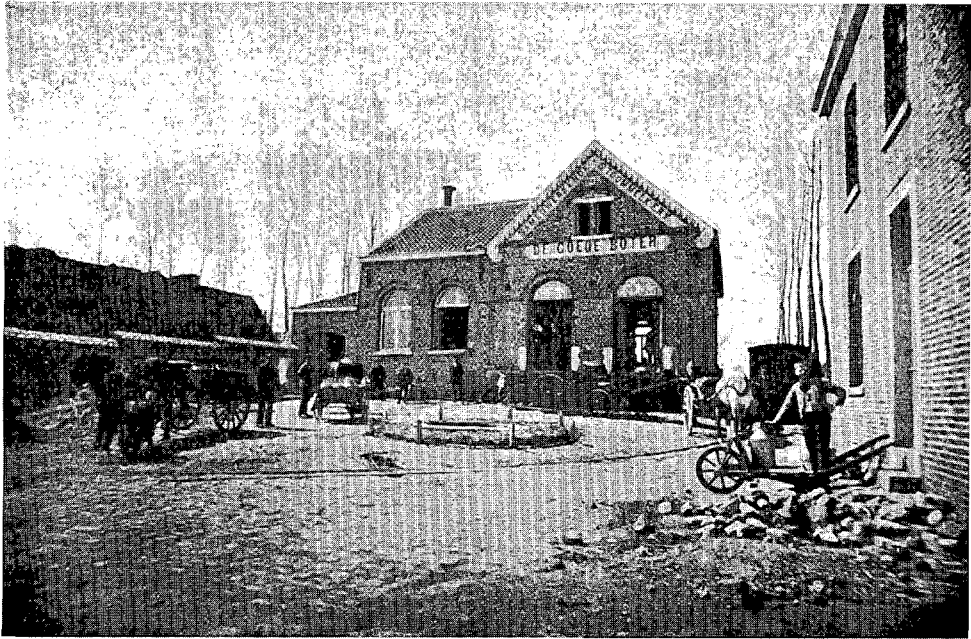
De periode tussen 1897 en 1902 bleef in het teken staan van een doorgedreven propaganda op het platteland. Vooral in de aanloop naar de verkiezingen steeg het aantal meetings exponentieel. Zo werden er tijdens de campagne voor de wetgevende ver-

kiezingen van 1900 niet minder dan 151 meetings georganiseerd in het arrondissement Brussel, waarvan 112 op het platteland en 39 in Brussel en zijn randgemeenten. De toenemende propaganda zorgde er echter voor dat de socialisten steeds meer af te rekenen kregen met anti-socialistische reacties. Daarom besloot de Brusselse federatie om meer de nadruk te leggen op de verspreiding van brochures en pamfletten⁽⁴²⁾. Hiervoor werd, naast de Brusselse werkersbonden, nu ook het personeel van de Brusselse coöperatieve het Volkshuis ingezet, vooral tijdens de winter, wanneer de landbouwers niet ganse dagen op het veld waren. Daarnaast wou men de Vlaamse propaganda een permanent karakter geven door bijvoorbeeld zangers naar buiten te sturen om er socialistische liederen te zingen. Desalniettemin bleven de resultaten op electoraal en organisatorisch vlak achterwege, ook het animo verdween stilstaan en sommige Brusselse groepen hielden zich niet meer aan de afspraken. De wetgevende verkiezingen van 1902 waren de aanleiding voor een laatste serieuze poging om door te breken in de landelijke delen van het arrondissement. Omdat de uitgave van *Le Laboureur* en *De Landbouwer* al in 1897 door de BWP was stopgezet verspreidde de Brusselse federatie in 1901 vijf nummers van *De Ploeg*, een eigen propagandablade voor de landbouwers, in een oplage van ongeveer 128.000 exemplaren. De verkiezingen van 1902 betekenden wel een doorbraak van de BWP in de semi-geïndustrialiseerde kantons Vilvoorde en Halle met 19% van de stemmen. In de overige volledig landelijke kantons Asse, Lennik en Wolvenstem behaalden de socialisten respectievelijk maar 2,3 en 4% van de stemmen⁽⁴³⁾. De Brusselse socialisten hadden ingezien dat de werving

op het platteland had gefaald en na 1902 zetten ze geen uitgebreide propagandacampagnes meer op het getouw. In plaats daarvan legden ze zich meer en meer toe op de verdere uitbouw van de bestaande socialistische kernen in de Vlaamse rand.

Een dam tegen het socialisme

Eén van de fundamentele oorzaken van het failliet van de socialistische propaganda was het klerikale cordon rond de plattelandsgemeenten. Reeds lang vóór er van propaganda op het platteland sprake was, zetten de katholieken er immers, uit angst voor een uitbreiding van het socialisme buiten de stedelijke kernen, anti-socialistische campagnes op het getouw. Via preekstoel, pers en druksels met niet mis te verstane titels als "*Op wacht! Het Socialisme komt!*" of "*De kanker onzer eeuw*", creëerden ze een vijandbeeld van de socialist die met zijn immorele, anarchistische en collectivistische ideeën een bedreiging vormde voor huisgezin, geloof en eigendom⁽⁴⁴⁾. Dat er duidelijk al een schrikbeeld bestond op het platteland rond Brussel, maken we op uit de reacties op de socialistische betoging voor het Algemeen Stemrecht in 1886 te Brussel. Op weg naar de betoging werden de Gentse socialisten in het station van Dilbeek opgewacht door de lokale burgerwacht: "*Toen onze trein aan de statie van Dilbeek stopte, dreigden wij te bar[s]ten van 't lachen. Wij waren aan het praten, toen wij eensklaps een geweer voor ons venster zagen steken; wij keken er voor en zagen... de burgerwacht van Dilbeek!!! Zij waren met zeven; de zeven heilige sacramenten; de eene op kloefen, de andere met 'nen blauwen kiel, 'nen derde blootshoofds'*"⁽⁴⁵⁾. Ook in Linkebeek had de katholieke baron zijn personeel en enkele lokale boeren bewapend om hem te be-

*De Goede Boter, de eerste socialistische landbouwoöperatieve
in België (L. Bertrand, Histoire de la Coopération en Belgique)*

schermen en in Sint-Genesius-Rode hadden zo'n 150 boeren "*gewapend met stokken*" de hele dag staan wachten op het gemeenteplein op de komst van de "*wreede socialisten*"⁽⁴⁶⁾. De anti-socialisten kregen in de socialistische pers al vlug de bijnaam van "*stockslagers*". Maar wie denkt dat de socialisten zich gedroegen als martelaars, komt bedrogen uit. Niet voor niets gebeurde het propaganda voeren in colonnes, zoals in de militaire beeldspraak die ze graag hanteerden; en indien nodig verdedigden ze zich dan ook manu militari.

Desondanks bleef het voor de plaatselijke militanten in de meeste dorpen zeer moeilijk om openlijk te militeren, zelfs daar waar socialistische organisaties actief waren. Velen bleven uit angst voor eventuele represailles van hun werkgever of hun omgeving liever in de anonimiteit, wat dan weer de rekrutering van militanten moeilijker maakte. Vanuit sociaal-historisch oogpunt is de aankondiging van een meeting dan ook vaak de enige mogelijkheid om de identiteit te achterhalen van de vroegste socialistische pioniers in een landelijke gemeente, lang vóór er een socialistische vereniging werd opgericht. Een openlijke socialist was vaak een soort outcast die als manusje van alles actief was voor de beweging. Het ronddelen van socialistische druksels, de organisatie van een werkersbond of syndicaat, de propaganda voor de verkiezingen werd gedaan door enkelingen. De totale inzet van lokale figuren kon dan ook enkel gegarandeerd worden wanneer deze financieel onafhankelijk waren, bijvoorbeeld door het uitbaten van een café, of wanneer er door de socialistische arbeidersbeweging een vorm van economische zekerheid kon worden geboden. Het bekendste voorbeeld is dat van Frans Gelders wiens carrière als

padre padrone van de Vilvoordse socialisten pas goed op gang kwam toen hij in 1901 door het Brusselse Volkshuis werd aangesteld als beheerder van de coöperatieve.

Er moet hier wel worden bijvermeld dat ook in de steden de politieke organisatie van de BWP maar gedragen werd door kleine groepen militanten. Maar daar was wel een infrastructuur, waren er lokalen, en een vast kader van militanten die de werking verzekerden. In een landbouwgemeente ontbrak dit. Het wegvallen van dragende krachten kon het einde betekenen van een werkersbond en het vinden van een lokaal voor een bijeenkomst was niet vanzelfsprekend. Als er geen cafébaas gevonden werd, moest men terugvallen op de woning van een plaatselijke socialist of sympathisant. Er zijn ook gevallen gekend van secretarissen van werkersbonden die het dorp moesten verlaten omdat geen enkele eigenaar de "*chef des socialistes*" als huurder wou hebben. Omdat een lokaal huren vaak onmogelijk was rekende men op de materiële steun van het Volkshuis of van de Prévoyance Sociale voor de aankoop of de bouw van een 'bescheiden' gebouw dat dan kon verhuurd worden aan een vertrouwensman, zoals in Drogenbos en Machelen⁽⁴⁷⁾.

Nu is het anti-socialistische vijandbeeld geen alleenstaand gegeven, het moet gekaderd worden in een brede anti-socialistische actie die erop was gericht de landarbeiders in de boezem van de kerk te houden. Een melkgevende boezem overigens, want de katholieke strategie om haar dominantie op het platteland te behouden bestond voornamelijk in de sterke uitbouw van een netwerk van dienstverlenende landbouworganisaties. Vooral de Boerenbond was een efficiënt wapen in deze strijd en gericht op de economische en sociale noden van de

landbouwers. Ook de socialisten erkenden het emancipatorisch karakter van de katholieke landbouworganisaties in die mate dat ze er - onterecht - vanuit gingen dat de boerenbonden een voorbode waren van het socialistisch succes op het platteland⁽⁴⁸⁾.

Een andere externe factor die ongetwijfeld een rem was op de pogingen van de Brusselse socialisten om door te breken in de Vlaamse rand was het daensisme. Initieel stonden de sociaal-democraten positief ten overstaan van de dissidente christen-democraten en priester Daens, voor wie ze een bijzondere achting hadden omdat hij het aandurfde buiten de traditionele kerkelijke kaders te treden⁽⁴⁹⁾. De herziening van de kieswet in 1899 zorgde zelfs voor een toenadering tussen de christen-democraten en socialisten in Brussel. Dit leidde tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 tot een samenwerking met de daensisten, toen priester Daens tijdens een toespraak in het Brusselse Volkshuis een 'wapenstilstand' sloot met de socialisten⁽⁵⁰⁾. Maar tot meer dan het houden van enkele gezamenlijke meetings kwam het niet. De situatie veranderde echter toen Daens besloot om in het arrondissement Brussel op te komen voor de parlamentsverkiezingen van 1900. De Brusselse federatie uitte haar ontgoocheling: "*Qu'il le veuille ou non, il ne peut que diviser les forces démocratiques*"⁽⁵¹⁾. Hoewel het daensisme nooit een echte bedreiging was voor de Brusselsé socialisten was er toch enige ongerustheid over de uitgebreide christen-democratische propaganda in de landelijke kantons⁽⁵²⁾. Talrijke meetings in de verschillende buitengemeenten maakten dat Daens, nog voor hij zich kandidaat stelde, al een populair figuur in het arrondissement Brussel was. Zijn interventies ten voordele van de Pajottenlandse hopboeren en de Brus-

selse steenkappers zorgden ervoor dat het daensisme bij deze groepen een stevige achterban verwierf. Ondanks de tegenvallende scores op het arrondissementeel vlak (de daensistische lijst haalde in 1900 het quorum niet en Daens werd pas verkozen in 1902) behaalden de daensisten een respectabel aantal stemmen in de kantons Asse en Lennik waar ze de socialisten verdrongen als derde partij⁽⁵³⁾; juist die kantons die ook door de socialisten werden gevisieerd in hun campagnes op het platteland.

Interne factoren

Met het vermelden van het klerikale cordon rond Brussel als eerste en voornaamste obstakel bij de socialistische pogingen om door te breken op het platteland is de kous nog niet af. In tegenstelling tot andere federaties van de BWP had de Brusselse federatie af te rekenen met een interne rem op de verspreiding van het socialisme, die rechtstreeks het gevolg was van de sociale stratificatie van de Brusselse arbeidersbeweging. De leidende figuren en militanten waren vooral Franstaligen, afkomstig van de stad. De rol van de Vlamingen op het organisatorische niveau van de beweging was tweederangs en het betrof vooral Vlamingen van de tweede generatie. De eerste generatie was immers vooral bezig met het zoeken naar werk en een woonplaats en met het stichten van een gezin, in plaats van met de sociale strijd. Een uitzondering hierop vormde de coöperatieve maatschappij La Maison du Peuple die hoofdzakelijk door Vlaamse arbeiders uit Schaarbeek werd opgericht, met de Gentse coöperatieve Vooruit als voorbeeld⁽⁵⁴⁾. Binnen de Brusselse agglomeratie speelde het taalprobleem am-

per omdat de situatie voor de Vlamingen die er carrière wilden maken duidelijk was: men moest gewoon het Frans beheersen. Maar voor de propaganda in de Vlaamse rand lagen de kaarten enigszins anders. Doordat het gebied eentalig Vlaams was moest de politieke propaganda gevoerd worden door Vlaamse militanten die onder meer werden gerekruteerd via de Vlaamsche Socialistische Bond. Het is daarom ook dat de Brusselse federatie het grootste deel van de propaganda overliet aan de Vlaamse militanten uit de werkersbonden van de Brusselse randgemeenten (Anderlecht, Molenbeek, Ukkel). Door de inspanningen van deze werkersbonden kon de taalbarrière gedeeltelijk worden doorbroken. Anders was het gesteld met de samenstelling van de lijsten voor de wetgevende verkiezingen. Die gebeurde steeds vanuit de Brusselse context met de eigen voormannen op de voorgrond. De Vlaamse propagandisten traden tijdens meetings op als tolk voor de Brusselse kandidaten die de taal van hun potentieel kiespubliek niet konden spreken. Een opmerkelijke journalist van *Het Laatste Nieuws* had wel gelijk toen hij in 1892 schreef dat de Gentse en Brusselse "orateurs" van "den buiten zoveel kennen als een uil van een landkaart". Dat de propagandisten met deze gang van zaken niet waren opgezet blijkt uit een open brief van "Eene groep brusselsche propagandisten die elken Zondag den buiten afloopen" die verscheen in de *Vóoruut* van 18 februari 1900⁽⁵⁵⁾. Naar aanleiding van de poll voor de wetgevende verkiezingen van dat jaar wilden de propagandisten de Brusselse federatie erop wijzen dat het landelijke gedeelte van het arrondissement Brussel "door en door" Vlaams was en dat de keuze voor 'Nederlands-onkundige' kandidaten enkel in de kaart speelde van de tegenstrevers: "En wij

zouden daar staan koekeloeren met onze Vlaamsch-onkundige kandidaten, hoe talentvol ook deze mogen zijn!" Dat deze demarche enig resultaat had bleek twee maand later tijdens een meeting in Asse waar Emile Vandervelde zijn excuses aanbood voor het feit dat hij geen Vlaams sprak: "*Le citoyen Vandervelde exprime les regrets de ne pouvoir parler en flamand. Il est cependant dit-il, de famille flamande, si mes parents ne me l'ont pas appris, c'est parce que, suivant en coin l'exemple des bourgeois, on laissait cette langue pour les ouvriers*"⁽⁵⁶⁾. Deze eenmalige spijtbetuiging van Vandervelde veranderde echter niets aan het onvermogen van de Brusselse federatie om zich aan te passen aan de noden van de Vlaamse buitenlieden. De beproefde tactiek van de Brusselse BWP was om een zogenaamde landbouwkandidaat op de lijst te plaatsen die haar landbouwdiscours moest rechtvaardigen. Voor de wetgevende verkiezingen van 1894 werd Jean-Louis Van Tricht, een pachter die als gemeenteraadslid voor de progressisten zette in Steenokkerzeel, als landbouwkandidaat op de kartellijst geplaatst. Voor de verkiezingen van 1896 werd Julien Huygens, een landbouwer uit Sint-Katharina-Lombeek, die als kandidaat-gemeenteraadslid voor de BWP in 1895 tweehonderd stemmen had behaald, bereid gevonden op te treden als kandidaat. Electoraal gezien hadden deze kandidaten natuurlijk geen enkele waarde, hun aanwezigheid was enkel symbolisch en propagandistisch bedoeld. Hun rol was na de verkiezingen dan ook direct afgelopen. Het laatste wat men van Huygens, de eerste landbouwkandidaat van de Brusselse federatie vernam was zijn overlijden in 1900, volgens *Le Peuple*, "in ellende" als "slachtoffer van de klerikalen"⁽⁵⁷⁾.

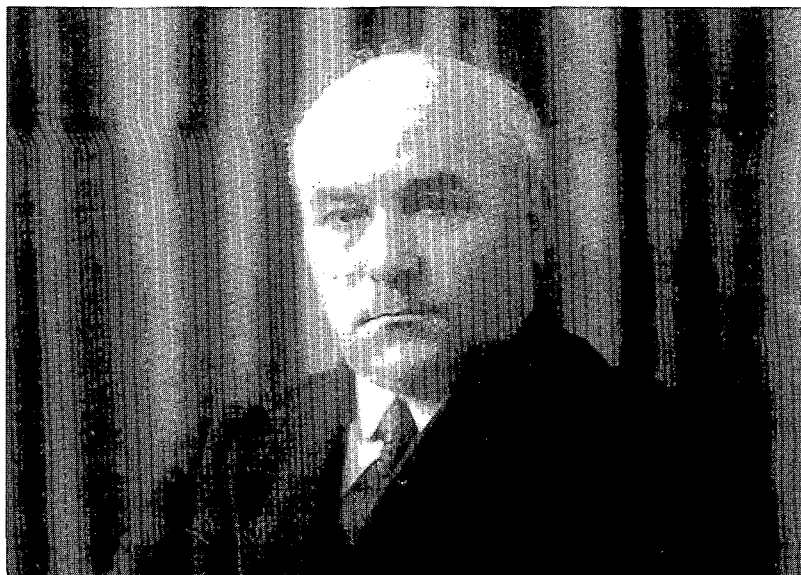
Pas in 1901 voelde de Brusselse federatie de noodzaak om volwaardige Vlaamse kan-

didaten-volksvertegenwoordigers naar voor te schuiven. Het was Ferdinand Elbers, de secretaris van de federatie, die tijdens het jaaroverzicht van 1901 de kat de bel aanbod: "*Gezellen, denkt gij niet dat een vlaamsche volksvertegenwoordiger zich opdringt, in ons arrondissement, die samengesteld is uit 125 gemeenten, waarvan er 112 uitsluitelijk vlaamsch zijn. Wij vragen niet dat deze kwestie onmiddellijk wordt besproken, zij zal het zijn in de toekomstige Partijvergadering, maar wij denken onzen plicht te volbrengen, door u te melden dat men op den buiten vraagt een vlaamsche volksvertegenwoordiger te benoemen en de Federatie zou heel wijs handelen indien zij in de toekomst een volksvertegenwoordiger koos die de taal der buitenlieden van het arrondissement Brussel schreef en sprak*"⁽⁵⁸⁾. Omdat er binnen het arrondissement geen enkele lokale figuur sterk genoeg was om op te treden als kandidaat-volksvertegenwoordiger kwam er ruimte voor (jonge) ambitieuze krachten uit andere gewesten. In de tweede helft van de jaren '90 was Camille Huysmans al overgekomen uit Ieper en in 1902 werd Leo Meysmans van Tienen naar Brussel gehaald om er propaganda te voeren en te figureren als Vlaamse kandidaat op de lijst van de Brusselsse BWP voor de kamerverkiezingen. Met Huysmans en Meysmans kwam er een versnelling in de propaganda van de Brusselsse federatie bij de Vlamingen in de rand; zij het niet op kwantitatief gebied, want zowel Meysmans als Huysmans voerden enkel actief campagne tijdens electorale periodes. Maar op kwalitatief gebied drukten ze duidelijk hun stempel. Niet enkel hadden Vlaamse werkersbonden hun 'eigen' Vlaamse voormannen (Huysmans kreeg al vlug de bijnaam "*onze Vlaamsche kampioen*"), beiden namen ook het initiatief om de *Gazet van Brussel* uit te geven, een weekblad voor de Vlamingen van het arrondissement.

Op 12 december 1903 verscheen het eerste nummer van de *Gazet van Brussel* die zichzelf voorstelde als een "*Gazet voor alleman*" met "*nette prenten en illustraties*"⁽⁵⁹⁾. Het gros van het nieuws kwam uit de gemeenten rond Brussel en uit het Vilvoordse. Voor de berichtgeving uit de andere delen van het arrondissement steunde *De Gazet* op lokale correspondenten. In het begin liep alles vrij goed maar na enkele maanden publiceerde Huysmans een vlijmscherp edito waarin hij de correspondenten uit de Vlaamse gemeenten hun "*slabakkerij*" verweet, en hun berichten vol "*procesaanlokkende*" scheldtirades aan de tegenstanders⁽⁶⁰⁾. De werkersbond van Zaventem loste dit probleem op door in 1906 een Perscomiteit op te richten dat bestond uit een vijftal "*geschikte en verstandige*" leden die een "*deftig copij*" konden opstellen⁽⁶¹⁾. Hoe dan ook, de *Gazet van Brussel* sloeg enkel aan bij de Vlamingen in de Brusselsse agglomeratie en in 1913 deden enkele processen haar de das om⁽⁶²⁾. Op lokaal vlak kon enkel de *Vilvoordsche Demokraat*, die in 1902 werd opgericht met de steun van de Mechelse socialisten, zich na de Eerste Wereldoorlog ontwikkelen tot het voornaamste socialistische orgaan voor de Vlamingen in het arrondissement.

Pas met de verkiezingen van 1906 verschenen de eerste kandidaten afkomstig uit de Vlaamse kantons op de kieslijst van de Brusselsse BWP, maar de samenstelling ervan bleef in handen van de Brusselaars. Het gevolg was dat socialistische kernen zoals Halle, Zaventem en Vilvoorde, zich onafhankelijk begonnen te ontwikkelen onder leiding van lokale machtsfiguren die heel de beweging belichaamden, zoals bijvoorbeeld Frans Gelders sr. in Vilvoorde.

De latente discriminatie van Vlaamse man-

*Frans Gelders
sr., socialistisch
voorman van
Vilvoorde*

datarissen bleef binnen de Brusselse federatie voor onderhuidse spanningen zorgen. In 1939 schreef de toenmalige secretaris van de Brusselse federatie, Albert Bytebier, in het socialistisch maandblad *Leiding* een bijdrage over de nefaste gevolgen van de "taalproblematiek" voor de socialistische propaganda in het arrondissement Brussel: "Men spreekt dikwijls van het onbegrip, dat er heerscht bij sommige Walen en Brusselaars tenoverstaan van het Vlaamsche vraagstuk. Dergelijk onbegrip schuilt voorzeker ook bij sommige onzer Brusselsche partijgenooten. Doch een gesteldheid die noodlottig is voor de verdere verspreiding van de socialistische gedachten op den Vlaamschen buiten van het arrondissement Brussel is veeleer de onverschilligheid van sommige Brusselsche vooraanstaanden tegenover dit deel van hun arrondissement"⁽⁶³⁾. De opsplitsing van de Brusselse federatie met de oprichting van de Rode Leeuwen in 1968 was niet zo zeer een resultante van de communautaire ontwikkelingen tijdens de jaren '60 als wel een onvermijdelijk einde van de ongelijke verhoudingen tussen Franstalige en Vlaam-

se socialisten binnen de Brusselse federatie. De electorale nederlaag van 1965 en de doorbraak van francofone figuren aan de top van de Brusselse BSP dienden slechts als ontsteking van een kruitvat van onderlinge spanningen die al vóór de Eerste Wereldoorlog aanwezig waren.

"Tous les dimanches soyons à la campagne!"

Alle intentieverklaringen en campagnes van de Brusselse federatie geven ons nog geen overzicht van wat er zich daadwerkelijk op het terrein afspeelde. Een analyse echter van een 900 socialistische meetings in de Vlaamse kantons van het Brusselse arrondissement in de periode van 1885 tot 1914⁽⁶⁴⁾ gaf ons een zeer verhelderend beeld van de geografische spreiding, de frequentie en de strategie waarmee de Brusselse socialisten campagne voerden op het platteland.

Wanneer we de meetings geografisch uitte-

kenen valt onmiddellijk een 'tentaculair' patroon op. Met de Brusselse agglomeratie als uitvalsbasis concentreerden de meetings zich in de Zennevallei en het noorden van het arrondissement om dan verder uit te lopen langs de spoorweglijnen. Hoe verder van het epicentrum Brussel verwijderd, hoe minder meetings er werden gehouden. Een eerste conclusie moet ongetwijfeld zijn dat de werkelijke 'rode tentakels' van de stad naar het platteland de spoorwegen waren.

Sinds de invoering van goedkope treinabonnementen op het einde van de negentiende eeuw was er op het platteland een grote groep van industriearbeiders ontstaan die gingen werken in de steden of de industriële bekkens van Luik en Henegouwen. De studie *Les Abonnements d'ouvriers sur les lignes de chemins de fer belges et leurs effets sociaux*, van de Brusselse socioloog Ernest Mahaim uit 1910 stelt ons in staat om, zij het voor een beperkte periode, een reconstructie te maken van de geografische en sectorale differentiëring van de pendelbewegingen in de Vlaamse rand rond Brussel⁽⁶⁵⁾. Brussel was de belangrijkste aantrekkingspool. De pendelarbeiders kwamen vanuit heel het arrondissement, maar in globale cijfers leverde de Zennevallei veruit het grootste aantal pendelaars naar Brussel, een evolutie die zich voltrok tijdens de eeuwwisseling. In 1896 bijvoorbeeld vertrokken vanuit het station van Halle 'slechts' 197 arbeiders, grote contingenten kwamen onder meer vanuit Vilvoorde (378) en Sint-Genesius-Rode (330), twaalf jaar later leverde de streek van Halle veruit het grootste aantal arbeiders voor Brussel. Daarnaast pendelde er een groep naar Tubize (Tubeke) in Henegouwen om er te gaan werken in de kunstzijdefabrieken. We schrijven met opzet 'de streek'

want het is niet zo dat al de pendelaars die bijvoorbeeld de trein namen in Halle, daar woonachtig waren. Soms kwamen ze van een hele eind verder en hadden ze al een lange voettocht, fiets- of tramrit achter de rug. Voor Mahaim was een station een "*aire de drainage*" voor de arbeiders. In het arrondissement was enkel Vilvoorde, naast de Brusselse agglomeratie, een aantrekkingspool voor pendelarbeiders, voornamelijk afkomstig uit de omringende gemeenten (Weerde, Eppegem, Zaventem), het Mechelse en de Denderstreek. In het zuidwesten van Brabant, het Pajottenland, pendelde dagelijks een zeer groot contingent mijnwerkers vanuit de stations van Tollembeek, Galmaarden en Herne naar de steenkoolbekkens van Het Centrum, samen met een kleinere groep steenkappers die naar de steengroeven van Quenast gingen.

Binnen de BWP en vooral dan in de Brusselse federatie, verwachtte men veel van deze grote groep pendelaars die gezien werden als een soort van derde colonne die het socialisme zou importeren op het platteland: "*Les trains ouvriers qui amènent dans les grands villes les travailleurs des campagnes est le meilleur système de propagande, car le soir, ils reviennent chez eux avec les ferments des idées socialistes*"⁽⁶⁶⁾. Vooral Vandervelde had al zijn hoop gezet op de 'werkliedentreinen', in die mate zelfs dat hij minister Vandepereboom, verantwoordelijk voor de spoorwegen, bejubelde als "*le premier propagandiste socialiste*"⁽⁶⁷⁾. De socialistische militanten reisden mee op de treinen en aan de stations werden massaal brochures en dagbladen uitgedeeld. Het belang van de spoorwegen is ook op te maken uit de organisatie van de meetings vanuit Brussel. Bij aankondigingen van meetings in de pers werd steeds het treinstation vermeld waar de Brusselse militanten zich moesten

verzamenen. Naast de kerk of het café, waar de pendelarbeiders tijdens de week samenkwamen, was ook de treinhalte de uitgelezen plaats om een meeting te houden. Het socialistische geloof in de trein als beste propagandamiddel was wat overtrokken. Het is natuurlijk zo dat de communicatie met arbeiders vlotter verliep op de trein en aan de stations dan tijdens een meeting op het platteland, waar de kans reëel was dat ze onthaald werden met stenen. Maar de omgekeerde redenering, dat arbeiders door de pendelarbeid uit de klauwen van het socialisme werden gehouden, lijkt ons meer plausibel. De abonnementen zorgden er immers voor dat deze steeds terugkeerden naar hun 'stede' waar ze verbonden bleven met hun traditionele leefpatroon. Daarbij kwam dat veel pendelarbeiders hun job in de industrie combineerden met een klein landbouwbedrijf. Hierdoor bleven ze mentaal boeren, gehecht aan de traditionele structuren en verhoudingen op het platteland. Beide factoren worden aangehaald in een monografie van Emile Vandervelde en Edmond Doms over de streek ten westen van Brussel, binnen de driehoek Ninove-Edingen-Brussel. De combinatie van een job in de industrie en landbouw was er courant: *"Néanmoins, l'ancienne mentalité, conservatrice et individualiste, des cultivateurs est très loin d'avoir disparu"*⁽⁶⁸⁾.

De soldaten van het eerste uur

Wanneer we de meetings op een tijdschaal plaatsen komen we tot de opvallende vaststelling dat de propaganda vanuit Brussel zich tussen 1885 en 1914 hoofdzakelijk concentreerde rond de wetgevende verkiezingen (1906, 1910 en 1912). Voor de gemeente-

raadsverkiezingen was er beduidend minder aandacht, hoewel het verwerven van lokale mandaten een belangrijke hefboom kon zijn voor de inplanting van het socialisme. Een verklaring hiervoor is dat de belangrijkste propagandisten dan druk bezig waren met het voeren van propaganda in hun eigen gemeente. Op het politieke toneel en in alle discours over de verovering van het platteland mochten grote namen als Vandervelde, Bertrand, Huysmans en Meysmans dan wel op het voorplan staan, de meetings tonen duidelijk aan dat hun aanwezigheid op het terrein beperkt bleef tot periodes van politieke en sociale hoogspanning. Vooral wanneer er stemmen moesten gewonnen worden, gingen ze mee op propagandatochten en naar meetings, om hun eigen electorale ambities waar te maken. Het echte veldwerk, namelijk de bestendige propaganda, werd overgelaten aan de werkersbonden uit de randgemeenten. Het waren de leidende figuren - hoofdzakelijk Vlamingen - van deze werkersbonden die de stuwende kracht achter de propaganda waren. Dat ze op het terrein enige impact hadden blijkt bijvoorbeeld uit de poll voor de wetgevende verkiezingen van 1896. In de Vlaamse afdelingen waar werd gestemd (Buizingen, Huizingen, Halle, Linkebeek, Zaventem, Vilvoorde) kregen, naast de verkozen kandidaten, ook de propagandisten uit de voorsteden van Brussel veel stemmen⁽⁶⁹⁾. Louter afgaand op het aantal meetings waarop ze spraken mag de titel van 'mister meeting' voor de Vlaamse rand ongetwijfeld worden toegekend aan Karel Dausi en Ferdinand Elbers. Beiden zijn archetypes van het Vlaamse middenkader binnen de Brusselse federatie die zowel in de partij, de vakbond, de coöperatie als de mutualiteit functies bekleedden.

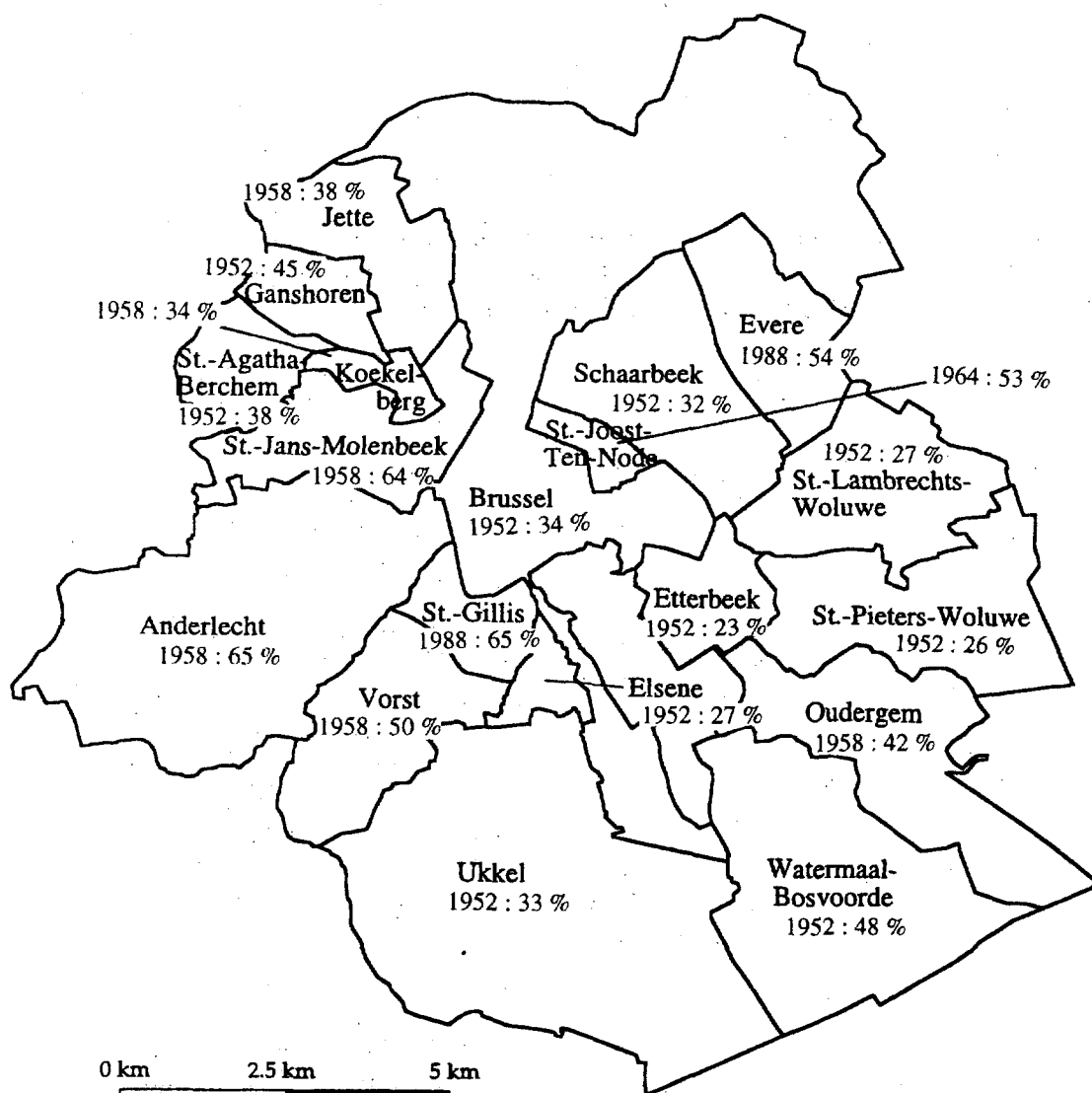
Een pleidooi voor lokale geschiedschrijving

Deze bijdrage wil de aandacht vestigen op het belang van lokaal onderzoek. Verschillende onderzoeksdomeinen kunnen, geplaatst binnen een ander dan het traditioneel geografisch kader, een nieuw of meer genuanceerd licht werpen op de ontwikkeling van de (socialistische) arbeidersbeweging. Zoals bijvoorbeeld de politieke strategieën die werkersbonden ontwikkelden binnen de context van een dorpsgemeenschap waarbij personele factoren vaak de doorslag gaven. Of het gegeven dat eenmaal een werkersbond of syndicaat met veel vallen en opstaan was opgericht, deze maar kon overleven door de macht van het getal. Het beperkt aantal aangeslotenen of de enkelingen die zich verkiesbaar stelden tijdens gemeenteraadsverkiezingen was niet voldoende. De socialistische arbeidersbeweging moest zich ook sociaal integreren in de (dorps)gemeenschap. Een vaak onderschat onderdeel van dit integratieproces zijn de feesten en vieringen en de culturele en sportverenigingen. Een empirische analyse van de socialistische arbeidersbeweging binnen kleine entiteiten kan de impact ervan op de dorpsgemeenschap aan het licht brengen.

Het is een uitdaging in de historiografie van de socialistische arbeidersbeweging om de onderzoeksgrenzen anders te definiëren. Zoals in deze microstudie, die de lokale eigenheid van de arbeidersbeweging in de verf zet.

- (1) E. VANDERVELDE, *Les Villes Tentaculaires*, Paris: Georges Bellais, 1899, p. 30-31. Uittreksels en een bespreking van dit referaat zijn verschenen in *Le Peuple*, 18.01.1899 en 19.01.1899.
- (2) Voor een historisch overzicht van de Brusselse federatie van de BWP zie: R. ABS, *Histoire des Fédérations: Bruxelles*, Bruxelles: PAC/IEV, 1985, Mémoire Ouvrière 2; H. DIERICKX, *De federatie Brussel in de Belgische Werliedenpartij*, Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling, 1969; M. DENECKERE, *Bijdrage tot studie van de Brusselse federatie van de BWP (1885-1914)*, Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling, 1976; T. SAELMACKERS, *Enkele aspecten van de Brusselse BWP-Federatie tijdens het interbellum*, Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling, 1988.
- (3) SAB, *Police Inventaire*, 24/1, 176.X.2; ARAB, *Parket Generaal*, 500, 222/26. [Brief samenstelling BWP-federatie Brussel].
- (4) *Vooruit*, 05.09.1885.
- (5) *Vooruit*, 16.03.1886.
- (6) *Le Peuple*, 14.01.1887.
- (7) *Vooruit*, 23.12.1891.
- (8) *Vooruit*, 18.12.1891.
- (9) *Vooruit*, 18.02.1896.
- (10) *Vooruit*, 06.06.1893.
- (11) *Vooruit*, 16.06.1893.
- (12) *Vooruit*, 06.03.1896; *Le Peuple*, 05.03.1896.
- (13) *Vooruit*, 23.01.1896.
- (14) *Le Peuple*, 06.06.1896.
- (15) *Le Peuple*, 15.02.1896.
- (16) Voor een gedegen overzicht van de socialistische landbouwpolitiek en -propaganda zie: J. CRAEYBECKX, De agrarische depressie van het einde der XIXe eeuw en de politieke strijd om de boeren. In: *Belgisch Tijdschrift voor de Nieuwste Geschiedenis*, 1973, pp. 191-230 en 1974, pp. 181-225; L. VAN MOLLE, *Katholieken en Landbouw, Landbouwpolitiek in België 1884-1914*, Leuven: Universitaire Pers, 1989, pp. 117-126 en 195-201.
- (17) *Le Peuple*, 23.07.1896.
- (18) *Le Peuple*, 17.08.1892.
- (19) Belgische Werliedenpartij, *Beknopt verslag van het XIIIe jaarlijksch congres in Vooruit te Gent, 18 en 19 april 1897*, Brussel: Brismée, 1897, p. 14.
- (20) *Le Peuple*, 07.08.1897.
- (21) *Vooruit*, 11.08.1897.
- (22) *Le Peuple*, 18.10.1898.
- (23) *Le Peuple*, 12.10.1896.
- (24) *Le Peuple*, 08.02.1897.
- (25) *Le Peuple*, 11.07.1898.

- (26) ZEO, Bulletin coopératif. Les associations coopératives agricoles (Suite). Dans: *L'Avenir Social*, 5(1900), p. 288.
- (27) *Vooruit*, 02.09.1897, 26.03.1898.
- (28) *Le Peuple*, 26.03.1898
- (29) E. VANDERVELDE, *Essais sur la question agraire en Belgique*, Paris: Ed. du Mouvement Socialiste, 1902, pp. 156-157.
- (30) *Le Peuple*, 16.10.1898.
- (31) *Le Peuple*, 18.05.1899.
- (32) *Le Peuple*, 09.08.1898, 16.08.1899.
- (33) *Gazet van Brussel*, 06.02.1904.
- (34) *Gazet van Brussel*, 09.01.1904.
- (35) *Vooruit*, 01.10.1902.
- (36) L. BERTRAND, *Histoire de La Coopération en Belgique*, Bruxelles: Dechenne & Cie, 1903, p. 339.
- (37) *Vooruit*, 23.12.1903.
- (38) *La Maison du Peuple société coopérative ouvrière de Bruxelles, Bulletin semestriel*, XIII, octobre 1907, 26, p. 8.
- (39) Met dank aan de huidige zaakvoerder van de melkerij Olympia voor het verstrekken van deze informatie.
- (40) V. SERWY, *La Coopération en Belgique. II. La formation de la coopération 1880-1914 (Suite et fin)*, Bruxelles: Les propagateurs de la coopération, 1946, p. 333.
- (41) Amsab, Febecoop, *Bilans van La Maison du Peuple*, 1924 tot en met 1940.
- (42) *Vooruit*, 30.03.1898.
- (43) *Gazet van Brussel*, 02.12.1905.
- (44) B. DE NIL, Het sublieme onderscheid tussen naturalisme en "geslachtsdeelrealisme". De Vlaamse sociaal-democratie en seksualiteit in de roman voor 1914. In: D. DE WEERDT (ed.), *Begeerte heeft ons aangeraakt, socialisten, sekse en seksualiteit*, Gent: Amsab-Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1999, pp. 419-441.
- (45) *Vooruit*, 14-15.04.1886.
- (46) *Vooruit*, 18.07.1886.
- (47) Parti Ouvrier belge, *Rapports des secrétaires de la Fédération bruxelloise, Exercices 1912-1913*, Bruxelles: Lucifer, 1914, p. 13.
- (48) Zie bijvoorbeeld: *Le Peuple*, 08.02.1897.
- (49) F.-J. VERDOODT, *Hector Planquart, De Daensistische beweging en het Planquartisme*, Gent, RUG, licentiaatsverhandeling, 1979, p. 146. Na de dood van A. Daens laten de socialisten elke sympathie voor de daensisten vallen.
- (50) *Le Peuple*, 13.05.1899, 02.07.1899.
- (51) *Le Peuple*, 18.05.1900.
- (52) *Le Peuple*, 13.05.1899.
- (53) F. VANHEMELRYCK, *Het Daensisme in het arrondissement Brussel*, Brussel: Economische Hogeschool Sint-Aloysius, 1979, Eclectica, VIII, 3-4.
- (54) J.-P. MAHOUX, J. PUISSANT, Les milieux familiaux et sociaux dans leur contexte bruxellois. In: *Cahiers Marxistes*, (oct.-nov. 1999)213, pp. 40-41. Théma-nummer: *Albert Marteaux 1886-1949*.
- (55) *Vooruit*, 18.02.1900.
- (56) *Le Peuple*, 22.05.1900.
- (57) *Vooruit*, 05.04.1901.
- (58) Belgische Werkliedenpartij. Brusselse Federatie. *Jaarlijks verslag van het dienstjaar 1901*, Bruxelles: Brismée, 1902, p.16-17.
- (59) *Gazet van Brussel*, 12.12.1903.
- (60) *Gazet van Brussel*, 20.07.1904.
- (61) *Vooruit*, 04.01.1906; *Gazet van Brussel*, 06.01.1906.
- (62) Op het moment dat de *Gazet van Brussel* ophield te verschijnen liepen er nog drie processen wegens laster en eerroof. De Brusselse federatie vond het moreel onverantwoord om nog op te draaien voor de proceskosten. Parti Ouvrier Belge, *Rapports des secrétaires de la Fédération bruxelloise, Exercices 1912-1913*, Bruxelles: Lucifer, 1914, pp. 5 en 10.
- (63) A. BYTEBIER, Het Brusselsche. In: *Leiding*, (Januari 1939)1, pp. 15.
- (64) We weerhielden uit de dagbladen *Vooruit* (1884-1914) en *Le Peuple* (1886-1900) alle aangekondigde meetings en voerden deze in een geautomatiseerde databank (Access) in met als velden: jaar, maand, volledige datum, plaats, sprekers, omschrijving (waar de meeting werd gehouden, thema's en opmerkingen) en bron.
- (65) E. MAHAİM, *Les Abonnements d'ouvriers sur les lignes de chemins de fer belges et leurs effets sociaux*, Bruxelles: Misch & Thron, 1910, Institut Solvay, Travaux de l'Institut de Sociologie, Fascicule II des Notes et Mémoires.
- (66) *Le Peuple*, 22.05.1900.
- (67) E. MAHAİM, *Les Abonnements d'ouvriers [...]*, p. 201.
- (68) E. VANDERVELDE, E. DOMS, *Au pays des fraises, Etude monographique*, Bruxelles: Lamertin, 1924, p. 27, Académie royale de Belgique, Mémoires T. XVIII, fasc. 8.
- (69) *Le Peuple*, 28.05.1896.

Geografisch Instituut - Vrije Universiteit Brussel

Hoogste percentages stemmen voor socialistische lijsten in de 19 Brusselse gemeenten, behaald bij de gemeenteraadsverkiezingen in de periode 1946-1994

De politiek-electorale aanwezigheid van de socialisten in de 19 Brusselse gemeenten sinds de Tweede Wereldoorlog

Ann Mares, wetenschappelijk medewerker van het Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel, Vrije Universiteit Brussel

De slagkracht van de socialistische partij(en) in de Brusselse gemeenten was tijdens de periode van bijna 50 jaar naoorlog onderhevig aan algemene politieke tendensen, die de resultaten van de plaatselijke socialistische lijsten gunstig dan wel negatief beïnvloedden. Tijdens de periode 1946-1958 kon de partij haar aanwezigheid in alle Brusselse gemeenten versterken en in een aantal gemeenten slaagde zij erin een 'bolwerk' uit te bouwen. Twee fenomenen zorgden in 1970 voor ingrijpende wijzigingen in de bestaande machtsverhoudingen: ten eerste de intrede van het Front des Francophones (FDF) in de Brusselse gemeentepolitiek en ten tweede de opkomst van de Rode Leeuwen. De gevolgen van deze machtsverschuivingen deden zich niet in alle 19 gemeenten gelijktijdig en in dezelfde mate voelen. De socialistische formaties bleven in de verdere verkiezingen in beweging. Vanaf 1976 werden in de Brusselse gemeenten socialisten verkozen op tweetalige lijsten, op eentalige lijsten en via kartels.

Inleiding

De politieke vertegenwoordiging van de socialistische partij(en) in de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vormt het uitgangspunt van deze bijdrage⁽¹⁾. Aan de hand van de 9 lokale verkiezingsmomenten na de Tweede Wereldoorlog wordt getracht een synthese te maken van het 'Brussels socialisme' in Anderlecht, Brussel(-stad), Elsene, Etterbeek, Evere, Ganshoren, Jette, Koekelberg, Oudergem, Schaarbeek, Sint-Agatha-Berchem, Sint-

Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joosten-Node, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe, Ukkel, Vorst en Watermaal-Bosvoorde. Het beeld dat daarbij tot stand komt is niet voor al deze gemeenten gelijk. Bepaalde Brusselse gemeenten kenmerkten zich door een zeer sterke socialistische achterban, terwijl in andere het socialistische gedachtegoed nauwelijks lijkt aan te slaan. De stand van het onderzoek laat voorlopig enkel toe deze politieke contrasten te signaleren, pas in een volgende

fase zal gezocht worden naar verklaringen voor de verschillen, gecorreleerd met onder meer algemene gegevens over het profiel van de gemeenten. De demografische en sociaal-economische verschillen tussen de 19 Brusselse gemeenten liggen daarbij voor de hand. Brussel-19 telt enkele van de meest bevolkte gemeenten van het land, enerzijds Brussel-stad zelf (133.845 inwoners in 1997) en Schaarbeek (104.042) en anderzijds relatief kleine gemeenten zoals Koekelberg (15.791 inwoners in 1997⁽²⁾) of Sint-Agatha-Berchem (18.508), die qua bevolkingsaantal te vergelijken zijn met een gemiddelde dorpsgemeenschap. Bepaalde gemeenten hebben een zeer residentieel karakter, terwijl op andere plaatsen de industriële inplanting bepalend was voor de sociaal-demografische samenstelling van de bevolking aldaar. Sociaal-economische tegeinstellingen zijn er zeer voelbaar: het gemiddeld belastbaar inkomen per aangifte in Sint-Pieters-Woluwe (1.161.800 BEF) was in 1995 ei zo na het dubbele van dat van de gemiddelde Sint-Joostenaar (652.800 BEF)⁽³⁾. Ondanks de onderlinge verschillen waren alle gemeenten onderhevig aan dezelfde politieke golfbewegingen.

Het verhaal over politiek links in Brussel werd in de besproken periode gedetermineerd door een belangrijk communautair hoofdstuk. De sociaal-economische breuklijn bood er vanaf de tweede helft van de jaren '60 minder en minder cohesie om weerstand te kunnen bieden aan de communautaire splijtzwam. De spanningen tussen de gemeenschappen, onder meer naar aanleiding van ingrepen in de taalwetgeving begin jaren '60, hadden een bijzonder grote impact op de machtsverhoudingen tussen de partijen. Tussen 1968 en 1978 verwerden

alle grote politieke families in België taalgesplitste partijen. De socialistische partij hakte in 1978 als laatste de 'navelstreng' door, maar de Rode Leeuwen waren 10 jaar eerder de eersten die met taalgesplitste lijsten opkwamen in het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde.

Tijdens de vooropgestelde periode onderging het onderzoeksterrein zelf verscheidene institutionele metamorfoses. De 19 gemeenten die sinds 1989 samen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vormen, waren immers niet gedurende heel de hier onderzochte periode een eenheid qua administratie en taalstatuut. Tot 1954 bestond de Brusselse agglomeratie slechts uit 16 gemeenten. Evere, Sint-Agatha-Berchem en Ganshoren werden pas dan, na de publicatie van de talentelling van 1947 bij de Brusselse agglomeratie gevoegd. Alle Brusselse gemeenten, met uitzondering van Evere, teldden volgens de telling meer dan 50% Franstaligen en bekwamen daardoor weliswaar een extern tweetalig statuut, maar voor de interne diensttaal werd hoofdzakelijk voor het Frans gekozen⁽⁴⁾. Gedurende de volgende decennia werd er nog druk gesleuteld aan bestaande instellingen en nieuwe structuren werden gecreëerd. Het taalcompromis van Hertoginnedal (1963) maakte van de 19 Brusselse gemeenten vooreerst een tweetalig arrondissement. Enkele jaren later, bij de grondwetwijziging van 1970, werd voor Brussel geen oplossing voorzien, zoals dat voor Vlaanderen en Wallonië wel het geval was - het niet-regelen van de Brusselse problematiek vormde precies de sleutel voor het uiteindelijke compromis. In plaats van een volwaardig gewest, werd Brussel omgevormd tot een tweetalige agglomeratie, bestaande uit de 19 gemeenten, met een eigen rechtstreeks verkozen orgaan, de ag-

glomeratieraad. Het was de wet-Perin-Vandekerckhove van 1974 die er uiteindelijk voor zorgde dat er, naast de gewestraden voor Vlaanderen en Wallonië, ook een Brusselse gewestraad kwam. Deze werd samengesteld uit de Brusselse senatoren en een deel van de leden van de agglomeratieraad. Doorheen de laatste etappes van de staats-hervorming (die van 1988-1989 en met het Sint-Michielsakkoord van 1993) werd tenslotte ook voor Brussel een volwaardige institutionele oplossing uitgewerkt: de 19 gemeenten maken nu deel uit van een Brussels Hoofdstedelijk Gewest met een eigen parlement en een eigen regering, bevoegd voor gewestmateries. De cultuur- en persoonsgebonden materies worden in Brussel door de zogenaamde gemeenschapscommissies behandeld. De samenstelling van de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC), van de Commission Communautaire Française (COCOF) en van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) is afhankelijk van de gewestelijke verkiezingen. Deze vonden een eerste maal plaats in 1989 en in 1995 en 1999 werden opnieuw verkiezingen voor de Brusselse Hoofdstedelijke Raad georganiseerd. PS en SP maakten deel uit van de drie Brusselse gewestregeringen sinds de installatie van dit representatieve orgaan. Dit onderzoek naar de socialistische vertegenwoordiging in de gemeentepolitiek kan moeilijk buiten de hiervoor geschetste context.

Twee benaderingen komen hier verder aan bod: deel 1 bevat een beschrijving van de positie van de Brusselse socialisten in de opeenvolgende verkiezingen en in deel 2 vormen de gemeenten het uitgangspunt van de bespreking.

De socialisten en de Brusselse gemeenteraadsverkiezingen

De PSB-BSP in de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 tot en met 1964

De aanwezigheid van socialistische vertegenwoordigers in de Brusselse gemeenten situeert zich vrij vroeg in vergelijking met de gemeenten in Vlaanderen. Net als in vele grote Waalse gemeenten opende de uitbreiding van het gemeentelijk stemrecht in 1895 de toegang tot de gemeentebesturen en -colleges. Vóór de Eerste Wereldoorlog doken socialisten in de Brusselse gemeenteraden op, alleen of in alliantie met de liberalen. Zo waren er rond de eeuwwisseling verkozenen in Anderlecht, Brussel, Elsene, Laken, Schaarbeek, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node, Ukkel, Vorst en Watermaal-Bosvoorde. De kartelformule van socialisten en liberalen werd in Brussel veel toegepast en bleef ook tijdens het interbellum de geprefereerde coalitievorm⁽⁵⁾. De invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht veroorzaakte in Brussel, in tegenstelling tot Vlaanderen⁽⁶⁾, geen aardverschuiving bij de eerste naoorlogse verkiezingen van 1921. In een aantal gemeenten kwamen socialistische kandidaten vanaf dan voor de eerste keer in de raad: dat was zo in Evere, Jette en Sint-Lambrechts-Woluwe; in andere gemeenten werd de socialistische aanwezigheid in de lokale besturen geconsolideerd.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog behaalde de Belgische Werkliedenpartij zo'n 20% van de Brusselse gemeenteraadszetels en was ze de belangrijkste politieke formatie in Sint-Jans-Molenbeek en Anderlecht. In deze laatste gemeente slaagde de socialistische partij er tijdens de ge-

meenteraadsverkiezingen van 1938 in de absolute meerderheid te behalen. De socialistische partij werd ook op gemeentelijk vlak meer en meer geschikt tot regeren bevonden. Na de laatste verkiezingen van het interbellum zetelden socialistische verkozenen in de colleges van burgemeester en schepenen van Anderlecht, Etterbeek, Jette, Oudergem, Schaarbeek, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node, Sint-Lambrechts-Woluwe en Vorst. Na de bevrijding konden de socialisten profiteren van een relatief gunstig politiek klimaat⁽⁷⁾. Zij werden na de gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946 met 126 verkozenen op een totaal van 417 (30% van de zetels) de tweede politieke kracht in de Brusselse gemeenten, na de PSC-CVP. Deze laatste partij nam direct na de oorlog de fakkel over van de liberalen, die al sinds de 19^e eeuw de voornaamste Brusselse gemeenten bestuurden. De socialistische partij bepaalde na de verkiezingen van 1946 in 13 Brusselse colleges mee het beleid. Terwijl voorheen de liberale partij de beste uitgangspositie in de coalitieonderhandelingen had, kwam het initiatiefrecht na 1946 meer in socialistische handen. Dit uitte zich onder meer in de invulling van de burgemeestersposten. Socialistische burgemeesters stonden aan het hoofd van 7 van de nieuwe colleges, in Anderlecht, Evere, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Vorst en Watermaal-Bosvoorde. Deze vooruitgang was opmerkelijk, omdat tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 ook de Parti Communiste Belge-Kommunistische Partij van België (PCB-KPB) een groot succes behaalde. Daar waar socialistische lijsten sterk scoorden, behaalden ook de communisten goede uitslagen. Voor deze communistische stemmen werd door de

Parti Socialiste Belge-Belgische Socialistische partij (PSB-BSP) dus geen hoge tol betaald. Het succes van de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 zou door de communistische partij overigens nooit meer geëvenaard worden⁽⁸⁾. In totaal werden toen door de Brusselse PCB-KPB 30 zetels bekomen. In Anderlecht en Evere namen communisten deel aan de colleges. In deze laatste gemeente maakte in 1946 een tripartiete van socialisten, liberalen en communisten een einde aan de decennialange katholieke suprematie⁽⁹⁾. In Anderlecht behaalden de socialisten net geen absolute meerderheid aan zetels. Het college werd daarom verruimd met een PCB-KPB-schepen.

Betekenden de verkiezingen van 1946 een verdere bevestiging van het Brusselse socialisme, dan kunnen die van 12 oktober 1952 een ware triomf worden genoemd. Deze lokale verkiezingen en later ook de parlementsverkiezingen van 11 april 1954, resulteerden in het hele land in een forse vooruitgang van de socialistische partij⁽¹⁰⁾. Zij werd in 1952 de sterkste partij in het Brusselse met in totaal 180 van de 437 te verdelen gemeenteraadszetels. Qua stemmen werd in twee gemeenten de 50% overstegen, maar door de werking van het zetelverdelingssysteem Imperiali, dat de grote lijsten bevoordeligde, was het aantal gemeenten waar de socialisten qua zetelaantal majoritair werden, veel groter. De PSB-BSP behaalde in 7 Brusselse gemeenten de absolute meerderheid aan zetels. In de gemeenten Anderlecht, Evere, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Vorst en Watermaal-Bosvoorde, was na de verkiezingen van 1946 al een socialistische burgemeester geïnstalleerd. Enkel in Ganshoren werd een socialistische meerderheid behaald zonder dat

die gemeente gedurende de voorbije 6 jaar reeds bestuurd werd door een rode burgemeester. Nieuwe burgemeestersposten werden in 1952 veroverd in Jette, Sint-Joost-ten-Node en Ukkel. In Sint-Agatha-Berchem ging de burgemeesterspost van 1946 over in liberale handen. In totaal droeg de socialistische partij dus in 10 gemeenten de burgemeesterssjerp en was ze aanwezig in 14 van de 19 Brusselse colleges. De socialistische vertegenwoordiging kende met de verkiezingen van 1952 het absolute hoogtepunt van haar macht in de Brusselse gemeenten.

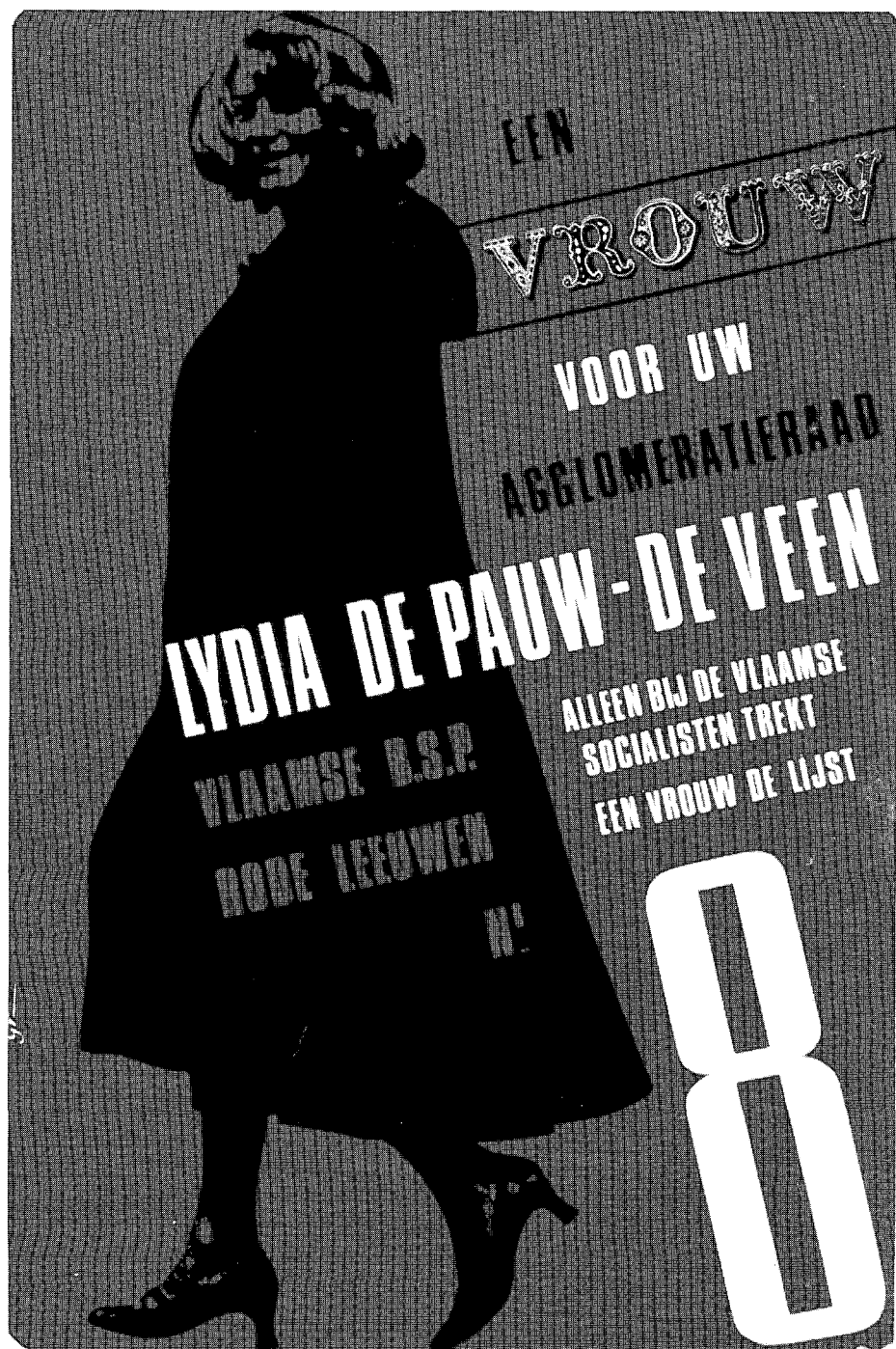
Na de verkiezingen van 12 oktober 1958 konden de socialistische lijsten nog steeds bogen op het grootste aantal stemmen in de 19 gemeenten samen. Er was zelfs stemmenwinst ten opzichte van 1952 en in 6 gemeenten kon de socialistische lijst nu meer dan 50% van de kiezers bekoren. De deelname aan de colleges nam echter af en ook het aantal homogene socialistische colleges daalde. Opmerkelijk is dat de PSB-BSP van Vorst en van Sint-Joost een absolute meerderheid bekwamen, maar toch de voorkeur gaven aan de vorming van een coalitie. In Watermaal-Bosvoorde bleef de electorale aanhang sterk, maar werden door liberalen en christen-democraten de (tegen)krachten gebundeld in een gezamenlijke coalitie. De socialistische partij bleef er in de latere geschiedenis niettemin pertinent aanwezig, terwijl ze in Ganshoren vanaf dan slechts een bijrol in de gemeenteraad toebedeeld kreeg.

Na de verkiezingen van 1952 en 1958 waren de socialisten de belangrijkste politieke familie in de 19 Brusselse gemeenten met 38% van de stemmen in 1952 en 39% 6 jaar later. Deze eerste plaats moesten ze na de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober

1964 weer afstaan aan de liberalen. Het Brussels kiezerskorps had de rooms-rode regeringspartijen doen bloeden voor hun communautaire beleid. De radicale opstelling tegenover de taalwetgeving, in combinatie met de verruimingsoperatie naar de gelovige kiezers toe, leverde de Parti de la Liberté et du Progrès-Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PLP-PVV) in 1964 voor de 19 Brusselse gemeenten samen 35% van de zetels op. De PSB-BSP, van de eerste plaats verdrongen, volgde met ongeveer één derde van de mandaten, terwijl de PSC-CVP als derde partij toch nog 25% van de verkozenen voor haar rekening nam. In kiescijfers uitgedrukt zijn de verliezen sprekender. De Brusselse PSB-BSP verloor 51.140 stemmen in de 19 gemeenten in vergelijking met de verkiezingen van 1958. Het verlies werd vooral geboekt in de gemeenten Brussel, Elsene, Vorst en Watermaal-Bosvoorde, waar de partij telkens 3 zetels moest prijsgeven. De PSB-BSP verdween vanaf dan ook uit de colleges van Vorst, Elsene en Ukkel.

In de rode bastions daarentegen kon de PSB-BSP haar meerderheidspositie behouden; dat was met name zo in Anderlecht, Evere, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node. In Anderlecht boekte de socialistische lijst zelfs één zetel winst en in Evere, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node en Sint-Pieters-Woluwe werd een status quo behaald.

Vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 was het communautaire probleem op het lokale vlak nagenoeg afwezig gebleven. De taalbreuklijn leidde tot dan enkel tot onderhuidse spanningen. De plaatselijke politiek werd in de meeste gemeenten gedomineerd door een lokale, meestal Frans-

Lydia De Pauw-Deveen, 'Rode Leeuw' en gemeenteraadslid van Brussel-stad van 1977 tot 1983

talige politieke elite, zoals dat overigens in vele gemeenten van het land het geval was. De traditionele partijen waren unitair en uiterlijk tweetalig, zij het hoofdzakelijk Frans, met naargelang de gemeente en de partij meer of minder Nederlandstalige verkozenen. Dat was ook zo binnen de Brusselse BSP-PSB-federatie. In deze periode leverde ze al enkele lang heersende burge-meesters, onder meer Joseph Bracops (Anderlecht), Frans Guillaume (Evere), Guy Cudell (Sint-Joost-ten-Node) en Edmond Machtens (Sint-Jans-Molenbeek).

Het taalcompromis van Hertoginnedal zorgde voor een verdere polarisering van de gemeenschappen. Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 kwamen een aantal partijen op die de taalkwestie als voornaamste bestaansreden hadden. Deze ééntalige lijsten kwamen langs beide taalzijden op. De Franstalige tegenreactie verscheen in 1964 nog in verspreide slagorde aan de kiesmeet. Onder de voorlopers van het FDF tellen we de lijsten 'Union Démocratique Francophone', 'Union Francophone' en 'Unité Francophone'. Het geringe succes van deze lijsten (5 verkozenen) versterkt de these dat de Brusselse liberalen, zich profilerend als radicale tegenstanders van de 'vrijheidsbeperkende' taalwetten, het francofone ongenoegen in de hoofdstad in het begin in belangrijke mate hebben kunnen absorberen. Langs Vlaamse zijde was van enige eenheid evenmin sprake. In de 7 gemeenten waar Vlaamse lijsten werden ingediend (Brussel, Evere, Vorst, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Jans-Molenbeek en Oudergem) kwamen zij telkens onder een andere benaming op, al ging het veelal om Volksunie-afdelingen. Enkel de lijst Brusselse Belangen in Brussel behaalde een verkozene.

De francofone reactie tegen de taalwetten werd vooral gevoed vanuit een Franstalige middenklasse die vreesde voor een (taal-)rem op haar carrièremogelijkheden, terwijl aan de andere kant een groep zelfbewuste Nederlandstalige Brusselaars uit dezelfde middengroepen aan een inhaalbeweging begonnen was binnen de tot dan toe overwegend Franstalige politieke en economische milieus. Deze gewijzigde samenstelling van het electoraat maakte dat nieuwe partijen ontstonden en een erosieproces op gang kwam binnen de bestaande politieke partijen.

De oprichting van de Rode Leeuwen

De traditionele partijen waren in de verkiezingen van 1964 relatief goed gespaard gebleven van de gevolgen van de communautaire problematiek. Eén jaar later, bij de samenstelling van de lijsten voor de verkiezingen van 23 mei 1965, kwamen communautaire wrijvingen binnen de partijen aan de oppervlakte. Bij de BSP-poll van de Brusselse federatie belandden Vlaamse kandidaten als Fayat en Vermeylen op ongunstige plaatsen. En ook in de PSC-CVP kwamen Vlaamse kandidaten op niet-verkiezbare plaatsen. Behalve een bevestiging van het succes van de liberalen, leverden deze parlementsverkiezingen een toename van de stemmen voor regionalistische partijen, Volksunie en FDF op. De PSB-BSP-lijst leed zwaar verlies in het kiesarrondissement Brussel. Ze verloor 115.790⁽¹¹⁾ of meer dan 13% van de stemmen in vergelijking met de parlementsverkiezingen van 1961.

In de aanloop naar de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968 namen de interne spanningen toe. Bij een aantal Nederlandstalige socialistische voormannen groeide

het ongenoegen over de ontoegeeflijke houding van de Franstaligen binnen de Brusselse Federatie en ook aan Franstalige kant was sprake van een verdere radicalisatie. De regering-Vanden Boeynants-De Clercq was net gevallen over de taalgeladen kwestie Leuven en de kreet "*Walen buiten*" was er hard aangekomen. Daarenboven hadden intussen een aantal gematigde Brusselse figuren als Paul-Henri Spaak en Joseph Bracops plaats geruimd voor meer radicale francofone socialisten, zoals Henri Simonet⁽¹²⁾.

Net als drie jaar eerder kwam de interne verdeeldheid aan het licht bij de lijstvorming. Binnen de tweetalige Brusselse PSB-BSP-federatie stuitte de vraag om voorbehouden plaatsen voor Vlamingen op de lijsten, op francofone onwil. De door de poll bepaalde volgorde bleek bijzonder nadelig voor de Vlaamse kandidaten. Daarop besloten enkele Vlaamse socialisten begin maart 1968, naast de officiële PSB-BSP-lijst, een eigen lijst in te dienen, de zogenaamde Rode Leeuwen⁽¹³⁾. De lijst bleef trouw aan het nationale PSB-BSP-programma en werd ook door het nationaal bureau van de PSB-BSP aanvaard. Hendrik Fayat, Frans Gelders en Piet Vermeulen (door de poll naar respectievelijk de elfde en negende plaats voor de Kamer en de derde plaats voor de Senaat verwezen) waren de initiatiefnemers voor deze Vlaamse socialistische lijst, die uiteindelijk 2 kamerzetels en 1 senator bekam. Dit resultaat was een politiek succes, rekening houdend met de organisatorische zwakte van deze jonge beweging en de tegenkanting vanwege de zuilorganisaties, die de Rode Leeuwen als een dissidentie brandmerkten.

De liberale oppositie en het FDF bouwden hun campagnes op het verzet tegen de taalwetgeving. Beide regeringspartijen kwa-

men daarbij zwaar onder vuur te liggen. Vooral de PSB-BSP-lijst leed fors stemmenverlies in 1968. De radicaal-francofone houding van de Brusselse socialisten bood blijkbaar geen garantie voor electoraal succes. Winnaars van de verkiezingen waren de taalpartijen Volksunie, Rassemblement Wallon (RW) en vooral FDF. Deze laatste behaalde meer dan 15% van de stemmen in het Brusselse kiesarrondissement.

De gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1970: de traditionele stemmenverhoudingen verstoord

Tendensen die zich in 1968 in Brussel aftekenden voor de parlementsverkiezingen, deden zich twee jaar later voor op gemeentelijk vlak, waardoor een ommezwaai in de traditionele politieke verhoudingen werd veroorzaakt. De belangrijkste factoren voor de machtsverschuivingen waren de opkomst van het FDF en de Rode Leeuwen. Er heerste bij alle traditionele partijen angst voor de gevolgen van de eerste deelname van het FDF aan de gemeenteraadsverkiezingen in Brussel. De electorale opgang van deze formatie sinds de wetgevende verkiezingen van 1965 had de druk ook op de Brusselse socialistische federatie verhoogd om radicalere posities in te nemen. Deze radicalisering vond plaats op het moment dat op regeeringsniveau werk werd gemaakt van de derde grondwetswijziging die voor communautaire rust en vooral voor het neutraliseren van het probleem Brussel moest zorgen. Naarmate de verkiezingsdatum naderde, stegen de spanningen tussen de onderhandelingspartners. Over de kwestie Brussel zaten vertegenwoordigers van de Brusselse socialistische federatie op één lijn met (de standpunten van) het FDF, wat de

marginalisering van de Nederlandstaligen binnen de partij deed toenemen.

Hoewel het nationaal PSB-BSP-bureau op 8 december 1969 de Vlaamse federatie Brussel-Halle-Vilvoorde had erkend, werden afzonderlijke lijsten in de Brusselse gemeenten toch nog als scheurlijsten beschouwd. Het opgeven van de eenheid in de gemeentelijke afdeling was omwille van de directe persoonlijke banden niet evident. Daarenboven bevonden de Nederlandstalige socialistische partijen zich in Brussel in een minderheidspositie, wat de afhankelijkheid van de federatie deed toenemen.

De resultaten van de Brusselse PSB-BSP waren tijdens de laatste verkiezingen echter zo desastreus, dat het idee dat er weinig te verliezen was met een eigen lijst, onder Nederlandstalige socialistische partijen veld won. In een aantal gemeenten was al vroeg gestart met de oprichting van een plaatselijke Rode Leeuwen-kern, onder meer in Etterbeek en Watermaal-Bosvoorde⁽¹⁴⁾. Bovendien had een aantal socialistische burgemeesters zich zodanig partijdig voor de Franstalige zaak opgesteld, dat gezamenlijke lijsten in bepaalde gemeenten onmogelijk leken. Dit was zeker zo voor het Anderlecht van Henri Simonet, maar ook voor Sint-Jans-Molenbeek met de meer gematigde Edmond Machtens aan het hoofd.

Zowel vanuit de Brusselse federatie als door de nationale partijtop werden in de aanloop naar de verkiezingen van 1970 ettelijke verzoeningspogingen ondernomen. De bedoeling was om de partijen dichter bijeen te brengen teneinde een versplintering van de linkse stemmen te voorkomen, maar de verwijdering tussen Nederlandstaligen en Franstaligen binnen de partij was intussen ver gevorderd. Desondanks bestond er binnen de groep Nederlandstalige socialistische

partijen geen consensus over de te volgen politieke strategie. Onder hen waren ook tegenstanders van afzonderlijke Vlaamse lijsten in Brussel. De belangrijkste redenen voor deze tegenkanting waren volgens Hendrik Fayat de druk vanwege de federatie en de afhankelijkheid van sommige socialistische mandatarissen "*om den brode*"⁽¹⁵⁾. In bepaalde gemeenten kandideerden Nederlandstalige socialistische partijen in 1970 dan ook op de PSB-BSP-lijst, zelfs in die gemeenten waar een Rode Leeuwen-lijst opkwam. Dit was het geval in Jette, waar twee Nederlandstalige socialistische partijen via de lijst van de federatie werden verkozen. De Rode Leeuwen-lijst behaalde er een relatief mager resultaat (2%). Ook in Evere kandideerden op de PSB-BSP-lijst van 1970 Nederlandstalige socialistische partijen. Van de 9 verkozenen spraken er 3 de eed uit in het Nederlands. In Ganshoren werd Frans Lenaerts eveneens via de tweetalige lijst verkozen; in Koekelberg gebeurde hetzelfde met Jacques Delathouwer en in Sint-Agatha-Berchem met Alfons Pacquet. Allen legden zij hun eed in het Nederlands af.

De Rode Leeuwen slaagden erin in 14 Brusselse gemeenten lijsten samen te stellen. De Volksunie kwam slechts in 11 gemeenten op, wat maakte dat de Rode Leeuwen in bepaalde gemeenten zich als enige Nederlandstalige lijst presenteerden. De Rode Leeuwen behaalden in enkele gemeenten bevredigende resultaten, zij het onvoldoende om een zetel te kunnen behalen. De hoogste scores vinden we in Evere (7%) en Koekelberg (5%).

De lokale verkiezingen van 1970 betekenden in heel het land een verdere achteruitgang voor de traditionele partijen ten voordele van de eentalige partijen Volksunie, FDF en RW. In Brussel werd het FDF in

één klap de belangrijkste electorale kracht in de Brusselse gemeenten, met een gemiddelde van 28% van de stemmen. De Brusselse socialistische federatie bleef de tweede partij met ongeveer 22% van de stemmen, wat een verlies van 36 zetels inhield. In alle 19 gemeenten had de PSB-BSP-federatie in 1970 lijsten ingediend. In de gemeenten waar de lijst in 1964 de absolute meerderheid uitmaakte en waar 'kopstukken' de burgemeesterspost bekleedden - in Anderlecht (Henri Simonet), in Molenbeek (Edmond Machtens), Sint-Gillis (Jacques Franck) en in Sint-Joost (Guy Cudell) - konden de verliezen, veroorzaakt door de afscheuring van de Rode Leeuwen en door stemmenverschuivingen ten voordele van het FDF enigszins beperkt worden. De terugval was bijzonder merkbaar in de gemeenten Vorst (-13% van de stemmen), Jette (-12%), Schaarbeek (-10%), Oudergem (-11%), Sint-Pieters-Woluwe (-11%) en Ukkel (-11%).

Rode Leeuwen-lijsten waren er niet in de gemeenten Sint-Gillis, Sint-Joost-ten-Node, Sint-Lambrechts-Woluwe, Ukkel en Vorst. In deze gemeenten konden de Rode Leeuwen dus moeilijk als oorzaak voor het verlies worden aangewezen. In Sint-Joost-ten-Node, waar Guy Cudell burgemeester was, kwam desondanks geen Rode Leeuwen-lijst tot stand⁽¹⁶⁾. De PSB-BSP-lijst was er wel effectief tweetalig ingevuld. Van de 12 verkozenen op de lijst legden er twee de eed af in het Nederlands. Sint-Joost-ten-Node is overigens de enige gemeente, waar de PSB-BSP winst kon noteren (2%). In 2 gemeenten was de stemmendaling zeer ernstig. Voor de PSB-BSP-lijst van Sint-Lambrechts-Woluwe betekende 1970 de genadeslag: met slechts 5% van de stemmen kon de lijst er geen verkozenen meer behalen.

Dit was de eerste keer sinds de Tweede Wereldoorlog dat er in een Brusselse gemeenteraad geen socialistische vertegenwoordiger meer zetelde⁽¹⁷⁾. Frappanter nog was het verlies in Vorst. In deze industriële gemeente was de socialistische partij van de verkiezingen van 1946 tot en met die van 1964 veruit de grootste partij, met zelfs een absolute meerderheid aan zetels in 1952 en 1958. In 1964 bekwam de PSB-BSP nog evenveel zetels als de liberalen, namelijk 11 of 34% van de stemmen, maar met de intrede van het FDF in 1970 zakten de socialisten tot 6 zetels of 21% van de stemmen. Het was in deze gemeenten veeleer de verpletterende opkomst van het FDF die voor een uitdunning - en in één gemeente zelfs voor het verdwijnen - van de socialistische representatie zorgde.

In de gemeenten waar de PSB-BSP in de oppositie zat, kreeg de partij te maken met een serieuze achteruitgang, maar in tegenstelling tot het FDF, slaagden de socialistische partijen er in hun electorale positie maximaal uit te buiten. Met 23% van de zetels verkregen zij 40% van de schepenenmandaten en nog 6 burgemeestersposten⁽¹⁸⁾.

De rivaliteit tussen de Brusselse socialistische federatie en de Rode Leeuwen was toegenomen als gevolg van de slechte resultaten voor beide partijen in de gemeenteraadsverkiezingen van 1970. Het feit dat de Brusselse PSB-BSP met het FDF in vijf coalities stapte, maakte het overbruggen van de kloof nog moeilijker. De Vlaamse socialisten reageerden heftig op deze ontwikkelingen, maar wilden de nationale eenheid nog niet meteen prijsgeven. Binnen de beweging bleef de unitaire reflex sterk. Meer nog dan de andere traditionele formaties, had de PSB-BSP zich steeds als een uitgesproken eenheidspartij geprofileerd. Aan de

arbeid-kapitaal-tegenstelling leken alle andere twisten ondergeschikt; de communautaire scheidingslijn werd met andere woorden grotendeels genegeerd. Desondanks groeiden door aanspraken op meer autonomie vanuit de Waalse socialistische arbeidersbeweging, al vanaf begin jaren '60, Vlaamse, Waalse en Brusselse vleugels binnen de partijstructuren, die meer en meer afzonderlijk vergaderden en vanaf 1969 eigen vertegenwoordigers naar het Bureau afvaardigden. Deze interne opdeling leidde ten tijde van het Egmontpact in 1978 uiteindelijk tot een volledige splitsing in de Parti Socialiste (PS) en de Socialistische Partij (SP). Waalse en Brusselse socialistieën maken samen de PS uit, hoewel ze afzonderlijk congresseren en eigen voorzitters kiezen. Ook vandaag nog bestaat binnen de PS een spanningsveld tussen de Brusselse en de Waalse socialistieën, die een meer regionalistische koers voorstaan. De Vlaamse socialistieën in Brussel maken integraal deel uit van de SP.

Deze interne verwijdering tussen Nederlandstaligen en Franstaligen was een algemeen fenomeen dat zich vroeg of laat ook in de andere partijen manifesteerde. De christen-democraten waren sinds de val van de regering-Vanden Boeynants in 1968 feitelijk gescheiden en binnen de liberale partij voltrok de scheiding zich in de loop van 1971. Tegelijk met de communautaire spanningen, werd de socialistische partij vanaf de late jaren '50 ook geplaagd door een ideologische crisis, die onder meer tot uiting kwam in de oprichting van de tendensbladen *La Gauche* en *Links*⁽¹⁹⁾.

De periode 1976-1994: van dissidentie tot partner?

Het uiteengroeien van het Franstalig en

Nederlandstalig electoraat sinds de tweede helft van de jaren '60 had zich intussen volledig vertaald op het niveau van de politieke partijen in Brussel. De verdere gevolgen van deze evolutie laten zich niet rechtlijnig aflezen. De lokale formaties van Vlaamse en Franstalige socialistieën bleven tijdens de hier besproken verkiezingen verder in beweging. Het was een periode van afstoten en aantrekken van socialistieën onderling, maar ook van andere ideologische partners indien de kans op slagen, met andere woorden op een gemeenteraadszetel, daardoor werd verhoogd.

Hoewel tweetalige partijen bleven bestaan, namen de meeste grote politieke formaties aan de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1976 deel met een eentalige lijst, met andere woorden, de taalfactor primeerde in grote mate op de ideologische. Dat hangt samen met het feit dat op nationaal vlak het probleem Brussel verre van opgelost was. De minder goede resultaten van de Vlaamse lijsten van socialistieën en Volksunie in 1970 hadden de weg vrijgemaakt voor een nieuwe kiesstrategie. De ervaring van de parlementsverkiezingen en van de agglomeratieraadsverkiezingen in 1971 had geleerd dat de versnippering aan Vlaamse zijde niet bevorderlijk was om verkozenen te bekomen. Het kiessysteem bleek immers nadelig voor kleine lijsten. In de aanloop naar de verkiezingen van 1976 kwamen de vier grote Vlaamse partijen samen om de mogelijkheid van gemeenschappelijke lijsten te onderzoeken. Dit vierpartijenberaad leidde er uiteindelijk toe dat in verschillende gemeenten samenwerking over de partijgrenzen heen tot stand kwam. In 1976 werden in alle Brusselse gemeenten, met uitzondering van Jette, Vlaamse kartellijsten ingediend. Op de Vlaamse lijsten in Els-

ene, Etterbeek, Koekelberg, Schaarbeek, Ukkel, Vorst, Watermaal-Bosvoorde, Brussel, Ganshoren, Sint-Agatha-Berchem en Sint-Gillis stonden Rode Leeuwen. De Rode Leeuwen kwamen in geen enkele Brusselse gemeente afzonderlijk op.

De resultaten van de Vlaamse lijsten betekenden een lichte vooruitgang voor de Vlaamse politieke vertegenwoordiging ten opzichte van 1970. Samen behaalden de Vlaamse lijsten in 1976 net geen 10% van de stemmen in heel Brussel. De hoogste percentages stemmen werden behaald in Koekelberg (12%), Sint-Agatha-Berchem (11%) en Sint-Lambrechts-Woluwe (10% en 3 zetels).

Hoewel de PSB-BSP-federatie zich in de 19 gemeenten als tweetalig presenteerde, stonden slechts in een aantal gemeenten Nederlandstalige socialistische op te kiesbare plaatsen, niet toevallig vooral in die gemeenten die zich kenmerkten door relatief hogere aantallen Nederlandssprekenden. In Jette werd in 1976 de PSB-BSP-lijst zelfs getrokken door de Nederlandstalige socialist Robert Garcia. Van de 7 verkozenen op deze lijst, legden er 3 de eed af in het Nederlands. Ook in Koekelberg kwamen de socialistische met een gezamenlijke lijst op. Van de 4 verkozenen, was de helft Nederlandstalig.

In bepaalde gemeenten veronderstelden de Vlaamse socialistische meer kans op winst te hebben dankzij de strategie van de tweetalige lijsten. In Anderlecht en Sint-Joost-ten-Node stonden Franstalige en Nederlandstalige socialistische samen op de lijsten, nochtans aangevoerd door respectievelijk Simonet en Cudell. Intussen hadden deze kopstukken voor wat betreft het dagelijkse bestuur van de gemeente, hun Vlaamsvijandige opstelling al wat laten varen. In Ander-

lecht werd het rode college zelfs - hoewel mathematisch absoluut niet nodig - aangevuld met de Nederlandstalige CVP-schepenen; Camiel Vandenbossche.

De verkiezingen van 1976 brachten voor het eerst Rode Leeuwen als dusdanig in de gemeenteraden van Anderlecht, Evere, Schaarbeek, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Pieters-Woluwe en Watermaal-Bosvoorde en via plaatsvervangende ook in Brussel-stad, waar Lydia de Pauw-Deveen gemeenteraadslid werd⁽²⁰⁾.

De electorale kracht van het FDF kende haar hoogtepunt met de gemeenteraadsverkiezingen van 1976. Het behaalde een meerderheid in 10 van de 19 gemeenten en in 5 gemeenten werden FDF-burgemeesters benoemd.

Hoewel de PSB-BSP haar 6 burgemeestersposten kon behouden, verloor de partij in de meeste gemeenten verder terrein. Precies in de zogenaamde bolwerken was de achteruitgang nu het grootst. In Anderlecht, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node speelden de socialistische lijsten meer dan 10% van hun kiezers kwijt. In drie gemeenten bekwam de socialistische lijst een status quo ten opzichte van 1970 en in twee gemeenten boekte de partij zelfs winst. Dit laatste was met name het geval in Brussel-stad en Ukkel.

De gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1982 luidden een periode van hernieuwde samenwerking tussen de taalvleugels in. De scheiding was intussen verteerd en de oude generatie had plaats gemaakt voor een nieuwe lichte mandatarissen die zich geconfronteerd zag met belangrijke stedelijke problemen inzake ruimtelijke ordening, armoede, veiligheid enz. De taalproblematiek verhuisde vanaf dan meer naar de

*Hendrik Fayat,
één van de
boegbeelden van
de Rode
Leeuwen*

achtergrond. Het FDF bleef wel de sterkste Brusselse partij met een gemiddelde van 28% van de stemmen. Dit betekende evenwel een verlies van 39 mandaten. Niettegenstaande deze achteruitgang sloeg het FDF op een andere manier bressen in de rode gelederen. Eerder al waren Brusselse socialisten naar het FDF overgestapt, onder meer in Etterbeek, Schaarbeek en Watermaal-Bosvoorde, maar in het rode bastion Sint-Jans-Molenbeek viel de hele PSB-BSP-fractie van 1976 uiteen. Een deel van de PSB-gemeenteraadsleden, onder wie burgemeester Marcel Piccart, ging samen met het FDF de lijst van de burgemeester vormen in 1982. Piccart werd na de verkiezingen opnieuw als burgemeester geïnstalleerd. PS en SP kwamen in 1982 elk met afzonderlijke lijsten op. De PS-lijst werd getrokken door Philippe Moureaux en behaalde nog 12 zetels tegen 22 in 1976. De SP-lijst behaalde er één verkozenen. In een aantal Brusselse gemeenten begonnen Nederlandstalige en Franstalige socialisten elkaar dus opnieuw te vinden. Tweetalige socialistische lijsten werden inge-

diend in Anderlecht, Evere, Ganshoren en Koekelberg. De strategie van samenwerking met de Franstalige zusterpartij bleek het meest succesvol om Vlaamse socialisten in de Brusselse gemeenteraden te doen belanden. 7 SP-ers werden aldus verkozen in Anderlecht (5 zetels), Evere (1) en Koekelberg (1). Zoals al gezegd was er in die periode een zekere kalmte merkbaar op het communautaire plan, zeker voor wat Brussel betreft. De Vlaamse socialisten hadden zich intussen ook voldoende kunnen organiseren om op een meer gelijkwaardige basis te kunnen onderhandelen met de PS. Het valt op dat de samenwerking al vroeg opnieuw optrad in enkele van de zogenaamde rode burchten, meer bepaald Anderlecht en Evere. Sint-Gillis vormde de uitzondering. Deze gemeente kende gedurende de hier bestudeerde periode continu homogeen Franstalige gemeenteraden. In Brussel, Elsene, Jette, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node stonden concurrentiële PS- en SP-lijsten tegenover elkaar. In Jette (4 zetels) en Sint-Jans-Molenbeek (1) werden zetels door alleenstaan-

de SP-lijsten bekomen. In 7 Brusselse gemeenten stapte de SP voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 opnieuw in een Vlaams kartel, doch enkel in Etterbeek leverde dit een verkozene op, met name Michiel Vandenbussche.

Alle socialistische lijsten, de SP- en PS-lijsten en de tweetalige socialistische samen, kwamen in 1982 op zo'n 18% van de stemmen uit. Zes burgemeestersposten bleven behouden en de socialistische lijsten namen deel aan 12 van de 19 colleges, dit waren er 2 minder in vergelijking met 1976. In 3 colleges zetelden SP-schepenen. De PS(-SP) kon zo'n 30% van de Brusselse schepenenmandaten winnen. De partij slaagde er met andere woorden nog steeds in haar electorale sterkte proportioneel om te zetten in een grotere effectieve macht.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 betraden nieuwe, progressieve lijsten het Brusselse politieke toneel: de groene lijsten van Agalev en Ecolo. Deze lijsten behaalden in 1982 zo'n 6% van de stemmen in Brussel-19. De belangrijkste successen werden bekomen in Sint-Gillis (9%) en in Koekelberg, Sint-Pieters-Woluwe en Watermaal-Bosvoorde (telkens 8%).

Vanaf de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 vonden tevens hergroeperingen van de bestaande Brusselse partijen plaats, maar taal was daarbij niet meer de bindende factor. Het ging om kandidatenlijsten als de 'lijst van de burgemeester' of om lijsten die opkwamen onder een lokale noemer, zoals de lijst SJTN (Sint-Joost-ten-Node), een samengaan van socialisten en christen-democraten rond de persoon van Guy Cudell. De opkomst van de in 1978 opgerichte rechts-liberale partij Respect voor Arbeid en Democratie/Union pour la Démocratie et le Respect du Travail (RAD/UDRT) speelde

een belangrijke rol in het ontstaan van de alliantie SJTN⁽²¹⁾. De meeste van deze - op het eerste gezicht lokale - lijsten waren een plaatselijke variant van één van de vier grootste partijen in Brussel, de liberalen, de socialisten, de christen-democraten of het FDF of één van deze politieke families kon er als dominant worden aangewezen. Vaak waren het uittredende coalities die de samenwerking na de verkiezingen wensten verder te zetten en daarom samen een lijst vormden. In vele gevallen kwamen de allianties tot stand rond de figuur van de uittredende burgemeester. De oppositie was in de gemeente, in tegenstelling tot het nationale niveau, minder bevorderlijk voor goede resultaten. De lijst van de burgemeester kon met andere woorden een belangrijk aantal kiezers uitsluitend omwille van deze machtspositie aantrekken. Het fenomeen van de burgemeesterslijst versterkte doorgaans de al machtigste lokale formatie, al was het burgemeesterschap zeker geen absolute garantie voor electoraal succes.

Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 kandideerden socialisten op burgemeesterslijsten in Anderlecht, Etterbeek, Koekelberg en Sint-Gillis. Enkel in Sint-Gillis leverde dat een spectaculaire winst op: de PS-lijst kon er haar zetelaantal verdubbelen naar 26 op een totaal van 35 zitjes. De aantrekkingskracht van burgemeester Charles Picqué is een belangrijke verklaring voor deze overwinning.

In Etterbeek stonden in 1988 kandidaten van PS en SP op de lijst van burgemeester (ex-FDF-burgemeester) Léon Defosset. Als reactie op de alliantievorming langs de zijde van de regerende partij, organiseerde in bepaalde gemeenten ook de oppositie zich beter. Bijvoorbeeld in Koekelberg kwam in

1988 een kartel van FDF, PS en PSC tot stand onder de naam Action Renouveau à Koekelberg (ARK). De SP kreeg er een plaats op de lijst van de (liberale) burge-meester Jacques Pivin, een pluralistische en tweetalige lijst van liberalen, christen-de-mocraten en socialisten. In Sint-Joost-ten-Node leidde Cudell verder de rood-room-se lijst SJTN.

De resultaten van de Brusselse socialisten in de verkiezingen van 1988 bogen de neer-waartse trend sinds de verkiezingen van 1964 lichtjes om. Het aantal socialistische ver-kozenen steeg matig, en dit vooral in de gemeenten Brussel-stad, Elsene, Evere, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek en Vorst. Het aantal Nederlandstalige socialisten in de 19 gemeenten groeide met de verkiezin-gen van 1988 aan tot 20. De meeste verkoze-nen werden behaald op tweetalige socialis-tische lijsten⁽²²⁾. Het aantal gezamenlijke lijst-en met de Franstalige zusterpartij was spec-taculair toegenomen, van 4 in 1982 naar 9 in 1988, namelijk in Anderlecht, Etterbeek, Evere, Schaarbeek, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node, Sint-Lambrechts-Woluwe en Vorst. Ook de aanwezigheid in de colleges ging er voor de Brusselse SP op vooruit. De Vlaam-se socialisten waren zelfs het meest van alle Vlaamse partijen vertegenwoordigd in de Brusselse colleges. In 7 gemeenten zetel-den er SP-schepenen in het college, tegen 6 voor de CVP.

De SP kwam in 1988 nog slechts in twee gemeenten alleen op, namelijk Brussel en Jette. In deze laatste gemeente behaalde de SP-lijst, getrokken door Robert Garcia, meer stemmen - en ook één verkozene meer - dan de PS-lijst. In 5 gemeenten werd voor kartels met andere Vlaamse lijsten geop-teerd, meer bepaald in Elsene, Oudergem,

Sint-Pieters-Woluwe, Ukkel en Watermaal-Bosvoorde. Enkel in deze laatste gemeente werd een SP-kandidaat via een Vlaamse kar-tellijst verkozen, namelijk Rik Coolen.

Eén van de belangrijkste politieke verschui-vingen in de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994 was de doorbraak van extreem-rechts, zowel aan Franstalige als aan Nederlandstalige kant. Al in 1988 had-den Front National en Vlaams Blok deel-genomen aan de verkiezingen. Enkel in Sint-Jans-Molenbeek behaalde het FN toen een verkozene. Het Front National kwam in 1994 op in 17 van de 19 gemeenten. De beste scores behaalden de FN-lijsten in de westelijk gelegen gemeenten Sint-Jans-Molenbeek (17% van de stemmen), Ander-lecht (13%) en Koekelberg (eveneens 13%), waar ze de derde sterkste formatie vorm-den binnen de raad. Het Vlaams Blok dien-de in 1994 in 11 gemeenten lijsten in. In 4 Brusselse gemeenten bekwam het Vlaams Blok verkozenen: namelijk in Anderlecht, Brussel-stad, Evere en Sint-Jans-Molen-beek.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 leverde de PRL de meeste Brusselse ge-meentelijke mandatarissen. De PS volgde als tweede politieke groep in Brussel-19. Het FDF was de derde grote partij in de Brusselse gemeentepolitiek qua stemmen en zetels. Van 1970 tot en met de gemeente-raadsverkiezingen van 1982 was deze partij de belangrijkste Brusselse partij geweest. Sinds de communautaire tegenstellingen in de loop van de late jaren '80 niet meer con-tinu de nationale politiek bepaalden, moest deze partij veel aan impact inboeten. Haar politieke rol is op gewestelijk vlak, dankzij de alliantie met de PRL, echter groter dan haar electorale kracht in de gemeenten doet vermoeden en ook in de gemeenten mag

Lijst van de socialistische burgemeesters in de 19 Brusselse gemeenten sinds de Tweede Wereldoorlog

naam, voornaam	gemeente	mandaat
Barca Corneille	Sint-Gillis	1980-1985
Bracops Joseph	Anderlecht	1947-1966
Brouhon Hervé	Brussel	1983-1993
Coenen Louis	Sint-Gillis	1947-1953
Cudell Guy ⁽¹⁾	Sint-Joost-ten-Node	1953-1999
D'Hoogh Christian	Anderlecht	1984-
De Galan Magda	Vorst	1989-
De Munter Etienne	Jette	1953-1958
Degroeve André	Vorst	1977-1989
Demannez Jean	Sint-Joost-ten-Node	1999-
Duchêne André	Oudergem	1956-1959
Dulieu Henri	Vorst	1947-1958
Franck Jacques	Sint-Gillis	1955 en 1957-1973
Guillaume Frans	Evere	1948-1964
Guillaume François	Evere	1971-1998
Hanse Jules	Sint-Gillis	1944-1947
Hoedemaekers Servaas	Evere	1947-1952
Jordens Charles	Sint-Gillis	1954-1955
Machtens Edmond	Sint-Jans-Molenbeek	1939-1978
Messine Jules	Watermaal-Bosvoorde	1947-1958
Moureaux Philippe	Sint-Jans-Molenbeek	1992-
Peereboom Joseph	Ganshoren	1947-1958
Percque Arthur	Sint-Agatha-Berchem	1947-1953
Pevenage Henri	Sint-Jans-Molenbeek	1978-1979
Piccart Marcel ⁽²⁾	Sint-Jans-Molenbeek	1979-1982
Piqué Charles ⁽³⁾	Sint-Gillis	1985-
Simonet Henri	Anderlecht	1966-1984
Spaak Paul-Henri	Sint-Gillis	1953-1957
Thielemans Freddy	Brussel	1994-1995
Vervoort Rudi	Evere	1998-
Vranckx Jacques	Sint-Gillis	1973-1980
Vrijdags Pierre-Louis	Evere	1965-1970

(1) Vanaf de verkiezingen van 1982 vormden socialisten samen met christen-democraten de lijst SJTN en na 1994 vervoegden ook liberalen de lijst.

(2) Piccart werd door de verkiezingen van 1982 verkozen op een lijst van de burgemeester met FDF-strekking.

(3) Willy Ysebeaux is sinds 1995 waarnemend burgemeester in Sint-Gillis.

het FDF niet worden onderschat: deze partij bepaalde sinds de laatste verkiezingen in meer Brusselse colleges dan ooit tevoren mee het beleid.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 kwamen in meer dan de helft van de Brusselse gemeenten lijsten van de burgemeester op. Socialistische lijsten van de burgemeester kwamen op in Anderlecht (PS-SP), in Sint-Gillis (PS) en in Sint-Jans-Molenbeek (PS-SP). Zware verliezen werden opgetekend in Anderlecht, waar Christian D'Hoogh de lijst trok en in het Sint-Gillis van Charles Picqué. De lijsten van de burgemeester moesten er respectievelijk 14 en 17% van de stemmen prijsgeven. In Sint-Jans-Molenbeek, waar Philippe Moureaux de lijst leidde, behaalde de socialistische lijst dan weer 5% stemmen meer. Guy Cudell trok opnieuw de lijst SJTN, die 2% kiezers bijwon in 1994. De Vlaamse socialistische schepen, Jules Spooren, stond er op de eerste plaats van de pluralistische Vlaamse lijst PLU (SP, CVP, VU, Waardig Ouder Worden (WOW), Onafhankelijken). Hij werd als enige verkozen op een lijst waar verder ook kandidaten van CVP, WOW en VU opstonden. Spooren werd na de verkiezingen opnieuw als schepen geïnstalleerd. De PS-SP-lijst van Vorst werd getrokken door de populaire Magda De Galan. De resultaten bleven nagenoeg status quo. In Evere behaalde de gemeenschappelijke lijst 44% van de stemmen; dit was een verlies van 10% in vergelijking met 6 jaar eerder. Opmerkelijk stemmenverlies werd verder in Jette opgetekend. De Vlaamse socialisten kwamen er voor het eerst op een Vlaamse kartellijst op, de lijst Robert Garcia (LRG), samen met de christen-democraten. Deze alliantie werd door de kiezer niet gehonoreerd - slechts 2 zetels werden

behaald, tegen 4 enkel en alleen voor de SP in 1988. De Franstalige PS behaalde nu 4 verkozenen in Jette.

In Anderlecht, Brussel, Evere, Oudergem, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Lambrechts-Woluwe, Ukkel en Vorst vormde de PS een tandem met de SP. In Koekelberg en Schaarbeek kwam de SP op op lijsten met onder meer Franstalige partijen⁽²³⁾.

De SP kwam in 1994 niet meer alleen op. In een aantal gemeenten richtte ze samen met andere Vlaamse lijsten een kartel op, namelijk in Elsene, Etterbeek, Ganshoren, Jette, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Joost-ten-Node, Sint-Pieters-Woluwe en Watermaal-Bosvoorde. Het initiatief voor deze Vlaamse lijsten lag nu in lokale handen, in tegenstelling tot de vorige verkiezingen waar de Vlaamse partijen op supra-gemeentelijk niveau onderhandelden.

Het aantal verkozenen voor de SP in 1994 daalde met 3 naar 17 voor de Brusselse gemeenten samen. De meeste verkozenen werden behaald op de lijst van de burgemeester in Anderlecht, namelijk 5. In Evere en Sint-Jans-Molenbeek werden telkens 3 kandidaten verkozen. In Brussel, Etterbeek, Jette, Koekelberg, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Joost-ten-Node en Vorst kwam er telkens 1 SP'er in de raad terecht. Wat de vertegenwoordiging van de Vlaamse socialisten in de colleges betreft, bleef het aantal op 7. Momenteel zetelen SP-schepenen in Anderlecht (Jan Abbeloos), Etterbeek (Michiel Vandenbussche), Evere (Jean-Luc Liens), Jette (Robert Garcia), Koekelberg (Robert Delathouwer), Sint-Jans-Molenbeek (Dirk D'Haenens) en Sint-Joost-ten-Node (Jules Spooren).

Het percentage stemmen voor de Ecolo/Agalev-lijsten was in 1994 gestegen tot 9% in de Brusselse gemeenten. Een relatief ster-

AVEC GUY CUDELL

VOTEZ SOCIALISTE

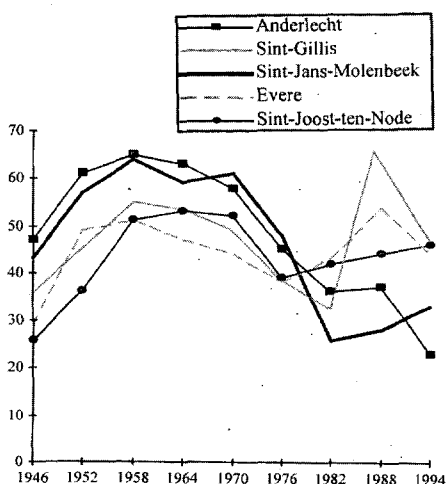
Guy Cudell werd maar liefst 8 maal herbenoemd als burgemeester van Sint-Joost-ten-Node

ke aanwezigheid van de groenen vinden we in Elsene (13%), Watermaal-Bosvoorde (11%), Sint-Gillis (11%), Schaarbeek (10%) en Sint-Agatha-Berchem (10%).

Enkele krachtlijnen per gemeente

Naargelang de sterkte van de plaatselijke socialistische partijafdeling kunnen de Brusselse gemeenten in drie groepen worden ingedeeld. De eerste groep telt die gemeenten waar de socialisten over de 9 besproken verkiezingen gemiddeld tussen 48 en 43% van de stemmen behalen.

GRAFIEK 1: Percentages stemmen voor socialistische lijsten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 tot 1994 in de eerste groep gemeenten⁽²⁴⁾

Grafiek 1 geeft een beeld van de stemmen-evolutie in de zogenaamde rode bolwerken. Het gaat om de gemeenten Anderlecht, Evere, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node. In deze gemeenten behaalden de socialistische partijen meerdere opeenvolgende absolute meerderheden en waren ze gedurende de hele onder-

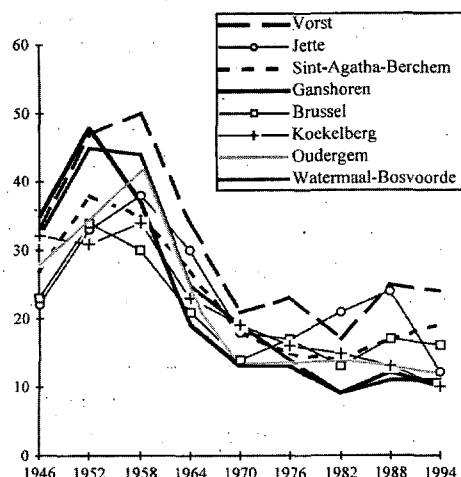
zochte periode de sterkste partij. Dit vertaalde zich in deze gemeenten in de continue aanwezigheid in de colleges en in de bezetting van de burgemeestersstoel. Sint-Jans-Molenbeek geldt als enige uitzondering. Hier bundelden na de verkiezingen van 1982 FDF, PRL en de Vlaamse lijst van christen-democraten en liberalen de tegenkrachten, onder leiding van de ex-socialist, Marcel Piccart. Na de verkiezingen van 1988 ging het mandaat van burgervader tijdelijk naar de liberale coalitiepartner, tot het in 1992 terug in socialistische handen kwam, toen Philippe Moureaux zijn terugkeer uit de nationale politiek met het burgemeestersambt bezegelde. De burgemeesterspost in Sint-Gillis was tijdens de hele naoorlogse periode voor een socialistische kandidaat, maar kende bijzonder veel afwisseling. Bijna na elke verkiezing werd een andere burgemeester geïnstalleerd. Jacques Franck was de enige die er het burgemeesterschap gedurende drie opeenvolgende verkiezingen waarnam. Het feit dat hier, net als in de andere bastions, socialisten uit de nationale politieke wereld opkwamen, droeg vast bij tot het succes, maar maakte ook dat door dringender (inter)nationale opdrachten soms vroegtijdig afscheid moest worden genomen van het lokale ambt.

De andere socialistische bolwerken vertoonden meer continuïteit in de invulling van de burgemeestersfunctie. Guy Cudell spande de kroon met 8 herbenoemingen in Sint-Joost-ten-Node. Andere voorbeelden zijn Edmond Machtens (Sint-Jans-Molenbeek, 7 keer herverkozen) François Guillaume (Evere, 5 keer), Joseph Bracops en Henri Simonet (beiden 3 keer herverkozen in Anderlecht).

Een tweede groep bevat die gemeenten met gemiddelden van 30 tot 21% van de stem-

men: achtereenvolgens Vorst, Jette, Sint-Agatha-Berchem, Ganshoren, Watermaal-Bosvoorde, Brussel-stad, Koekelberg en Oudergem (zie grafiek 2).

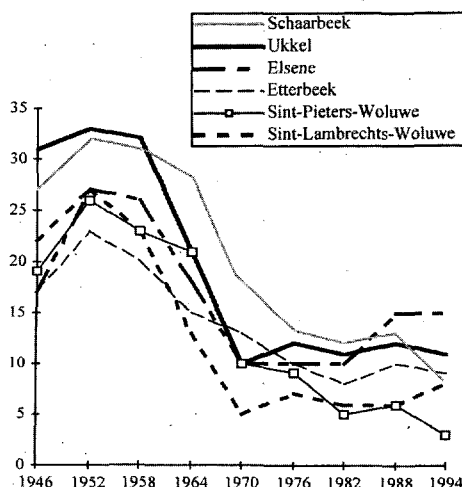
GRAFIEK 2: Percentages stemmen voor socialistische lijsten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 tot 1994 in de tweede groep gemeenten

De gemeenten Schaarbeek, Ukkel, Elsene, Etterbeek, Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe worden gerangschikt in een derde groep gemeenten, waar de socialistische lijsten stemgemiddelden tussen 20 en 13% bekwamen (zie grafiek 3).

In de meeste Brusselse gemeenten werden de gemiddelde percentages sterk beïnvloed door goede resultaten voor de socialistische lijsten tijdens de piekmomenten van 1952 en 1958. De kaart van de 19 Brusselse gemeenten toont de sterkste percentages stemmen voor de socialistische lijsten sinds de Tweede Wereldoorlog. Enkel Sint-Gillis (1988), Evere (1988) en Sint-Joost-ten-Node (1964) kenden hoogtepunten op andere kiesmomenten dan 1952 en 1958.

GRAFIEK 3: Percentages stemmen voor socialistische lijsten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 tot 1994 in de derde groep gemeenten

In termen van effectieve macht zijn de Brusselse gemeenten anders in te delen. In een aantal gemeenten genoot de socialistische partij een relatief kleine aanhang, maar kon zij door een gunstige electorale positionering niettemin een belangrijke inbreng in het bestuur forceren. Het gaat onder meer om Elsene, Etterbeek, Koekelberg, Oudergem, Sint-Agatha-Berchem en Ukkel. Hier stond de socialistische partij qua stemmen en zetelaantal redelijk zwak, maar slaagde zij er toch in gedurende lange tijd deel uit te maken van het college.

In andere gemeenten scoorden de socialistten qua stemmen relatief goed, maar bleven zij in de bestuursuitoefening op het achterplan. Bepaalde gemeenten werden volledig gedomineerd door één politieke fractie, waardoor andere sterke lijsten verstoken bleven van schepenenmandaten. In Schaarbeek bijvoorbeeld, kwamen slechts na 2 verkiezingen socialisten in het college. Door de Nols-dominantie slaagde gedurende lange

tijd geen enkele andere partij erin enige bestuurservaring op te doen. In Ganshoren was de discrepantie tussen de electorale sterkte van de socialistische lijsten en hun effectieve macht het grootst. Daar behaalde de socialistische lijst gemiddeld 23% van de stemmen. Zij werd echter pas na twee verkiezingen in het college opgenomen. De christen-democratische lijst bekwam er sinds 1964 homogene meerderheden.

Voorbeelden van gemeenten waar de socialistische lijsten nauwelijks bij het beleid werden betrokken zijn Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe. In deze gemeenten zetelden er, met uitzondering van Sint-Lambrechts-Woluwe in 1976, geen socialistische verkozenen in het college. In Etterbeek, Koekelberg, Schaarbeek, Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe namen tijdens de hier besproken periode nooit socialisten plaats op de burgemeestersstoel. In Oudergem nam de socialist Andre Duchêne de burgemeestersfunctie heel even waar (van 1956 tot 1958) ter vervanging van de overleden liberaal, Gabriel-Emiel Lebon.

De verstrengeling van de nationale en lokale politiek op het vlak van de mandaten was ook bij de socialisten groot. De lijst van socialistische burgemeesters met een nationale politieke missie is indrukwekkend: Joseph Bracops (Anderlecht), Hervé Brouhon (Brussel-stad), Guy Cudell (Sint-Joost-ten-Node), Magda De Galan (Vorst), Henri Dulieu (Vorst), Jacques Franck (Sint-Gillis), François Guillaume senior (Evere), Edmond Machtens (Sint-Jans-Molenbeek), Jules Messine (Watermaal-Bosvoorde), Philippe Moureaux (Sint-Jans-Molenbeek), Joseph Peereboom (Ganshoren), Charles Picqué (Sint-Gillis), Henri Simonet (Anderlecht) en Paul-Henri Spaak (Sint-Gillis).

Besluit

De naoorlogse geschiedenis van de socialisten in de Brusselse gemeentepolitiek kan op verschillende manieren verteld worden. Dit overzicht kan, gezien de tijdsafbakening en door de betrachting om niet enkel Brussel-19 in globo, maar ook de gemeentelijke particulariteiten aan bod te laten komen, slechts een algemene - en vandaar zeker onvolledige - aanzet zijn voor verder onderzoek. Om de socialistische machtsposities in de Brusselse gemeenten te meten, is immers meer diepgaand studiewerk nodig en dit niet enkel beperkt tot kiesperiodes. De wijze van machtsuitoefening, de effectieve inbreng van de socialistische partijen in de gemeenten, de organisatorische uitbouw van de partijafdelingen, de programma's, de lijstvorming, de rekrutering van de lokale politieke elites en het socio-professionele profiel van de verkozenen, de plaats van de vrouwen in het Brusselse socialisme, verklaringen voor het stemgedrag van de individuele kiezer enz. konden hier niet worden aangeraakt.

In deze bijdrage onderscheidde we verschillende periodes. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 tot en met die van 1958 kenden de unitaire socialistische lijsten in alle Brusselse gemeenten een groei. In een vijftal Brusselse gemeenten werden solide socialistische machtsbases uitgebouwd. De verkiezingen van 1952 resulteerden in een absoluut hoogtepunt van socialistische aanwezigheid in de coalities en aan het hoofd ervan. De socialistische beweging groeide nog qua stemmen en zetels blijkens de resultaten van 1958, doch op het vlak van machtsparticipatie werd een daling vastgesteld. In 2 gemeenten behaalde de PSB-BSP tijdens 4 opeenvolgende

verkiezingen tussen 1952 en 1970 continu de absolute meerderheid aan stemmen, namelijk in Anderlecht en Sint-Jans-Molenbeek. In Sint-Gillis was dit tussen 1958 en 1970 het geval. Hoewel de lokale verkiezingen van 1964 nog onder een unitaristisch gesternte plaatsvonden, vertoonden de kiesuitslagen in Brussel toch al sporen van het electorale potentieel van het communautaire conflict. De kiesstrijd van 1970 betekende voor de lokale politiek in alle opzichten een breuk met het verleden. Dit waren de eerste verkiezingen waarbij in de meeste gemeenten Nederlandstalige en Franstalige socialistische partijen als rivalen de kiesstrijd aangingen. De opkomst van de Rode Leeuwen was significant voor de verwijdering van beide taalgroepen binnen de unitaire socialistische partij. Tegelijk dook in deze verkiezingen een fenomeen op dat abrupt het bestaande politieke landschap wijzigde: het Front Démocratique des Francophones (FDF). De gevolgen van de FDF-triomp voor de Brusselse socialistische beweging bleken duidelijk aan de hand van de kiesresultaten. Tijdens de daaropvolgende verkiezingen bleven de socialistische formaties in het Brusselse in beweging. Met name de Vlaamse socialistische partijen tastten de strategieën af om hun kansen op een intrede in de gemeenteraden te verhogen. De minoritaire positie van de Vlamingen in Brussel maakte samenwerkingsverbanden noodzakelijk. In bepaalde gemeenten werd geopteerd voor de formule van de Vlaamse eenheidslijsten, terwijl in andere toenaderingen tot de Franstalige socialistische afdelingen leidde tot een structurele samenwerking. Deze tweetalige strategie is in de praktijk de meest succesvolle gebleken om een Vlaamse socialistische vertegenwoordiging in de Brusselse gemeenteraden te krijgen.

De tweetalige lijsten, een typisch Brusselse aangelegenheid, lagen volledig in het verlengde van de relatieve communautaire kalmte sinds de jaren '80. Socialistische kandidaten werden in enkele Brusselse gemeenten ook verkozen via kartels met een andere ideologische partner, onder meer op de lijsten van de burgemeester.

Naar aanleiding van de laatste gewestelijke verkiezingen in 1999 werd door de Brusselse SP en Agalev een rood-groene alliantie gevormd, aangevuld met onafhankelijke kandidaten. Deze stadslijst stelde zich voor als SP!AGA en werd naar Italiaans voorbeeld ook 'le petit olivier' genoemd. Of deze alliantie gevolg zal krijgen op lokaal vlak, zal bij de komende gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 2000 blijken. Het fenomeen illustreert alvast de voortdurende beweeglijkheid van het Brusselse socialisme.

- (1) Dit artikel kadert in een historisch onderzoek naar politieke bewegingen in Brussel-19, dat door het FWO-Vlaanderen werd gehonoreerd en in de schoot van het VUB-Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel wordt uitgevoerd. De basis voor dit artikel vormen de gegevens uit *Een databestand van politiek Brussel, 1946-1995*, FWO-onderzoeksrapport, Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel, Brussel: VUB, 1998.
- (2) W. DELANNOY, M. LAMMENS, R. LESTHAEGHE, D. WILLAERT, Brussel in de jaren negentig en na 2000: een demografische doorlichting. In: E. WITTE, A. ALLEN, H. DUMONT, R. ERGEC, *Het statuut van Brussel/ Bruxelles et son statut*, Gent: Larcier, 1999, p. 104.
- (3) S. GOVAERT, Brussel-Wallonië: 't kan verkeren. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, (september 1998)3, p. 44.
- (4) E. WITTE, H. VAN VELTHOVEN, *Taal en Politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel: VUBPRESS, 1998, p. 106.
- (5) Ch. KESTELOOT, A. MARES, C. MARISSAL, *Gemeenteraadsverkiezingen, 1890-1970. Databestand*, Gemeentekrediet. Historische uitgaven, reeks 18°, (1996)95, p. 258; J. PUISSANT, *L'oeuvre gouvernementale du POB commence ou le POB à la conquête d'un substitut du pouvoir d'Etat (1884-1921)*. In: *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970)*, Handelingen van

- het 16de Internationaal Colloquium, Spa, 2-4 september 1992, Gemeentekrediet, Historische Uitgaven, reeks in-8°. (1994)87, pp. 75-105.
- (6) G. VANSCHOENBEEK, De oorsprong van de sociaal-democratische aanwezigheid in de Vlaamse gemeentepolitiek. In: *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact [...]*, pp. 107-129.
- (7) K. DESCHOUWER, De gemeenteraadsverkiezingen van 1946. De reconstructie van een partijsysteem. In: E. WITTE, J.-C. BURGELMAN, P. STOUTHUYSEN (red.), *Tussen restauratie en vernieuwing. Aspecten van de Belgische naoorlogse politiek (1944-1950)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 65-66.
- (8) J. GOTOVITCH, Le parti communiste et les élections communales, 1926-1952. In: *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact [...]*, p. 307.
- (9) Ch. KESTELOOT, A. MARES, C. MARISSAL, *Gemeenteraadsverkiezingen [...]*, p. 223.
- (10) De socialistische oppositie had zich geprofileerd met het protest tegen de 24-maandendienst en de onderwijspolitiek van de CVP-regering. Deze elementen, in combinatie met de nasleep van de koningskwestie brachten de CVP-PSC zwaar verlies toe en leidden uiteindelijk tot de installatie van de linkse regering-Van Acker in het voorjaar van 1954.
- (11) W. BRACQUENE, L. PEIREN, Van eenheid naar scheiding. In: *25 jaar Rode Leeuwen. Een kwarteeuw Vlaams Socialisme in de Hoofdstad*, Brussel, 1993, p. 28.
- (12) H. FAYAT, *Volharding. Memoires van een Brusselse Vlaming*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1988, p. 189-190.
- (13) De oprichting van de Rode Leeuwen wordt beschouwd als de politieke vertaling van de culturele Vlaamse socialistische beweging. De Vlaamse socialisten hadden zich op cultureel vlak al eerder op zelfstandige basis georganiseerd in de in 1954 opgerichte August Vermeylenkring. Onder de oprichters vinden we opnieuw de namen van Fayat, Vermeylen en Gelders. Op dit bestaande netwerk van Nederlandstalige linkse Brusselaars werd een beroep gedaan voor de voorbereidingen van de verkiezingen van 1968. H. VAN VELTHOVEN, *Hommage Hendrik Fayat en 30 jaar Rode Leeuwen*, (voordracht voor de August-Vermeylenkring), 24 oktober 1998. Zie ook: E. MAES, *De Rode Leeuwen (1968-1979)*. In: *De Nieuwe Maand*, 23(1980)1, pp. 86-90; F. DIELENS, *1968-1988, 20 jaar Rode Leeuwen. Ontstaan en evolutie van de SP-Federatie Brussel-Halle-Vilvoorde, 1988 en 25 jaar Rode Leeuwen. Een Kwarteeuw Vlaams Socialisme in de hoofdstad*, Brussel: SP-Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, 1993.
- (14) L. DE PAUW-DEVEEN, Links en de Rode Leeuwen. In: *25 jaar Rode Leeuwen [...]*, p. 73.
- (15) H. FAYAT, *Volharding [...]*, pp. 189-190.
- (16) Cudell was zeker niet minder francofoon dan sommige van zijn collega-burgemeesters en hij had zich bovendien op diverse momenten negatief uitgelaten over de Rode Leeuwen. L. DE PAUW-DEVEEN, Links en de Rode Leeuwen. In: *25 jaar Rode Leeuwen [...]*, p. 72.
- (17) Dit zou nog een tweede keer gebeuren in Sint-Pieters-Woluwe in 1994. De socialistische lijst van 1988 met Serge Moureaux als enige afgevaardigde in de raad, onderging een naamsverandering in Liste d'ouverture démocratique (LOD). Het stemmenaantal van 1988 werd gehalveerd en sinds 1994 was er ook hier geen socialistische verkozenen meer in de gemeenteraad.
- (18) K. DESCHOUWER, Partijsystemen in beweging. Enkele kanttekeningen bij de partijpolitieke verhoudingen in de 19 gemeenten sinds 1964. In: *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963). Taal en Sociale Integratie*, 12(1989), p. 94.
- (19) L. HUYSE, Het strategisch gevecht om een bredere basis. In: J. BREPOELS, L. HUYSE, M. SCHAEVERS, F. VANDENBROUCKE (red.), *Eeuwige dilemma's. Honderd jaar socialistische partij*, Leuven: Kritak, 1985, p. 144 e.v.
- (20) H. FAYAT, *Volharding [...]*, p. 409.
- (21) Precies in Sint-Joost-ten-Node behaalde de RAD/UDRT in 1982 een verontrustend stemmenpercentage, namelijk 12%.
- (22) Ter vergelijking: in 1982 werden 7 SP'ers verkozen op tweetalige lijsten, tegen 5 op SP-lijsten en slechts 1 via kartels; in 1988 werden maar liefst 14 SP'ers verkozen via de tweetalige lijsten; toen kwamen 4 SP'ers via de onafhankelijke SP-lijst (van Jette) in de raad en slechts 1 SP-verkozen kwam er via een kartel. In Koekelberg kwam 1 SP'er in de raad via een tweetalige lijst met verschillende andere partijen. Bij de verkiezingen van 1994 werden 13 Vlaamse socialisten op de tweetalige lijsten gekozen en 4 in samenwerking met één of meerdere Vlaamse partijen. De SP kwam toen niet meer alleen op: M. VANDENBUSSCHE, R. BAETEN, *De Brusselse Vlamingen in de gemeenteraadsverkiezingen van 1994*, Brussels Studiecentrum Lydia De Pauw-Deveen, onderzoeksrapport, 2 dln, 1994.
- (23) In Schaarbeek werd in 1988 een alliantie van progressieve krachten opgericht, namelijk het Initiative pour le Développement de Schaarbeek (IDS). Voor de verkiezingen van 1994 trad de SP toe tot deze kandidatenlijst. Deze lijst behaalde 2 zetels in de gemeenteraad, doch geen enkele voor een SP-kandidaat. In Koekelberg werd Robert Delathouwer opnieuw via de lijst van de liberale burgemeester Jacques Pivin verkozen.
- (24) Deze grafieken geven de stemmenpercentages van de socialistische kandidatenlijsten weer. Tot aan de verkiezingen van 1970 geeft dit weinig methodologische moeilijkheden. Vanaf 1970 werden de resultaten van de Nederlandstalige, Franstalige en tweetalige socialistische lijsten samengegroeid. De uitslagen van de socialistische kandidaten op kartellijsten werden voor deze bewerking terzijde gelaten. Enkel de resultaten van die lijsten waar de socialistische aanwezigheid als dominant kan worden aangewezen, werden via extrapolatie in deze tabel opgenomen.

Beter rood
worden
dan een
blauwtje
lopen.

Postkaart van de SP in het kader van de 'Stem Vrouw' - campagne

Het socio-professioneel profiel van de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen 1946-1994

Reynaert Herwig, *docent Vakgroep Politieke Wetenschappen Universiteit Gent*

De analyse van het socio-professioneel profiel van de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen na WOII laat ons toe te besluiten dat er ook bij de socialistische partij drempels zijn die ervoor zorgen dat vrouwen, de lagere sociale klassen en bepaalde leeftijdscategorieën minder een lokaal politiek mandaat bekleden.

Ondanks het feit dat het aandeel vrouwen bij de socialistische lokale verkozenen vanaf 1970 toenam, worden tot op heden nog steeds ongeveer 80% van de lokale mandaten door mannen ingevuld. Opvallend is tevens dat de professionalisering van de socialistische lokale mandatarissen in 1946-1994 voortdurend is toegenomen. Parallel hiermee is het aandeel van de arbeiders gedaald van 32,2% in 1946 tot een kleine 10% in 1994. Tenslotte is, ondanks verjongingspogingen, het aandeel van de twintigers bij de socialistische lokale verkozenen nog steeds beperkt.

Inleiding

De inzet van de gemeenteraadsverkiezingen is het veroveren van de macht op het niveau van de kleinste administratieve entiteit van ons politiek systeem. In alle politieke systemen is evenwel slechts een beperkt aantal mensen kandidaat voor een politiek mandaat. Vanzelfsprekend oefent een nog kleiner aantal effectief een politiek mandaat uit. De vraag is dan ook wie die lokale mandatarissen zijn?

Op de 'Dag van de lokale mandataris' (Wemmel, 31 januari 1998) van de socialistische

partij werd onder andere het profiel van de huidige socialistische lokale mandatarissen toegelicht en kon een streven naar meer jongeren en vrouwen op de lijsten worden genoteerd. Het is dan ook niet onbelangrijk om de ontwikkelingen in het socio-professioneel profiel van de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen na WOII te onderzoeken.

In die context blijven we dan ook stilstaan bij de vraag welke bevolkingsgroepen deel uitmaken van de socialistische lokale verkozenen in de periode 1946-1994. Ten tweede onderzoeken we of er bij de socialis-

tische lokale verkozenen in 1946-1994 een socio-professioneel onderscheid bestaat naargelang de functie (gemeenteraadslid, schepen en burgemeester) die men bekleedt en in welke mate er hierin een evolutie waarneembaar is.

Als begindatum van ons onderzoek kozen we het jaar van de eerste naoorlogse gemeenteraadsverkiezingen. Uit de literatuur blijkt immers dat er gesteld kan worden dat de oorlog zowel structureel als op het vlak van de personeelsbezetting een breuk in de lokale bestuurlijke traditie teweegbracht. 1994 is het jaar van de laatste gemeenteraadsverkiezingen die we onderzochten.

Onderzoeksgegevens en methodologie

De gegevens over de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen zijn afkomstig uit ons onderzoek⁽¹⁾. We maakten gebruik van een quotasteekproef die op één criterium gebaseerd was, namelijk de provincie. Om eveneens een representatieve weergave volgens de grootte van de gemeenten te hebben, werden uiteindelijk 100 Vlaamse gemeenten onderzocht. Verder werd er nagegaan hoe in Vlaanderen en in de diverse Vlaamse provincies de gemeenten volgens grootte waren opgedeeld. Dit werd gedaan aan de hand van het aantal raadsleden dat afhankelijk is van het aantal inwoners. Op die manier wordt indirect ook een indicatie gegeven van de grootte van de gemeenten. Het aantal gemeenteraadsliden is in de nieuwe gemeentewet vastgelegd. De vijf categorieën gemeenten die in ons onderzoek werden gebruikt, waren: de gemeenten met 7 tot en met 15 raadsleden, 17 tot en met 21

raadsleden, 23 en 25 raadsleden, 27 tot en met 35 raadsleden en de categorie gemeenten met 37 en meer raadsleden. Vervolgens werd een ad random steekproef genomen die rekening hield met de procentuele verdeling van de provincies. Tenslotte werden een aantal correcties ingevoerd bij afwijkingen wat de grootte van de gemeenten betreft. Hiermee wordt bedoeld dat af en toe een bepaalde gemeente werd vervangen door een andere om een juistere weergave te verkrijgen van de verdeling volgens grootte van de gemeenten. Aangezien de naoorlogse periode werd behandeld, werden voor deze 100 huidige Vlaamse gemeenten ook alle vroegere deelgemeenten behandeld, met andere woorden ook de gemeenten die nu deelgemeenten zijn maar vóór de fusies afzonderlijke entiteiten vormden, werden opgenomen. Dit resulteerde in meer dan 300 onderzochte Vlaamse gemeenten en 25.871 geïdentificeerde lokale verkozenen van wie er 3723 (3015 gemeenteraadsliden, 589 schepenen en 119 burgemeesters) tot de socialistische partij behoorden.

De gegevens over de lokale verkozenen komen uit de verkiezingsdossiers bewaard in de archieven van de verschillende Vlaamse provincies. Over het algemeen werden hierin de kandidatenlijsten en de samenstelling van de gemeenteraad na de installatievergadering teruggevonden. Ik gebruik de situatie van de verkozenen op het ogenblik van de installatievergadering na elke gemeenteraadsverkiezing.

Eén van de grootste problemen bij de studie van de gemeenteraadsverkiezingen, waarop onder andere W. Dewachter⁽²⁾ wees, is de politieke identificatie van de lijsten.

In mijn onderzoek kregen alle lokale afdelingen met een herkenbare nationale partijnaam de naam van die nationale partij. Met andere woorden de 3723 socialistische lokale verkozenen werden verkozen onder de nationale partijnaam.

Een tweede probleem is de indeling van de lokale verkozenen in beroepscategorieën. De indeling, waarvoor we volledig afhankelijk waren van de door de overheid verstrekte gegevens, berust in eerste instantie op een beroepenlijst die door het Nationaal Instituut voor de Statistiek, naar aanleiding van de volkstellingen van 1970, 1981 en 1991, werd samengesteld⁽³⁾. Ook de indeling van Everaet werd aangewend⁽⁴⁾. Onze indeling blijft evenwel voor kritiek vatbaar. In de eerste plaats zijn niet alle categorieën beroepscategorieën. Dit geldt voor de gepensioneerden, de renteniers/eigenaars en de studenten die in wezen leeftijdscategorieën zijn. Ten tweede worden de huisvrouwen traditioneel tot de niet-actieve bevolking gerekend. Ten derde vormen ook de werklozen geen beroepscategorie.

Een tweede kritiek hangt nauw samen met de aard van het onderzoek. Het is immers duidelijk dat de verschillende beroepscategorieën in de loop van de onderzochte periode gedeeltelijk inhoudelijk veranderden. Wij zijn ons echter terdege bewust van deze problematiek maar gezien de beschikbare informatie konden wij niet anders dan hiervan een zekere 'abstractie' maken.

Tenslotte was het onmogelijk om sommige mandatarissen met zekerheid in een bepaalde beroepscategorie te plaatsen. Gezien de omvang van het onderzoek zijn wij evenwel van oordeel dat hierdoor de bekomen resultaten zeker niet fundamenteel werden vervalst.

Het belangrijkste probleem waarmee we

evenwel met betrekking tot de verdeling volgens beroepscategorieën geconfronteerd werden, is het feit dat, op basis van de al aangehaalde categorisering van het Nationaal Instituut voor de Statistiek, een vergelijking tussen de lokale verkozenen in Vlaanderen volgens beroepscategorieën en de totale actieve beroepsbevolking in Vlaanderen niet eenvoudig was.

De socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen naar geslacht, beroepscategorieën en leeftijd 1946-1994

De vrouwelijke aanwezigheid bij de socialistische lokale verkozenen

In 1946-1994 waren in Vlaanderen slechts 8,1% van de lokale verkozenen vrouwen. Uit ons onderzoek blijkt echter dat er vanaf 1970 een evolutie in positieve zin waarneembaar is die evenwel heel traag verloopt⁽⁵⁾. In de context van deze bijdrage onderzoeken we het percentage vrouwelijke socialistische lokale verkozenen. Verder analyseren we het percentage vrouwelijke socialistische gemeenteraadsleden, schepenen en burgemeesters. We menen immers dat ook bij de socialistische partij het percentage vrouwen zal afnemen naarmate we op een hoger lokaal machtsechelon komen⁽⁶⁾. Tenslotte zal worden nagegaan of de geslachtsverhouding in de socialistische partij verschilt naargelang de grootte van de gemeente⁽⁷⁾.

De positie van de vrouwen in de socialistische partij kan niet los worden gezien van de heel specifieke geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging. Die was veel dieper verankerd in de partij dan bij de andere politieke families. Zij vond haar

oorsprong niet in een vereniging buiten de partij of in één of andere vorm van liefdadigheidswerk. De doelstelling was van meetaf aan de strijd voor de economische zelfstandigheid van de vrouwen en de gelijke behandeling van vrouwelijke en mannelijke werknemers. De socialistische vrouwenbeweging ontleende haar legitimiteit in de eerste plaats aan de klassestrijd en niet aan het in vraag stellen van de seksenhiërarchie. De socialistische vrouwen werden door deze ideologische inkapseling dan ook van hun seksegenoten afgezonderd. In de eigen partij stuitten ze bovendien op een overwegend misogyn klimaat⁽⁸⁾.

Eind jaren '60 werden de vrouwen aangespoord actief aan de politiek deel te nemen en voor een vrouw te stemmen. De stimulans kwam zowel vanuit de traditionele vrouwenbewegingen als vanuit de nieuw ontstane vrouwengroepen. Sommige van die groeperingen werkten met een langetermijnperspectief aan een verandering van de mentaliteit terwijl andere concreet en rechtstreeks ijverden voor wijzigingen in de samenstelling van de lijsten⁽⁹⁾. Zoals al aangehaald werden na de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 de eerste resultaten zichtbaar.

Ondanks het feit dat de toenmalige BSP op haar congres van 23 en 24 januari 1971 in Brussel erop aandrong dat er *"maatregelen zouden worden genomen teneinde elke discriminatie ten nadele van de vrouw en de jonge arbeiders af te schaffen zodat zij actief kunnen deelnemen aan het economische, sociale, culturele en politieke leven"*⁽¹⁰⁾, was vooral het administratief congres van de Waalse en Vlaamse socialisten op 17 december 1977 in Oostende van cruciaal belang voor de vrouwen. De toenmalige voorzitter, André Cools, behandelde in zijn toespraak uitdrukkelijk de situatie van de vrou-

wen. Ook de Vlaamse socialisten bogen zich over de aanwezigheid van de vrouwen in de partij. Karel Van Miert waakte er immers over dat er ook openheid werd gecreëerd naar de vrouwen toe. Uiteindelijk werd een congresresolutie weerhouden met de volgende doelstellingen, namelijk een actieve deelname van vrouwen in alle partijgeledingen en een rechtvaardige vertegenwoordiging van vrouwen in de politieke mandaten. De vraag voor een grotere aanwezigheid van de vrouwen in de partij werd voor het eerst openlijk gesteld⁽¹¹⁾.

In mei 1978 werd een Stuurgroep van BSP-vrouwen gelast met het uitwerken van een politieke vrouwengroep. De nieuwe partijstatuten van de SP, goedgekeurd in maart 1980, erkenden de politieke vrouwenbeweging en bepaalden dat de vrouwelijke partijleden zich groepeerden in de Socialistische Vrouwen. Een minimale vertegenwoordiging van 25% vrouwen moest op alle bestuursniveaus bereikt worden⁽¹²⁾.

Wanneer we de evolutie van de geslachtsverhouding van de socialistische partij per verkiezingsjaar op lokaal vlak vergelijken met de globale evolutie van het aantal vrouwelijke lokale verkozenen in Vlaanderen⁽¹³⁾ zien we dat de socialistische partij een andere ontwikkeling kende. In 1946-1964 ligt het percentage vrouwelijke verkozenen boven het globale gemiddelde terwijl dit in 1970-1988 lager is. In 1946-1964 zijn er van alle socialistische verkozenen tussen 3,5% (1946) en 5,3% (1958) vrouwen. In 1970 neemt de vrouwelijke aanwezigheid slechts in beperkte mate toe (6,4%). In 1976 en 1982 waren er respectievelijk 9,1% en 9,5% vrouwen. Vervolgens is 1988 van belang. Er vindt duidelijk een inhaalbeweging plaats (14,1%). Uiteindelijk is in 1994 het aandeel vrouwelijke verkozenen (21%) gelijk aan

het globaal aandeel vrouwelijke verkozenen op lokaal vlak in Vlaanderen. Bij de samenstelling van de lijsten was er immers een bijzondere inspanning geleverd. Ze tellden 31% vrouwelijke kandidaten tegenover 23% in 1988⁽¹⁴⁾. Toch moet er opgemerkt worden dat in Vlaanderen de vrouwen 36,7% van de kandidatenlijsten innamen⁽¹⁵⁾. Bovendien moest deze inspanning worden geleverd. Vanuit de invalshoek dat een evenwichtige politieke participatie van beide seksen belangrijk is, kwam in 1994 de wet ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen tot stand. Volgens de wet-Smet-Tobback, genoemd naar de initiatiefnemers, mogen kandidatenlijsten maximaal voor 2/3 uit leden van hetzelfde geslacht bestaan. Lijsten die hieraan niet voldoen moeten herzien worden. Indien men er niet in slaagt om minstens 1/3 van de plaatsen te bezetten met het ondervertegenwoordigde geslacht, moeten deze plaatsen opengelaten worden. Deze wet is van toepassing vanaf 1996, met een uitzondering voor de gemeente- en provincieraadsverkiezingen van 9 oktober 1994. Voor deze verkiezingen gold dat het aantal kandidaten van hetzelfde geslacht maximaal 3/4 en niet 2/3 van het totaal aantal kandidaten mocht bedragen. Hoewel deze wettelijke ingreep effect had, blijkt duidelijk dat de maatregel op zich onvoldoende is om alle achterstand van de vrouwen weg te werken.

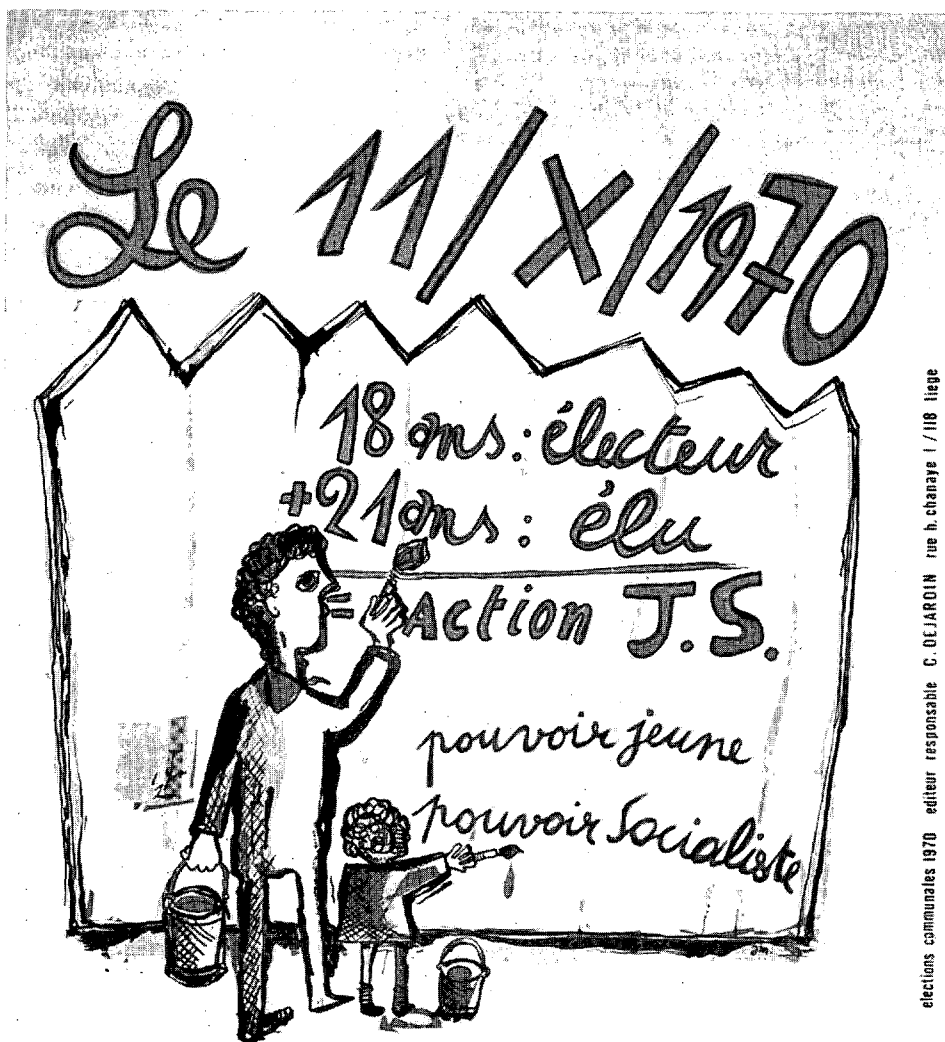
Op basis van het onderzoek *Democratie in de gemeente*, dat kaderde in het politiek contract ter voorbereiding van het Toekomstcongres van de SP, stelde de SP: *"De verdere toepassing van de wet-Tobback-Smet van mei 1994, [...], moet zeker helpen om de lokale politiek verder te ver-vrouwelijken. Maar dat is niet voldoende. Het moet*

uiteindelijk de bedoeling zijn dat dergelijke quota overbodig worden, doordat meer vrouwen zich spon-taan politiek gaan engageren en hun weg in de poli-tiek weten te vinden [...]. Zou een gezinsvriendelij-ke politieke vergadercultuur, en zeker een herverde-ling van de gezinstaken hier soms geen meer funda-mentele oplossing kunnen bieden?"⁽¹⁶⁾

Een tweede vaststelling is dat naarmate we op een hoger lokaal machtsechelon komen de vrouwelijke aanwezigheid bij de socia-listische verkozenen, net zoals bij de ver-kozenen van de andere politieke partijen, voortdurend vermindert. Aan de top van de socialistische lokale piramide zijn er nog steeds veel te weinig vrouwen te bespeu-ren. Op een totaal van 36 socialistische bur-gemeesters in 1994 was er slechts één vrouw namelijk Leona Detiège.

Wanneer we vervolgens de vergelijking maken tussen de evolutie van de vrouwelij-ke aanwezigheid bij de socialistische ge-meenteraadsleden, schepenen en burge-meesters en de evolutie van de vrouwelijke aanwezigheid bij alle Vlaamse gemeente-raadsleden, schepenen en burgemeesters komen we tot de volgende conclusies.

Tot en met 1964 is het % vrouwelijke so-cialistische gemeenteraadsleden steeds ho-ger dan het globale % vrouwelijke gemeen-teraadsleden. Vanaf 1970 (6,5%) is dit lager en in 1976 (9,5%) en 1982 (10,2%) neemt het verschil nog toe. Ondanks het feit dat het % vrouwelijke socialistische gemeen-teraadsleden in 1970 stijgt, vormt 1970 ze-ker geen breuklijn. In 1988 (15,1%) volgt er dan toch een soort inhaalbeweging. Niet-temin zijn er in de socialistische partij nog steeds 2% vrouwelijke gemeenteraadsleden minder dan het globale % vrouwelijke ge-meenteraadsleden. In 1994 (23,4%) is de in-haalbeweging voltooid. Er zijn immers even-veel vrouwelijke gemeenteraadsleden als

elections communales 1970 éditeur responsable C. DE JARDIN rue h. chanaye / 118 liège

LIÈGE PALAIS DES CONGRÈS 17 MAI	VIe CONGRÈS NATIONAL DES JEUNES SOCIALISTES
--	--

De verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd van 21 naar 18 jaar en van de verkiesbaarheidsleeftijd van 25 naar 21 jaar lagen mede aan de basis van de verjonging van de SP

het globale gemiddelde %.

In 1946-1994 is het % vrouwelijke schepenen in Vlaanderen erg beperkt. Niettemin is er vanaf 1970 een evolutie in positieve zin merkbaar. Terwijl tot en met 1964 het percentage vrouwelijke schepenen schommelt tussen 0,6% en 2,1% (op een totaal van 2692 bestudeerde schepenen waren er slechts 35 vrouwen) verdubbelt dit in 1970. In 1976 is er eveneens meer dan een verdubbeling (9,6%). Van dan af is hun aandeel echter niet veel meer geëvolueerd. In 1982 is er sprake van een stagnatie en in 1988 is er een toename van 2% (11,6%). In 1994 stijgt uiteindelijk het aantal vrouwelijke schepenen tot 14,5%.

In de verschillende partijen was er tot en met 1964 nauwelijks sprake van vrouwelijke schepenen. In 1970 is er echter, zowel bij de CVP (17 op 279 of 6,1%) als bij de socialisten (6 op 82 of 7,3%), een gevoelige toename. In 1976 is er opnieuw verbetering merkbaar. Het aantal vrouwelijke CVP-schepenen verdubbelt van 6,1% naar 12,1% terwijl de lokale partijen nu eveneens 7,3% vrouwelijke schepenen hebben (8 op 109). Bij de socialisten stijgt het % heel licht tot 7,7%. In 1982 en 1988 stagneert het % vrouwelijke CVP-schepenen. Bij de socialisten is er in 1982 eveneens sprake van een stagnatie maar in 1988 stijgt hun % met 4,4% tot 12,2% en komt op het niveau van de CVP. Bij de lokale partijen daalt het % in 1982 met 2,4% om in 1988 opnieuw met 3% tot 7,9% te stijgen. Vervolgens moeten wij erop wijzen dat er vanaf 1976 ook een aantal vrouwelijke liberale schepenen waren. In 1976 bedroeg dit percentage 3,2%. Vanaf dan is dit systematisch gestegen. Tenslotte is er in 1994 bij de CVP (+1,6%), de SP (+1,9%), de VLD (+3,3%) maar vooral bij de lokale partijen (+6,8%) een toename van het aan-

tal vrouwelijke schepenen. Deze partijen tellen nu alle tussen 13,7% en 14,7% vrouwelijke schepenen.

In 1946-1994 waren er in Vlaanderen slechts 1,3% vrouwelijke burgemeesters (24 op 1851 bestudeerde burgemeesters). Het is duidelijk dat de doorstroming van de vrouwen naar de lokale uitvoerende mandaten nog moet gebeuren. Niettemin is er ook op het vlak van de burgemeesters een, zij het minder uitgesproken, evolutie. Tot en met 1964 bedraagt het percentage vrouwelijke burgemeesters 0,3%. In 1970 verhoogt dit tot 1,3%. In 1976 is er eveneens sprake van een toename (2,8%). Zowel in 1982 als in 1988 blijven er 3% vrouwelijke burgemeesters. In 1994 stijgt dit evenwel tot 8%.

De vraag is echter in welke mate de vrouwen aanwezig zijn op het vlak van de burgemeesters in de socialistische partij. In ons onderzoek telden wij er slechts 2 op 119. Tenslotte blijkt dat er in de verschillende verkiezingsjaren een verband bestaat tussen de grootte van de gemeente en het aandeel vrouwelijke socialistische verkozenen. De verschillen zijn het duidelijkst in de kleinste (7 tot en met 15 raadsleden) en de grootste (37 en meer raadsleden) gemeenten. In de kleinste gemeenten ligt het gemiddelde percentage vrouwelijke verkozenen voortdurend lager dan het gemiddelde percentage vrouwelijke verkozenen van de socialistische partij. Daartegenover staat dat in de grootste gemeenten het gemiddelde percentage, met uitzondering van 1946, voortdurend hoger is.

De socialistische lokale verkozenen volgens beroeps categorieën

Wie zijn de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen⁽¹⁷⁾? In de eerste plaats konden we al vaststellen dat de vrouwen

duidelijk minder aanwezig waren. De vragen die we verder proberen te beantwoorden zijn, tot welke beroepscategorieën behoren de socialistische lokale mandatarissen en bestaat er een bevoorrechte relatie tussen sommige beroepen en de uitoefening van een politiek mandaat op lokaal vlak? In het werk *De gemeenteraadsverkiezingen* van Johan Ackaert wordt het uitgeoefende beroep trouwens als een indicator van de professionalisering van het lokaal mandaat gebruikt. Hij stelt dat naarmate het aandeel beroepen waarvoor een hoge scholing vereist is stijgt, de professionalisering toeneemt⁽¹⁸⁾.

De literatuur laat er geen twijfel over bestaan dat er sprake is van een disproportionele rekrutering van politieke elites uit de hogere sociaal-economische strata⁽¹⁹⁾. Bovendien heeft het onderzoek naar diverse vormen van politieke participatie aangetoond dat naarmate deze meer eisen stelt op het vlak van tijd en energie vanwege de participant, het dan des te waarschijnlijker wordt dat in deze vorm van politieke participatie disproportioneel meer mensen met een hogere sociaal-economische status zullen voorkomen. Samengevat komt het hierop neer: *"The more intensive the form of participation, the greater the tendency of participants to over-represent high-status members of the population"*⁽²⁰⁾. Wanneer we het aandeel van de verschillende beroepscategorieën per verkiezingsjaar voor de socialistische lokale verkozenen (tabel 1) analyseren, merken we dezelfde globale evolutie als bij de lokale verkozenen in Vlaanderen⁽²¹⁾. Het aandeel van de intellectuele en vrije beroepen maar vooral van het onderwijzend personeel nam gevoelig toe terwijl het aandeel van de arbeiders, zelfstandigen/werkgevers en landbouwers sterk afnam. Voor de landbouwers moet er

opgemerkt worden dat er in ons onderzoek vanaf 1982 nog slechts één landbouwer tot de socialistische lokale verkozenen behoorde.

Om deze evoluties te verklaren doen we een beroep op de dubbele hypothese van Ackaert. Hij stelt: *"De complexiteit van het lokaal bestuur en beleid groeit. Dit betekent dat er meer nood is aan politici die een zekere opleiding genoten hebben. Dat is een belangrijke element, maar het zegt niet alles. Immers in die hypothese zou ook het aandeel bedrijfsleiders in de gemeenteraad moeten groeien, maar we zien dat dit niet het geval is. Een tweede belangrijk element is het aspect tijd. Gemeenteraadsleden dienen niet enkel de zittingen van de gemeenteraad bij te wonen, maar ook de gemeentelijke instellingen te bezoeken, de dossiers door te nemen en contacten te onderhouden met hun kiezers. Dat kost tijd. Daarom winnen die categorieën aan belang die ofwel over de nodige vrije tijd beschikken (gepensioneerden) of wiens arbeidsschema voldoende ruimte biedt om hun agenda gedeeltelijk zelf te bepalen (vrije beroepen en onderwijzend personeel). Tot slot mag niet uit het oog worden verloren dat door de vergrijzing van de samenleving en dus het groeiend belang van de bejaarden in het kiezerskorps, partijen meer en meer gepensioneerden als kandidaat-gemeenteraadslid naar voren (zullen) schuiven bij de gemeenteraadsverkiezingen"*⁽²²⁾.

Wanneer we het professionele profiel van de socialistische lokale verkozenen bekijken, zien we dat de dubbele hypothese van Ackaert bevestigd wordt. De toegenomen complexiteit van het lokaal bestuur en beleid heeft er ook bij de socialistische partij voor gezorgd dat de nood aan politici met een zekere opleiding en de nodige tijd is toegenomen. Terwijl in 1946 14% van de socialistische lokale mandatarissen gepensioneerden waren of tot de beroepscategorieën intellectuele en vrije beroepen en onderwijzend personeel behoorden is dit

TABEL 1: de socialistische lokale verkozenen volgens beroepscategorieën 1946-1994 (%)⁽²⁶⁾

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	1988	1994
Arb.	32,2	26,3	26,4	20,1	17,8	13,6	12,2	9,3	9,9
Bed.	41,3	44,7	46,3	49,1	54,1	56,2	50,4	49,5	46,4
Z/W	6,7	4,9	5,0	3,5	3,3	3,3	2,2	2,0	2,1
Landb.	1,1	0,7	0,5	0,5	0,8	0,2	-	-	0,3
I/V	4,6	4,2	5,5	5,6	5,2	6,3	7,5	8,5	10,2
Gep.	7,0	11,1	7,8	8,6	3,5	3,0	5,4	4,9	9,9
Rent.	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Huisvr.	2,7	3,3	3,0	2,3	1,7	2,3	1,0	0,7	0,9
Stud.	-	-	-	-	0,2	0,2	-	0,7	0,6
Werkl.	0,3	-	-	-	-	-	-	0,5	-
O.P.	2,4	2,0	2,3	5,6	10,8	12,9	20,0	18,5	15,9
Andero	1,6	2,9	3,0	4,9	2,5	1,9	1,5	5,4	3,0

in 1994 tot 36% opgelopen.

Wanneer we het professionele profiel van de socialistische lokale verkozenen vergelijken met dat van de lokale verkozenen in Vlaanderen⁽²³⁾ stellen we vast dat arbeiders, bedienden en onderwijzend personeel bij de socialistische partij meer aanwezig zijn. Voortdurend ligt het % arbeiders, bedienden en onderwijzend personeel hoger dan het globale gemiddelde %. We moeten trouwens opmerken dat in 1946-1994 de socialistische lokale verkozenen voor ongeveer drie vierden uit deze categorieën afkomstig waren.⁽²⁴⁾ Opvallend is echter dat het aandeel van de arbeiders van 32,2% tot nauwelijks 10% daalde. Vervolgens ligt het % zelfstandigen/werkgevers, landbouwers en intellectuele en vrije beroepen voortdurend lager dan het globale %. Tenslotte kunnen we met betrekking tot de gepensioneerden en huisvrouwen twee perioden onderscheiden. In 1946 en 1952 lag het % gepensioneerden hoger dan het globale %. Vanaf 1958

ligt het % echter voortdurend lager⁽²⁵⁾. Bij de huisvrouwen stellen we een gelijkaardige evolutie vast. In 1946-1964 ligt het % huisvrouwen hoger dan het globale % terwijl we vanaf 1970 het omgekeerde kunnen vaststellen.

Vervolgens is het uiteraard interessant om bovenstaande evoluties te vergelijken met de evolutie in de totale actieve beroepsbevolking in Vlaanderen na WOII (tabel 2). We maken hiervoor gebruik van zes categorieën (arbeiders, bedienden, zelfstandigen en werkgevers, landbouwers, intellectuele en vrije beroepen en onderwijzend personeel).

Ondanks het feit dat in de naoorlogse periode de actieve beroepsbevolking in Vlaanderen tussen 38 en 58% arbeiders telde, blijkt ook bij de socialistische lokale verkozenen de relatief zwakke aanwezigheid van de arbeiders. Anderzijds moet de sterke aanwezigheid van de bedienden worden

TABEL 2: de actieve beroepsbevolking in Vlaanderen 1947-1991 (%)⁽²⁷⁾

	1947	1970	1981	1991
Arbeiders	57,1	52,9	44,6	38,2
Bedienden	11,8	23,8	29,3	31,2
Zelfstandigen en werkgevers	15,3	8,3	6,7	10,9
Landbouwers	7,8	4,7	3,1	1,6
Intellectuele en vrije beroepen	1,7	5,3	9,3	7,8
Onderwijzend personeel	2,4	4,9	6,4	5,4

beklemtoond. De bedienden zijn veel meer aanwezig bij de socialistische lokale verkozenen dan in de actieve beroepsbevolking in Vlaanderen. Opvallend is tevens dat het onderwijzend personeel vanaf 1964 maar zeker vanaf 1970 proportioneel veel meer aanwezig is bij de socialistische lokale verkozenen dan in de actieve beroepsbevolking. Wat de intellectuele en vrije beroepen betreft, kunnen we drie perioden onderscheiden. Vóór 1970 waren ze meer aanwezig bij de socialistische lokale verkozenen dan in de actieve beroepsbevolking terwijl we voor 1976 en 1982 de omgekeerde situatie vaststellen. In 1988-1994 tellen ze er opnieuw iets meer. Tenslotte zijn de landbouwers en de zelfstandigen en werkgevers, zoals we konden vermoeden, veel minder aanwezig bij de socialistische lokale verkozenen dan in de actieve beroepsbevolking.

Als laatste luik van dit gedeelte hadden we willen nagaan of de algemene vaststelling in de verschillende verkiezingsjaren dat, naarmate we op een hoger lokaal machts-echelon komen, de impact van bepaalde beroepscategorieën afneemt terwijl het aandeel van andere toeneemt, ook voor de socialistische partij geldt. Wegens de te klein wordende absolute aantallen van mijn onderzoek is dit evenwel niet mogelijk.

De socialistische lokale verkozenen volgens leeftijd

In veel studies werd aangetoond dat de politieke participatie voortdurend stijgt naarmate de leeftijd toeneemt, haar hoogtepunt bereikt bij de personen van middelbare leeftijd en van dan af vermindert naarmate men ouder wordt⁽²⁸⁾. Met betrekking tot de lokale verkozenen van de socialistische partij komen we tot de volgende conclusies.

Aan de hand van tabel 3 kunnen we concluderen dat voor de meeste verkiezingsjaren geldt dat de gemiddelde leeftijd van de socialistische lokale verkozenen iets lager was dan de globale gemiddelde leeftijd van de lokale verkozenen in Vlaanderen⁽²⁹⁾. De uitzonderingen zijn 1946 en 1976 waar de gemiddelde leeftijd een klein half jaar hoger ligt. De 'grootste verschillen' zijn evenwel merkbaar in 1982 en 1988 waar de gemiddelde leeftijd ongeveer 1,5 à 2 jaar lager is. Uit tabel 3 blijkt tevens dat de vrouwelijke socialistische lokale verkozenen, met uitzondering van 1946 en 1970, steeds jonger waren dan de mannelijke.

Tenslotte moet er op gewezen worden dat er ook bij de socialistische partij in 1970 sprake is van een serieuze verjonging. De verkozenen in 1970 zijn ongeveer 3,5 jaar jonger dan die van 1964. De verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd van 21 naar 18

TABEL 3: de gemiddelde leeftijd van de mannelijke en vrouwelijke socialistische lokale verkozenen 1946-1994

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	1988	1994
Mannen	48,8	50,1	49,7	49,5	45,8	46,8	44,8	44,8	47,2
Vrouwen	49,2	49,0	49,5	49,2	47,0	45,7	42,0	40,2	42,1
Gloobaal	48,6	50,0	49,7	49,5	45,8	46,7	44,6	44,2	46,1

jaar en van de verkiesbaarheidsleeftijd van 25 naar 21 jaar lagen vanzelfsprekend mede aan de basis van deze daling. Opnieuw moeten we echter een onderscheid maken tussen de mannelijke en vrouwelijke lokale verkozenen. De verjonging was in 1970 immers het grootst bij de mannen. In vergelijking met 1964 daalde hun gemiddelde leeftijd met bijna vier jaar tot 45,8 jaar. Met uitzondering van 1976 en 1994 is de gemiddelde leeftijd van de mannelijke verkozenen rond de 45 jaar blijven schommelen. Ondanks het feit dat de gemiddelde leeftijd van de vrouwelijke socialisten niet het meest daalde in 1970 vormt dit jaar niettemin een breuklijn. Terwijl de gemiddelde leeftijd in 1946-1964 tussen 49 en 49,5 jaar lag, daalde de gemiddelde leeftijd in 1970 tot 47 jaar. Van dan af is de gemiddelde leeftijd trouwens verder blijven dalen om in 1988 ongeveer 40 jaar te bereiken. In 1994 stijgt de gemiddelde leeftijd opnieuw tot 42,1 jaar.

Wanneer we de evolutie in de leeftijdsstructuur analyseren (tabel 4), blijkt dat er zich twee belangrijke ontwikkelingen hebben voorgedaan. De belangrijkste evolutie is ongetwijfeld het feit dat het aandeel van de 60-plussers drastisch verminderde. Terwijl in 1946-1964 hun aandeel tussen 19,8% en 24,6% lag, ligt dit in 1970-1994 tussen 6,3% en 12,4%. Bovendien is hun aandeel gedu-

rende 1970-1988 verder verminderd. In vergelijking met 1988 is er evenwel in 1994 een stijging met 5,1%. Ten tweede is het aandeel van de -35-jarigen toegenomen. In 1946-1964 lag hun aandeel tussen 8,4% en 12,4% terwijl dit in 1970-1994 tussen 14,4% (1994) en 18,3% (1988) lag. Met andere woorden in 1994 daalt het aandeel -35-jarigen met 3,9%.

Uitgaande van onze algemene vaststelling dat naarmate we op een hoger lokaal machts-echelon komen de gemiddelde leeftijd stijgt⁽³⁰⁾, zou de gemiddelde leeftijd van de burgemeesters ook bij de socialistische partij het hoogst moeten zijn. We stellen inderdaad vast dat, enkele uitzonderingen⁽³¹⁾ buiten beschouwing gelaten, dit inderdaad het geval is. De socialistische gemeenteraadsleden zijn gemiddeld even oud (1964 en 1994) tot 4,5 jaar jonger dan de socialistische schepenen en gemiddeld ongeveer 1,5 tot 11,5 jaar jonger dan de socialistische burgemeesters.

1970 Vormt ook voor de gemiddelde leeftijd van de socialistische gemeenteraadsleden een breuklijn. In vergelijking met 1964 daalt deze met bijna 4 jaar tot ongeveer 45 jaar. In 1976 blijft hij nagenoeg ongewijzigd om vanaf 1982 verder af te nemen. In 1982 daalt hij tot 44 jaar en in 1988 tot 43 jaar. In 1994 is de gemiddelde leeftijd echter opnieuw bijna 46 jaar.

De socialistische schepenen zijn gemiddeld

Tabel 4: De socialistische lokale verkozenen volgens leeftijdscategorieën 1946-1994 (%)

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	1988	1994
-21	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6
21-24	-	-	-	-	1,0	0,5	1,9	1,7	2,7
25-29	4,1	5,3	2,3	2,8	7,5	3,7	4,9	5,4	1,5
30-34	7,0	7,1	7,9	5,6	8,5	11,2	11,2	11,2	9,6
35-39	11,4	8,7	11,7	12,8	11,0	11,0	14,4	15,9	12,3
40-44	14,6	12,7	11,5	16,2	18,0	15,4	17,0	18,0	16,5
45-49	17,6	13,6	16,5	12,8	17,6	17,2	17,3	15,6	20,4
50-54	12,7	15,1	13,5	15,8	11,8	18,2	15,3	13,9	14,1
55-59	12,7	12,9	16,3	13,5	12,2	10,5	9,7	12,0	10,8
60-64	10,3	11,4	9,9	10,0	7,1	8,9	6,8	5,6	7,8
65-69	6,2	7,6	5,3	6,5	4,4	2,1	1,2	0,7	3,0
70+	3,3	5,6	5,1	4,2	0,8	1,4	0,2	-	0,6

ongeveer 11 jaar jonger tot 1 jaar ouder dan de socialistische burgemeesters. Ook voor de gemiddelde leeftijd van de socialistische schepenen vormt 1970 een belangrijk jaar. In vergelijking met 1964⁽³²⁾ daalt hij met iets meer dan 4 jaar tot ongeveer 46 jaar. In tegenstelling tot deze van de socialistische gemeenteraadsleden die vanaf 1982 verder daalt, blijft de gemiddelde leeftijd van de schepenen schommelen tussen ongeveer 45,5 en 48 jaar.

Tenslotte stellen we vast dat de gemiddelde leeftijd van de socialistische burgemeesters het meest daalt in 1970. In vergelijking met 1964 daalt hij met gemiddeld ongeveer 4 jaar tot 56 jaar. Niettemin is er ook in 1976 sprake van een, zij het beperktere (ongeveer 1,5 jaar), daling. Zowel in 1982 als in 1988 schommelt hij rond 54 jaar. Met andere woorden hij gaat niet opnieuw stijgen. In 1994 daalt de gemiddelde leeftijd tot 52 jaar.

Conclusie

Uit de analyse van het socio-professioneel profiel van de socialistische lokale verkozenen in Vlaanderen na WOII kunnen we besluiten dat er ook bij de socialistische partij drempels zijn die ervoor zorgen dat vrouwen, de lagere sociale klassen en bepaalde leeftijdscategorieën minder een lokaal politiek mandaat bekleden.

Ondanks het feit dat het aandeel vrouwen bij de socialistische lokale verkozenen vanaf 1970 toenam, worden tot op heden nog steeds ongeveer 80% van de lokale mandaten door mannen ingevuld. We moeten wel opmerken dat er voortdurend een positief verband bestaat tussen de grootte van de gemeente en de aanwezigheid van de vrouwen. Tenslotte blijkt duidelijk dat de vrouwelijke doorstroming naar de hogere lokale machtsechelons veel minder snel evolueert. Het aantal vrouwen bij de socialis-

tische lokale uitvoerende mandatarissen is nog steeds erg beperkt.

De professionalisering van de socialistische lokale mandatarissen is in 1946-1994 voortdurend toegenomen. De toegenomen complexiteit van het lokaal bestuur en beleid heeft er ook bij de socialistische partij voor gezorgd dat de nood aan politici met een zekere opleiding en de nodige tijd is toegenomen. Terwijl in 1946 14% van de socialistische lokale mandatarissen gepensioneerd waren of tot de beroepscategorieën intellectuele en vrije beroepen en onderwijzend personeel behoorden is dit in 1994 tot 36% opgelopen. Parallel hiermee is het aandeel van de arbeiders gedaald van 32,2% in 1946 tot een kleine 10% in 1994.

Wanneer we het professionele profiel van de socialistische lokale verkozenen vergelijken met dat van de lokale verkozenen in Vlaanderen stellen we vast dat arbeiders, bedienden en onderwijzend personeel bij de socialistische partij meer aanwezig zijn. Drie vierden van de socialistische lokale verkozenen in 1946-1994 zijn uit deze categorieën afkomstig. Anderzijds zijn de zelfstandigen/werkgevers, landbouwers en intellectuele en vrije beroepen voortdurend minder aanwezig.

Op basis van de vergelijking van de professionele achtergrond van de socialistische lokale verkozenen met de samenstelling van de totale actieve bevolking in Vlaanderen, kunnen we besluiten dat de bedienden voortdurend veel meer aanwezig zijn bij de socialisten dan in de actieve bevolking. Anderzijds zijn de arbeiders, de landbouwers, de zelfstandigen en werkgevers veel minder aanwezig. Vooral de relatief geringe aanwezigheid van de arbeiders moet hier beklemtoond worden. Verder moet het feit dat het onderwijzend personeel vanaf 1964

maar zeker vanaf 1970 proportioneel meer aanwezig is bij de socialistische lokale verkozenen onderstreept worden.

Tenslotte stellen we vast dat, met uitzondering van 1946 en 1976, de gemiddelde leeftijd van de socialistische lokale verkozenen iets lager is dan de gemiddelde leeftijd van de lokale verkozenen in Vlaanderen. Net zoals in de andere politieke partijen vindt er in 1970 een drastische verjonging plaats. Twee ontwikkelingen in de leeftijdsstructuur komen op de voorgrond, namelijk een drastische daling van het aandeel van de 60-plussers en een toename van het aandeel van de -35 jarigen. Niettemin is, ondanks verjongingspogingen, het aandeel van de twintigers bij de socialistische lokale verkozenen nog steeds beperkt.

- (1) H. REYNAERT, *Analyse van de politieke elite op lokaal vlak in Vlaanderen 1946-1988*, RUG, doctoraal proefschrift, 1996, 523 p.; H. REYNAERT, De sociale achtergrond van de lokale politieke elite in Vlaanderen 1946-1988. In: *Res Publica*, (1997)1, pp. 45-62. De gegevens over 1994 werden in de context van deze bijdrage eveneens door ons geanalyseerd.
- (2) W. DEWACHTER, Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking. In: *Res Publica*, (1970)3, p. 292.
- (3) 1. Personen die een wetenschappelijk of vrij beroep uitoefenen, e.d.; 2. bedrijfsleiders, eigenaars, uitbaters, directeurs en hoger administratief kaderpersoneel; 3. kantoorbedienden; 4. handelaars, personeel in handel en verkopers, e.d.; 5. landbouwers, vissers, houthakkers, e.d.; 6. mijnwerkers en groeve-arbeiders, e.d.; 7. beroepen in transport- en communicatiebedrijven; 8/9. ambachtslieden, bouwvak- en fabrieksarbeiders en handlangers; 10. beroepen in dienstverlenende, sport- en ontspanningsbedrijven.
- (4) H. EVERAET, *De participatie van de landbouwers aan het gemeentebestuur*, Bruxelles: Ministère de l'agriculture, Institut économique agricole, Brussel, Ministerie van Landbouw, Landbouweconomisch Instituut, 1991, pp. 6-7.
- (5) H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, p. 49.
- (6) We kwamen voor de lokale verkozenen in Vlaanderen al tot de vaststelling dat in alle verkiezingsjaren de aanwezigheid van de vrouwen afneemt naarmate we hoger in de lokale politieke hiërarchie opklimmen. Zie: H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, p. 50.

- (7) Voor de lokale verkozenen in Vlaanderen stelden we immers vast dat globaal genomen het percentage vrouwelijke verkozenen toeneemt naarmate de gemeenten groter worden. Zie: H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, p. 49.
- (8) L. VAN MOLLE, E. GUBIN, *Vrouw en politiek in België*, Tielt: Lannoo, 1998, p. 143.
- (9) D. DE WEERDT (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV*, Antwerpen: Uitgeverij Hadewijch, 1997; p. 210.
- (10) P. MENU, *Congresresoluties van de Vlaamse Politieke Partijen. 3. De (Belgische) Socialistische Partij 1945-1993*, Gent: Steunpunt Sociopolitiek Systeem, 1994, p. 168.
- (11) L. VAN MOLLE, E. GUBIN, *Vrouw en politiek [...]*, pp. 162-163.
- (12) M. SMET, Stap voor stap. Geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België, Brussel: Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, 1991, pp. 104-105.
- (13) Zie: H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, p. 49.
- (14) L. VAN MOLLE, E. GUBIN, *Vrouw en politiek [...]*, p. 174.
- (15) J. ACKAERT, De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994. In: *Res Publica*, (1995)3-4, p. 385.
- (16) *Democratie in de gemeente. Een onderzoek naar de visie van de gemeente- en OCMW-mandatarissen van de SP*, Brussel, januari 1998, p. 67.
- (17) Rush merkt op dat de vraag "who is selected for particular positions in society" gewoonlijk wordt beantwoord door "examining the socio-economic backgrounds of those who hold or secure positions regarded as designating membership of the elite [...]", M. RUSH, *Politics and Society. An Introduction to Political Sociology*, Hertfordshire, 1992, p. 65.
- (18) J. ACKAERT, *De gemeenteraadsverkiezingen*, Leuven, 1994, p. 85.
- (19) Volgende citaten zijn hiervan een goede weergave: "No matter how class is measured, studies consistently show that higher-class persons are more likely to participate in politics than lower-class persons", L.W. MILBRATH, M.L. GOEL, *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* Second Edition, Boston, 1997, p. 92; "[...], several studies show that professional persons are the most likely to get involved in politics", L.W. MILBRATH, M.L. GOEL, *Political Participation [...]*, p. 104; "Businessmen, compared to the rest of the population, tend to be quite active in politics, [...]", L.W. MILBRATH, M.L. GOEL, *Political Participation [...]*, p. 105; "Most studies show laboring persons disinclined, on the whole, to become involved actively in politics", L.W. MILBRATH, M.L. GOEL, *Political Participation [...]*, p. 105; "[...] since it is a common finding that, regardless of how they are defined or constituted, elites are unrepresentative in socio-economic terms of the populations from which they are drawn. With few exceptions they tend to be drawn from the upper echelons of society in terms of education, occupation, income and socio-economic status", M. RUSH, *Politics and Society [...]*, pp. 65-66; "[...] dat er blijkens diverse onderzoeken in Nederland en elders sprake is van een disproportionele rekrutering van politieke elites uit hogere sociaal-economische strata met meer dan gemiddelde opleidingsniveaus", P. DEKKER, P. ESTER, Cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland. In: *Acta Politica*, (1988)4, p. 405.
- (20) J.M. BERRY, K.E. PORTNEY, K. THOMSON, *The Rebirth of Urban Democracy*, Washington, 1993, p. 81.
- (21) H. REYNAERT, De sociale achtergrond van de lokale politieke elite in Vlaanderen 1946-1988. In: *Res Publica*, (1997)1, pp. 50-55.
- (22) J. ACKAERT, *De gemeenteraadsverkiezingen*, pp. 86-87.
- (23) H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, pp. 50-55.
- (24) Het percentage schommelt tussen 73% (1952) en 82,7% (1970 en 1976).
- (25) Een uitzondering moet worden vermeld. In 1982 ligt het % gepensioneerden (5,4%) dat deel uitmaakt van de socialistische lokale politieke elite 0,2% hoger dan het globale %.
- (26) De afkortingen in de tabel betekenen Arb. (arbeiders), Bed. (bedienden), Z/W (zelfstandigen en werkgevers), Landb. (landbouwers), I/V (intellectuele en vrije beroepen), Gep. (gepensioneerden), Rent. (renteniers), Huisvr. (huisvrouwen), Stud. (studenten), Werkl. (werklozen), O.P. (onderwijzend personeel).
- (27) De cijfers zijn gebaseerd op de volkstellingen van 1947, 1970, 1981 en 1991. De cijfers van de volkstelling van 1961 lieten ons niet toe om dezelfde indeling in zes categorieën te maken.
- (28) L.W. MILBRATH, M.L. GOEL, *Political Participation [...]*, p. 114.
- (29) Voor de lokale verkozenen in Vlaanderen volgens leeftijd zie o.a. H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, p. 56.
- (30) H. REYNAERT, *De sociale achtergrond [...]*, p. 62.
- (31) In 1946 zijn de elf onderzochte socialistische burgemeesters gemiddeld ongeveer één jaar jonger dan de schepenen terwijl de tien bestudeerde socialistische burgemeesters in 1958 gemiddeld ongeveer een half jaar jonger zijn dan de schepenen. Tenslotte zijn zowel in 1964 als in 1994 de socialistische gemeenteraadsleden en schepenen gemiddeld even oud.
- (32) Ook in 1964 daalde de gemiddelde leeftijd van de socialistische schepenen, in vergelijking met 1958, met ongeveer drie jaar.

Beknopte bibliografie

- J. ACKAERT, *De gemeenteraadsverkiezingen*, Leuven, 1994, 159 p.
- J. ACKAERT, De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994. Analyse van de resultaten. In: *Res Publica*, (1995)3-4, pp. 351-388.
- J.M. BERRY, K.E. PORTNEY, K. THOMSON, *The Rebirth of Urban Democracy*, Washington, 1993, 326 p.
- P. DEKKER, P. ESTER, Cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland. In: *Acta Politica*, (1988)4, pp. 401-436.
- *Democratie in de gemeente. Een onderzoek naar de visie van gemeente- en OCMW-mandatarissen van de SP*, Brussel, 1998, 75 p.
- W. DEWACHTER, Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking. In: *Res Publica*, 1970, 3, pp. 289-310.
- D. DE WEERDT, (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVW*, Antwerpen: Uitgeverij Hadewijch, 1997.
- H. EVERAET, Het maatschappelijk profiel van de gemeenteraadsleden. In: *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, (1991)2, pp. 19-43.
- H. EVERAET, *De participatie van de landbouwers aan het gemeentebeleid*, Bruxelles: Ministère de l'agriculture, Institut économique agricole, Brussel: Ministerie van Landbouw, Landbouweconomisch Instituut, 1991, 50 p.
- J.-P. GUYAUX, Fusions de communes et composition du personnel politique. Le cas de la province de Namur. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (1979)832, 34 p.
- N. HENRION, De burgemeesters: beroep-ambtstermijn. In: *Gemeentekrediet van België*, (1967)82, pp. 167-177; (1968)84, pp. 69-74.
- N. HENRION, De burgemeesters: beroep, leeftijd en duur van het mandaat. Analyse der resultaten van de enquête voor 1970. In: *Gemeentekrediet van België*, (1974)107, pp. 48-55.
- C. KESTELOOT, A. MARES, C. MARISSAL, *Gemeenteraadsverkiezingen 1890-1970*.
- *Databestand*, Gemeentekrediet, Historische Uitgaven, reeks in-8°, (1996)95, 296 p.
- P. MENU, *Congresresoluties van de Vlaamse politieke partijen. 3. De (Belgische) Socialistische Partij 1945-1993*, Gent: Steunpunt Sociopolitiek Systeem, 1994, 485 p.
- L.W. MILBRATH, M.L. GOEL, *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* Second Edition, Boston, 1977, 223 p.
- H. REYNAERT, Politieke elites op lokaal vlak in Vlaanderen 1946-1982. In: *Les Elections communales et leur impact sur la Politique Belge (1890-1970). De Gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische Politiek (1890-1970)*. Crédit Communal/Gemeentekrediet, Historische Uitgaven, reeks in-8°, (1994)87, pp. 429-463.
- H. REYNAERT, *Analyse van de politieke elite op lokaal vlak in Vlaanderen 1946-1988*, RUG, doctoraal proefschrift, 1996, 523 p.
- H. REYNAERT, De gemeentelijke fusies in Vlaanderen. Hun invloed op de politieke samenstelling van de lokale politieke elite 1946-1988. In: *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, (1996)4, pp. 439-449.
- H. REYNAERT, De sociale achtergrond van de lokale politieke elite in Vlaanderen 1946-1988. In: *Res Publica*, (1997)1, pp. 45-62.
- H. REYNAERT, Elite als 'betwist' begrip. In: *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, (1997)3, pp. 325-339.
- H. REYNAERT, T. VALCKE, De lokale en provinciale politieke elites in Oost-Vlaanderen na WOII: een verkennend comparatief onderzoek. In: *Res Publica*, (1998)1, pp. 99-126.
- M. SMET, *Stap voor stap. Geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België*, Brussel: Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, 1991, 128 p.
- M. RUSH, *Politics and Society: An Introduction to Political Sociology*, Hertfordshire, 1992, 270 p.
- L. VAN MOLLE, E. GUBIN, *Vrouw en politiek in België*, Tielt, 1998, 412 p.
- G. VANSCHOENBEEK, De oorsprong van de sociaal-democratische aanwezigheid in de Vlaamse gemeentepolitiek. In: *Les Elections Communales et leur impact sur la Politique Belge (1890-1970). De Gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische Politiek*, Crédit Communal/Gemeentekrediet, Historische Uitgaven, reeks in-8°, (1994)87, pp. 107-129.

Dit artikel over de loopbaan van socialistische burgemeesters illustreren we met een kleine reportage over een Gentse socialistische burgemeester, Gilbert Temmerman. Hij werd gemeenteraadslid in 1959, werd tot schepen benoemd in 1970 om tenslotte burgemeester te worden in 1989, en dit tot 1995. Intussen was hij in 1971 verkozen tot volksvertegenwoordiger, een mandaat dat hij waarnam tot in 1989. Foto: Gilbert Temmerman (3e v.l.) in een 1-meistoet in Gent (Collectie G. Temmerman)

De loopbaan van socialistische burgemeesters: de partij als politieke academie

Johan Ackaert, *politicoloog Limburgs Universitair Centrum*

Norbert De Batselier, Louis Tobback, Renaat Landuyt, Steve Stevaert. De media voeren deze voorbeelden van socialistische prominenten vaak op om de voorspelde socialistische leegloop uit de Wetstraat naar de stad- en gemeentehuizen te illustreren. Het onderliggende idee hierbij komt erop neer dat 'Brussel' de (om)weg bij uitstek is om het gemeentehuis of stadhuis in te nemen. Deze beeldvorming is een goed uitgangspunt om de carrières van de lokale socialistische elites onder de loep te nemen. Deze bijdrage staat in de eerste plaats stil bij de positie van de SP en de PS in de Belgische gemeenten. De lokale electorale slagkracht bepaalt als eerste factor de kansen om de burgemeestersjerp te omgorden. Daarop focussen we op de sociale achtergrond van socialistische burgemeesters. Hierbij valt het op dat de partij hun (omwille van sociologische redenen) beperkte startkansen aanzienlijk compenseert. Hierna gaan we dieper in op de rol van de partij in de politieke rekrutering en selectie. Daaruit zal blijken dat vooral het engagement binnen de partijorganisaties belangrijker is voor de weg naar het burgemeesterschap dan de vermeende (om)weg langs Brussel⁽¹⁾.

De plaats van de socialistische partijen in de lokale politiek

Wie samenvattende uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen publiceert, loopt altijd door een methodologisch mijnenveld. In de eerste plaats is het aantal gemeenten waar het aanbod van partijen identiek is op twee handen te tellen. Dit bemoeilijkt de vergelijkbaarheid aanzienlijk. Daarenboven munt de gemeentepolitiek uit door de creativiteit die aan de dag wordt gelegd om kandidatenlijsten namen te geven en om deze

te veranderen van de ene verkiezing op de andere. Het feit dat bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 45,4% van de lijsten zich niet onder een nationaal nummer aandient, hoeft niet meteen te betekenen dat de wortels van deze laatste volledig in zuiver plaatselijke aangelegenheden en verhoudingen liggen. In een ruim aantal gevallen kunnen die plaatselijke lijsten openlijke af-finiteiten vertonen met nationale politieke partijen⁽²⁾. Tot slot floreren in nogal wat Belgische gemeenten kartellijsten. Dit zijn lijsten die voortvloeien uit allianties van

plaatselijke secties van verschillende nationale politieke partijen met als belangrijkste oogmerk het doorbreken van een bestaande homogene meerderheid⁽³⁾. In de aanloop tot de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 zagen diverse experimenten (met wisselend succes) rond kartelvorming in Vlaanderen het levenslicht⁽⁴⁾. In Wallonië is deze strategie al langer vrij verspreid tegen homogene PS-meerderheden⁽⁵⁾. Bij de redactie van deze bijdrage werd ernaar gestreefd zoveel mogelijk semi- of pseudo-plaatselijke lijsten onder de betrokken nationale politieke partijen te brengen. Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 verleenden de voorzitters en woordvoerders van CVP, SP, VLD, VU, AGALEV, PS, PSC, PRL en ECOLO hiertoe hun medewerking. Bij de 'inkleuring' van vroegere gemeenteraadsverkiezingen steunden we overwegend op secundair bronnenmateriaal⁽⁶⁾.

Wat leert dit cijfermateriaal nu over de positie van de socialistische partijen in de Belgische gemeenten. Tabel 1 geeft voor elk gewest het aantal gemeenten waar de SP of PS deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen, het gemiddelde behaalde stemcijfer in deze gemeenten, het percentage gemeenten waar de socialisten deel uitmaakten van de bestuursmeerderheid en het percentage gemeenten geleid door een socialistische burgemeester.

In wezen verschilt de positie van de socialistische partijen in de verschillende gewesten niet van hun plaats in het nationale politieke landschap. De PS is in de Waalse gemeenten de dominante partij (in een kwart van de Waalse gemeenten beschikt ze over een homogene meerderheid in de gemeenteraad). Meer dan 6 van de 10 Waalse gemeenten worden momenteel geleid door

TABEL 1: De socialistische partijen in de gemeenten in cijfers

	1976	1982	1988	1994
Aantal gemeenten				
Vlaanderen	260	267	264	226
Wallonië	196	200	201	204
Brussel				
PS	15	15	11	15
SP	-	5	2	1
PS-SP	4	3	6	3
Stemcijfer (pct)				
Vlaanderen	21.3	21.8	21.1	19.6
Wallonië	41.8	41.3	43.3	37.8
Brussel				
PS	17.7	12.0	15.5	13.4
SP	-	3.9	5.0	5.6
PS-SP	33.5	33.4	27.7	30.3
In bestuursmeerderheid (pct)				
Vlaanderen	24.4	31.8	29.5	33.8
Wallonië	42.7	46.6	52.3	61.8
Brussel				
PS	63.2	52.6	57.9	63.2
SP	5.3	21.1	21.1	21.1
Burgemeesters (pct)				
Vlaanderen	8.6	11.0	12.1	12.7
Wallonië	31.3	33.2	38.5	40.5
Brussel (PS)	31.6	31.6	36.8	31.5

een bestuur waarin de PS (mede) de lakens uitdeelt. In 4 van de 10 Waalse gemeenten staat een socialistische burgemeester aan het hoofd van het lokale politieke apparaat⁽⁷⁾. In het Brusselse gewest is de PS weliswaar minder dominant maar op het vlak van de uitoefening van reële macht (in de colleges) zeker niet betekenisloos. In Vlaanderen is de SP daarentegen duidelijk een minderheidspartij. Ze neemt in slechts een derde van de gemeenten deel aan de bestuursmeerderheid (de SP beschikt slechts over

4 homogene meerderheden) en levert amper 12.7 pct van de burgemeesters. Net zoals bij de parlementsverkiezingen taant de electorale aantrekkingskracht van de socialistische partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen maar dit kreeg voorsnog geen vertaling in een verzwakte reële machtsuitoefening. Integendeel, zowel in Vlaanderen als in Wallonië waren de socialistische partijen de winnaars van de lokale coalitievorming.

Sociale achtergrondskenmerken van socialistische burgemeesters

We weten dat de beroepsindeling van burgemeesters geenszins een getrouwe afspiegeling is van deze van de bevolking. Vrije beroepen, maar ook het onderwijzend personeel en de bedrijfsleiders zijn oververtegenwoordigd. Ondervertegenwoordigd zijn de landbouwers, de arbeiders en in mindere mate de bedienden⁽⁸⁾. Een belangrijke verklaringsgrond voor deze ongelijkheid wordt geleverd door theorieën over politieke participatie die poneren dat hogere statusgroepen meer dan lage statusgroepen geneigd zijn zich te engageren in de politiek⁽⁹⁾. Gegeven het feit dat het burgemeesterschap als het ware de top vormt in de lokale politieke hiërarchie ligt het voor de hand dat onder de burgemeesters hogere statusgroepen nog sterker vertegenwoordigd zijn dan onder de gemeenteraadsleden. In regel wordt het verwerven van de tricolore sjerp voorafgegaan door de deelname aan verschillende verkiezingen. Welnu, Budge en Farlie hebben afdoende aangetoond dat onder lokale politici hogere statusgroepen er beter in slagen verschillende verkiezingen te overleven⁽¹⁰⁾. In dit verband

spreekt Schwartz over de bevoorrechte positie van hogere statusgroepen inzake de toegang tot bepaalde middelen, de aard van hun motivering en tot slot de hen geboden kansen en gelegenheden⁽¹¹⁾. Garraud gebruikt een dergelijk schema om de grotere aanwezigheid van hogere statusgroepen onder de Franse burgemeesters te verklaren⁽¹²⁾.

De oververtegenwoordiging van hogere statusgroepen is nochtans niet onbegrensd. Het engagement binnen diverse verenigingen, organisaties en partijen is tot op zekere hoogte een substituuut voor het gebrek aan middelen die verbonden zijn aan een minder prestigieuze socio-professionele status⁽¹³⁾. Met betrekking tot het engagement in het verenigingsleven noteerden we in ons onderzoek geen significante variatie over de verschillende statusgroepen. Hooguit kan worden gesteld dat dit engagement de sociale kloof niet verbreedt. Maar er is meer. Ervaringen in het buitenland doen vermoeden dat ook de politieke partijen zelf een corrigerende functie uitoefenen met betrekking tot de sociale samenstelling van de politieke mandatarissen. Aberbach, Putnam en Rockman noteerden in het algemeen binnen Europa met betrekking tot de rekrutering van nationale elites dat linkse partijen fungeren als: *"A kind of affirmative-action institution for the working-class, mitigating some of the sociological bias against it in the elite recruitment process"*⁽¹⁴⁾. Gaxie deed een analoge vaststelling bij de nationale politieke elites in Frankrijk. Binnen de linkse partijen en vooral binnen de communistische partij beschikt de arbeidersklasse over een sterke vertegenwoordiging in het politiek personeel⁽¹⁵⁾.

Wat leren de gegevens over socialistische burgemeesters in België. Tabel 2 vergelijkt

de socialistische burgemeesters op een beperkt aantal achtergrondskennmerken met hun collega's behorende tot andere partijen. Deze tabel bevat het onderwijsniveau, de tewerkstellingssector, het beroepsprestige van henzelf en hun vader en het percentage burgemeesters voortkomende uit een arbeidersgezin⁽¹⁶⁾.

TABEL 2: Sociale achtergrondskennmerken van socialistische burgemeesters (pct)

	SP	PS	Alle burge- mees- ters
Pct uit arbeidersgezin	59.1	47.1	32.5
Beroepsprestige vader			
Laag	63.6	45.1	44.4
Midden	18.2	21.6	23.9
Hoog	18.2	33.3	31.7
Onderwijsniveau			
Pct burgemeesters met universitair diploma	40.0	39.6	50.2
Tewerkstellingssector			
Vrije beroepen	12.0	14.9	22.7
Overheid	68.0	61.2	47.9
Bedienden / privé	8.0	14.9	15.2
Zelfstandigen	8.0	6.0	12.7
Arbeiders	4.0	3.0	1.5
Persoonlijk beroepsprestige			
Laag	28.0	22.7	27.1
Midden	28.0	37.9	31.6
Hoog	44.0	39.4	41.3

De gegevens die verband houden met de maatschappelijke status zijn interessant. Vooreerst zijn de verschillen inzake het persoonlijk beroepsprestige over de verschillende partijen niet significant. In te-

genspraak met de verwachtingen behoren socialistische burgemeesters niet meer dan andere tot lagere professionele statusgroepen. Daarentegen staat dan wel dat de vaders van (vooral Vlaamse) socialistische burgemeesters significant meer behoorden tot lagere statusgroepen en minder tot hogere. Die vaststelling kan evenwel niet worden uitgebreid tot de Franstalige kamers. Dat meer socialistische burgemeesters (over de taalgrenzen heen) ouders hebben die duidelijk behoorden tot de arbeidersklasse sluit dan wel weer aan bij het normaal verwachtingspatroon. De betrekkelijk lagere scholingsgraad van socialistische burgemeesters is hiermee uiteraard sterk verbonden. Onderzoek over de doorstroming naar het hoger onderwijs wees menigmaal op het verband tussen sociale klasse van herkomst en de participatie in het hoger onderwijs⁽¹⁷⁾. Onze gegevens lopen in dezelfde richting: van de burgemeesters van wie de vader behoorde tot de lagere statusgroepen beschikt 34.5 pct over een universitair diploma, tegenover 54.8 bij de midden categorie en 66.3 bij de hoge statusgroepen.

Deze gegevens suggereren inderdaad dat linkse partijen de achterstand bij toekomstige politici behorende tot lagere statusgroepen inzake politieke socialisatie en rekrutering compenseren. Opdat die compenserende partijmechanismen effectief zouden zijn, kan worden verondersteld dat participanten afkomstig uit lagere statusgroepen sterker geïntegreerd zijn in het netwerk van partijorganisaties en dat de integratie meer tot uiting komt bij linkse partijen dan bij de overige. Om die stelling te verifiëren koppelt tabel 3 het beroepsprestige van de vader, het al dan niet beschikken over een universitair diploma door de res-

pondent zelf en de aard van de partij aan de mate van partij-integratie. Als maatstaf hiervan nemen we het deel uitmaken van het bestuur van de lokale partijafdeling in de periode voorafgaande aan de eerste benoeming tot burgemeester.

TABEL 3: Lidmaatschap van het partijbestuur naar partij en sociale achtergrondskennmerken (pct)

	Pct actief in partijbestuur
Beroepsprestige vader	
Laag	75.5
Midden	70.6
Hoog	56.7
Gemiddeld	68.8
Laatst behaalde diploma	
Niet-universitair geschoold	79.4
Universitair geschoold	60.2
Gemiddeld	69.5
Politieke partij	
SP	88.2
PS	57.9
Alle partijen	59.7

De verwachtingen rond het compenserend effect van de partij-integratie worden ingelost. Respondenten van wie de vader behoorde tot een relatief lagere statusgroep waren tot op het moment van hun eerste benoeming verhoudingsgewijze talrijker aanwezig in het (lokaal) partijbestuur dan hun collega's van wie de vader hoger op de maatschappelijke ladder stond. In de tweede plaats, en dit ligt in het verlengde van de vorige vaststelling, zijn niet-universitair geschoolde burgemeesters sterker ingeworteld in de lokale partijorganisatie. Het verband met de kleur van de partijen is minder eenduidig; SP-burgemeesters waren daadwerkelijk meer dan het gemiddelde betrok-

ken in het partijbestuur, maar dit geldt niet voor PS-burgemeesters. Een verdere verfijning wijst evenwel uit dat in het algemeen meer Vlaamse burgemeesters hun sporen verdienen binnen het plaatselijk partijbestuur dan hun Waalse collega's. Hoewel PS-burgemeesters ter zake duidelijk onder het landelijk gemiddelde scoren, blijken ze vergeleken met hun Waalse collega's meer betrokken geweest te zijn in de werkzaamheden van partijbesturen. Hetzelfde geldt voor hun Vlaamse kameraden tegenover de andere Vlaamse burgemeesters. De partij fungeert hier duidelijk als de 'politieke academie van de arbeiders'. Tarrow merkte een analoog fenomeen op voor linkse burgemeesters in Italië en Frankrijk⁽¹⁸⁾.

Eén probleem is hiermee echter nog niet opgelost, namelijk de paradox dat socialistische burgemeesters wel meer wortels in de arbeidersklasse hebben en verhoudingsgewijze minder hoog geschoold zijn maar zelf (professioneel) niet tot lagere statusgroepen behoren. Hier is duidelijk sprake van opwaartse sociale mobiliteit. We opperden reeds dat het onderwijs een belangrijk mechanisme is in de opwaartse mobiliteit. Dit correspondeert echter niet met onze gegevens over de spreiding van het aandeel universitaire diploma's over de verschillende partijen; uitgerekend minder socialistische burgemeesters beschikken verhoudingsgewijze over een universitair diploma. Op zich hoeft dit niet te verwonderen; we noteerden al dat verhoudingsgewijze meer socialistische burgemeesters wortels hebben in lagere statusgroepen en bijgevolg 'in de buitenbaan' aan hun schoolloopbaan vertrekken. De opwaartse sociale mobiliteit van socialistische burgemeesters kan dus geenszins worden verklaard door een verhoogde onderwijsparticipatie⁽¹⁹⁾. Allicht

Gilbert Temmerman (midden) op stap met de Gentse socialistische jongeren. Voetmars Gent-Brussel in het kader van de 100e verjaardag van de Socialistische Internationale in 1964 (Collectie G. Temmerman)

bestaan er andere mechanismen die de opwaartse sociale mobiliteit bij socialistische burgemeesters verklaren. Uit tabel 4 kan worden afgeleid dat socialistische burgemeesters meer tewerkgesteld zijn (of waren) in de overheidssector. Zowel voor de SP- als de PS-burgemeesters gaat het over meer dan 60 pct van de gevallen (respectievelijk 68 en 61.2 pct), tegenover een gemiddelde tewerkstelling van 47.9 pct in de overheidssector van alle burgemeesters. De aard van de beklede posities in de overheidssector varieert wel over de twee zusterpartijen. Bij de SP-burgemeesters is (of was) 28 pct parlements lid (tegenover 14.9 pct van de PS-burgemeesters en 13.6 van alle burgemeesters). De opwaartse sociale mobiliteit bij de SP-burgemeesters hangt dus op het eerste gezicht meer samen met politieke loopbanen dan met een ambtelijke. Maar die vaststelling verklaart niet alles: zelfs na het neutraliseren van de groep burgemeesters met parlementaire antecedenten blijft het opvallen dat socialistische burgemeesters meer actief waren binnen de overheidssector (40 en 46.3 pct van respectievelijk SP- en PS-burgemeesters tegenover 34.2 voor alle burgemeesters). Voor socialistische burgemeesters fungeerden de overheidssector en vooral het onderwijs duidelijk als achtergrond van opwaartse sociale mobiliteit. In de marge hiervan kan de vraag worden gesteld naar voordelen die het engagement in socialistische organisaties biedt voor het ontwikkelen van een loopbaan in de overheidsdiensten. De Winter schreef vroeger in een studie over de socialistische partij en het dienstbetoon dat, wegens de ongelijke verdeling van onderwijskansen het cliënteel van de socialistische partij in de overheidsdiensten meestal uit laaggeschoolden bestond. Hij vervolgt: *"Het is dan*

ook niet te verwonderen dat de partij, wanneer zij in de regering zat, er vooral naar streefde die departementen te veroveren die veel lagere benoemingen toelieten". Als illustratie hiervan vermeldt hij nationale opvoeding⁽²⁰⁾. De vraag of cliëntelistische mechanismen aan de basis liggen van de vaststelling dat socialistische burgemeesters meer dan andere professioneel actief waren binnen de overheidsdiensten kan hier niet op een afdoende manier beantwoord worden; de vragenlijst bevatte geen vragen naar de ontwikkeling van de niet-politieke loopbaan. We beschikken slechts over één onrechtstreekse indicatie die in die richting wijst. Ruim de helft van de socialistische respondenten die voor zijn benoeming tot burgemeester actief was in het plaatselijk partijbestuur is in de overheidssector tewerkgesteld. Bij geen enkele andere partij werd die verhouding benaderd⁽²¹⁾. In haar onderzoek naar de loopbaan van de ambtenaar noteerde Annie Hondeghem het belang van de politieke verdienste en het militantisme van de kandidaat die solliciteert naar een benoeming in een Belgisch ministerie. Ze schreef daarbij: *"Een veel gehoorde opmerking is dat het vandaag de dag niet meer volstaat om lid te zijn van een partij (of een vakbond), men moet zich ook actief inzetten om die steun te krijgen van de partij (of vakbond)"*⁽²²⁾.

De betekenis van de partij verder geëxploreerd

De vorige paragraaf suggereert dat bij socialistische burgemeesters, verhoudingsgewijs meer dan bij andere partijen, de politieke partij een aanzienlijke betekenis uitoefent in de doorstroming naar het hoogste lokale politieke ambt. Deze paragraaf exploreert die betekenis verder. Achtereen-

volgens komen politieke socialisatie, politieke rekrutering en selectie en de politieke carrière voorafgaand aan het burgemeesterschap aan bod.

De politieke socialisatie

Politieke socialisatie is het proces waarbij het individu kennis verwerft over en oriëntaties ontwikkelt op de politiek⁽²³⁾. De kandidaatstelling is een (voorlopig) eindpunt in dit proces. Een eerste socialisatiefactor is de leeftijd waarop mensen de vroegste politieke invloeden ondergaan. Tabel 4 bekijkt dit voor de socialistische burgemeesters en maakt de vergelijking met het gemiddelde van alle burgemeesters. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt voor de leeftijd waarop men voor het eerst interesse vertoonde voor politiek in het algemeen, de lokale politiek en men zich aansloot bij de partij.

TABEL 4: Politieke socialisatiemomenten

	SP	PS	Alle burgemeesters
Leeftijd algemene interesse voor politiek	18.3	20.5	20.5
Leeftijd interesse voor gemeentepolitiek	28.0	25.5	26.0
Leeftijd lidmaatschap partij	23.4	23.2	26.7

In principe ontwikkelden de toekomstige burgemeesters in het midden van hun twintigste levensjaar belangstelling voor politiek in het algemeen. De interesse voor de lokale politiek volgde gemiddeld zes jaar later. Kort nadien sloot men zich aan bij een politieke partij. De socialistische burgemeesters wijken enigszins van dit beeld af. De leeftijd waarop de aandacht voor het eerst op algemene politieke thema's werd gericht, net als de leeftijd waarop de bezieling

voor het lokaal politiek bedrijf vorm kreeg, verschillen niet significant van deze van hun collega's. Wel valt het levensjaar waarop men zich aansloot bij een politieke partij op. Bij socialistische burgemeesters gaat deze de belangstelling voor de gemeentepolitiek vooraf. Dit komt het sterkst tot uiting bij SP-burgemeesters.

De belangstelling voor politiek (weze het nu lokale of nationale) groeit niet in het ijle. Eulau beschrijft vijf bronnen van belangstelling: de invloed van primaire groepen, politieke of algemene maatschappelijke participatie, bijzondere gebeurtenissen of omstandigheden, persoonlijke achtergronden en ideologische overtuigingen⁽²⁴⁾. Een van de eerste vragen in het interview was deze naar de omstandigheden waarin de respondent kennis maakte met de politiek. Tabel 5 spreidt de antwoorden op deze vraag naar de algemene categorieën die Eulau opstelde. De betrokken socialisatiefactoren zijn geen exclusieve categorieën, wat meebrengt dat het totaal percentage meer dan 100 bedraagt (omwille van het beperkt aantal gevallen: 1.5%, worden de verwijzingen naar ideologie niet in de tabel opgenomen).

TABEL 5: Algemene socialisatiefactoren (pct)

	SP	PS	Alle burgemeesters
Primaire groepen	52.0	52.9	50.9
Algemene participatie	72.0	30.9	46.8
Persoonlijke achtergronden	68.0	33.8	42.6
Politieke gebeurtenissen	12.0	27.9	16.5

Voor iets meer dan de helft van de burgemeesters vervulden primaire groepen de rol van socialisatiefactor. De betekenis van pri-

maire groepen uit zich in het gegeven dat belangstelling voor politiek nauw verbonden is met het verkeren in gelegenheden waarbij over politiek wordt gepraat. Het beschikken over ouders, verwanten of vrienden met een politieke achtergrond bevordert het individueel politiek bewustzijn en de vertrouwdheid met overheidsinstellingen en -beleid. Dit verhoogt de waarschijnlijkheid dat verhoudingsgewijze meer mandatarissen uit families komen waarvan bepaalde leden zelf mandataris (geweest) zijn of minstens een ruime belangstelling voor het politiek bedrijf koesteren. In het algemeen wijken de socialistische burgemeesters niet significant af van hun collega's behorende tot andere partijen. Wel komen ze meer voort uit gezinnen waarvan de vaders en moeders meer dan gemiddeld lid waren van de partij; bij 56.5 pct van de SP-burgemeesters en 51.1 pct van de PS-burgemeesters was de vader partijlid, tegenover een gemiddelde van 43.7 pct voor alle burgemeesters⁽²⁵⁾. Niet alleen waren meer ouders van socialistische burgemeesters lid van de partij, bij de SP-burgemeesters was het aandeel waarvan minstens één van de ouders een bestuursfunctie in de partij opnam zelfs het hoogst (26.1 pct, tegenover 14.6 voor de PS en 16.2 voor alle burgemeesters).

In de tweede plaats wijst tabel 5 op het belang van de algemene participatie of het engagement binnen de 'civic society'. Theorieën omtrent de impact van algemene participatie op de politieke socialisatie vertrekken van het idee dat het ontwikkelen van politieke belangstelling een afgeleide is van het algemeen maatschappelijk engagement. Mensen kunnen in de loop van hun leven geconfronteerd worden met de politiek door ervaringen binnen organisaties die in

se een niet-politiek karakter hebben, maar toch voldoende dicht bij de politiek staan om als bron van politieke socialisatie te gelden. De cijfers in tabel 5 wijzen uit dat de impact van die socialisatiebron bij de SP-burgemeesters aanzienlijk groter is niet alleen in vergelijking met de volledige onderzoeksgroep, maar ook vergeleken met Franstalige kameraden. Wat is de concrete aard van de 'civic society' waarbinnen het engagement vorm kreeg? Hiertoe overlopen we de antwoorden van de burgemeesters die op een of andere manier verwezen naar dit engagement. Socialistische burgemeesters beklemdoonden tijdens de interviews het belang van de vakorganisaties en de mutualiteiten. Ongeveer de helft van hen werd hierdoor aanzienlijk beïnvloed (juist 50 pct bij de SP en 47.6 bij de PS tegenover een gemiddeld van 28.3 voor alle burgemeesters). Andere belangrijke bronnen zijn de jeugdorganisaties, het onderwijs en de professionele activiteit die de aanloop waren naar het politieke leven. Hierin verschillen socialistische burgemeesters behorende tot andere partijen. Wel kon een belangrijk verschil worden opgetekend over de invloed van het brede plaatselijke verenigingsleven. Ruim een kwart van de burgemeesters beschreven de betrokkenheid in plaatselijke organisaties (van de meest diverse pluimage) als de kweekbodem voor hun engagement. Dit is niet het geval voor socialistische burgemeesters (amper 5.6 pct van de SP'ers en 14.3 van de PS'ers verwezen hiernaar). Meer dan anderen vonden de socialistische burgemeesters dus de roots van hun latere politieke engagement overwegend in de socialistische 'wereld'.

Persoonlijke achtergronden en gebeurtenissen vormen de derde belangrijkste politieke

ke socialisatiefactor. Vooral bij SP-burgemeesters nemen deze een prominente plaats in, minder bij hun PS-collega's. Tot die persoonlijke achtergronden en gebeurtenissen behoren een reeks gevarieerde politieke stimuli. Het betreft de persoonlijke kennis van lokale of nationale politici, persoonlijk verworven interesse, gevoelens van achteruitstelling, verontwaardiging of plichtsbefef. Van al de burgemeesters die op een of andere manier verwezen naar deze factoren valt bij de SP-burgemeesters het grote aantal op dat verwees naar relatieve deprivatie (47.1 pct tegenover 27.7 voor PS'ers en 15.2 voor alle burgemeesters). In de meeste gevallen ging het om gevoelens van uitsluiting waarvan de oorsprong teruggaat tot de sociale situatie van de ouders. De laatste socialisatiefactor waren specifiek politieke gebeurtenissen die het politiek bewustzijn aanwakkerden. Tabel 5 wees uit dat deze beduidend meer aan bod kwamen bij PS-burgemeesters dan bij hun Vlaamse tegenhangers en de volledige groep van burgemeesters. Twee derden van de SP-burgemeesters die deze bron vermeldden tijdens de interviews, verhaalden over de Tweede Wereldoorlog en de nasleep. Het resteren de derde herinnerde aan de belangrijkste naoorlogse politieke conflicten (zoals Koningskwesitie, Schoolstrijd en Eenheidswet). Die grote naoorlogse tegenstellingen zijn even prominent aanwezig in het geheugen van PS-burgemeesters. Daarnaast spraken ze ook vaker over lokale politieke gebeurtenissen (bv. de samenvoeging van gemeenten van 1977) en internationale politieke gebeurtenissen (bv. de Vietnamoorlog, Mei '68, de coup tegen Salvador Allende in Chili), minder over de Tweede Wereldoorlog⁽²⁶⁾.

De politieke rekrutering en selectie

De politieke socialisatie vormt een potentieel aanbod van kandidaten waaruit de toekomstige politici worden gerekruteerd en geselecteerd. We weten dat partijen een centrale rol vervullen in de selectie en rekrutering van lokaal politiek personeel. De wijze waarop de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen tot stand komen varieert van partij tot partij. Bij de nationaal gestructureerde partijen bevatten de nationale statuten slechts summier regiewijzigingen over de vorming van de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen. In regel wordt deze materie toevertrouwd aan de plaatselijke afdelingen. Deschouwer stelde in 1988 vast dat niet eens de helft van de afdelingen van de nationale partijen en de lokale partijen de statutaire regelingen strikt volgen⁽²⁷⁾.

De samenstelling van een kandidatenlijst verloopt in de praktijk in twee fasen. Voor eerst dient een politieke partij voldoende kandidaten aan te trekken (rekrutering). Daarop volgt het toekennen van de plaatsen op de lijst (selectie). Tabel 6 vat de belangrijkste momenten in dit proces samen.

In de vorige paragraaf beschreven we hoe toekomstige mandatarissen diverse eigenschappen verwerven uit het politiek socialisatieproces. Hiermee is echter niet gezegd dat die kenmerken spontaan tot een politiek engagement leiden; die kenmerken moeten ontdekt of herkend worden. In dit verband spreekt de literatuur over het 'politiek leermeesterschap' of de politieke coöptatie. Dit zijn mechanismen waarmee de zittende politieke elite de toekomstige rekruteert en selecteert. Dit komt erop neer dat bestuurders een aspirant-politicus onder hun hoede nemen en hem zowel socia-

TABEL 6: Rekrutering en selectie (pct)

	SP	PS	Alle burge- meesters
Initiatief deelname eerste gemeenteraadsverkiezingen			
Eigen initiatief	28.8	39.7	34.8
Gevraagd	56.0	52.9	57.2
Combinatie	16.0	7.4	8.0
Indien gevraagd			
Pct gevraagd door partij	72.2	53.7	43.0
Methode van lijstvorming 1988			
Modellijst	84.0	58.8	88.8
Algemene ledenpoll	16.0	38.2	9.7
Combinatie	-	2.9	1.5
Ontwerper van lijst 1988			
Partijbestuur	76.2	55.0	60.3
Comité ad hoc	52.4	20.0	37.0
Burgemeester	9.5	12.5	15.7
Kandidaten zelf	4.8	20.0	9.8
Fractie	9.5	7.5	9.5
Deelgemeenten en wijken	4.8	25.0	5.9
Goedkeuring lijst 1988			
Bestuur	9.5	9.8	12.1
Algemene vergadering	90.5	78.0	56.5
Kandidaten	-	12.2	26.1
Andere instanties	-	-	5.2
Preferenties van selectoren			
Engagement in verenigingsleven	24.0	13.2	23.8
Engagement in partij	32.0	42.6	22.1
Individuele bekendheid	40.0	33.8	45.3
Deskundigheid	36.0	7.4	16.5

liseren in het politiek bedrijf, als dat ze steun zoeken met het oog op de promotie van de kandidaat bij de formele beslissingen omtrent kandidaatstelling en -voordracht. Voor de kandidaat zelf is de coöptatie dus een uitermate geschikt vehikel om steun te werven⁽²⁸⁾. Tegenover de 'gespon-

sorde' kandidaten staan dan de 'self-starters', of de politici die verklaren dat hun politieke loopbaan zich ontwikkelde zonder noemenswaardige steun van bepaalde politici of zelfs tegen hen in⁽²⁹⁾. Rees en Smith bestudeerden dit fenomeen in de lokale politiek voor het eerst in hun onderzoek van 1960 naar het profiel van de lokale mandatarissen in het Britse Barking. Zij vonden dat vier vijfden van de raadsleden en de 'aldermen' (vgl. schepenen) gevraagd en zelfs overtuigd dienden te worden om hun kandidatuur te stellen voor de lokale verkiezingen⁽³⁰⁾. De gegevens over de burgemeesters lopen parallel met het vermelde onderzoek. Een ruime meerderheid (57.2 pct) verwees naar de expliciete vraag van derden. Daarentegen beschreef 34.8 pct van de burgemeesters zijn intrede als het gevolg van een 'persoonlijk initiatief'. Bij 8 pct ging het om een combinatie. Samen met dit soort antwoorden komt de groep 'gevraagde' burgemeesters op ruim 65 pct van het totaal. Op het eerste gezicht lijkt het aantal self-starters onder SP-burgemeesters zeer gering maar binnen die groep is het aantal van wie het begin van de politieke loopbaan zowel de vraag was van derden als het gevolg van een persoonlijk initiatief verhoudingsgewijze ook groter. Socialistische burgemeesters (over de taalgrens heen) onderscheiden zich wel van anderen door de aard van de sponsor. De partij vervulde bij hen beduidend meer dan bij hun collega's de rol van rekruteringsbureau⁽³¹⁾. Onder plaatselijke socialistische partijafdelingen komt de poll verhoudingswijze nog vaker voor als selectiemethode dan bij andere partijen (dit is overigens meer het geval bij de PS dan bij de SP)⁽³²⁾. Het ligt voor de hand dat de vertrouwdheid met de partijorganisatie(s) en het engagement in de socialistische

*Gilbert Temmerman op een
tentoonstelling van SVV-
Wondelgem in 1977*

'wereld' een belangrijk criterium is in dit selectieproces⁽³³⁾. Maar dit verklaart niet alles, zelfs bij de PS komt de poll als selectiemethode nog niet in 40 pct van de gevallen voor. Ook daar waar deze methode niet wordt gevolgd, valt het gewicht van de partij op in de selectie. Zeker bij de SP weegt het partijbestuur door. Bij haar valt ook het bestaan van ad-hoc comités op. Burgemeesters spraken in de interviews regelmatig over een 'uitvoerend comité', een 'groep politieke vrienden' of een 'comité van wijzen'. Deze eerder informeel opererende gezelschappen worden in regel belast met primo het aantrekken van kandidaten en secundo, het ontwerpen van een eerste versie van de modellijst. Daar waar een beroep wordt gedaan op dergelijke actoren bij de lijstvorming wordt die optie vaak gelegitimeerd met argumenten die verwijzen naar 'gevoelige verhoudingen binnen het partijbestuur', 'onderlinge rivaliteiten tussen mogelijke kandidaten' en tot slot het 'zoeken naar kandidaten van buiten de partij'. Van de leden van deze comités wordt dus verwacht dat hun (moreel) gezag bijdraagt tot het verzoenen van verschillende facties binnen de partij, maar ook tot het verbre-

den van het rekruteringsveld van de partij. De rol van partijbestuur en informele comités is bij de PS minder uitgesproken. Wellicht heeft dit te maken met de meer gedecentraliseerde organisatie van die partij in Waalse gemeenten. In heel wat Waalse gemeenten is de PS de grootste partij en beschikt ze over een organisatieschaal die een decentralisatie naar deelgemeenten en wijken toestaat. Het ligt dan ook voor de hand dat deze 'onderafdelingen' een belangrijke rol vervullen in het opmaken van de kandidatenlijst.

Kortom, bij socialisten (over de taalgrens heen) vervult de partijorganisatie een centrale rol in de rekrutering en selectie. De partij fungeert hier als de politieke leerschool bij uitstek⁽³⁴⁾. Zij rekruteert in de eerste plaats kandidaten en het zijn partijorganen (zij het nu het bestuur eventueel hierin bijgestaan door een comité ad hoc of de algemene vergadering) die een finale uitspraak doen over de kandidatenlijst. Dit laat uiteraard sporen na in het profiel van de kandidaten. Meer dan bij anderen wordt in de selectie de nadruk gelegd op het engagement binnen de partijorganisatie(s).

Politieke ervaring

De aanvang van de politieke loopbaan van burgemeesters kan in het algemeen als zeer succesvol worden omschreven. Slechts 4.4 pct van de respondenten had meer dan 1 verkiezing nodig om in de gemeenteraad terecht te komen. Met het bereiken van deze politieke positie is de politieke socialisatie uiteraard nog niet afgerond. Het ligt voor de hand dat na het verwerven van dit eerste mandaat de stimuli uitgaande van de eigenlijke politieke participatie versterkt worden. Met het verwerven van een (rechtstreeks of onrechtstreeks) verkozen politiek mandaat start de fase in de politieke loopbaan waarbij de politieke nieuwkomer wordt getraind in vaardigheden en houdingen die eigen zijn aan politieke mandatarissen. Tabel 7 vat de politieke loopbaan voorafgaand aan de benoeming tot burgemeester samen.

Lokale politieke instellingen zijn in principe de startlijn van de politieke loopbaan van burgemeesters. Slechts een uitermate beperkte groep maakte de intrede in de lokale politiek vanuit een supralokaal mandaat. In regel fungeerden de lokale politieke instellingen als het politiek en bestuurlijk decor waarbinnen politieke ervaring werd opgebouwd. Een en ander neemt niet weg dat slechts een kleine meerderheid van de burgemeesters de verschillende trappen van de lokale hiërarchie heeft beklommen vooraleer finaal de tricolore sjerp werd bemachtigd. Bijna één op vijf burgemeesters werd na de eerste verkiezing tot gemeenteraadslid meteen verkozen tot schepen. Iets minder dan 15 pct slaagde er zelfs in de eerste verkiezing tot gemeenteraadslid te verzilveren in het burgemeesterschap. Slechts 28.5 pct van de burgemeesters vervulde in

TABEL 7: Politieke loopbaan van burgemeesters (pct)

	SP	PS	Alle burgemeesters
Eerste mandaat			
Gemeenteraadslid	52.0	61.8	53.8
Schepen	16.0	17.6	19.7
Burgemeester	12.0	5.9	14.4
OCMW/COO-raadslid	16.0	5.9	5.9
Provincieraadslid	-	1.5	2.4
Parlementsld	-	2.9	2.1
Ervaring met politiek mandaat voor burgemeesterschap			
	88.0	94.1	85.6
Binnen de gemeenteraad	88.0	92.6	83.5
Enkel als raadslid	28.0	41.2	32.6
Enkel als schepen	16.0	20.6	22.4
Raadslid en schepen	44.0	30.9	28.5
Binnen OCMW/COO	24.0	13.2	9.7
Als voorzitter	8.0	5.9	3.5
Binnen de provincieraad	28.0	5.9	11.2
Binnen het parlement	12.0	11.8	10.6

het verleden op gescheiden momenten zowel de rol van gemeenteraadslid als deze van schepen. Voor bijna 6 pct van de burgemeesters was het lidmaatschap van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn of de COO het eerste (onrechtstreeks) verkozen politiek mandaat in hun leven. Het aandeel burgemeesters met ervaring binnen deze raad bedraagt bijna 10 pct. Vergelijkbare percentages waren vóór de benoeming tot burgemeester actief in supralokale politieke instellingen (provincieraden en het parlement). Voor de helft van de burgemeesters behorende tot deze laatste categorie waren

Gilbert Temmerman geeft het startschot voor de 6-daagse in Gent, 1994 (Collectie G. Temmerman)

deze instellingen ook het startpunt van de politieke loopbaan.

In regel wijken de socialistische burgemeesters niet fundamenteel af van dit carrièrepatroon. PS-burgemeesters startten iets meer dan gemiddeld hun politieke loopbaan als gewoon gemeenteraadslid. Ze slaagden er met andere woorden iets minder snel in hun eerste verkiezing te bekronen met een uitvoerend lokaal mandaat. In de eerste paragraaf van deze bijdrage gingen we in op de dominante positie van de PS in Wallonië. Het is niet denkbeeldig dat juist het groot aantal lokale mandatarissen waarover de PS beschikt en de daarbij horende grote interne concurrentie een snelle doorstroming naar mandaten in het college belemmert en een periode van 'warmlopen' binnen de gemeenteraad zich dus opdringt. Ten tweede mag men ook niet vergeten dat ondanks de dominante positie van de PS het politieke leven in tal van Waalse gemeenten in het teken staat van een confrontatie tussen de PS en anti-PS kartels (gesteund door de lokale afdelingen van PSC en PRL) en bijgevolg bij een verkiezingsnederlaag voor nieuwe PS-politici een stageperiode in de gemeenteraad onafwendbaar is.

Bij hun SP-collega's valt het relatief groot aantal op van wie de mars door de instellingen een aanvang nam in het OCMW of de voormalige COO. Bijna een kwart van de SP-burgemeesters deed ervaring op binnen de COO of het OCMW, 8 pct bracht het zelfs tot voorzitter van de betrokken raad (geen enkele andere partij evenaart deze cijfers). Hoger wezen we eveneens op de minderheidspositie van de SP in het gros van de Vlaamse gemeenten. Allicht verklaart dit waarom een coöptatie binnen deze raden noodgedwongen de enige startmogelijkheid was voor aspirant-politici. In tegenstelling

tot de PS is de SP in Vlaamse gemeenten - op een handvol uitzonderingen na - altijd aangewezen op coalitievorming om door te stoten naar de plaatselijke bestuursmeerderheid. Doorgaans is ze in de gevormde coalities niet de grootste partij waardoor vaak alleen het voorzitterschap van COO of OCMW als hoogste ambitie weggelegd was. Bij het overzicht van de loopbanen nog een bedenking. De kranten koppen in deze periode met berichten over landelijke socialistische boegbeelden die bereid zijn hun ministerschap en desnoods hun zetel in het parlement in te ruilen voor het burgemeesterschap. Daarenboven leert de geschiedenis dat in een aantal grotere steden het burgemeesterschap voor socialistische politici de bekroning van een nationale politieke loopbaan was⁽³⁵⁾. Dat 'Brussel' voor socialisten de aangewezen (om)weg is naar het gemeentehuis of stadhuis wordt door tabel 7 tegengesproken⁽³⁶⁾. Het aantal socialistische burgemeesters met ervaring binnen de parlementaire assemblees ligt niet significant hoger dan het algemeen gemiddelde. Wellicht werd die beeldvorming in het leven geroepen door de zichtbaarheid in de media van het (socialistische) burgemeesterschap in grote steden. Men vergete daarenboven niet dat in het verleden het socialisme traditioneel een stedelijke beweging was en dat bijgevolg daar de meeste kansen lagen voor socialisten om het burgemeesterschap op te eisen⁽³⁷⁾.

Tot slot

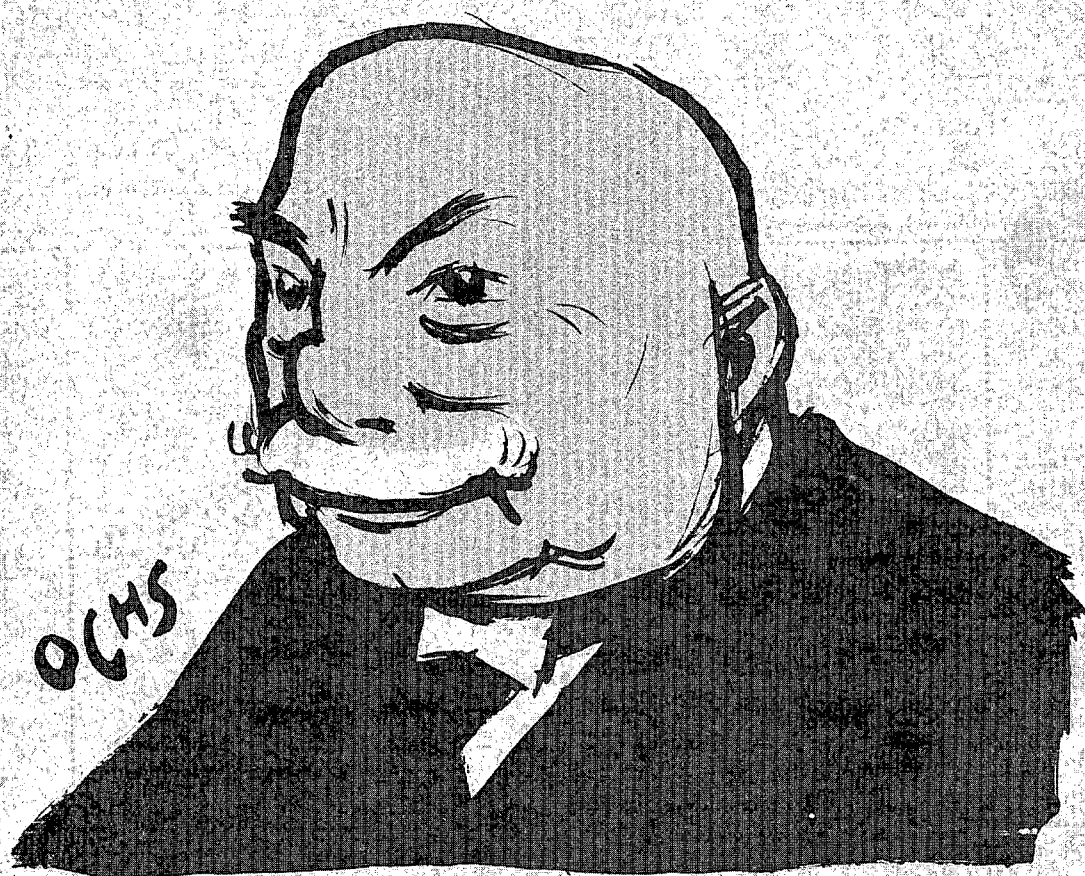
In de meeste West-Europese democratieën hebben linkse partijen de enorme verdienste kansen geboden te hebben aan mensen uit maatschappelijk minder geprivilegieer-

de groepen. Wie omwille van redenen die verband houden met sociale stratificatie geen toegang kreeg tot het hoger onderwijs kreeg binnen sociaal-democratische partijen vaak een 'tweede kans'. De partij vervulde hier de rol van 'de politieke academie van de arbeider' en was vaak meer dan de coach in een politieke loopbaan. Wie goed functioneerde binnen de partijgeledingen had uitzicht op een politiek mandaat.

Die medaille heeft ongetwijfeld ook een keerzijde. Er zijn aanwijzingen dat zeker op het lokale vlak de partijen aan functieverlies lijden en dus betekenis inboeten. In een periode waarin langlopende loyauteiten een zeldzaamheid worden, dreigt de performantie van traditionele rekruteringsmechanismen aan slagkracht te verliezen. Zeker sociaal-democratische partijen lopen (door het belang dat ze hechten aan het engagement in de partij) in de gemeenten het gevaar te verworden tot een subcultuur met alle mogelijke desastreuze electorale gevolgen van dien.

- (1) Deze tekst steunt op gegevens verzameld voor een doctoraal onderzoek naar de rol van de burgemeester. Hiertoe werden in de periode 1993-1994 340 Belgische burgemeesters geïnterviewd (de interviews namen gemiddeld 2 uur in beslag). Op het einde van het interview kregen de respondenten een schriftelijke vragenlijst overhandigd met het verzoek deze terug te sturen. Juist 80 pct van de bezochte burgemeesters willigde dit verzoek in. De 172 Vlaamse en 16 Brusselse burgemeesters werden geïnterviewd door de auteur van deze bijdrage. Thierry Laurent van de UCL nam de 152 Waalse burgemeesters voor zijn rekening.
- (2) B. PIJNENBURG, Locale coalitievorming in België: een multi-dimensionele verkenning. In: *Tijdschrift voor Sociologie*, 9(1988)1-2, p. 223.
- (3) B. PIJNENBURG, Locale coalitievorming [...], p. 222.
- (4) J. BUELENS, Over lijsten, namen en macht verwerven. In: J. BUELENS, K. DESCHOUWER, *De Dorpsstraat is de Wetstraat niet*, Brussel: VUBPress, 1996, pp. 45-47; J. ACKAERT, Politieke vernieuwing aan de basis. Een voorlopige balans. In: *Vlaanderen Morgen*, (1994)6, pp. 29-36.
- (5) E. LENTZEN e.a., Enjeux en stratégies pour les élections communales du 9 octobre 1988. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, (1988)1213, pp. 20-22.
- (6) Zie hiervoor: J. ACKAERT, De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988. In: *Res Publica*, 31(1989)3, pp. 360-361. M.b.t. de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 beschikten we ook over informatie verstrekt door de Vlaamse politieke partijen.
- (7) Tot op zekere hoogte is de positie van de PS vergelijkbaar met deze van de CVP in Vlaanderen. Daar bestuurt de CVP (met een vergelijkbaar gemiddeld stemcijfer - 36.4%) alleen of in coalitieverband bijna 70 pct van de gemeenten en levert ze 53.2 pct van de burgemeesters. In 29 pct van de Vlaamse gemeenten beschikt de CVP over een homogene meerderheid.
- (8) Zie hierover: H. EVERAET, Het maatschappelijk profiel van de gemeenteraadsleden. In: *Nieuw tijdschrift voor politiek*, (maart-april 1991), pp. 19-43.
- (9) L. MILBRATH, M. GOEL, *Political Participation. How and Why People Get Involved in Politics*, Chicago: Rand McNally College Publishing Company, 1977, 223 p.
- (10) I. BUDGE, D. FARLIE, Political Recruitment and Dropout: Predictive Success of Background Characteristics over Five British Localities. In: *British Journal of Political Science*, 5(1975)1, p. 68.
- (11) D. SCHWARTZ, Toward a Theory of Political Recruitment. In: *Western Political Science Quarterly*, 22(1969)3, pp. 552.
- (12) P. GARRAUD, *Intégration et différenciation dans le personnel politique français: l'exemple des maires urbains (1945-1984)*, Bordeaux: Université de Bordeaux I, 1987, pp. 100-102.
- (13) P. GARRAUD, La sélection du personnel politique local. In: *Revue française de science politique*, 38(1988)3, p. 414; J. BECQUART-LECLERCQ, Les chemins du pouvoir local: la sélection du maire. In: *Pouvoirs*, (1983)24, p. 99.
- (14) J. ABERBACH, R. PUTNAM, B. ROCKMAN, *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*, Cambridge: Harvard University Press, 1981, p. 59.
- (15) D. GAXIE, Les logiques du recrutement politique. In: *Revue française de science politique*, 30(1980)1, pp. 26-27.
- (16) Tijdens de enquête registreerden we het uitgeoefende of laatst uitgeoefende beroep van de burgemeesters. Op basis van een beroepsprestigieschaal konden we hun een prestigescore toe. Zie hierover: M. ELCHARDUS, *Een internationale beroepenclassificatie en een gestandaardiseerde internationale beroepsprestigieschaal*, Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudieën, 1979, 87 p. Op basis van de marginale spreiding van het beroepsprestige onder alle burgemeesters deelden we ze in drie categorieën in: laag, midden en hoog.

- (17) Zie bv. I. DE LANNOO, Democratiseringstendensen in de sociale herkomst van de studentenpopulatie. In: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 61(1970)2, p. 142.
- (18) S. TARROW, *Partisanship and Political Exchange in French and Italian Local Politics. A Contribution to the Typology of Party Systems*, London: Sage, 1974, p. 15 en 21.
- (19) Hiermee onderscheiden Belgische socialistische burgemeesters zich van Nederlandse sociaal-democratische lokale mandatarissen. Laatstgenoemden hebben verhoudingsgewijze ook meer wortels in de arbeidersklasse, maar beschikken meer dan lokale mandatarissen van CDA en VVD over een universitaire diploma. Zie: S. ELDERSVELD, L. STRÖMBERG, W. DERKSEN, *Local Elites in Western Democracies. A Comparative Analyses of Urban Political Leaders in the U.S., Sweden and The Netherlands*, Boulder: Westview Press, 1995, p. 44.
- (20) L. DE WINTER, De socialistische partij en het politiek dienstbetoon. In: J. BREPOELS, L. HUYSE, M. SCHAEVERS, F. VANDENBROUCKE, *Eeuwige dilemma's. Honderd jaar socialistische partij*, Leuven: Kritak, 1985, p. 137.
- (21) De juiste percentages van bestuursleden die tewerkgesteld zijn (of waren) in de overheidssector zijn voor de SP en PS respectievelijk 50.0% en 51.9%. Voor de andere partijen is die verhouding beduidend lager.
- (22) A. HONDEGHEM, *De loopbaan van de ambtenaar. Tussen droom en werkelijkheid*, Leuven: Vervolmakingscentrum voor Overheidsbeleid en Bestuur, 1990, p. 200.
- (23) D. KAVANAGH, *Political Culture*, London: Macmillan, 1972, p. 28.
- (24) H. EULAU, Recollections. In: J. WAHLKE, H. EULAU, W. BUCHANAN, L. FERGUSON, *The Legislative System: Explorations in Legislative Behavior*, New York: Wiley, 1962, p. 79.
- (25) Bij de SP-burgemeesters was in 39.1 pct van de gevallen de moeder lid van de partij, bij de PS-burgemeesters 27.7 pct tegenover een algemeen gemiddelde van 26.3 pct.
- (26) Juist 26.3 pct van de PS'ers (die verwezen naar politieke gebeurtenissen) vermeldde lokale politieke gebeurtenissen (tegenover een gemiddelde van 16.1 pct voor alle burgemeesters. Geen enkele SP'er verwees naar die categorie). Ook refereerde 21.1 pct van de PS'ers aan de betrokken internationale politieke gebeurtenissen, daar waar maar gemiddeld 14.3 pct van alle burgemeesters dit deden, tegenover geen enkele SP'er). Daarentegen haalden PS-burgemeesters maar in 15.8 pct van de gevallen de Tweede Wereldoorlog aan.
- (27) In dit onderzoek werd ook vastgesteld dat van de nationale politieke partijen de plaatselijke VU- en AGALEV-afdelingen het minst over statutaire regelingen beschikken (respectievelijk 89.3% en 80%) maar deze wel het meest strikt naleven (respectievelijk 72% en 58.3%). K. DESCHOUWER, Nationale politieke partijen en gemeenteraadsverkiezingen. In: J. BUELENS, K. DESCHOUWER, *De Dorpsstraat is de Wetstraat niet*, Brussel: VUBPress, 1996, p. 16.
- (28) H. EULAU, W. BUCHANAN, L. FERGUSON, J. WAHLKE, Career Perspectives of American State Legislators. In: D. MARVICK (ed.), *Political Decision-Makers*, Glencoe: The Free Press, 1961, p. 227.
- (29) H. EULAU, W. BUCHANAN, L. FERGUSON, J. WAHLKE, *Career Perspectives [...]*, p. 228.
- (30) A. REES, T. SMITH, *Town Councillors: a Study of Barking*, London: Acton Society Trust, 1964, p. 32.
- (31) Andere mogelijke 'wervers' zijn de aftredende burgemeester, familieleden en vrienden, sociale organisaties, het verenigingsleven, parlementsleden enz. Het belang van deze instanties is bij socialisten niet significant kleiner, enkel valt het op dat de partij als dusdanig systematisch meer wordt vermeld.
- (32) In een poll wordt de partijleden een lijst van mogelijke kandidaten voorgesteld, waarbinnen ze zelf individueel een rangordening kunnen aanbrengen (vgl. met 'Primary' in de USA). De methode van de modellijst komt erop neer dat het partijbestuur een voorstel van kandidatenlijst aan de leden voorlegt, die ze daarop globaal kunnen accepteren of verwerpen zonder evenwel individuele aanpassingen aan te brengen.
- (33) We vroegen de burgemeesters welke de belangrijkste gewenste eigenschappen zijn van kandidaten bij de selectie in de schoot van de partijen. Het valt op dat in die partijen, waar de poll als selectiemethode wordt gehanteerd, in ruim de helft van de gevallen het engagement binnen de partijorganisatie wordt aangehaald. Dit komt maar in 20 pct van de gevallen voor waar de kandidatenlijst tot stand komt via een 'modellijst'. Een modellijst is dus een veel meer 'geoligarchiseerde' methode van interne partijbesluitvorming.
- (34) Ter illustratie, 63.2 pct en 62.8 pct van respectievelijk de SP- en PS-burgemeesters waren vóór hun eerste verkiezing tot gemeenteraadslid lid van het plaatselijk partijbestuur. Geen enkele andere partij benadert dit percentage.
- (35) Men verwijst dan naar voorbeelden als Cools in Antwerpen, Temmerman in Gent, Tobback in Leuven enz.
- (36) Enkel valt het op dat een zeer groot aantal Vlaamse socialistische burgemeesters deel uitmaakten van de provincieraden voor ze benoemd werden tot burgemeester.
- (37) In 1988 haalde de SP gemiddeld 26.8 pct van de stemmen in gemeenten met meer dan 37.500 inwoners tegenover 19.1 pct in gemeenten met minder dan 7500 inwoners. Zie hierover J. ACKAERT, *De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 [...]*, p. 365. In 1994 ging het nog om 22.7 pct in de hoogste inwonercategorie en 20.0 pct in de laagste. Zie: J. ACKAERT, De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994. In: *Res Publica*, 37(1995)3-4, p. 360.

*Louis Bertrand se caractérise surtout par son engagement dans la coopération et le municipalisme.
Caricature parue dans Pourquoi Pas?*

“La commune pour le socialisme” de Louis Bertrand

Jean Puissant, Université libre de Bruxelles

L'ancien ouvrier marbrier Louis Bertrand (Molenbeek 1856-Schaerbeek 1943) a été l'un des principaux fondateurs du Parti Ouvrier Belge. Il siège au Parlement comme député de Soignies puis de Bruxelles, de 1894 à 1926. Mais il se caractérise surtout par son engagement dans deux voies pratiques du socialisme belge: la coopération et le municipalisme. A la suite de César De Paepe (L'organisation des services publics dans la société future), il construit un programme de politique communale intégrée au programme général du parti en 1894. Il est l'auteur de brochures 'Le socialisme communal' en 1890 et en 1895 ainsi que d'une motion présentée au Congrès de la IIe Internationale à Paris en 1900, visant à faire du municipalisme socialiste un moyen privilégié de transformation de la société. Son action comme échevin des Finances à Schaerbeek (5e commune du pays) permet d'évaluer l'application des principes qu'il a défendus en ce domaine.

Très vite rebuté par le socialisme révolutionnaire, verbal, en chambre, secret (*Souvenirs*, I, pp. 117) où voulait l'entraîner en 1874 son premier mentor en politique Emile Flahaut, marbrier hutois qui a travaillé à Paris, Louis Bertrand suivit la voie d'un socialisme pratique, réformiste, favorable à la création d'associations ouvrières soucieuses d'améliorer immédiatement le sort de la classe ouvrière.

Né en 1856 chaussée d'Anvers, dans ce faubourg populaire de Molenbeek, aujourd'hui situé dans le Manhattan bruxellois, Louis Bertrand est le fils d'un ouvrier marbrier

wallon et de la fille d'un marchand de charbon, mort des suites d'un accident de travail, wallonne elle aussi. Il a connu l'existence d'un enfant du peuple dans une famille laborieuse et lettrée, à la limite de la gêne en raison du nombre d'enfants (sept). C'est ainsi que la mansarde du logement est louée à la semaine à des ouvriers (Flahaut, par exemple) et que le jeune Louis quitte l'école à l'âge de 12 ans pour gagner quelques sous au moment où la maladie prolongée du père jette rapidement la famille dans la misère. Vendeur de journaux, puis apprenti tailleur de pierre avant de devenir ouvrier marbrier

jusqu'à son licenciement en juin 1879, Louis Bertrand a connu la vie ouvrière pendant onze ans. Sa première grève en 1872 le conduit à l'engagement syndical. Devenu secrétaire du syndicat des marbriers, puis également secrétaire de la section bruxelloise de l'Internationale, Louis Bertrand, suivant le bijoutier communal parisien Gustave Bazin et avec l'appui - considérable - de César de Paepe, son 'véritable père', participe à la création de la Chambre du Travail dont le premier objectif est de réunir les syndicats de la capitale et, à terme, de fonder une Union ouvrière belge à l'échelle du pays. C'est à partir de là qu'il fait la connaissance des Gandtois Edouard Anseele et Edmond Van Beveren et de l'Anversois Philippe Coenen.

Devant le relatif échec de l'entreprise syndicale envisagée dans la perspective des Trade Unions anglais, Louis Bertrand, comme César De Paepe, se range à l'idée de participer à l'action politique. Il fonde le Parti socialiste brabançon (1878), s'allie avec le Parti socialiste flamand (1877) et participe à la création du Parti socialiste belge (1879). Fondateur de *La Voix de l'Ouvrier* (1885), de *La Trique* (1879), cofondateur de la boulangerie coopérative La Maison du Peuple (1880), du *Peuple* (1885) et du Parti Ouvrier belge (1885), Louis Bertrand est devenu l'un des principaux dirigeants du nouveau parti, avec Edouard Anseele et Jean Volders - toujours sous le patronage de César De Paepe. Après sa phase syndicaliste, Bertrand est entré en 1880 dans sa phase coopérative. Il y restera jusqu'en 1914, surtout comme coordinateur (président de la Fédération des sociétés coopératives socialistes, animateur de l'Office coopératif) comme stimulateur (*L'histoire de la coopération en Belgique*) ou comme propagandiste (Les Coopérateurs belges).

Mais avant tout il s'investit dans la politique locale. En 1884, la situation politique évolue en raison de l'élargissement du corps électoral communal après l'adoption de la loi dite des capacitaires en 1883. Première ouverture depuis 1848 vers une démocratisation du système électoral⁽¹⁾, la nouvelle loi suscite dans les grandes villes une concurrence vive entre libéraux et socialistes pour contrôler le nouvel électorat (+ 27% à Bruxelles, + 34% à Schaerbeek, + 33.5% à Molenbeek par exemple). Dans cette perspective, des Ligues ouvrières se créent à Seraing (septembre 1883) puis rapidement à Bruxelles et dans les communes voisines; elles réussissent ce que n'avaient pas réussi les tentatives antérieures, à savoir mobiliser syndicats ou militants syndicaux dans le but de participer à la lutte politique. Les effets de la crise économique ont, bien sûr, joué dans la prise de conscience de ceux qui, depuis quarante ans, refusaient l'idée même de la lutte politique, mais c'est l'échéance des élections de l'automne 1884 qui précipite la concrétisation de cet engagement. Louis Bertrand, qui sera candidat de la Ligue de Bruxelles à ces élections, s'engage immédiatement et vigoureusement dans cette voie; il participe à la rédaction du programme communal qui adopte diverses revendications syndicales, parmi lesquelles le minimum de salaire dans les adjudications publiques, l'exploitation des tramways par les communes, la construction de maisons ouvrières par la commune, l'engagement de "*grands travaux d'intérêt public tels que les installations maritimes pour procurer du travail à la classe ouvrière et atténuer ainsi les effets de la crise*"⁽²⁾.

En juillet 1884, une Fédération de ligues ouvrières et de sociétés démocratiques de l'agglomération bruxelloise reprend et

développe le programme de la ligue de Bruxelles⁽³⁾ et soutient les candidatures ouvrières aux élections. La situation politique générale est conditionnée par la lourde défaite libérale aux élections législatives et provinciales, l'émergence d'un parti indépendant à Bruxelles et la manifestation 'catholique' du 7 septembre dans la capitale pour soutenir la nouvelle législation en matière d'enseignement primaire. Le parti socialiste (congrès des 13 et 14 avril 1884) avait envisagé la présentation de candidats ouvriers partout où cela était possible. Mais la polémique et les oppositions se sont focalisées sur la question des alliances. Louis Bertrand, contre la majorité de sa ligue ouvrière, contre l'opinion du *Vooruit* (15-16 septembre, 15 octobre 1884), se déclare partisan, par souci d'efficacité, d'une alliance avec le parti libéral (celle-ci ne se réalisera pas à Bruxelles-ville, les candidats de la ligue ouvrière se retirèrent pour éviter la menace qui pouvait planer sur l'enseignement communal). Il en restera partisan jusqu'à la Première Guerre mondiale.

En fait Louis Bertrand se révèle porteur de l'héritage du rapport présenté par César De Paepe au Congrès de l'Internationale tenu à Bruxelles en 1874 et consacré à l'organisation des services publics dans la société future. Le théoricien collectiviste s'y prononçait contre "la conception jacobine de l'état omnipotent et de la commune subalternisée" à laquelle il opposait celle de "la commune émancipée, nommant elle-même la législation, la justice et la police [...] La commune devient essentiellement l'organe des fonctions politiques [...] : la loi, la justice, la sécurité, la garantie des contrats, la protection des incapables, la vie civile [...] l'organe de tous les services publics locaux"⁽⁴⁾. En 1880, A. Duverger (alias Bogaert-Vaché) souligne que pour le PSB, "La commune serait le véritable pivot de

cette société nouvelle. Elle nommerait elle-même tous les administrateurs, dirigerait les services publics locaux et constituerait l'organe principal des fonctions politiques. L'état, simple délégation de communes fédérées, serait l'expression et la garantie des droits de tous"⁽⁵⁾.

Les thèses de De Paepe ont en effet été reprises par l'aile droite du Parti ouvrier français en formation; Benoît Malon est un ami et un correspondant de De Paepe et de Louis Bertrand, le docteur P. Brousse a fréquenté la Belgique. La doctrine communale de ces possibilistes est d'ailleurs en partie à la base de la séparation avec le marxiste Jules Guesde qui répudie violemment ces "âneries"⁽⁶⁾. De Paris parvient un programme d'action communale qui sert également de référence au programme de la Fédération des Ligues ouvrières et démocratiques. Cette base du programme communal est précisée et développée par Louis Bertrand dans sa brochure *Le socialisme communal*, éditée à la veille des élections communales de 1890, rééditée en 1895 avec le programme communal du POB préparé au Congrès de Bruxelles et adopté au Congrès de Quaregnon après la Charte qui en porte le nom (avril 1894). Quelques axes peuvent être dégagés. Le premier cité concerne "l'enseignement obligatoire... jusqu'à l'âge de 14 ans, gratuit et laïque", l'organisation de l'enseignement professionnel avec les syndicats, la mise sur pied de réfectoires, la distribution de vêtements, l'organisation de voyages scolaires, de colonies de vacances, la gratuité des chemins de fer pour les transports scolaires, la multiplication des bibliothèques. Vient ensuite la transformation de "l'organisation actuelle de la bienfaisance publique en un système d'assurance contre la maladie, le chômage, la vieillesse et la mort". L'exploitation directe ou en régie des principaux services à la population par la com-

mune ou en intercommunale: voirie, distribution d'eau, de gaz (l'électricité n'est pas encore envisagée), voire de boulangeries et de boucheries communales pour diminuer le prix et améliorer la qualité des produits de première nécessité, des transports publics urbains, le service d'assurance contre l'incendie, la construction de maisons ouvrières avec l'aide des conseils des hospices et des bureaux de bienfaisance, la construction d'équipements d'intérêt collectif – hospices pour vieillards, hôpitaux, bassins de natation, bains et douches. Tous projets qui feraient de la commune un acteur économique de premier plan. Enfin l'instauration dans toutes les adjudications de conditions de travail et de rémunération: minimum de salaire, maximum d'heures de travail, pas de travail infantile.

Le projet est ambitieux. Il pêche sans doute par une absence de réflexion sur les moyens financiers à mettre en oeuvre. Les raisonnements financiers qui transparaissent se révèlent relativement naïfs. Il est bien sûr envisagé de limiter les gros traitements des bourgmestres et échevins, des fonctionnaires supérieurs, à un maximum de 6000 francs, économie largement compensée, semble-t-il, par l'augmentation des traitements inférieurs à 1800 francs, voire 2400 francs par mois (beaucoup sont à l'époque inférieurs à 1000 francs, comme ceux des pompiers⁽⁷⁾). Il faut également souligner que l'exploitation en régie n'est pas à proprement parler une mesure socialiste, elle a été et restera utilisée pour des raisons opérationnelles dans de nombreuses villes européennes et belges et donnera lieu à une considérable littérature⁽⁸⁾.

C'est à cela que Louis Bertrand, devenu échevin des finances à Schaerbeek, s'attellera dès 1896.

L'instauration du suffrage universel masculin, tempéré par le vote plural (1894), entraîne quelque peu la démocratisation du système politique mais l'élection inattendue de 28 députés du POB ou radicaux alliés suscite une réaction en matière électorale communale: *"Nos hôtels de ville sont dès aujourd'hui en péril et l'on veut que nous ouvrons nos portes à l'invasion des communards, on veut que les finances communales, on veut que la police tombe au mains des agitateurs"*⁽⁹⁾. *"Donnera-t-on aux révolutionnaires l'arme qu'ils réclament pour s'en servir contre nos institutions, la société, la religion, la famille, la propriété et la royauté?"*⁽¹⁰⁾. La législation de 1895 (la *"loi des quatre infamies"* selon l'expression imagée d'E. Anseele) donne un violent coup de frein et limite drastiquement le nombre d'électeurs au point que, ce qui est exceptionnel et propre à la Belgique, le corps électoral communal est devenu sensiblement moins important que le corps électoral législatif en raison de l'élévation de l'âge au suffrage (30 ans) et de la nécessité de résidence dans la commune (depuis trois ans) qui concernait plus particulièrement les habitants des grandes agglomérations urbaines, formées de plusieurs communes abritant une population ouvrière très mobile. A Bruxelles 31% du corps électoral législatif ne peut pas voter aux élections communales, 35% dans la commune industrielle de Molenbeek, 33% à Schaerbeek. Il faut encore y ajouter la pluralité de votes, et surtout le poids des électeurs à quatre voix. A Schaerbeek, les électeurs à quatre voix totalisent plus de suffrages que les 4029 électeurs à une voix (ce qui n'est pas le cas dans les communes ouvrières).

La portée conservatrice de la loi sort ses effets puisque le POB ne réalise pas la même percée qu'aux élections législatives. Limi-

tée, cette percée n'est pourtant pas empêchée puisqu'en Wallonie, seul ou avec des alliés qui y adhèrent rapidement (Jules Des-
trée à Charleroi, par exemple) le POB em-
porte 79 majorités absolues, dont 41 dans la
province du Hainaut, 23 dans la province
de Liège. Le parti a des élus dans 210 com-
munes (1040) sur les 507 où il avait présen-
té des candidats (dont 11 communes en
Flandre où la loi a pleinement exercé ses
effets, et à Bruxelles et dans les communes
voisines)⁽¹¹⁾.

La déception est grande, tempérée par la
conviction de divers dirigeants, comme
Emile Vandervelde ou Emile Vinck, qu'il
valait mieux sans doute une période de for-
mation pour les nouveaux élus minoritari-
res, peu préparés à leurs nouvelles respon-
sabilités. Il est vrai que, à l'instar des Ecolos
il y a quelques années, les premières repré-
sentations socialistes ont souvent été fragi-
les, marquées par des défections, des ex-
clusions et des absences⁽¹²⁾. En revanche,
dans diverses communes importantes, des
élus socialistes assumèrent leur mandat et
participèrent à la gestion des affaires, no-
tamment à Gand et à Bruxelles. A Schaer-
beek, cinquième ville du pays, malgré les
vives oppositions qui ont empêché la for-
mation d'une liste d'alliance aux élections,
les partis laïques (libéraux 9 sièges, progres-
sistes 3 sièges, socialistes 4 sièges) s'asso-
cient pour former un collège tripartite face
à une minorité catholique forte de 15 sièges.
C'est au sein de celle-ci que le gouverne-
ment (catholique) choisit, c'est exception-
nel, le nouveau bourgmestre, l'ingénieur
Guillaume Kennis, qui a déjà exercé les
fonctions mayoraes.

Dès 1899, c'est en cartel que les trois com-
posantes de la majorité se présentent aux
élections, préfigurant ainsi la formation ul-

térieure des cartels libéraux-socialistes à
l'échelle nationale. Cette tactique permet
d'éliminer quasiment l'opposition catholi-
que de 1899 à 1907. En revanche, les élec-
tions de 1907, très vivement disputées dans
une atmosphère agressive dénonçant les
'gaspillages' éhontés de la majorité, marquent
un recul du cartel. Louis Bertrand, contes-
té y compris dans les rangs socialistes, n'est
pas élu directement. Il bénéficie de la dé-
mission, à cet effet, du vieux chef d'atelier
typographique, E. Wittman, conseiller
ouvrier depuis 1884, resté fidèle au parti
libéral même s'il a joint régulièrement son
vote à celui de ses camarades socialistes.

Louis Bertrand, premier échevin, en char-
ge du département des finances, jouera pen-
dant 25 ans un rôle prééminent au sein de la
commune. Il est en effet le seul échevin
bénéficiant d'une telle longévité (1896-
1920) et qui se soit impliqué totalement
dans son mandat, y compris durant la guer-
re. Louis Verniers, historien de Bruxelles,
le qualifie "*d'ingénieur communal*" à la base des
transformations locales.

Quel est donc son apport municipaliste?

Les quatre conseillers socialistes forment
une fraction très minoritaire au sein du con-
seil (31 sièges), mais trois élus progressis-
tes siègent également, dont un échevin. Si
les débats sont très ouverts, y compris dans
la majorité, il existe en son sein un accord
fondamental en faveur du développement,
de la modernisation de la commune, de ses
équipements, en particulier en matière
d'enseignement. Le bilan est donc collec-
tif. Il ne peut être attribué à un seul indivi-
du, même si à plusieurs reprises, il est pos-
sible de repérer ses convictions, son opi-
niâtreté, sa culture impressionnante (tous
ses rapports s'appuient sur une documen-
tation historique et internationale con-

La marque de Bertrand comme échevin se révèle incontestablement dans la création de la première société communale de construction de logements à bon marché, Le Foyer schaerbeekois (La Fonderie asbl Bruxelles)

sidérable). A la suite d'autres communes bruxelloises, Schaerbeek adopte rapidement dans ses adjudications des conditions sociales comme le minimum de salaire et le maximum d'heures de travail. Une Bourse du travail est créée, de nouveaux barèmes pour le personnel enseignant et le personnel communal entrent en vigueur. Les écoles se multiplient sous forme de véritables 'palais du peuple', comme le complexe scolaire de la rue de la Ruche et de la rue Josaphat, réalisations exceptionnelles à la fois fonctionnelles et majestueuses. Ce seront bientôt un athénée pour garçons puis un lycée pour filles qui seront réalisés. Grâce il est vrai au legs d'un propriétaire de la commune, un hospice pour vieillards est aménagé et un hôpital moderne est construit. Un bassin de natation est érigé. Il s'agit là d'une vieille revendication des conseillers ouvriers, en particulier de Philippe Thomas, ancien mineur, militant de la Première Internationale dans la région du Centre, devenu boulanger à Schaerbeek. Mais l'aspect le plus spectaculaire de la politique menée réside dans l'urbanisation de deux tiers du territoire de la commune, restés jusque là ruraux, selon des plans structurés mis en oeuvre progressivement. Ils donnent à la commune sa configuration définitive et son image de commune cossue, organisée autour du magnifique parc Josaphat aménagé dans un vaste domaine exproprié. La principale artère qui réunit l'ancien et le nouveau Schaerbeek au travers du parc sera baptisée du nom de Louis Bertrand, de son vivant. Il s'agit d'une des plus belles avenues de Bruxelles. La population passe de 50.000 habitants en 1890 à 122.000 en 1930. Mais la marque de Bertrand se révèle incontestablement dans la création de la première société communale de construction

de logements à bon marché, le Foyer schaerbeekois, société anonyme (1899). Il en devient l'administrateur délégué. Utilisant la loi de 1889 favorisant l'accès à la propriété, le Foyer a pour mission de procurer des logements de qualité à bas prix à la population laborieuse (location de longue durée conduisant à la propriété ou simple location). Le capital est apporté par la commune, le conseil des hospices, le bureau de bienfaisance, conformément au programme du POB, ainsi que par la coopérative le Réfectoire scolaire et par trois conseillers représentant chaque parti (libéral, socialiste, catholique). Il sera étendu à l'état et à la province, en vertu de la loi de 1919 portant création de la Société nationale des habitations à bon marché et du logement. En 1926 le Foyer avait vendu 316 maisons et louait 1105 logements; il avait contribué largement à l'urbanisation de la commune.

L'échevin des Finances joue évidemment un rôle important dans le financement de ces énormes entreprises. Louis Bertrand se révèle un gestionnaire avisé; il a également fait ses preuves de ce point de vue à la direction du *Peuple*. Il entreprend tout d'abord la conversion et l'augmentation des emprunts afin de dégager les moyens nécessaires, sans peser sensiblement sur le budget communal, puis il obtient l'augmentation des centimes additionnels sur l'impôt des personnel et sur l'impôt foncier au moment où la population, plutôt formée de classes moyennes à revenus plus élevés, est en pleine croissance et où le nombre de constructions s'élève également. Il s'agit là de dispositifs classiques qui, tout en provoquant la réaction de l'opposition qui crie à la 'rage taxatoire', rangent désormais Schaerbeek au niveau (plutôt inférieur) des autres communes urbaines de l'agglomération bruxelloise et du pays.

En revanche, l'impôt sur la plus value, décidé en 1904, porte la marque du socialiste⁽¹³⁾. Il reprend une proposition du libéral François Haeck, ancien fonctionnaire au ministère des Finances et 'père' du Crédit communal, congédié en son temps par W. Frère-Orban. Influencé par le fouriérisme et inspirateur du programme des Vlamingen Vooruit, Haeck avait siégé au conseil communal de Schaerbeek au milieu du siècle. Bertrand avait eu l'occasion de le rencontrer. Ce type d'impôt incite à accélérer la construction qui permet de percevoir la plus value et donc d'augmenter le nombre d'habitants et la somme des impôts récoltés régulièrement. Ce nouvel impôt et l'augmentation des autres permirent d'assurer les annuités des emprunts nécessaires. Les dépenses de développement urbanistique et scolaire atteindront 47 millions de francs or en 20 ans. Ceci explique les attaques féroces de l'opposition catholique qui dénonce 'l'énormité des impôts nouveaux' mais surtout s'en prend ad hominem à Louis Bertrand, en raison de ses nombreux cumuls, réels ou fantasmés, en tous cas exagérés quant à leurs résultats financiers. Il est systématiquement caricaturé avec une motte de beurre ou un fromage, sa corpulence est accentuée – symbole de son 'engraissement' inacceptable et de la trahison de sa classe d'origine. Son dernier biographe, Pierre Van den Dungen, souligne finement que c'est bien son origine ouvrière qui suscite un tel traitement tandis que les 'bourgeois' du POB, par exemple, n'en sont pas victimes de la même manière. Durant la guerre, Louis Bertrand fut très actif et siégea au Comité provincial et au Comité national de Secours et d'Alimentation, véritable gouvernement officieux en Belgique occupée. Il participe à de nombreuses oeuvres d'aide à la population en y

associant les coopératives socialistes. Conscient des leviers à la disposition du municipaliste et de la dynamique de la politique communale, armé de ses convictions idéologiques et politiques, Bertrand est persuadé de pouvoir changer la société de cette manière. C'est ce qui explique qu'avec l'avocat Emile Vinck⁽¹⁴⁾ il défend au nom de la Fédération bruxelloise du POB une motion sur le socialisme communal devant le Congrès de la IIe Internationale tenu à Paris en 1900. *"Le but que poursuit le prolétariat, c'est son émancipation complète. Comme moyen le plus efficace d'arriver à ce but, il y a la conquête du pouvoir public. Mais ce pouvoir n'est pas seulement exercé par l'état, même dans les pays les plus centralisés. Les grandes villes, les grandes communes, jouent un rôle considérable... Dans ces conditions, la conquête du pouvoir municipal a une utilité incontestable"*. Inconcevable pour les marxistes, cette approche qui est celle en France de Millerand dont on discute justement la participation au gouvernement bourgeois, est récusée dans la résolution votée par le Congrès. Celui-ci réaffirme avec force que *"par socialisme municipal, on ne peut entendre un socialisme spécial... que les réformes qui s'y rattachent ne sont pas et ne sauraient être présentées comme devant réaliser la société collectiviste... mais que les socialistes peuvent et doivent utiliser pour préparer et faciliter l'avènement de cette société"*⁽¹⁵⁾. Il décide néanmoins de convoquer une conférence internationale des conseillers municipaux socialistes.

Peut-on conclure que, municipaliste de haute volée, Louis Bertrand a été pour autant un municipaliste socialiste? La commune de Schaerbeek a incontestablement favorisé l'ascension sociale de sa classe ouvrière. Mais ses transformations urbanistiques ont surtout bénéficié à une population de classes moyennes et de bourgeoisie

aisée. On s'étonne aujourd'hui, par exemple, de l'absence complète de préoccupation de développement économique. Il est vrai qu'à cette époque l'agglomération bruxelloise devient spontanément la principale région industrielle du pays, sans nécessiter d'intervention particulière sinon dans le domaine des installations maritimes. C'est également la caractéristique de la trajectoire personnelle de Louis Bertrand qui, habitant dans les quartiers industriels de la commune, a fait construire une belle maison face au Parc Josaphat. "Coopérateur, municipaliste"⁽⁶⁾, Louis Bertrand a incarné durablement l'esprit pratique du socialisme belge tel que le définit H. Charriaut dans *La Belgique moderne, terre d'expériences* (Paris, 1910) et tel que le dénoncent à la même époque Henri De Man et Louis de Brouckère dans *Die Neue Zeit*.

- (1) A propos de cette loi, J. BARTHELEMY, dans *L'organisation du suffrage et l'expérience belge* (p. 193), écrit: "En admettant des citoyens à l'électorat du seul chef de leur instruction, [...] a coupé le câble qui tenait l'histoire belge au rivage censitaire". Voir surtout J. LORY, "La question de la réforme électorale et la loi des capacitaires du 24 août 1883", Liber Amicorum John Gilissen, Anvers, 1983, pp. 245-274.
- (2) Programme de la Ligue ouvrière de Bruxelles, 2 février 1884.
- (3) *Le National belge*, 30 août 1884. En font partie les ligues de Bruxelles, Saint-Josse, Schaerbeek, Molenbeek, Saint-Gilles puis Ixelles, les syndicats des mégisiers, cigariers, doreurs sur bois, ébénistes, sculpteurs sur bois, la boulangerie de la Maison du Peuple, le Cercle rationaliste, les Cosmopolitains, le groupe socialiste flamand, la société dramatique De Toekomst, l'Association générale ouvrière, ainsi que d'autres associations.
- (4) Le texte complet du rapport a été publié d'abord dans *La Revue socialiste* de Benoît Malon à Paris, puis à Bruxelles en 1895. L'extrait dans L. BERTRAND, *Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830*, Bruxelles, 1907, t. 2, p. 236; aussi dans *Histoire de la coopération en Belgique*, Bruxelles, 1902, t. 2, pp. 357-358.
- (5) A. DUVERGER, *Le Parti socialiste belge et son programme*, Lyon, 1880 (texte paru dans la *Revue socialiste* de B. Malon).
- (6) J. GUESDE, *Services publics et socialisme*, Paris, 1883, p. 19: "C. De Paeppe est complètement étranger à ces prétentieuses âneries": voir J. PUISSANT, *L'œuvre gouvernementale du POB commence ou le POB à la conquête d'un substitut du pouvoir d'état 1884-1921*. Dans: *Les élections communales et leur impact sur la politique belge 1890-1970*, Bruxelles: Crédit communal, Coll. Histoire, n°87, Bruxelles, 1994. Voir aussi B. MALON, *Le nouveau parti*, Paris, 1882, pp. 91-97 et *Le socialisme intégral*, II, *Services communaux*, pp. 361-433.
- (7) Le franc or peut être multiplié par 167 pour obtenir un équivalent monétaire en 2000, sans omettre de tenir compte des changements fondamentaux en matière de revenus, de sécurité sociale, de fiscalité et de consommation de près d'un siècle.
- (8) E. WITTE, *Gemeenteregies in België 1850-1914, liberaal interventionisme of socialistisch municipalisme?* Dans: *L'initiative publique des communes en Belgique*, Bruxelles: Crédit communal, 1986, p. 100.
- (9) La Liberté (libérale doctrinaire) d'après *Le Peuple*, 19.10.1894.
- (10) *Le Courrier de Bruxelles* (catholique conservateur), 30.03.1895.
- (11) Cf. J. PUISSANT, *L'œuvre gouvernementale du POB commence [...]*.
- (12) Voir le cas du Borinage: J. PUISSANT, *L'évolution du mouvement ouvrier socialiste dans le Borinage*, Bruxelles: Palais des Académies, 2e éd., 1993.
- (13) La commune de Laeken avait déjà introduit ce type d'impôt, qui vise à percevoir une taxe sur la plus value des terrains bénéficiant des nouvelles voiries réalisées par la commune.
- (14) Emile Vinck (1870-1950) est secrétaire de l'Association des conseillers communaux et provinciaux socialistes à partir de 1896. Il tient dans *L'Avenir social* une rubrique consacrée à la politique communale et sera le fondateur de l'Union des villes et communes belges.
- (15) Le socialisme communal au Congrès de Paris. Dans: *L'Avenir social*, 1900, pp. 542-547 et 604-605.
- (16) La commune de Schaerbeek a organisé aux mois d'avril et mai 2000 une vaste exposition consacrée à 'Louis Bertrand et son temps' qui mettra l'accent sur son œuvre de municipaliste. Un catalogue est édité à cette occasion: *Louis Bertrand et l'essor de Schaerbeek*, [Exposition] Hotel Communal, Ecole des Ressources Humaines, 6 avril-25 mai 2000, Schaerbeek 2000, 80 p. (ill.).

Bibliographie

La bibliographie la plus complète de Louis Bertrand et à son propos figure dans le *Dictionnaire biographique des militants du mouvement ouvrier en Belgique*, t. I, A-B, Bruxelles: éd. Vie Ouvrière, 1995, notice de J. PUISSANT, pp. 115-120. Voir également P. VAN DEN DUNGEN, *La foi du marbrier. Louis Bertrand 1856-1943*, Bruxelles, 2000.

WIE SLAPEND GAAN ZY NAAR FABRIEK

"Vers cinq heures du matin, la première nuit, je fus réveillé par un bruit étrange, bizarre. Au milieu du silence de la nuit, on entendait un bruit: clac! clac! clac!..."

Au milieu du silence de la nuit, on entendait un bruit: clac! clac! clac!..."

Louis Bertrand et Gand

Jean Puissant, Université libre de Bruxelles

Qualifié à cette occasion de "jeune homme d'aspect passablement sombre, mais doué d'une tournure d'étudiant qui connaît mieux le café concert que les Pandectes" par le quotidien ultra-catholique *Le Bien Public*, Louis Bertrand a participé en septembre 1877 au congrès socialiste international de Gand qui marque une étape importante dans l'évolution du mouvement socialiste, à la suite des échecs de l'Association internationale des Travailleurs. Les participants s'y sont majoritairement ralliés à la lutte politique "du prolétariat organisé en parti distinct, opposé à tous les autres partis formés par les classes privilégiées. [Il] doit employer tous les moyens politiques tendant à l'émancipation de tous." Logé au Comte d'Egmont, cabaret hôtel situé près du Marché aux grains, ce jeune ouvrier marbrier de 21 ans qui profite d'un congé dû à une blessure consécutive à un accident du travail, rencontre pour la première fois le prolétariat de la grande industrie. "Vers cinq heures du matin, la première nuit, je fus réveillé par un bruit étrange, bizarre. Au milieu du silence de la nuit, on entendait un bruit: clac!

clac!, clac!... Parfois ces clacs! clacs! étaient sonores puis se calmaient un peu. J'essayai de me rendormir mais les clacs! clacs! recommencèrent peu après. Cela m'intrigua et je me levai pour me rendre compte de ce qui se passait. Et je vis, dans la rue, des groupes d'ouvriers des deux sexes se rendant à la fabrique, chaussés de sabots. C'étaient ces sabots qui, sur le pavé de la ville encore endormie, faisaient clac! clac!... Et les jours suivants, à la même heure matinale, les sabots prolétaires recommençaient leur concert bruyant auquel on finit par s'habituer, comme s'habituent à se lever tôt les pauvres ouvriers de fabriques de Gand"⁽¹⁾.

Les jours qui suivent, il découvre des quartiers ouvriers de la ville cotonnière notamment les fameux bataillons carrés de Batavia. Secrétaire de l'AIT de Bruxelles, Louis Bertrand connaît Edouard Anseele et Edmond Van Beveren, est en contact épistolaire avec eux et les associations gantoises. En septembre 1878, il représente avec Edmond Van Beveren, la Belgique au Congrès Socialiste International de Paris finalement interdit. Avec l'appui de César De Paepe,

*Louis Bertrand
et Edouard
Anseele sr.,
complices
jusqu'à la mort*

co-fondateur avec le bijoutier G. Bazin, de la Chambre du Travail de Bruxelles, Louis Bertrand, proche des positions socialistes gantoises et donc du Parti socialiste flamand, le jeune syndicaliste (1877), est à la base de la création du Parti socialiste brabançon en 1878 et du Parti socialiste belge en 1879. C'est l'exemple du Vooruit qui le conduit à fonder la boulangerie coopérative La Maison du Peuple de Bruxelles en 1880 dont les premiers associés se recrutent notamment au sein de la section socialiste flamande de Bruxelles.

C'est cet ensemble de relations, de contacts, sous tendus par des convictions politiques partagées qui font de Louis Bertrand, Edouard Anseele, Edmond Van Beveren les fondateurs du POB en 1885. D'ailleurs c'est lui qui, avec Van Beveren, préside le congrès de création à Bruxelles les 5 et 6 avril et le premier congrès du nouveau parti à Anvers les 14 et 15 août. Anseele y joue le rôle de traducteur.

Bertrand participe à la fondation du *Peuple* dont il devient l'un des principaux rédacteurs tandis qu'Anseele siège au conseil d'administration. Tous deux au coude à coude s'opposeront à l'avocat montois Alfred Defuisseaux, désireux de susciter un mouvement de grève générale, en prenant appui sur les mineurs hennuyers, dont ils obtiendront l'exclusion en 1886. Il serait fastidieux d'énumérer tous les éléments qui démontrent le rôle primordial joué par la paire d'amis, l'employé gantois Anseele et le marbrier bruxellois d'origine wallonne Bertrand. Il est vrai qu'ils sont strictement contemporains, même si le marbrier affiche six mois de plus que son cadet. Leur complicité se maintiendra jusqu'à la mort du Gantois en 1938. La correspondance Bertrand-Anseele, alors que ce dernier est "embastillé" pour avoir traité Léopold II de "Volksmoordenaar", témoigne de leur profonde amitié. Anseele, devenu député de Liège comme son vieux compagnon l'est de Soig-

nies, déjeune régulièrement à Schaerbeek entre deux séances de la Chambre et fait sauter sur ses genoux les deux fillettes du couple Bertrand.

Cette proximité est telle que lorsque Anseele décida enfin de convoler en justes noces avec Maria De Coster en 1897, c'est avec le couple Bertrand et deux autres couples d'amis qu'il fit son voyage de noces en Suisse.

Il n'est donc pas étonnant de trouver L. Bertrand au conseil d'administration de la Banque Belge du Travail et de Verenigde Wevers, créés par Anseele.

En 1925, Louis Bertrand consacre d'ailleurs une biographie hagiographique à son vieux complice, alors au faîte de son pouvoir et de son influence.

Après la chute, la liquidation de la BBT, Louis Bertrand poursuit ses échanges, de plus en plus amers, en raison de l'évolution du POB, avec le vieux lutteur gantois jeté de son piédestal. Ce dernier était un tribun, un meneur d'hommes entreprenant et autoritaire. Louis Bertrand se révèle au contraire plus réservé, évitant les débats mais se consacrant plutôt à l'écriture (journaux, brochures, livres) tout en étant également très entreprenant.

Tous deux ont été échevins des finances de leur ville (*"c'est à des socialistes que l'on confie les finances des cinq principales villes du pays"* s'exclame L. Bertrand), tous deux dans une coalition avec le parti libéral, alors que le Gantois y avait été fortement adversaire depuis 1884, à la différence du Bruxellois qui en était partisan. Tous deux ont eu leur destin lié au parti qu'ils avaient créé et qui leur a permis de contribuer au changement social et politique.

A l'issue de la manifestation du 15 août 1880 organisée par le Parti socialiste belge en fa-

veur du suffrage universel, qui avait constitué la seule manifestation publique brisant l'unanimité glorifiante des festivités du 50e anniversaire de l'indépendance, l'ouvrier marbrier accueille ses deux complices gantois à son modeste domicile de la rue du Progrès à côté de la gare du Nord.

"Il nous fallut nous coucher sur le plancher de la cuisine [qui servait aussi de salle à manger, de bureau et de salon]. Et pour amortir un peu la dureté des planches, on étala par terre des collections de journaux, de la croix de l'ouvrier, principalement. Et l'on s'endormit ainsi après avoir discuté, très tard, sur notre mouvement ouvrier et ses chances de développement! Etant là, étendus par terre, tous trois, imaginez-vous que quelqu'un, dans la nuit se serait écrié. Toi, Van Beveren, dans quelque quarante années, tu auras ta statue sur une place publique de la ville de Gand. Toi, Anseele, tu deviendras le chef d'une coopérative puissante d'où sortira une série de grandes entreprises valant des millions. Tu seras deux fois ministre: des travaux publics d'abord, des chemins de fer, postes, télégraphes, téléphones, marine, etc... etc..., ensuite. Toi, Bertrand, tu seras vice-président de la chambre des représentants, ministre d'état, grand cordon de l'ordre de Léopold... Si quelqu'un avait ainsi parlé, nous eussions ri de bien bon coeur! Mais, après avoir ri, nous aurions sans aucun doute fait taire ce fumiste, et nous l'aurions traité de diseur de bonne aventure"⁽²⁾

(1) L. BERTRAND, *Souvenirs d'un meneur socialiste*, t. I, Bruxelles, 1927, pp. 142 et sv.

(2) L. BERTRAND, *Souvenirs [...]*, t.I, Bruxelles, 1927, pp. 188-189.

*André Cools, alors Ministre des Pouvoirs locaux, des Travaux
subsidés et de l'Eau, 1988-1990 (Institut André Cools)*

Un municipaliste Ministre wallon des Pouvoirs locaux; André Cools et le décret sur le Fonds des communes (20 juillet 1989)

Serge Fillot, historien à l'Institut André Cools

Quand le visiteur pénètre dans les locaux de l'Institut André Cools, son attention est immédiatement attirée par des étagères chargées de fardes. L'une d'entre-elles porte l'inscription 'Saga du Fonds des communes', formule dont la paternité revient au journaliste Luc Delfosse⁽¹⁾. Le terme de saga n'est pas totalement usurpé.

Homme politique dont l'action est parfois méconnue, l'article a pour but d'exposer brièvement le rôle d'André Cools en tant que Ministre wallon des Pouvoirs locaux, de 1988 au 30 avril 1990, date de sa démission. Deux années qu'il a mises à profit afin d'opérer une refonte de la répartition du Fonds des communes par son décret du 20 juillet 1989. Le Fonds des communes, dont l'origine remonte à 1860, représente actuellement 20 à 25% des recettes des communes wallonnes⁽²⁾. Le 'décret Cools', dont la mise en place a suscité quelques difficultés, instaure une répartition qui profite notamment aux communes les plus touchées par la crise économique. L'étude du 'décret Cools' et des négociations politiques qui y sont liées permet de mieux appréhender l'idée qu'André Cools, municipaliste convaincu, se faisait de l'institution communale.

Introduction

André Cools, Ministre du Budget de 1968 à 1969, Vice-premier et Ministre des Affaires économiques du 27 janvier 1969 au 8 novembre 1971, Président du PSB (puis du PS) du 3 février 1973 au 26 janvier 1981, Président du Conseil Régional Wallon de 1981 à 1985, trouve avec ce portefeuille ministériel à la Région Wallonne, des défis à la mesure de ses ambitions.

Mais André Cools, c'est aussi le bourgmestre de Flémalle, commune de la région liégeoise, de 1965 au 18 juillet 1991. Municipaliste, Cools l'est dans l'âme. N'écrit-il pas pendant la campagne pour les élections communales d'octobre 1976: *"Je suis un municipaliste convaincu comme la plupart des mandataires socialistes. J'estime que la politique communale est la meilleure école de sérieux et de réalisme politiques. La politique communale oblige sans cesse les hommes politiques à ajuster leurs idées sur la réalité*

quotidienne. Elle les plonge dans le concret. Elle les oblige à dialoguer de manière permanente avec la population. Elle les contraint à s'inspirer immédiatement des inquiétudes des citoyens qu'ils côtoient"⁽³⁾. Autre morceau choisi: "Il faudrait rendre à ce beau mot de "commune" toute la valeur sociale et tout le contenu affectif qu'il mérite. Une commune, c'est une communauté. Une communauté, ce n'est pas seulement une entité géographique, une réalité technique, un fait institutionnel. Je définirai la commune comme un projet commun, comme un dynamisme collectif".

C'est donc bien un municipaliste convaincu qui devient Ministre wallon des Pouvoirs locaux en février 1988, et va d'emblée s'atteler à la réforme du Fonds des communes.

Bref historique du Fonds des communes (1860-1988)

En Belgique comme dans d'autres pays, l'institution communale a une longue histoire derrière elle, plongeant ses racines depuis le Moyen Âge, jusqu'à la loi communale (loi organique) du 30 mars 1836 édictée par les parlementaires de la jeune Belgique, en passant par les décrets révolutionnaires du 14 décembre 1789. Les communes régies par la loi de 1836 financent les services à la population en grande partie grâce aux droits d'octroi, qui frappent divers produits de consommation courante à leur entrée sur le territoire communal. La loi du 18 juillet 1860 abolit les droits d'octroi, entrave évidente aux échanges commerciaux, mais prive du même fait les communes d'une bonne part de leurs ressources fiscales. Aussi, pour compenser la perte de revenus, cette même loi instaure le Fonds communal, financé par de nouvel-

les taxes indirectes, telles que le produit sur les recettes des postes, le produit des droits d'entrée sur le café, le produit des accises sur les vins,... Le Fonds instauré n'a pas d'objectif de redistribution et est réparti entre les communes en fonction de leur richesse, et non de leurs besoins. Les critères de répartition reposent sur la contribution foncière des propriétés bâties, la contribution personnelle et les cotisations de patentes. Le Fonds des communes sera ensuite réformé à plusieurs reprises en 1889, en 1931, en 1948 et en 1964. A partir de 1976, le Fonds est régionalisé, ce qui signifie qu'il est fixé par les Régions tout en ne faisant pas encore institutionnellement partie de leurs compétences. En effet, l'Etat national fixe la dotation du Fonds des communes pour chaque Région, qui est répartie ensuite par un arrêté de leur Exécutif respectif. L'on parle alors de parts wallonne et flamande du Fonds des communes. De 1979 à 1988, la répartition est relativement stable. Pour leur part, les communes wallonnes sont divisées en trois catégories. La première reprend les métropoles régionales, Charleroi et Liège. La deuxième reprend les métropoles dites 'locales', la troisième, toutes les autres communes. La répartition en leur faveur se fait notamment en fonction de la population et d'un coefficient-fiscal. Un Fonds d'aide exceptionnelle, dont les critères d'attribution sont revus annuellement (calamités, hôpitaux, police, perte d'emplois,...), coexiste à côté d'un Fonds spécial d'aide sociale dont la dénomination indique clairement la destination. Avec la nouvelle réforme de l'Etat annoncée en 1987, et le transfert de compétences qui en découle, une véritable régionalisation du Fonds des communes va bientôt figurer à l'ordre du jour.

Des Régions compétentes en matière de Fonds des communes

L'accession de Cools au poste de Ministre wallon des Pouvoirs locaux se fait dans un contexte d'approfondissement de la réforme de l'Etat. En effet, une déclaration de révision de la constitution est publiée au *Moniteur* le 9 novembre 1987. Les Chambres élues lors des législatives du 13 décembre 1987 disposent donc du pouvoir constituant. Aussi, les négociations gouvernementales auront-elles pour toile de fond un transfert de compétences de l'Etat central vers les Communautés et les Régions. La mise sur pied d'un gouvernement CVP/PS/SP/PSC/VU, avalise l'accord du gouvernement par lequel il s'astreint à aboutir à des décisions dans un délai précis, voire relativement bref. Il s'agit notamment de modifier la Constitution et d'un projet de loi sur le financement des Communautés et des Régions. Fait d'importance pour l'objet qui nous occupe, la déclaration gouvernementale prévoit d'attribuer aux Régions certaines compétences relatives aux pouvoirs subordonnés, à savoir le financement général des communes et des missions qui leur incombent.

Après la révision de l'article 59bis de la Constitution le 15 juillet 1988, c'est chose faite par la loi spéciale du 8 août 1988, qui modifie la loi de réforme institutionnelle du 8 août 1980. On joue sur un double registre, d'une part par l'extension des compétences, et d'autre part, par l'attribution de matières plus homogènes. Désormais, le financement général des communes et de leurs missions est du ressort des Régions. Reste dès lors à transférer les moyens financiers y afférents. L'opération se réalise en deux phases. Dans un premier temps,

l'on modifie l'article 115 de la Constitution, relatif au budget de l'Etat (demeuré inchangé depuis 1831), auquel on ajoute une disposition prévoyant qu'une loi à majorité spéciale fixe le système de financement des Régions, qui peuvent disposer et affecter leurs recettes en toute autonomie. Dans un second temps, suite logique de la modification constitutionnelle, l'on promulgue la loi de financement des Communautés et des Régions du 16 janvier 1989⁽⁴⁾; loi dont les mécanismes, véritables abcès de fixation du contentieux communautaire, font toujours couler beaucoup d'encre... C'en est fini du régime des transferts de dotations venant de l'Etat central.

Texte d'une complexité redoutable, la loi du 16 janvier 1989 instaure un système de financement qui, après une période transitoire de 10 ans, doit aboutir à l'application du principe de responsabilité financière. Autrement dit, de passer d'une situation où la répartition des moyens repose sur les montants des dépenses de l'Etat central pour les nouvelles matières transférées aux Régions (sur base des crédits budgétaires de 1989), à une répartition des moyens selon la localisation du produit de l'impôt sur les personnes physiques, complété de recettes non fiscales, de taxes et d'impôts régionaux et d'emprunts. Les montants de base, ou moyens de départ, dont il est question ci-dessus, sont répartis en trois masses financières. La première correspond aux dépenses courantes retirées des budgets nationaux et transférées aux régions, et aux crédits d'engagement (dépenses d'investissements) pour les nouvelles matières transférées. La deuxième correspond aux anciennes dotations. La troisième masse correspond au transfert des compétences en matière de Fonds des communes et des provinces. A

partir de ce moment, les Régions fixent de manière autonome la dotation du Fonds des communes et, du même fait, les critères de sa répartition. Le Fonds des communes est définitivement régionalisé.

Sans faire figure de cheval de bataille, la régionalisation du Fonds des communes figurait au nombre des revendications socialistes à l'aube des élections de décembre 1987. Le Comité Permanent des Fédérations Socialistes Wallonnes (CPFSW)⁽⁵⁾, réclame dans une de ses publications des 'moyens suffisants' et de la 'souplesse' pour les communes⁽⁶⁾. Il prolonge son propos pour réclamer l'indexation du Fonds des Communes et suggère d'instaurer davantage de justice dans sa répartition. Pour y arriver, *"les Socialistes proposent de rétablir une tranche spéciale du Fonds d'aide exceptionnelle en faveur des communes particulièrement touchées par le chômage, tranche injustement supprimée par l'Exécutif PSC-PRL"*. Enfin, *"il faut limiter drastiquement l'octroi de crédits du Fonds aux communes qui jouent le rôle de véritables petits paradis fiscaux"*. Signalons au passage que les considérations émises ci-dessus vont imprégner la philosophie du décret Cools du 20 juillet 1989, dont le rôle à ce moment précis reste encore à déterminer. Dès le 11 mai 1987, le CPFSW détermine sa position en ce qui concerne d'éventuels contacts en vue d'une révision des critères d'attribution du Fonds des communes⁽⁷⁾. La réflexion est donc poussée assez loin, bien avant les élections législatives. Comme il se devait, ces revendications sont incluses dans le programme électoral du PS pour les élections législatives de décembre 1987, dans lequel il *"réclame le transfert aux régions du Fonds des communes afin d'éviter un intermédiaire - donc des retards - dans le processus de liquidation des sommes"*⁽⁸⁾. En outre, *"le PS veillera aussi à ce que la croissance réelle de ce*

Fonds des communes soit au moins égale à l'inflation tout en restant l'expression de la solidarité entre entités riches et entités pauvres". Après une issue des élections largement favorable au PS, il lui reste dès lors à le concrétiser.

Vers la refonte du Fonds des communes en Région Wallonne; **André Cools, Ministre des Pouvoirs locaux**

Au lendemain des élections législatives du 13 décembre 1987, le PS frise la majorité aux différents niveaux de pouvoir. Dans l'obligation de devoir composer, il attend le 13 janvier 1988 pour prendre contact avec le FDF et ECOLO avec qui il bénéficierait de 54 voix sur 104 au Conseil Régional Wallon et 69 voix sur 132 au Conseil de la Communauté française. Les négociations sont ensuite élargies au PSC. En effet, le PS souhaite disposer du même type de majorité au sein des différents exécutifs et renforcer la majorité de sa coalition. Par ce biais, il s'assure également que le PSC ne tente pas de reconduire l'ancienne majorité au plan national (où l'on négocie toujours activement à ce niveau) lui qui, par ailleurs, souhaite être présent aux trois niveaux de pouvoir. ECOLO refuse alors de s'associer à cette majorité élargie, suite aux changements introduits dans les projets d'accord après les négociations avec le PSC. Le 29 janvier 1988, le PS, le PSC et le FDF signent un accord pour l'Exécutif de la Communauté française et la Région Wallonne. En ce qui concerne l'Exécutif Régional Wallon, le PS obtient trois mandats, dont celui d'André Cools, qui sera Ministre des Pouvoirs locaux, des Travaux subsideés et de l'Eau.

La déclaration de politique régionale, datée du 10 février 1988, n'aborde pas formellement la régionalisation du Fonds des communes. Cela ne nous étonnera qu'à moitié et marque sans nul doute une volonté de n'interférer - mais était-ce son rôle? - en aucune manière dans les négociations en cours pour la constitution d'un gouvernement national, Jean-Luc Dehaene ayant entamé sa mission d'information depuis le 22 janvier⁽⁹⁾. En matière de financement des communes, la déclaration de politique régionale prévoit que *"l'Exécutif plaidera auprès du Pouvoir national pour: une fixation stable de l'évolution des moyens financiers des communes; une croissance du Fonds des communes (...) au moins égale à l'inflation; la suppression de tout intermédiaire superflu dans les mécanismes de versements des sommes dues aux Pouvoirs locaux par l'Exécutif; la liaison de tout transfert de charges nouvelles vers les administrations locales au transfert des moyens financiers correspondants"*⁽¹⁰⁾. De plus, l'on revendiquera l'instauration d'une plus grande solidarité entre les communes, en faveur notamment des communes frappées par la crise de l'emploi et la résurgence de la pauvreté. Toutefois, un document préparatoire à la déclaration de politique régionale daté du 26 janvier 1988 pousse la logique un peu plus loin⁽¹¹⁾. Le texte, paragraphe après paragraphe, ligne après ligne, égrène les points d'accord que les divers partis ont pu dégager en la matière. Le préambule, à peu de chose près, est le texte de la déclaration de politique régionale. Si l'on se réfère au document, ECOLO, FDF et le PS émettent le désir que le Fonds des communes respecte le principe de solidarité qui fut à la base de sa création. Pour ce faire, *"l'Exécutif: rétablira immédiatement une tranche du Fonds d'aide exceptionnelle en faveur des communes subissant de lourdes pertes d'emploi; (...) limitera sérieusement et pro-*

gressivement l'accès du Fonds pour les communes qui jouent le rôle de véritables paradis fiscaux". Dans l'esprit des négociateurs, ce dernier aspect doit permettre de dégager les moyens financiers suffisants afin de créer des 'tranches spéciales du Fonds d'aide exceptionnelle' (enveloppes financières), destinées à prendre en compte des problèmes sociaux particuliers que rencontrent les communes. Par là, ils entendent la résurgence de la pauvreté et les missions dont elles s'acquittent réellement, à savoir 'sécurité, enseignement, infrastructures socioculturelles et sportives'.

Quant au PSC, en accord avec le PS, le texte qu'il soumet à la diligence des négociateurs prévoit que les règles de répartition du Fonds des communes doivent être réexaminées, l'Arrêté cadre de l'Exécutif du 30 mars 1983 arrivant à échéance en 1988. Le PSC balise cependant le terrain puisqu'il demande qu'aucune *"modification fondamentale ne soit apportée à la répartition globale entre les trois catégories définies par l'Arrêté"*. Le principal souci sera d'assurer une plus grande solidarité entre les communes, en tenant compte notamment de leurs capacités fiscales et de l'intensité de la pression fiscale. Au surplus, il demande que l'on veille également à ce que l'on fasse à nouveau un geste financier *"en faveur des communes confrontées à un environnement économique et social particulièrement dépressif"*. L'Exécutif Régional Wallon et André Cools se souviendront des grandes lignes tracées ci-avant lors de la confection du décret.

Le temps passant, les idées de Cools se font plus précises. Le 28 juin 1988, au cours d'une séance du Conseil Régional Wallon (aujourd'hui Parlement Wallon), il y va d'un développement sur la réforme qu'il envisage; réforme qui doit coller à la réalité

d'une région en plein désarroi économique: *"Il faut que les villes et communes wallonnes soient solidaires. (...) Il faut parcourir la vallée de la Sambre, la vallée de la Meuse; il faut quitter Flémalle et se rendre jusqu'au pont de Fragnée (à Liège), pour voir ces sites sinistrés, ces usines fermées, ces tas de briques, ces ateliers qui s'écroulent. Il faut vivre dans ces communes où le tiers de l'habitat est constitué de logements sociaux. (...) Dans la réforme du Fonds des communes, il faut que, retrouvant une solidarité quelquefois oubliée, nous puissions rencontrer les problèmes de ces communes, sans quoi nous en serons tous victimes, même dans les régions rurales. Si demain ce chancre de la pauvreté, de toute cette masse d'oubliés qui vivent dans les sites industriels, de ces hommes sans espoir, de ces hommes sans travail, de ces jeunes désœuvrés, n'est pas enrayé, si nous n'avons pas une réponse humaine préventive, l'ensemble de la Wallonie sera atteinte par le mal"*. Avant de susciter nombre d'applaudissements, il conclut: *"Pour les communes, la bonne gestion consiste à assumer leurs responsabilités, qu'elles soient celles de l'enseignement, de la sécurité, de la solidarité et, pourquoi pas, de la culture. Il faut que nos communes retrouvent le moyen de jouer leur rôle. Il faut qu'elles puissent faire face aux problèmes de notre société malade"*⁽¹²⁾.

Il ne dit pas autre chose quelques mois plus tard, à l'amorce de la campagne pour les communales du 9 octobre 1988. Le journaliste du journal *Le Peuple* ne s'y trompe pas, et commentant le discours de Cools, écrit: *"Pour André Cools (...) augmenter la tranche du Fonds des communes destinée aux actions sociales, c'est veiller aussi au retour du cœur"*⁽¹³⁾. En octobre, devant les caméras de la RTBF, déplorant une nouvelle fois la démission de certaines communes de leurs missions essentielles, il annonce qu'il va se battre dans les prochains mois pour une ventilation nouvelle du Fonds des communes⁽¹⁴⁾.

Si André Cools a des vues plus ou moins claires pour l'avenir, cela ne signifie pas pour autant qu'il n'a pas encore mis quelques-unes de ses idées à exécution, quand bien même elles passent relativement inaperçues... En effet, en application de la déclaration de politique régionale, l'Exécutif Régional Wallon a décidé en sa séance du 4 août 1988 de créer trois nouvelles tranches d'aide exceptionnelle du Fonds des communes. Il s'agit des tranches 'pertes d'emplois, sécurité et pauvreté'. Les nouveaux critères introduits en font déjà tiquer plus d'un. Par exemple, Charles-Ferdinand Nothomb (Président de la Chambre des Représentants) estime - déjà - qu'ils lèsent quelques communes de sa province. Un tantinet cynique, il relève que le débat tombe fort opportunément à un mois des élections communales⁽¹⁵⁾. Mais c'est le journal *Vers l'Avenir* qui se révèle le plus mordant, relevant que les nouveaux critères introduits devraient être favorables à des communes comme Flémalle⁽¹⁶⁾.

Les décisions de l'Exécutif prises à l'initiative de Cools ne sont toutefois que l'accomplissement d'une partie de la déclaration de politique régionale. Il reste encore à couler dans un décret le financement général des communes wallonnes, ce qui a l'avantage d'inscrire dans la durée les objectifs et les critères choisis. Aussi, le 12 décembre 1988, le CPFSW se livre à un large échange de vue sur les perspectives en matière de répartition du Fonds des communes, prélude à une étude au sein de l'Exécutif Régional Wallon. Le 12 avril 1989, l'Exécutif décide de créer un groupe de travail inter cabinets chargé d'examiner des propositions d'André Cools concernant le Fonds des communes⁽¹⁷⁾. Quelque temps plus tard, le 19 avril, Cools est suffisam-

ment à l'aise pour confirmer sa volonté de présenter aux alentours de la mi-mai, à la Commission des Pouvoirs locaux du Conseil Régional Wallon, un nouveau décret organisant le Fonds des communes selon une nouvelle répartition valable pour six ans⁽¹⁸⁾. Au-delà du Fonds principal, dont il expose les grands principes, il déclare espérer vivement que l'Exécutif daignera avaliser les tranches pauvreté, sécurité, emploi et enseignement, estimant que ce sont des missions fondamentales résultant des décrets révolutionnaires de 1792. Il s'avance également à prévoir une tranche culture et environnement. Il en profite pour revenir sur sa conception du pouvoir communal: *"Je m'insurge contre les communes démissionnaires, contre les communes qui ferment leur commissariat en envoyant les plaignants à la gendarmerie après 5 heures! Je suis contre les communes qui vendent leur enseignement communal à l'Etat. Je suis contre les communes qui n'ont plus comme vocation que de célébrer des mariages, et des bourgmestres de déposer leur carte de visite aux enterrements"*. Et à l'attention de ceux qui spéculent déjà, il remet les pendules à l'heure: *"Aujourd'hui que le gâteau à partager est moins important, il y aura moins pour tout le monde"*⁽¹⁹⁾. Le lendemain, le PSC, partenaire du PS, avance ses pions et fait connaître sa position par la voix du Député Michel Lebrun. Dans *La Libre Belgique* du 20 avril 1989, il trace à grands traits le portrait idéal d'un futur décret. Quels sont-ils? Maintien d'une catégorisation en trois groupes, impossibilité d'exclure une quelconque commune de l'accès au Fonds pour raisons fiscales, répartition qui repose sur des critères objectifs quantifiables et non manipulables,... Il conclut: *"La Région Wallonne vient de se voir attribuer la pleine compétence en matière de politique communale; elle se doit de garantir aux communes une plus grande autonomie en mettant en place des*

mécanismes financiers destinés à leur permettre de se prendre réellement en charge. C'est le nouveau défi wallon". Michel Lebrun s'en ouvre d'ailleurs au Comité Directeur du PSC le 24 avril 1989, qui exige dès lors que la répartition du Fonds des communes ne soit pas soumise à l'arbitraire des exécutifs régionaux et se définisse à partir de critères objectifs, quantifiables, non manipulables et valables pour six ans⁽²⁰⁾. Le ton est donné, que de problèmes en perspective et de défis à relever pour André Cools...

Les événements s'enchaînent et, le même jour, Cools expose devant le CPFSW ses propositions de refonte du Fonds des communes, avant leur négociation avec le partenaire PSC⁽²¹⁾. Le 11 mai, Cools dépose devant l'Exécutif une note relative, bien évidemment, au Fonds des communes. Longue de sept pages, elle se borne à tracer les grandes lignes du futur décret⁽²²⁾. L'Exécutif se contente de prendre acte de la note et décide d'en reporter l'examen à la prochaine séance. Mais c'est tout d'abord à une poussée d'adrénaline que l'on assiste.

Maladresses, indiscretions ou fuites télécommandées, toujours est-il que des documents confidentiels de l'Exécutif Régional Wallon se retrouvent dans la presse et donc à l'avant-scène de l'opinion publique. *La Libre Belgique* qualifie les projets d'André Cools, et particulièrement en matière d'enseignement, de magnanimes, déplorant le fait qu'au plus un enseignement communal serait déficitaire, au plus il toucherait d'argent⁽²³⁾. Se faisant l'écho de la Fédération des Instituteurs Chrétiens (FIC), défenderesse de l'enseignement libre, résolue à introduire un recours devant la Cour d'Arbitrage, elle termine son article de manière tout à fait caustique, estimant que

André Cools dans l'un de ses exercices favoris (Institut André Cools)

Cools, *"trop empressé de venir en aide à ses pauvres, a (...) simplement oublié, dans un moment d'égarement généreux, que nous avions trois réseaux d'enseignement, et une loi fondamentale..."*. Le Soir donne la parole à Régis Dohogne, Secrétaire général de la FIC, qui n'a pas de mots assez durs pour qualifier ces projets et compte bien réclamer un audit sur l'enseignement⁽²⁴⁾. La raison de cette levée de boucliers est évidente pour le monde catholique, qui base son argumentation sur l'article 17 de la Constitution (égalité entre réseaux, élèves et parents) et sur le Pacte scolaire. Le 12 janvier 1989, Cools avait déjà présenté à l'Exécutif une note visant à supprimer la tranche 'hôpital' du Fonds d'aide exceptionnelle (solde de l'année 1988), et à la remplacer par une tranche 'enseignement'. Cools a beau expliquer qu'il ne s'agit pas d'une subvention de l'enseignement communal, mais d'un *"soutien financier destiné à valoriser l'effort consenti par les communes dans l'accomplissement d'une de leurs missions primordiales"*, rien n'y fait. L'Exécutif le renvoie à sa copie et à une prochaine séance. En outre, il le charge d'établir le relevé des avantages sociaux distribués par élève dans les autres réseaux, et d'étudier l'aspect constitutionnel du dossier⁽²⁵⁾. Désormais, et jusqu'à l'aboutissement à un compromis, la question de l'enseignement n'en finira pas d'empoisonner les négociations entre PS et PSC. Le 18 mai suivant, l'Exécutif reporte de nouveau l'examen du projet de décret. Il faut attendre le 8 juin pour que Cools revienne avec un texte remanié devant l'Exécutif; texte qui est lui-même amendé au cours d'une séance pour le moins perturbée. Cette séance s'est même jouée en deux tours car, prétextant un vote au Sénat où la présence des deux Ministres PSC Dalem et Lutgen est requise, elle est sus-

pendue à midi⁽²⁶⁾. Ils mettent toutefois leur après-midi à profit pour rencontrer le Président du PSC Gérard Deprez, et ce afin de refaire leurs calculs et de rediscuter ensemble du projet. Il est prévu que les membres de l'Exécutif se retrouvent à Namur à 20 heures afin d'aborder de nouveau le point du financement des communes wallonnes. Les Ministres PSC s'y présentent donc avec la ferme intention d'arracher un compromis sur la question encore et toujours épineuse de l'enseignement. Comme le souligne *Le Soir*, l'Exécutif 'cravache' littéralement ce 8 juin, les ministres se quittent aux alentours de minuit et demi⁽²⁷⁾. La séance débouche sur un texte qui écorne légèrement celui d'André Cools. Sans entrer dans les détails, et sans grande surprise, le principal changement a trait à l'enseignement. Qu'on en juge plutôt. Là où l'avant projet de Cools prévoit d'octroyer (tranche éducation et jeunesse) les 4/16èmes d'une somme 'répartie entre les communes proportionnellement au nombre d'habitants (...) âgés de 0 à 18 ans', le texte qui sort finalement de la séance stipule que *"le quart de la somme est réparti entre les communes proportionnellement au nombre d'élèves régulièrement inscrits de l'enseignement fondamental et secondaire des établissements de tous réseaux d'enseignement situés sur la commune"*⁽²⁸⁾. Ce dernier critère permet de favoriser les communes disposant sur leur territoire d'établissements secondaires de chaque réseau et tient compte en outre de tous les enfants. Autre modification, et elle est de taille; une partie de la somme n'est plus répartie entre les communes au prorata du nombre d'élèves régulièrement inscrits dans l'enseignement communal fondamental, mais elle est dorénavant répartie entre les communes proportionnellement au nombre de classes. L'obstacle de l'ensei-

gnement semble enfin levé. Signalons au passage que les tranches environnement et culture ont purement et simplement été gommées. Outre cela, les quelques amendements apportés sont de l'ordre de l'époussetage. L'Exécutif adopte donc l'avant projet de décret et charge Cools de soumettre ce projet à l'avis du Conseil d'Etat pour le lui représenter.

Mais un nouveau contretemps vient perturber la marche de l'avant projet de décret vers son adoption. Dès le lendemain en effet, dans une lettre qu'il adresse à l'Exécutif, le Ministre du budget Amand Dalem soulève quelques objections d'ordre fiscal. Rien de fondamental, mais cela oblige l'Exécutif à examiner de nouveau la question le 19 juin et le temps se faisant pressant, à solliciter d'urgence l'avis de la section de législation du Conseil d'Etat. Vu l'urgence précisément, l'Exécutif saisit le Conseil d'Etat dès le 20 juin et demande qu'il rende son avis dans les trois jours. Sans délai, le Conseil d'Etat transmet son avis le 21 juin, et ne relève aucun élément propre à le remettre fondamentalement en cause. Le lendemain, l'Exécutif se penche une ultime fois sur le projet, l'adopte⁽²⁹⁾, et charge Cools de déposer le projet sur le bureau du Conseil Régional Wallon.

Toutefois au moment où l'on pourrait s'attendre à un apaisement, la tension va aller crescendo, notamment au sein des deux partis qui composent la majorité. Au PSC d'abord, où les élus wallons mettent leurs deux ministres en difficulté et n'entendent pas céder aussi facilement à ce qu'ils nomment le 'diktat' de Cools⁽³⁰⁾. Décidément, la pilule de la tranche éducation et jeunesse est difficile à avaler pour les hommes politiques sociaux-chrétiens qui dénoncent une

vraie prime à la chasse aux élèves. Mais Cools ne concèdera plus rien! En outre, pour ne rien arranger, l'on prête à Cools des paroles propres à enflammer plus d'un de ses adversaires politiques: *'Avec mon décret, les communes socialistes gagnent 416 millions, les communes PSC perdent 40 millions et je strogne Charleroi de 88 millions...'*⁽³¹⁾. Dès lors, l'attention du PSC va se focaliser sur l'éventualité que les communes à couleur socialiste puissent être avantagées par les dispositions du futur décret... Les ministres PSC qui ont entériné le projet sont coincés. Au PS, ensuite, les élus de Charleroi crient à la spoliation quand il se confirme que la ville de Charleroi recevra moins et surtout moins que celle de Liège. Une telle attitude peut paraître assez singulière de la part d'élus régulièrement consultés sur le projet de décret. Or, il faut bien reconnaître que lors d'un dernier débat organisé au CPFSW sur le sujet le 5 juin, les propositions d'André Cools avaient certes été approuvées à une nette majorité, mais non à l'unanimité... Le feu ne faisait que couvrir sous la cendre. La fronde transcende même les clivages entre partis, puisque les parlementaires carolos, tous partis confondus, menacent de ne pas voter le décret. Jean-Claude Van Cauwenberghe, Bourgmestre de Charleroi, prend la tête de la rébellion. Menacé de toutes parts, Cools sort de son chapeau la somme rondelette d'un milliard de francs, obtenue in extremis par une opération d'élargissement de l'actionnariat privé de Cockerill Sambre. Liège et Charleroi recevront chacune 162 millions, les autres communes se partageant le reste. Avec ce milliard inespéré, un apaisement provisoire est en vue.

Le lundi 26 juin, la Commission des Pouvoirs locaux adopte le projet de décret après le rejet d'amendements déposés par les

députés issus de Charleroi. Le seul écueil à passer est désormais celui du débat, suivi du vote, en séance plénière du Conseil Régional Wallon.

Le décret et son adoption

Le 6 juillet 1989, dûment convoqué pour l'occasion, le Conseil Régional Wallon se penche enfin sur le *Projet de décret fixant les règles du financement général des communes wallonnes*. Chaque député a pu prendre connaissance du document parlementaire y afférent, dont la structure comprend invariablement l'exposé des motifs, le commentaire des articles et le texte du projet. Tel que le présentent Cools et l'Exécutif, le projet de décret sur lequel les Conseillers régionaux ont à se prononcer poursuit plusieurs objectifs, dont certains sont directement tirés de la déclaration de politique régionale: une fixation stable de l'évolution des moyens financiers des communes; une plus grande solidarité entre les communes, et en faveur surtout des communes frappées par la pauvreté et la perte d'emplois; une prise en compte de caractéristiques structurelles dans les situations financières obérées; une prise en compte de l'accomplissement de certaines missions essentielles.

Dans le cadre étroit de cet article, nous n'allons pas décrire par le menu les dispositions que le projet de décret Cools renferme. Nous nous bornerons à en dépeindre les axes prioritaires⁽³²⁾. Le décret divise les communes wallonnes en trois catégories distinctes en fonction de l'importance de la population, ainsi que du rôle attractif qu'elles jouent à l'égard des communes environnantes. Les communes de la première catégorie sont les villes de Liège et de Char-

leroi. La deuxième catégorie comprend 22 villes qui correspondent grosso modo aux arrondissements administratifs. La troisième catégorie est constituée des 238 autres communes.

La masse financière totale du Fonds des communes est de 25.298,7 millions de francs qui sont répartis entre les 262 communes selon des critères très précis; 5% sont prélevés pour le financement de l'ancienne dotation du Fonds spécial de l'aide sociale (les 95% restant constituent la dotation générale); 32,5% de la dotation générale reviennent aux communes de la première catégorie. Les 67,5% restant, eux-mêmes répartis en une dotation principale pour 85% et une dotation spécifique pour 15%, sont dévolus aux communes des deuxième et troisième catégories. La dotation principale se partage entre les communes de la deuxième catégorie, en fonction du chiffre de leur population, pondéré par un quotient fiscal. En ce qui concerne les communes de la troisième catégorie, le partage se base sur les chiffres de leur population, pondéré par un coefficient fiscal, un coefficient de densité de population, et un facteur correcteur basé sur les revenus cadastraux. Les critères précités doivent être introduits progressivement.

La dotation spécifique, la plus controversée, constitue une aide destinée à permettre aux communes de faire face à des situations difficiles (finances, environnements social et économique) et des diminutions de ressources fiscales qu'elles engendrent. En outre, la dotation spécifique vise également à encourager les communes à poursuivre leurs efforts dans l'accomplissement de missions essentielles telles que la sécurité et l'enseignement. En matière de sécurité, le décret a la volonté d'apporter un sou-

tien aux communes qui sont déterminées à organiser une police communale efficace dans le souci de la sécurité de la population et de la réalisation de nombreuses tâches qui leur sont confiées par l'Etat en ce domaine. La disposition relative à l'enseignement doit favoriser les communes qui ont maintenu un enseignement avec toutes les obligations légales que cela implique, et qui ont assumé la charge inhérente à la présence d'une population scolaire importante.

Il importe encore de souligner le fait que le décret instaure des critères dynamiques, dans le sens où ils prévoient une adaptation du financement des communes à l'évolution de ces derniers, que ce soit sur le plan démographique, fiscal, social, économique ou au niveau des missions essentielles qu'elles s'efforcent de remplir au profit de leur population. Il en résulte qu'une commune ne peut aucunement prétendre à des droits acquis en invoquant une dotation antérieure plus favorable et figer ainsi la situation.

Après la levée de boucliers des dernières semaines, un article du journal liégeois *La Wallonie*, rédigé par le service d'étude de la FGTB wallonne, vient quelque peu nuancer les critiques dont le projet de décret a fait l'objet⁽³³⁾. D'emblée, la FGTB reconnaît au futur décret Cools le mérite d'instaurer une plus grande solidarité entre les communes wallonnes. Quant à la dotation spécifique, elle met également en avant le caractère résolument novateur des facteurs pris en compte dans le mode de répartition du Fonds (perte d'emplois...). Seul et unique regret, l'impact relativement limité de cette dotation qui correspond à moins d'un dixième du Fonds, soit une somme de 2.433,4 millions. Mais c'est déjà une légère avancée. Enfin, la FGTB constate que la

nouvelle répartition aboutit à donner davantage d'argent aux communes à majorité absolue socialiste, et ce au détriment des municipalités gouvernées par des bourgmestres PSC, PRL ou des coalitions PSC-PRL. Certains politiques ne manqueront pas de le rappeler au moment opportun...

L'occasion leur en est fournie lors du débat qui précède invariablement le vote en séance plénière. Citons d'entrée de jeu le Député PSC Fernand Antoine, qui a le mérite de résumer le fond du débat qui se déroule: *"Chaque bourgmestre, chaque mandataire communal, jugera de l'objectivité des critères, en fonction de ce que sa commune ou sa ville recevra en plus ou en moins par rapport à 1988"*⁽³⁴⁾. ECOLO convient que le projet de décret apporte quelques innovations intéressantes mais dont la portée doit être examinée avec le plus grand soin et dont les conséquences doivent être pesées dans un contexte global. Il se réjouit notamment de l'introduction de critères liés à la pauvreté, mais déplore l'insuffisance des moyens financiers qui y sont liés, avant de trancher: *"A notre avis, cependant, dans le contexte social actuel, ce pourcentage est trop faible pour résoudre des problèmes aigus rencontrés dans certaines communes"*. En outre, il regrette amèrement l'absence de critères liés à l'environnement, malgré l'avis marqué auparavant en ce sens par Cools en personne. Quant à la répartition de la dotation générale en faveur de Liège et de Charleroi, il renvoie les protagonistes dos à dos et se refuse absolument à entrer dans une polémique qui témoignerait d'un esprit de clocher. Pour conclure, ECOLO rappelle que le projet introduit quelques innovations positives, mais souligne toutefois que *"la portée des critères choisis n'est pas claire et (...) franchement, n'apparaît pas comme au-dessus de tout soupçon"*. ECOLO votera contre le projet.

C'est ensuite au tour du PRL de faire part de ses remarques à l'assemblée. Etienne Knoops, Député libéral de Charleroi, annonce tout de suite la couleur et reproche essentiellement deux choses au projet: *"En premier lieu, il a été déposé trop tard (...). Dès lors, l'examen n'a pu être que rapide, beaucoup trop rapide pour un projet de cette importance. D'autre part, le projet semble ne pas tenir compte de la qualité de la gestion communale"*⁽³⁵⁾. Il se fait ensuite l'ardent défenseur de sa ville de Charleroi. Denis D'Hondt le relaie et fustige l'absence de critères objectifs concernant la répartition du Fonds pour Liège et Charleroi, soulignant que la Région Flamande, pour sa part, a des critères objectifs pour Anvers et Gand. Il s'étend alors sur la répartition de la dotation spécifique et se fait un peu plus mordant à l'égard du partenaire du PSC: *"Le PSC accepte que l'on récompense les actions menées par les villes et les communes contre les pertes d'emplois et la pauvreté (...), mais ce parti rejette un soutien spécifique aux communes qui investissent dans des structures d'accueil pour l'enseignement communal. Le combat d'arrière garde mené au sein de l'Exécutif méprise les besoins d'un réseau d'enseignement officiel et neutre (...) "*. Poursuivant son propos, il remet sérieusement en doute la valeur et l'objectivité des critères introduits. Surtout à une époque où l'informatique permet de réaliser des simulations et de mesurer l'impact financier des mesures à prendre. Enfin, il décoche la flèche du Parthe: *"Concocté dans la zizanie, discuté dans la précipitation, objet d'une fin de session à laquelle on fait jouer les prolongations, ce projet devra être revu dès que possible, à la lumière des erreurs et des manquements qui ne manqueront pas de se révéler à l'usage"*. Daniel Ducarme, chef de groupe PRL au Conseil Régional Wallon, dénonce également une augmentation des moyens pour les communes à structures sociologiques plus proches

du PS. Il dépose d'ailleurs avec le Député André Bertouille, un amendement général qui limite l'application du décret à la seule année 1989; amendement qui sera rejeté. L'on assiste donc, lors de cette séance du 6 juillet, à un tir de barrage du PRL contre le projet de décret de Cools. Toutefois, les attaques ne portent pas sur la philosophie du décret elle-même. Elles ont plutôt tendance à se polariser sur quelques points litigieux qui sont autant de coins susceptibles d'être enfoncés entre le PS et le PSC. Il s'agit de la répartition de la dotation générale et de la dotation principale, notamment en faveur des villes de Charleroi et de Liège. Ce sont bien évidemment la question de l'enseignement et les avantages dont bénéficieraient les communes gérées par le PS, tandis que d'autres municipalités seraient lésées. Par contre, si ce n'est ECOLO qui déplore ses limites, l'opposition ne se risque à aucun moment à remettre en cause l'utilité et l'à-propos de la dotation spécifique et ses tranches pauvreté, pertes d'emplois, logement sociaux...

Laissons cependant le soin à André Cools de répondre à ses détracteurs: *"Je savais que j'allais m'embarquer dans un impossible rêve quand j'ai été chargé de trouver une méthode de répartition du Fonds des communes (...) "* déclare-t-il d'abord⁽³⁶⁾. Par son décret, il reconnaît avoir tout au plus apporté quelques touches personnelles à un cadre législatif qui existait avant son arrivée à la Région Wallonne. Il ne vise pas particulièrement à minimiser son rôle, mais à signifier à l'opposition qu'elle s'insurge contre une politique qu'elle avait cautionnée jusqu'alors: *"Vraiment, vous n'êtes jamais contents! Pendant des années, l'Exécutif a fait preuve du plus grand arbitraire. Pour la première fois, nous vous expliquons la façon dont*

nous concevons la répartition des montants, nous vous donnons des critères et des chiffres... Et vous vous plaignez encore!" Concernant les villes de Liège et de Charleroi, prônant la responsabilité financière, il estime ne pouvoir faire davantage. A ceux qui l'accusent de poursuivre des objectifs partisans, il rétorque, avec un brin de mauvaise foi peut-être: "[...] *Ce n'est pas de ma faute si notre parti est pratiquement majoritaire de la moitié des communes wallonnes: c'est une situation de fait*".

Quand bien même tout le monde ne serait pas convaincu, mais l'unanimité politique est rare en notre pays, le projet de décret est adopté, majorité contre opposition. Le décret Cools est né.

Conclusions

Le décret Cools du 20 juillet 1989 réglant le financement général des communes wallonnes, ou Fonds des communes, est le principal chantier législatif entrepris par André Cools, avant qu'il ne tire sa révérence et démissionne de son portefeuille ministériel en avril 1990, une fois son travail accompli. Le gouvernement wallon a d'ailleurs manifesté le désir de réviser le décret dans sa déclaration de politique régionale, où il est stipulé que: *"Après un examen de l'évolution socio-économique des entités locales, le Gouvernement réexaminera les dotations et subventions aux communes"*.

Le principal grief qui est fait au décret Cools est sans contexte sa relative complexité, qui nuit à sa lisibilité, et donc à sa bonne compréhension. Certains reprochent également que le Fonds des communes ne soit pas indexé, au contraire de la Flandre qui a instauré un tel mécanisme par le décret du 31 juillet 1990. A l'opposé, il est crédité de

quelques avancées notables en faveur des communes. Ainsi, il leur fournit assurément un cadre budgétaire plus stable, et évite des changements trop brusques en adoptant une certaine progressivité, les nouveaux critères introduits dans la dotation principale ne jouant entièrement qu'en 1995.

Il rompt également avec la politique du droit acquis, une commune étant désormais dans l'impossibilité d'invoquer une situation antérieure meilleure afin de revendiquer une dotation plus favorable. Plus solidaire, il joue au bénéfice des communes nanties, en mettant sur pied un mécanisme de redistribution de moyens financiers.

Socialiste de coeur et de raison, André Cools, par son opiniâtreté, a contribué à introduire de nouveaux critères qui doivent jouer en faveur des communes les plus durement touchées par la dépression économique qui frappe la Wallonie. Le décret Cools a donc bien à égards un caractère novateur, et servira sans doute d'une façon ou d'une autre, de modèle à l'élaboration de nouveaux décrets en la matière. Nul doute que le long exercice du pouvoir communal à Flémalle a influencé André Cools lors de la réalisation de son projet. Il est aussi probable que la situation vécue dans sa commune, située dans un bassin liégeois en pleine restructuration économique, ait peu ou prou poussé le socialiste André Cools à faire profiter les municipalités wallonnes en difficulté d'une part du 'retour du coeur'.

- (1) *Le Soir*, 23.06.1989.
- (2) On lui doit également les décrets sur le Fonds des provinces, les Travaux subsidiés, la tutelle sur les communes et les intercommunales et la gestion des eaux potabilisables.
- (3) Cité dans A. COLLETTE et P. HALLEUX, *André Cools. Rebelle d'état*, Ottignies-Louvain-la-Neuve: Quorum, 1996, p. 147.
- (4) *Moniteur belge*, 17.01.1989, p. 850 et ss.
- (5) Le Comité Permanent des Fédérations Socialistes Wallonnes est un organe statutaire du Parti Socialiste, comprenant les membres wallons du Bureau du PS, les ministres régionaux socialistes.... Il se penche sur les matières relevant de la Région Wallonne.
- (6) CPFSW, *la Wallonie à l'heure des Socialistes*, 08.04.1987, p. 20.
- (7) Rapport d'activités du CPFSW. Dans: *Rapport du Congrès administratif de Bruxelles du 19 février 1989*, p. 4.
- (8) *Programme du PS. Elections législatives du 13 décembre 1987. Texte adopté le 3 novembre 1987 par le Bureau du PS*, p. 47.
- (9) Rappelons qu'il faut une majorité des deux tiers pour pouvoir réviser la Constitution, d'où la difficulté de mettre sur pied un gouvernement national qui dispose de la majorité requise.
- (10) Conseil Régional Wallon, *Déclaration de politique régionale de l'Exécutif Régional Wallon*, Session extraordinaire 1988, 10.02.1988, p. 17.
- (11) Institut André Cools, Fonds André Cools, boîte *Négociation régionale, 1988*.
- (12) Conseil Régional Wallon, *Compte rendu intégral n°11 (Se. 1988), Séance du 28 juin 1988*, p. 32.
- (13) *Le Peuple*, 06.09.1988. Rappelons aux lecteurs que le principal slogan du Parti Socialiste lors des législatives de décembre 1987 était précisément "le retour du coeur".
- (14) Cité dans A. COLLETTE et P. HALLEUX, *André Cools [...]*, p. 230.
- (15) *L'avenir du Luxembourg*, 13.09.1988.
- (16) *Vers l'Avenir*, 13.09.1988.
- (17) Institut André Cools, Fonds André Cools, ERW 88-90, *Séance du 12 avril 1989. Fonds des communes* (ERW IV/89/12.04/1107/AC).
- (18) Conseil Régional Wallon, *Compte rendu intégral n°12, (Se. 1988-1989), Séance du 19 avril 1989*, pp. 8-9.
- (19) La masse financière transférée aux régions par la loi spéciale du 16 janvier 1989 est en effet moins élevée que la dotation qui était auparavant octroyée par l'Etat central afin de financer le Fonds des communes.
- (20) *La Libre Belgique*, 25.04.1989.
- (21) *Le rapport d'activités du CPFSW au Congrès administratif du 19 janvier 1991 à Bruxelles*, p. 3.
- (22) Institut André Cools, Fonds André Cools, ERW 88-90, *Séance du 11 mai 1989. Financement général des communes wallonnes - Fonds des communes* (ERW IV/89/11.05/doc.1213/AC).
- (23) *La Libre Belgique*, 17.05.1989.
- (24) *Le Soir*, 17.05.1989.
- (25) Institut André Cools, Fonds André Cools, ERW 88-90, *Séance du 12 janvier 1989. Fonds des communes revenant aux communes de la Région Wallonne pour l'année 1988. Avance sur le Fonds d'aide exceptionnelle-Solde* (ERW IV/89/12.01/0876/AC).
- (26) *La Dernière Heure-Les Sports*, 09.06.1989.
- (27) *Le Soir*, 10.06.1989.
- (28) Institut André Cools, Fonds André Cools, ERW 88-90, *Séance du 8 juin 1989. Avant projet de décret fixant les règles du financement général des communes wallonnes*. (ERW IV/89.06/Doc. 1274/AC).
- (29) Institut André Cools, Fonds André Cools, ERW 88-90, *Séance du 22 juin 1989. Projet de décret fixant les règles du financement général des communes wallonnes*. (ERW IV/89/22.06/1335/AC).
- (30) *Le Soir*, 21.06.1989.
- (31) *Le Soir*, 22.06.1989; strogner signifie ici amputer.
- (32) *Moniteur belge*, 31.08.1989, p. 1500 et ss.
- (33) *La Wallonie*, 05.07.1989.
- (34) *Compte rendu intégral du Conseil Régional Wallon, n° 16. (Se. 1988-1989), Séance du 6 juillet 1989*, p. 42.
- (35) *Compte rendu [...] Séance du 6 juillet 1989*, p. 47.
- (36) *Compte rendu [...] Séance du 6 juillet 1989*, p. 51.

Le différend idéologique sur 'la question municipale' oppose principalement les guesdistes aux possibilistes (Brousse). Photos: Jules Guesde (g.) et Paul Brousse (d.)

Le socialisme des Beffrois: un socialisme devenu institution. Une approche historique de la fédération socialiste du Nord de la France

Rémi Lefebvre, moniteur de recherche en science politique au CRAPS, Université de Lille II

Octobre 1932: le beffroi de Lille dont la construction a été décidée par le maire socialiste Gustave Delory est inauguré par son successeur, Roger Salengro. Tout dans l'édifice est conçu pour faire sens. Sa monumentalité, symbole de la fierté ouvrière, est un défi manifeste adressé au pouvoir patronal. La tour qui s'élève à une hauteur de plus de 100 mètres vaut au bâtiment le surnom du "gratte-ciel de Flandre". On la distingue de très loin, jour et nuit, grâce au phare qui la couronne. Elle constitue à l'époque, dit-on alors, la tour de béton la plus haute du monde. Il n'est pas indifférent d'autre part que le nouveau siège du pouvoir communal ait été construit dans le quartier Saint-Sauveur. Ce quartier où est né Gustave Delory particulièrement pauvre, insalubre et à forte concentration ouvrière adhéra très tôt aux idées républicaines et progressistes. L'hôtel de ville, résultat d'une percée qui doit éventrer 'ce ghetto de misère', fait partie d'un plan d'urbanisme d'ensemble qui doit le métamorphoser. Son architecture oscille enfin entre tradition et modernité. Si elle se dégage à l'évidence de la tradition flamande, elle ne s'en affranchit pas complètement pour autant. Tourné vers la tradition, le style évoque les luttes pour les libertés communales, tourné vers l'avenir, il incarne aussi le progrès et la croyance en l'avenir et une société nouvelle. Quelques décennies plus tard, le beffroi de Lille est toujours le symbole du socialisme du Nord. "Cinquante ans après, le beffroi", écrit Pierre Mauroy en 1982 lors de son cinquantenaire, "porte toujours l'empreinte de l'héritage issu de la sueur et du sang des ouvriers"⁽¹⁾. Le 31 janvier 1999, il est au coeur des célébrations de l'an 2000 pour lesquelles il a été spécialement rénové. Quelques minutes avant son 'embrasement', Pierre Mauroy évoque dans la 'maison commune' le souvenir de Gustave Delory, Roger Salengro, Augustin Laurent, ses prédécesseurs dont il revendique une fois encore la filiation⁽²⁾. Les beffrois constituent beaucoup plus qu'un symbole pour le socialisme du Nord. Ce dernier doit en effet à son ancrage municipal ses traits les plus caractéristiques. C'est ce que nous voudrions ici démontrer.

Introduction

Nulle part ailleurs sans doute que dans le Nord ouvrier (ou le Pas de Calais proche) le municipalisme n'a autant compté dans l'implantation du socialisme. On connaît la vitalité et l'ancienneté de la tradition com-

munale dans le Nord (voir Guignet, 1990). Le département du Nord et la Flandre constituent des terres anciennes de revendications communales. Très imprégné par le socialisme flamand dont il a importé certaines recettes (le modèle coopératif notamment), le socialisme guesdiste, malgré

sa méfiance originelle pour le cadre municipal et les dérives 'électoralistes' qu'il recèle, va très vite faire corps avec cette tradition multiséculaire. Les socialistes du Nord vont épouser l'échelon municipal très adapté à leurs réseaux (associatifs, syndicaux, coopératifs...). Dans l'entre-deux-guerres, l'ancrage municipal parvient à sa maturité: le socialisme s'arrime à ses citadelles ouvrières municipales, utilise à plein les ressources des municipalités et se personifie dans ses 'grands maires' (Gustave Delory puis Roger Salengro à Lille, Jean Lebas à Roubaix), bientôt ministres du Front populaire, qui comptent encore dans le légendaire socialiste local. Cette implantation municipale ne sera dès lors globalement plus remise en cause. En investissant les beffrois, le parti socialiste visait à faire des municipalités un outil politique au service de l'émancipation de la classe ouvrière et d'une cause politique dont l'horizon transcendait le seul cadre municipal, point d'appui plus qu'aboutissement. Lorsque Roubaix devient socialiste en 1912 (pour le demeurer sans discontinuité jusqu'en 1983), Jean Lebas trace la perspective socialiste dans laquelle s'inscrit l'exercice du pouvoir municipal: *"Occupés aux choses municipales, développant ce qui est, créant du nouveau dans l'intérêt bien compris des masses qui peinent et qui souffrent, nous ne cesserons cependant d'avoir les yeux fixés sur cette civilisation supérieure, vers laquelle nous conduit l'évolution de la société moderne et qui sera la véritable République, la République du travail affranchi"* ⁽³⁾. Initialement, l'entreprise politique socialiste s'apparente en quelque sorte à une tentative de subversion d'un ordre institutionnel à des fins politiques. Il s'agit de s'appuyer sur les municipalités et les transformer sans que le socialisme ne s'y réduise. Si les socialistes ont à l'évidence

modifié la forme prise par l'institution et ses usages, ils en ont aussi intégré les normes, les routines d'action, les rôles, la culture. C'est au niveau municipal que les socialistes ont intériorisé les règles de la démocratie représentative ou qu'ils s'en sont accommodés. L'investissement massif des municipalités a ainsi profondément affecté les formes prises par le socialisme et déterminé ce qu'il est encore aujourd'hui. Autrement dit, tout se passe comme si les socialistes avaient voulu socialiser et utiliser l'institution municipale pour subvertir les règles du jeu politique et faire la politique 'autrement' mais qu'en retour c'était le socialisme lui-même qui s'était municipalisé pour devenir institution. C'est ce processus historique que l'on voudrait ici retracer et analyser. On tentera en ce sens de montrer que c'est à la prégnance du municipalisme que le socialisme dans le Nord doit ses principales caractéristiques: un socialisme pragmatique et faiblement doctrinaire tourné vers la conquête de positions municipales, un socialisme réalisateur, bâtisseur et protecteur de la classe ouvrière, fut-ce au risque du paternalisme, un socialisme incarnatif enfin personnifié dans des 'grands maires'.

Un socialisme aux assises municipales fortes

Alors que le guesdisme - dont les socialistes du Nord n'ont jamais cessé de se présenter comme les continuateurs - n'accordait aucune valeur politique intrinsèque aux municipalités, le socialisme du Nord s'est peu à peu constitué et enraciné autour de ses mairies. Le débat doctrinal sur la nature du socialisme municipal est rapidement

tranché. L'objectif est dès l'entre-deux-guerres clair au niveau local: il s'agit de gagner et de conserver le plus grand nombre de municipalités et d'en tirer le meilleur profit politique même si ces conquêtes se font au prix d'une irrésistible municipalisation du socialisme qui s'accuse après la Deuxième Guerre mondiale. Sous la Quatrième République, le socialisme tend ainsi à se confondre avec les municipalités qu'il administre.

Le socialisme municipal comme objet doctrinal

Le cadre municipal (plus particulièrement celui des villes à concentration ouvrière) s'impose aux socialistes français à la fin du 19ème siècle. Les villes deviennent un enjeu de première importance pour les socialistes à partir des années 1880. Les raisons en sont connues: création d'un urbanisme ségrégatif, développement des villes et des besoins liés à l'industrialisation, stabilisation de la main d'oeuvre dans les villes et les usines, émergence d'institutions ouvrières (les coopératives notamment)... Le niveau municipal acquiert par ailleurs une importance de premier ordre. Le maire n'est plus nommé par le pouvoir central, la fonction se politise progressivement avec l'élection au suffrage universel et le rôle institutionnel de maire gagne en importance et en prestige (loi de 1884). Le maire est à la fois l'élu du peuple et l'agent de l'Etat (voir George, 1989, Vandebussche, 1994). Les mairies deviennent un lieu politique et symbolique décisif⁽⁴⁾. Beaucoup de décisions, d'avis, de réalisations en rapport avec les nouvelles activités industrielles (aide sociale, bienfaisance, travaux publics...) transitent par la filière municipale. Confrontés

souvent directement à un patronat local très puissant et organisé, qui traditionnellement détenait en mains propres le pouvoir municipal, prolongement de leur pouvoir social, ou le confiait à des hommes de confiance⁽⁵⁾, les guesdistes vont investir les mairies qui offrent de précieuses ressources et rétributions politiques et matérielles (voir Gaxie, 1977). La mairie devient un lieu de contre influence. On assiste donc à la naissance d'un enjeu politique nouveau, l'enjeu urbain que le mouvement socialiste, éclaté en chapelles et en tendances, va être amené à rattacher à sa doctrine d'ensemble.

Les débats sur la 'nature' du socialisme municipal, qui font l'objet d'une intense production doctrinale des années 1880 jusqu'à la veille de la Première Guerre mondiale, sont relativement bien connus (Martin, 1979, Dogliani, 1991, Prosche, 1991). C'est sur ce qu'il est convenu alors d'appeler 'la question municipale' qu'achoppent les principales divisions du socialisme français. Pour aller vite, le différend idéologique oppose principalement les guesdistes, très nettement majoritaires dans le Nord (Willard, 1965), aux possibilistes (Brousse) qui dirigent dans le département quelques municipalités comme Denain. Pour les premiers, "*il ne saurait y avoir de socialisme municipal*", la participation aux scrutins municipaux n'est conçue que comme un levier de mobilisation, un outil de propagande. Les services publics locaux, loin de porter atteinte au capitalisme, le fortifient. Leur mise en place altère la capacité révolutionnaire des ouvriers en rendant plus viable le système capitaliste sans pour autant le dépasser. Pour les seconds, qui vont contribuer à acclimater la notion de service public dans le

socialisme français et au-delà, le socialisme municipal est non seulement le laboratoire du socialisme mais son embryon⁽⁶⁾. C'est à la fois un terrain fertile d'expérimentation et la cellule essentielle de la société future. Le théoricien du possibilisme prône une vie économique décentralisée et la constitution de puissants services communaux à qui ils assignent le rôle d'"institutions-modèles". Au dogmatisme (il sera vite tempéré) des guesdistes pour qui la révolution doit venir de l'Etat, les possibilistes opposent un gradualisme pragmatique. Ce conflit doctrinal n'a sans doute pas été assez sociologisé. Les positions respectives dans le champ alors en constitution du socialisme des divers protagonistes de ce différend méritent d'être mis en relation avec leurs prises de position. Il est à noter dans cette perspective que la théorie broussiste des services publics est prioritairement utilisée dans les faits pour fonder en droit la pratique politique des possibilistes (Offerlé, 1979).

La constitution des bastions municipaux

Cette question doctrinale va dans les faits être très rapidement tranchée. Au niveau local, en dépit des dénégations affichées, le pragmatisme électoral est de règle dans le Nord dès la fin du 19ème siècle. Le cadre municipal va très vite s'imposer et tout particulièrement aux guesdistes, réticents à l'origine. Au niveau local au moins, les socialistes du Nord ne sont pas taraudés par *"le remords du pouvoir"* (Bergounioux, Grunberg, 1992, voir aussi Moreau, 1998). Peu portée sur les spéculations doctrinales, la fédération du Nord n'a jamais été particulièrement impliquée dans les débats sur la question municipale, ailleurs pourtant très

discutée (Burlen, 1983). 1892 marque les premières victoires socialistes et notamment guesdistes. Roubaix devient *"la ville sainte des prolétaires de partout"* selon l'expression de Guesde. La conquête de ce symbole de l'exploitation ouvrière, qui incarne la ville du travail de manière presque tétalogique, où s'enchevêtrent usines et habitats ouvriers, (*"Manchester français", "ville championn"*...) revêt une dimension internationale: elle est présentée comme l'amorce d'un véritable processus révolutionnaire. Le parti ouvrier remporte à Lille les élections municipales de 1896: Gustave Delory devient *"le maire le plus rouge de France"*. Les socialistes appliquent très scrupuleusement le programme guesdiste de Lyon qui prévoit un certain nombre de réformes immédiates compatibles avec l'existence d'une société capitaliste. Mais le pouvoir préfectoral oppose un droit de veto à toute création de services concurrentiels aux services privés existants. Le problème du socialisme municipal semble résolu dans la mesure où les socialistes reconnaissent que la gestion des affaires locales ne peut prétendre changer fondamentalement la société. Mais alors que les guesdistes ont initialement répudié le cadre municipal (le socialisme doit avoir pour préalable la conquête du pouvoir d'Etat), ils vont s'appuyer de plus en plus sur leurs municipalités sans pour autant intégrer cette donnée dans leur construction idéologique.

Après la conquête de Roubaix en 1892 et Lille en 1896 (la ville est perdue en 1904 et reconquise en 1919), les conquêtes municipales des socialistes ne cessent de se multiplier. Le nombre de municipalités et d'élus municipaux en témoignent⁽⁷⁾. Si en 1888 le parti ouvrier ne recensait que 7 élus

municipaux, il en dénombre 284 (dont 12 maires) en 1904. La progression enregistrée par la Section Française de l'Internationale Ouvrière (SFIO) est par la suite constante: 24 mairies et 626 élus en 1908, 40 maires, 71 adjoints, 794 conseillers en 1912. La fédération du Nord jouit déjà à cette date de la meilleure implantation municipale dans le parti (mesurée en nombre de communes conquises). Mais c'est surtout dans l'entre-deux-guerres que se constituent les fiefs socialistes et des implantations municipales qui ne seront par la suite parfois plus remises en cause. En 1919, le nombre de municipalités fait un bond spectaculaire: 107 mairies (2115 élus, 13 maires socialistes sur les 33 que compte l'agglomération lilloise, contre 9 en 1912) sont entre les mains de la SFIO dont les leaders ont fait montre d'une attitude souvent jugée 'héroïque' pendant la première guerre mondiale. Malgré la création du parti communiste qui n'attire au demeurant que peu d'élus, le nombre reste stable dans les années 20 et 30: 101 municipalités en 1925, 105 municipalités en 1929, 90 maires, 197 adjoints, 1666 conseillers municipaux, 1953 élus donc). Les villes les plus importantes du département sont sous domination socialiste: Lille, Roubaix, Hazebrouck, Dunkerque, Douai, Cambrai, Maubeuge. Seules, Valenciennes, Avesnes ou Tourcoing échappent à la SFIO. A l'issue des dernières élections municipales de l'entre-deux-guerres, en 1935, 104 municipalités sont socialistes même si la SFIO perd 15 municipalités dont 11 au profit du parti communiste. Cette implantation est le résultat d'une intense mobilisation électorale mais aussi d'une stratégie d'alliance pragmatique. Il n'est pas rare que les socialistes fassent alliance avec les radicaux⁽⁸⁾. A titre d'exemple, aux élections de

1929, 178 sections présentent une liste socialiste homogène, 18 entrent dans une coalition électorale suite à l'autorisation donnée par la commission administrative fédérale (15 ententes avec les radicaux, 2 avec les communistes, une avec les deux). Une fois conquises, les socialistes s'emploient à conserver les mairies et à en faire des fiefs. Jean Lebas écrit ainsi dans *La Bataille*, le 26 mai 1929: "*Le difficile n'est pas de conquérir les municipalités mais de les conserver. Dans notre département, le parti socialiste possède plus de cent mairies, grandes, moyennes, petites. Ses élus doivent s'attacher par leur travail à l'y maintenir pour toujours*". C'est donc dans l'entre-deux-guerres que les municipalités socialistes deviennent un élément déterminant dans la structuration du socialisme nordiste. Les municipalités deviennent un point d'ancrage essentiel de l'électorat SFIO comme le démontrent les études de sociologie électorale (Goguel, 1970). Dans certains bastions ouvriers comme à Roubaix, de véritables contre-sociétés socialistes se mettent en place. La mairie, la section, le syndicat, la coopérative, fortement connectés, en constituent les éléments du dispositif⁽⁹⁾ et pérennisent l'hégémonie locale.

La municipalisation du socialisme

Au sortir de la Deuxième Guerre mondiale, l'implantation municipale est presque intacte. Certes 78 mairies, socialistes en 1935, sont conquises par le parti communiste lors des élections d'avril-mai 1945 dont certaines villes importantes (Valenciennes, Saint-Amand, Anzin, Denain, Hellemmes, Lomme, Fourmies). Mais en 1946, le niveau de l'avant-guerre est retrouvé (1076 élus dont 105 maires). A l'issue des municipalités d'octobre 1947, on enregistre même une très forte progression puisque 2285 élus

Photo de la première municipalité socialiste à Roubaix

municipaux dont 166 maires et adjoints sont dénombrés. Le chiffre se maintient ou alors diminue peu sous la Quatrième République grâce aux alliances de Troisième Force conclues avec le Mouvement des Républicains Populaires (MRP). En 1971, le parti socialiste dirige 114 des 664 municipalités du département et compte dans ses rangs 1500 élus municipaux (sur 10.000 dans le Nord)⁽¹⁰⁾. Mais si l'audience électorale progresse, l'institution municipale tend à absorber le socialisme partisan. Dans les bastions socialistes, la mairie occupe au fil des décennies une place croissante dans le dispositif socialiste local. Ce processus aboutit à une véritable municipalisation du socialisme qui se manifeste avec une force particulière à Roubaix ou à Lille, fiefs historiques. A Roubaix⁽¹¹⁾, la mairie devient plus que la section en déclin⁽¹²⁾, le centre nerveux de toutes les activités politiques et sociales. Le maire, Victor Provo, premier secrétaire de la section dirige les 22 groupes de quartier socialistes de son bureau avec le secrétaire administratif de la section⁽¹³⁾. La municipalité reprend en charge les réseaux déclinants de la sociabilité parapartisane⁽¹⁴⁾. Dans les années 50, un cinquième des militants socialistes sont employés municipaux. La Troisième Force est bien plus qu'une simple alliance électorale: elle consacre la convergence des deux systèmes concurrents d'assistance, catholique et laïque qu'incarne l'attitude politique très modérée du maire, garant de la concorde locale. A Lille, le socialisme tend de la même façon à se réduire localement à son expression institutionnelle: la mairie, conservée grâce à l'alliance avec le centre-droit⁽¹⁵⁾.

Un socialisme bâtisseur et protecteur de la population ouvrière

Si le socialisme est parvenu à constituer une très forte implantation municipale, c'est qu'il a réussi à travers ses mairies à encadrer socialement et à fidéliser électoralement une partie importante de la population ouvrière. Hormis dans certains lieux et à des périodes circonscrites (Roubaix dans l'entre-deux-guerres par exemple), le socialisme du Nord ne s'est pas orienté vers l'action directe contre le capital *"mais vers l'assistance des couches ouvrières que l'on a pu considérer comme "une gestion de malheur" (Simon, 1959). Les municipalités ont constitué ce faisant une des matrices principales d'adhésion au socialisme (Molinari, 1987). Dans le Nord, le socialisme est moins le produit d'une adhésion à une idéologie, entendue comme une vision du monde structurée, que le résultat de matrices communautaires, créant des liens immédiats et pratiques (Olivier, 1992). Il tire sa force, pour une large part, de sa capacité à épouser et à développer les formes locales de sociabilité, et cela en partie grâce à ses municipalités.*

La prise en charge des besoins de la classe ouvrière

Le cadre communal est conçu comme un des lieux de l'émancipation ouvrière à plusieurs titres. D'abord parce que les socialistes utilisent à plein les ressources politiques offertes par la mairie à des fins politiques. Ils se trouvent à la tête d'énormes machines administratives qui mettent à leur disposition un certain nombre de ressources matérielles⁽¹⁶⁾. Les municipalités, alors que l'accès aux postes administratifs locaux est faiblement réglementé (Dumons, Pollet, 1997, 1998) deviennent des bureaux de

placement pour les leaders syndicaux licenciés pour activisme ouvrier. Les bureaux de bienfaisance fonctionnent comme des bureaux de résistance lors des grèves⁽¹⁷⁾. Ensuite parce que les municipalités doivent concourir à la *"régénération morale et physique"* et à l'élévation intellectuelle de la classe ouvrière et préparer ce faisant son affranchissement et l'avènement du socialisme. Les politiques sociales mises en oeuvre visent ainsi une prise en charge aussi large que possible des besoins de la classe ouvrière, embrassant tous les aspects de la vie quotidienne. Les tentatives des premières municipalités socialistes vont se heurter, on l'a vu, aux vetos préfectoraux et à l'hostilité des pouvoirs publics. Le projet d'une pharmacie municipale échoue ainsi à Roubaix où les crédits sociaux atteignent néanmoins 25% du budget en 1900. Mais à partir de 1919, les élus socialistes développent de manière systématique des politiques sociales qui vont conduire à la mise en place de véritables systèmes locaux officiels de prestations généralisées. Les socialistes se donnent pour objectif de *"protéger l'enfance ouvrière, d'assister la mère"* et *"d'aider les travailleurs, dans la mesure où le permettent la loi municipale et la légalité bourgeoise, dans leur lutte pour l'amélioration de leur sort et leur émancipation"*⁽¹⁸⁾. La population ouvrière est encadrée, protégée, prise en charge par toute une série d'oeuvres sociales et de structures. Les brochures qui présentent l'action municipale ou les comptes-rendus de mandats témoignent de l'ambition prométhéenne que se donne la commune socialiste: la création d'un homme nouveau, affranchi du joug capitaliste qui l'aliène. Il faudrait détailler la diversité des politiques municipales et le faisceau des oeuvres, très imprégnées de l'hygiénisme alors dominant, que les socialistes mettent

dans l'entre-deux-guerres. Les politiques de l'enfance et le développement des écoles doivent préparer les nouvelles générations porteuses d'une société alternative. Les colonies de vacances⁽¹⁹⁾ et les écoles de plein air doivent élargir l'horizon des enfants et les soustraire à l'air vicié des îlots insalubres et à l'atmosphère délétère des fumées d'usines. Les crèches et les cantines qui distribuent chaque jour une alimentation *"équilibrée et fortifiante"* comptent parmi les oeuvres les plus symboliques du socialisme municipal et permettent la prise en main d'enfants dont les parents travaillent à l'usine. En 1929, à Roubaix, 1881 repas sont servis par jour aux enfants (3482 le seront en 1934). Le sport 'travailliste' est promu comme une activité saine pour la jeunesse. Les politiques de bienfaisance (fourneaux économiques, assistance médicale, distribution de vêtements...), l'indemnisation du chômage (les premiers fonds sont créés dès les années 20, en 1927 à Lille, voir Miquet, 1978) ou les mesures sanitaires ou de prévention (piscine, bains douches, dispensaire antituberculeux, service de vaccination gratuite en 1930 à Lille...) soulagent la misère et protègent la santé des ouvriers. Chaque commune importante se dote de son médecin hygiéniste parfois intégré à l'équipe municipale comme à Roubaix (le docteur Dupré). Les socialistes jettent en somme les bases d'une véritable *"commune-providence"*. En l'absence d'une protection nationale organisée sur des bases nationales, les villes ouvrières du Nord apparaissent ainsi au sein de la SFIO comme *"les cités radieuses du socialisme"*, annonciatrices de temps nouveaux, qui méritent tous les éloges et que les élus socialistes de toute la France viennent visiter⁽²⁰⁾. Elles constituent un modèle à suivre dans un parti en quête de caution ouvrière

(Sadoun, 1988). Les municipalités du Nord s'inscrivent à la fois dans le présent, qui est le temps de l'amélioration progressive et toujours inachevée de la condition ouvrière, et l'avenir, la révolution sociale à venir dont elles préfigurent l'avènement. Après 1945, l'oeuvre est poursuivie et les politiques sociales vont être modernisées et étendues. En dépit de la généralisation de la protection sociale, l'action des municipalités garde une très forte tonalité 'sociale'. Sous les mandats d'Augustin Laurent (1955-1973), de grands services sociaux sont créés, les écoles maternelles sont développées et des centres de consultations pour nourrissons et des foyers de jeunes et de personnes âgées voient le jour. Les réalisations sociales sont présentées comme relevant de *"la propagande en acte"* même si la réalisation du Socialisme est sans cesse repoussée.

Le logement, l'urbanisme

Le logement et l'urbanisme constituent le deuxième domaine d'action principal des municipalités socialistes. La politique municipale socialiste s'est traduite très tôt par une volonté d'imprimer une marque à la fois matérielle et symbolique sur l'espace, les lieux, les bâtiments, le nom des rues... La crise du logement et les effets de la Première Guerre mondiale contraignent un grand nombre de communes à s'impliquer dans le logement et la reconstruction. Sur 34.200 maisons, près de la moitié à Lille sont endommagées (11.000) ou détruites (1108) suite à la guerre 1914-1918. Les mesures prises s'orientent vers les populations ouvrières, et comme les politiques sociales, précédemment évoquées, visent à améliorer leurs conditions d'existence. Roger Salengro fait construire 1400 logements HBM (habitations bon marché) entre 1925

et 1929. Le maire poursuit la politique d'assainissement, de canalisation des eaux potables, de tout à l'égout entreprise par son prédécesseur. Celle-ci doit libérer la ville de tous ses cloaques, traduction du développement anarchique et spéculatif de l'industrie. Si l'insalubrité n'est pas totalement résorbée, la ville change de visage. Le démantèlement des fortifications qui offre de nombreuses opportunités d'aménagement urbain permet le remodelage partiel des quartiers périphériques. Outre la rénovation du quartier Saint-Sauveur évoquée en préambule à laquelle Augustin Laurent apportera l'ultime contribution, la municipalité socialiste peut s'enorgueillir d'un certain nombre de réalisations de prestige: l'hôtel de ville, on l'a vu, mais aussi la Foire commerciale (1933) et la cité hospitalière dont le projet est adopté en 1933 et la construction achevée en 1956. L'action urbanistique se poursuit après la guerre. Une intense politique d'équipements collectifs (socioculturels, sportifs...) est mise en oeuvre dans un contexte financier plus favorable. Le socialisme municipal devient un socialisme de *"réalisations"* municipales accompli dans un souci d'intérêt général. Lors de la campagne des élections municipales, la section lilloise en avril 1953 *"s'honore d'avoir toujours été par excellence le parti des hommes d'action et des réalisateurs"*. Le programme socialiste en 1965 tient en une série de réalisations, une kyrielle d'équipements: *"une maison de la culture et des arts populaires, une nouvelle bourse du travail, un palais des congrès, un centre national de sécurité, un nouveau conservatoire, une gare, deux piscines, une maison du tourisme, une ou plusieurs usines de traitement de résidus ménagers et urbains"*. Très significativement, le socialisme municipal ne tend plus à s'adosser à un projet mais se concrétise avant tout

BIBLIOTHÈQUE DE PROPAGANDE SOCIALISTE

LE SOCIALISME A LA COMMUNE

ROUBAIX

TROIS ANNÉES
d'Administration Ouvrière

Une victoire inattendue. — Les indemnités. — Les
cautèles scolaires. — Les distributions de vête-
ments. — Les octrois. — Le favoritisme. — Les
ennemis des pauvres. — Autres réformes. —
Le veto de préfet. — Le gaspillage des finances.
— Conclusions. — Pour les pauvres. — Pro-
gramme communal.

PAR

Auguste DEWINNE

PRIX : 5 CENTIMES

*Brochure d'Auguste Dewinne dans laquelle il infirme les
attaques contre la municipalité socialiste de Roubaix*

dans un certain nombre d'actions et d'équipements qui en constituent des marques tangibles.

Un paternalisme inversé

L'enjeu de la mise en place des systèmes de prestations, des oeuvres sociales et de la politique du logement est d'arracher la famille ouvrière à l'emprise des patrons qui s'exerce traditionnellement à travers un dense réseau d'associations, de sociétés de secours et de structures diverses qui visent à fixer la main d'oeuvre. On assiste ainsi pendant l'entre-deux-guerres à la lutte entre deux systèmes de sociabilités majeurs, deux dispositifs d'encadrement social concurrentiels, l'un laïque, l'autre catholique, qui déterminent une très forte remise de soi à l' élu ou au patron⁽²¹⁾. Un contrôle social très serré de la population découle de ces dispositifs. A la politique d'assistance et au patronage patronaux les socialistes ont progressivement substitué un clientélisme et un paternalisme ouvriers. Le socialisme local se traduit donc par la constitution de nouvelles relations de dépendance sociale. Les politiques de bienfaisance et de logement ont permis aux socialistes de s'attacher une partie de la population ouvrière et de fidéliser une clientèle électorale qui assure les conditions de leur réélection et de la pérennisation de leur pouvoir (Lojkine, 1980 et 1982). La politique du logement constitue un puissant levier de mobilisation électorale et de gestion clientéliste. Albert Denvers à Gravelines a ainsi construit un fief inexpugnable sur l'exploitation systématique des offices HLM dont il est le responsable local. On a pu estimer qu'il a attribué plusieurs milliers de logement au cours de sa carrière politique (Spicht, 1993). Une des caractéristiques des ouvriers de

l'industrie textile qui constituent un des principaux soutiens électoraux des guesdistes dans la métropole lilloise est leur fragilité et leur pauvreté. Faiblement rémunérés, très dépendants des aléas d'une conjoncture économique très cyclique, ils sont très dépendants des dispositifs sociaux mis en place dont ils tirent un relatif bien-être⁽²²⁾. Que les édiles se défendent de ce paternalisme en constitue d'ailleurs une quasi-démonstration: *"Quelle administration municipale peut se montrer aussi capable qu'une municipalité socialiste d'aider efficacement, en tout désintéressement et en tout dévouement, les défavorisés de l'existence, les nécessiteux, tout spécialement les vieillards aux modiques ressources, sur qui le poids des difficultés matérielles se fait sentir le plus lourdement. De la part des socialistes, pas d'arrière-pensées paternalistes, pas de propagande insidieuse, pas de souci de constituer une clientèle. Pour nous, celui qui est dans le besoin mérite autre chose qu'une charité condescendante, il n'est pas un inférieur, il reste l'égal de tous les autres humains, il a droit à leur solidarité et par conséquent à l'appui de la collectivité"*⁽²³⁾.

Il est de plus tout à fait significatif que les maires socialistes tendent à reproduire les styles d'autorité patronaux. Le rôle du maire comme ce fut celui du patron c'est de prendre en charge les problèmes des gens simples et modestes, d'extraction ouvrière, d'être en permanence à leur contact et de leur offrir une écoute bienveillante. Au patron évergète *"au milieu de ses ouvriers"* fait écho le maire bienfaiteur immergé dans la sociabilité ouvrière. Il faut ici se référer aux analyses pénétrantes de François Ewald sur le paternalisme qui constitue, nous semble-t-il, dans une ville comme Roubaix ou Lille, dans une moindre mesure, une matrice des relations interpersonnelles: *"Le régime du*

patronage définit un mode de gouvernement des hommes qui ne doit jamais prendre la forme d'une administration impersonnelle et bureaucratique. Au contraire, il passe par le contact direct entre le patron et ses ouvriers. Les pratiques du patronage passent par l'aménagement d'une proximité physique et morale entre le patron et ses ouvriers, qui est la condition de leur rapprochement, de leur compréhension mutuelle et donc de leur entente. Individualisation, personnalisation, proximité sont autant de conditions nécessaires pour que les mesures de patronage, qui sont toutes de l'ordre du 'sacrifice', de la 'gratification' ou de la 'libéralité', apparaissent aux yeux de ceux qui devront en bénéficier non pas comme des mesures administratives mais comme autant de preuves de l'attention et de l'intérêt toujours spécifiques que porte le patron au bien-être physique et moral de chacun de ses ouvriers. C'est la condition pour que s'établissent ces liens paternels, familiaux, qui doivent unir le patron et ses ouvriers" (Ewald, 1996, p. 90-91). C'est sur cette figure que représente l'élus socialiste que nous voudrions désormais nous pencher.

Un socialisme personnifié par ses 'grands maires'

Il est régulièrement fait état dans les discours politiques ou parfois scientifiques du 'charisme' des élus nordistes, de leur 'forte personnalité', de leur capacité à incarner le socialisme, à lui donner corps. On lit ainsi dans une étude: *"La fédération du Nord, très marquée par son caractère ouvrieriste, a fécondé de nombreux grands de la politique, des grands pour lesquels les socialistes n'ont jamais masqué une admiration et un dévouement sans limites: Jules Guesde, Gustave Delory ouvrirent la voie. Roger Salengro à partir des années 1925 fut leur digne continuateur"* (Roman, Sabbre, 1977, p. 205). Plus tard, Augustin Laurent, Victor Provo ou

Pierre Mauroy seront qualifiés également de 'grands maires' voire de 'grands hommes'. Le maire est souvent présenté comme un guide, un père, le tuteur de la cité, l'âme de la ville, ou même comme un demiurge. On parle de Jean Lebas comme du *"pilote au milieu des périls"*, on vante *"l'autorité morale"* et le charisme fait de *"bienveillance paternelle"* de Victor Provo. L'assomption du sujet qui marque les représentations des maires est au total frappante et appelle l'analyse.

L'explication par le 'charisme' n'est pas sans poser de redoutables problèmes analytiques. Elle désigne plus le phénomène qu'elle ne l'explique. Ce dont il faut rendre compte c'est ce que Michel Dobry a appelé *"l'attestation charismatique"* (Dobry, 1986). Le propre d'un pouvoir charismatique selon Max Weber, on le sait, est de reposer certes sur la qualité d'un individu mais surtout sur la croyance du peuple en ce charisme et sur l'instauration de relations directes et émotionnelles entre le chef et le peuple. L'imputation de qualités charismatiques à un individu peut tenir au fait qu'il peut apparaître lié aux aspects les plus centraux de l'univers dans lequel évoluent les agents sociaux. Il faut par conséquent tenter d'expliquer quels mécanismes assurent cette croyance dans le charisme en partant de la croyance intéressée de tous ceux qui ont besoin de l'entretenir pour assumer leur rôle de porte-parole et mettre à jour les configurations sociales qui rendent plausibles et disponibles des rôles charismatiques (voir Dulong, 1997, Gaïti, 1998). Au lieu de s'en tenir à l'explication charismatique, peu satisfaisante, on tentera ici de mettre à jour les trois registres de légitimité sur lesquels les maires socialistes se sont historiquement

appuyés et qui peuvent contribuer à rendre compte de leur prééminence institutionnelle.

Des maires gestionnaires

L'étude des municipalités socialistes offre un terrain fécond d'analyse pour la science politique: l'accession aux responsabilités politiques des représentants d'un groupe social (en l'occurrence la classe ouvrière) initialement dépourvus des ressources politiques dominantes dans le champ politique, qui va peu à peu interioriser, faute de pouvoir vraiment les infléchir, les règles du jeu de la démocratie représentative. La compétence (administrative, financière...) constitue une de ces règles. La prétention des socialistes à diriger les municipalités n'était initialement fondée que par la référence à un projet partisan de remise en cause de l'ordre social. Ils opposaient alors aux élites notabiliaires une conception politique de l'action municipale (Garrigou, 1992) démontrant par là même que la lutte politique est de manière permanente une lutte sur les formes de l'activité politique. Alors que l'ancrage ouvrier et l'affiliation partisane constituaient leurs seules ressources initiales, les élus socialistes vont progressivement mettre en avant de plus en plus leurs compétences et en faire le principal axe de leur argumentaire électoral. Les édiles socialistes font en cela la démonstration de leur capacité à gérer les villes et ainsi surmontent la disqualification sociale dont ils ont fait l'objet, notamment de la part du personnel politique notabiliaire avec lequel ils étaient en concurrence. Mais ce faisant ils entérinent aussi les règles du jeu politique qu'ils visaient à subvertir.

L'exemple de Roubaix et de Lille éclaire le

processus à l'oeuvre. Lorsque ces villes importantes - plus de 100.000 habitants - sont conquises, les socialistes n'ont d'expérience que la gestion des coopératives ouvrières et n'ont de ressources que leur représentativité ouvrière déclarée. Ce sont pour la plupart, des militants ouvriers, devenus cabaretiers suite à leur licenciement pour activisme syndical et politique, qui accèdent aux fonctions municipales⁽²⁴⁾. Les trois quarts du conseil municipal de Roubaix, surnommé *"le conseil des buveurs de bière"*, sont constitués de cafetiers. L'existence difficile des premiers militants dans les années 1880 et leur manque d'instruction sont bien décrits par Gustave Delory (1921, page 39): *"Être repoussé par les siens, par ses propres parents et amis, se voir refuser les locaux, salles, cabarets pour la propagande socialiste, être dénoncé par la police à son patron, subir tous les affronts et toutes les injures, être rejeté par le mépris des imbéciles et l'insulte des grossiers personnages, c'était toute la vie pénible qui était faite aux rares militants [...] Tous les militants qui osaient se risquer à l'aventure d'une propagande qui ne rapportait que les pires misères morales et matérielles étaient des hommes qui savaient lire, écrire, compter tout au plus, nantis d'une instruction très primaire"*. C'est sur le registre de l'incompétence que les socialistes vont être disqualifiés par la bourgeoisie locale. A Roubaix, un journal est tout spécialement créé pour tourner en dérision des socialistes jugés incapables de gérer la ville, *'idéologues fantaisistes'* et *'corrompus'*. La méconnaissance des rouages de l'administration et des règlements juridiques va conduire les socialistes roubaisiens à garder le personnel municipal en place et notamment le secrétaire général, pourtant ouvertement hostile aux *'collectivistes'* et proche du patronat. Le premier budget socialiste est censuré par le préfet du Nord, Vel-Durand (Pollez, 1986).

Les guesdistes perdent la mairie de Roubaix en 1901⁽²⁵⁾. Leur incompétence n'est pas uniquement en cause. La conjoncture économique dépréciée des années 1890, qui obère les ressources fiscales, et le travail de sappe du patronat local et du préfet ont joué un rôle important. Les socialistes vont méditer ces échecs⁽²⁶⁾. Prenant la tête de l'opposition socialiste, Jean Lebas, avec l'esprit de méthode qui le caractérise, va systématiquement accréditer les compétences gestionnaires des socialistes. Il endosse, au conseil municipal, le rôle d'opposant systématique mais 'responsable' à la politique municipale du 'maire-patron', Eugène Motte qui succède à Henri Carrette. L'intense mobilisation des socialistes va porter ses fruits: la mairie est reconquise en 1912⁽²⁷⁾. *"La destinée de la classe ouvrière n'est pas d'être éternellement exploitée par le capitalisme. Elle le prouve en s'élevant par son intelligence et par sa force organisée et en devenant mûre pour l'administration des affaires publiques"*. Ces propos de Jean Lebas, tenus le 19 mai 1912 lors de son élection à la tête du conseil municipal, sont éloquentes: ce qui est en jeu au niveau municipal c'est la capacité des socialistes à présider à la destinée de la classe et à la gestion des affaires publiques, laquelle suppose une conquête sur soi de la classe ouvrière, fruit d'une maturation. L'expérience de la stigmatisation nous semble fondatrice chez les socialistes du Nord⁽²⁸⁾ et permet d'expliquer la très forte insistance avec laquelle ils vont mettre en avant leur capacité 'gestionnaire' et retourner ainsi le stigmate. L'hypercorrection, l'ascétisme, le rigorisme que cultive Lebas⁽²⁹⁾, qui fait contraste avec le caractère fantasque de Carrette, prennent sens si l'on considère l'illégitimité du personnel socialiste au début du siècle (Offerlé, 1985). Comptable de for-

mation, Lebas incarne le gestionnaire modèle, soucieux des deniers publics. Dans l'entre-deux-guerres, le souci de la rigueur budgétaire est un référent de l'action municipale socialiste. Lebas parvient à maintenir en équilibre son budget sans trop recourir aux centimes additionnels. Si Salengro à Lille doit se résigner à recourir à l'emprunt, c'est que cette formule est plus équitable lorsqu'il s'agit de réalisations qui profitent à plusieurs générations. La règle de la 'saine' gestion, 'en bon père de famille' s'impose donc aux socialistes. Dans leur profession de foi, les édiles socialistes excipent de plus en plus de leurs compétences gestionnaires, font de plus en plus valoir leur rigueur pour briguer les suffrages des électeurs. Ce registre de légitimité était complètement absent de leur rhétorique électorale dans les années 1890.

Le processus s'accroît après 1945, les élus socialistes se définissant *avant tout* comme des 'administrateurs' avisés et prudents⁽³⁰⁾, garants de l'intérêt général. Cet extrait de la profession de foi de 1955 des socialistes lillois en porte témoignage: *"Nous répudions les politiques qui visent à favoriser des intérêts particuliers quels qu'ils soient. Nous voulons administrer en prenant comme règle fondamentale l'intérêt général de la Cité sans jamais perdre de vue les besoins et les droits de la classe la plus nombreuse et la plus pauvre"*, tout comme ce bilan de l'action municipale en 1965: *"L'intérêt bien compris de la ville et de sa population exige que soit assurée la continuité d'une gestion municipale, dont le bilan positif que nous avons présenté, suffirait à garantir la valeur de l'engagement que nous prenons de poursuivre inlassablement l'oeuvre entreprise"*.

Des maires proches de la population locale

Le deuxième registre de légitimité est la proximité, physique et sociale, des maires avec les populations locales et plus particulièrement la population ouvrière. La prééminence du maire est fondée sur la place qu'il occupe sur la scène locale et les relations interpersonnelles qu'il entretient avec la population. Cette légitimité dite de 'terrain' est certes commune à l'ensemble des maires en France. Mais elle nous semble d'autant plus forte dans le Nord que la sociabilité (associative notamment) qui maille les territoires locaux est vivace. Le fait historique marquant est sans doute ici la centralité symbolique forte que le maire acquiert pendant l'entre-deux-guerres dans la contre-société socialiste et qu'il va par la suite conserver voire accentuer. Cette place centrale du maire est inséparable de tout un ensemble de manifestations collectives, partielles⁽³¹⁾ ou non, de rituels locaux voire de liturgies où le maire est en représentation permanente et grâce auxquels il donne corps au groupe dont il peut dès lors s'autoriser pour justifier son ministère. Le maire devient dès lors l'ordonnateur de la vie locale, celui autour duquel elle s'organise. Le prestige dont jouissent les maires socialistes est aussi inséparable d'une manière propre d'être 'un bon maire' et d'une certaine façon d'exercer le métier politique constitutif d'un rôle⁽³²⁾. La définition du rôle de maire dans le Nord⁽³³⁾ s'est parfaitement ajustée aux habitus ouvriers⁽³⁴⁾. On pourrait, pour expliciter cette façon d'exercer le métier politique, multiplier les témoignages sur Albert Denvers à Gravelines (Spicht, 1993), sur Arthur Notebart à Lomme (Bourgeois, Desbisschop, 1989), ou Victor Provo à Roubaix. Dans ces différen-

tes configurations locales, c'est la même définition du rôle de maire qui se fait jour: un maire au verbe chaleureux, à la jovialité communicative, à l'accolade fraternelle, au service de la population ouvrière, en prise avec ses préoccupations, son langage, sa sociabilité... Les qualités attachées au rôle de maire telles qu'elles affleurent dans les hommages, les commémorations officielles (voir sur ce point Dulong, 1994), les biographies qui véhiculent "*une implicite sociodécée*" (Pudal, 1989, p. 15) sont les suivantes: simplicité, chaleur, dévouement⁽³⁵⁾, clarté des propos, refus du bavardage et des arguties théoriques⁽³⁶⁾, sens du concret,... Pierre Mauroy rend hommage en ces termes à Victor Provo: "*D'une simplicité vraie, qui était celle de ses origines ouvrières, créateur en matière sociale, bâtisseur, il n'est pas exagéré de dire qu'il a su créer une forme d'humanisme au quotidien, qui était compris de tous et qui reste un modèle du genre*"⁽³⁷⁾. Lors des obsèques de Victor Provo, ce sont avant tout les qualités humaines, la simplicité et la bonté de l'ancien maire qui sont soulignés par les intervenants⁽³⁸⁾: "*Il avait l'esprit clair, un immense bon sens et l'art de simplifier les problèmes pour aller droit à l'essentiel. A ses yeux, les administrés n'étaient pas des dossiers mais des hommes et des femmes qui avaient besoin d'être écoutés, compris et aimés*". On loue "*sa franchise désarmante*", "*sa haute intelligence: celle du coeur*", "*sa constante délicatesse d'attention par le geste qu'il fallait au moment voulu*". Il était "*aussi égal à lui-même devant le plus humble comme devant les plus illustres qu'il était appelé à recevoir*".

Des maires de plus en plus affranchis de la tutelle partisane

L'omniprésence des élus dans l'espace local et la légitimité gestionnaire acquise expliquent pour partie la faible emprise exercée par le parti sur ses élus. La conception

*Dans l'entre-deux-guerres, le socialisme du Nord se personnifie dans ses 'grands maires' comme Roger Salengro à Lille et Jean Lebas à Roubaix.
Photo: réunion commémorative pour Roger Salengro, décédé en 1936*

socialiste de la représentation politique fait de l' élu un simple mandataire, *"un simple rouage dans la chaîne de la représentation de classe"* (Rosanvallon, 1998, page 202). Elle récuse donc principalement la personnalisation du pouvoir, la logique de l'incarnation. L' élu doit s'effacer devant le collectif partisan qui l'investit. Les mandats appartiennent en principe au parti dont les élus ne sont que des délégués. Diverses technologies politiques qui institutionnalisent une forme de défiance vis à vis des élus (comme les comptes-rendus de mandats, les comités de vigilance, les démissions en blanc, les contrôles très stricts des présences dans les instances partisans...) constituent des moyens de contrôle de l'action des élus. Elles doivent permettre de conjurer la tentation notabiliaire, d'empêcher que la constitution d'un capital personnel (relationnel notamment) ne permette à l' élu de se soustraire à l'emprise du parti, de contraindre l' élu à donner un caractère systématiquement politique aux manifestations locales qu'il préside. Plus qu'ailleurs, sans doute en raison de la prégnance de l'esprit de parti et de la tradition organisationnelle guesdiste, cette conception socialiste de la délégation politique est prégnante dans la fédération du Nord.

Rituellement proclamée et réactivée, elle ne va nullement empêcher la constitution de véritables notabilités socialistes sur des bases avant tout municipales. Les tentatives de contrôle vont se heurter à l'épaisseur des institutions et des pratiques⁽³⁹⁾. Les socialistes vont très bien s'accommoder de la personnalisation mayorale à la française⁽⁴⁰⁾. Le cumul des mandats que les socialistes ne vont pas réglementer va renforcer le pouvoir des maires. C'est à la faveur de ce

cumul que les relations avec l'autorité préfectorale vont se pacifier et que les élus vont pouvoir disposer d'un accès aux ressources du système politico-administratif et jouer un rôle de courtier des intérêts communaux. Les associations d'élus, créées en partie pour contrôler et coordonner leur action, ne vont pas jouer leur rôle. L'activité de l'union des élus du Nord, créée après les élections de 1912, est épisodique⁽⁴¹⁾ et offre plus aux élus un soutien logistique qu'elle ne cherche véritablement à en contrôler l'action⁽⁴²⁾. Certains facteurs conjoncturels peuvent d'autre part expliquer le poids pris par les élus dans le parti. L'attitude 'héroïque' des maires pendant la Première Guerre mondiale va considérablement renforcer leur prestige⁽⁴³⁾. Les maires vont se révéler d'excellents reconSTRUCTEURS. C'est à l'action des élus socialistes que la reconstruction de la SFIO dans le Nord après le congrès de Tours va être imputée. Les *"grands élus"* comme Jean Lebas sillonnent le département pour donner des conférences⁽⁴⁴⁾.

Mais dans l'entre-deux-guerres la référence au parti demeure encore une dimension importante de la présentation de soi des élus. L' élu est représentant du parti avant d'être maire. Il n'en va pas de même après 1945. L'analyse de la situation politique faite en 1949 par le secrétaire de la fédération du Nord est éloquent: *"La situation n'est pas meilleure aujourd'hui que la SFIO compte 160 maires et 2000 élus socialistes qu'au temps où elle n'en avait que cinquante. Les élus étaient d'abord militants du parti avant d'être élus. Dans un grand nombre de localités où nous tenons des municipalités, les élus n'osent pas montrer qu'ils sont socialistes"*⁽⁴⁵⁾. La discipline du parti est de moins en moins respectée. En 1947, sur 1076 élus municipaux recensés, 572 ne paient pas la cotisation due au parti. Très

souvent c'est l'élu qui fait la section et non l'inverse (ce qui ne favorise pas le contrôle) et cela même dans les villes socialistes réputées très militantes comme Lille ou Roubaix. Lorsqu'ils sont sérieusement mis en minorité, contredits ou mis en cause, les élus menacent systématiquement de démissionner. L'insertion de l'élu dans le système politico-administratif est de moins en moins maîtrisée par l'organisation partisane. Le dépouillement des archives de la section de Roubaix permet d'établir que le maire s'affranchit de plus en plus dans la conduite des affaires municipales de la section. Dans les années 60, le groupe socialiste n'est même plus réuni, comme il était précédemment de rigueur, avant les séances du conseil municipal⁽⁴⁶⁾. A Lille, la section est tenue de la même manière à l'écart des débats municipaux. En janvier 1956, un débat interne porte sur les relations entre municipalité et section (Limbou, 1993, page 138). Plusieurs membres de la commission administrative (CA) déplorent que l'article 26 du règlement de la section ne soit pas appliqué. Ce dernier stipule que *"les élus municipaux appartenant au parti constituent un groupe unique"* et que *"le groupe municipal soumet, avant la séance publique du conseil municipal à la CA les questions pouvant avoir une incidence politique ou présentant une importance particulière"*. Pour Armand Coquart, adjoint, le contrôle du parti doit se borner à empêcher que le parti soit engagé dans une politique dans laquelle il n'aurait pas été consulté préalablement. Pour le maire, dans le même sens, seules 'les grosses questions' peuvent être soumises à la CA. Après avoir rappelé qu'il n'a pas été candidat au poste qui est le sien, il souligne le poids écrasant des charges qui lui incombent et demande qu'elles ne soient pas donc *"alourdies davantage par des exigences irréalisables"*. Dans les années 70, la politisation

nouvelle des questions municipales, mal acceptée par les notables Troisième Force, provoque le resserrement des liens entre section et municipalité⁽⁴⁷⁾. Mais la re-personnalisation à l'oeuvre du pouvoir municipal assurée notamment par le développement de la communication politique locale desserre l'étau partisan. Un processus de notabilisation s'opère à nouveau.

Au terme de ce trop bref parcours historique, où il s'agissait, on l'aura compris, plus de valider des questionnements que d'apporter des réponses définitives, on espère avoir montré ce que le socialisme du Nord doit à son ancrage municipal c'est à dire son institutionnalisation. Ce qu'est aujourd'hui le parti socialiste dans ce département doit beaucoup à cet héritage historique et à ce capital collectif historiquement accumulé. Ces questions ont été malheureusement peu étudiées jusqu'alors⁽⁴⁸⁾. Le primat accordé à l'étude de l'organisation, des congrès ou des discours (*"la nature du guesdisme"*...) a conduit à méconnaître les réalités sociales et locales sur lesquelles s'appuie le socialisme dans le Nord et à négliger une certaine forme de rapport populaire au politique. Adopter *"la focale municipale"*, nous semble-t-il, c'est se permettre d'appréhender ce qu'est profondément le socialisme dans le Nord, un socialisme de l'immédiateté et de la quotidienneté des besoins où le communautaire et les relations interpersonnelles priment l'idéologie et l'eschatologie. On l'a vu, le socialisme municipal paraît constitutif de l'identité de la fédération du Nord. Cette identité ne renvoie pas qu'à des données objectives, elle est aussi le résultat d'un travail politique. Les études historiques sur les fédérations du parti socialiste enregistrent souvent sans distance les

identités revendiquées par leur porte-parole (Sawicki, 1997)⁽⁴⁹⁾. Il faudrait dans cette perspective étudier comment ses leaders, jusqu'à nos jours, n'ont cessé de revendiquer, d'activer, de styliser, de travailler cette identité "septentrionale" dont le municipalisme est un des ressorts⁽⁵⁰⁾.

Notre étude s'appuie sur une thèse de sciences politiques en cours sur le socialisme municipal à Roubaix au XXème siècle et sur les études indiquées en bibliographie sur le municipalisme socialiste

- (1) Préface de Pierre Mauroy à la plaquette éditée lors du cinquantenaire du beffroi en 1982.
- (2) Voir *La Voix du Nord*, le 03.01.2000.
- (3) *Bulletin communal de Roubaix*, le 19.05.1912.
- (4) Les manifestations du premier mai convergent souvent vers la mairie pour donner pétitions, résolutions, revendications. Ces événements participent de la valorisation de l'institution municipale à la fin du 19ème siècle. Voir Merriman, 1990.
- (5) Voir le récent et très précieux ouvrage de Pierre Pouchain (1998) sur les 'patrons du Nord'. S'engager en politique pour la bourgeoisie industrielle ce fut très longtemps 'déchoir'. L'entrée en politique de certaines figures comme Eugène Motte à Roubaix va par conséquent considérablement valoriser la fonction de maire.
- (6) Le mythe communaliste et organiciste d'une auto-organisation de la 'société civile' dans ces 'cellules de base' (les communes) irriguera longtemps la pensée socialiste. Il n'est ici qu'à évoquer la résurgence du thème de l'autogestion dans les années 1970.
- (7) Cet indicateur électoral est imparfait mais fournit un élément synthétique d'appréciation sur l'implantation municipale. On s'appuie ici sur les données très fragmentaires et parfois imprécises des rapports des congrès de la fédération du Nord et l'ouvrage de Gustave Delory, *Aperçu historique de la fédération du Nord*, Lille: Imprimerie ouvrière, 1921, et pour la période postérieure à 1945 sur Pottrain (1993).
- (8) Les leaders socialistes du Nord n'ont cessé dans la SFIO de défendre la liberté des fédérations de juger de l'opportunité ou de la nécessité des coalitions électorales au niveau local.
- (9) Voir l'analyse de Lafon (1993) sur 'le modèle belge' dont la fédération du Nord serait un représentant dans la SFIO.
- (10) Dunkerque, Douai, Tourcoing sont perdus en 1959, Saint-Amand en 1971. Au premier janvier 2000, on

dénombrait 1581 élus municipaux dans le Nord dont 101 maires.

- (11) Les socialistes ont veillé à garder la mairie pendant la guerre 39-45, cas unique en France. Voir Sadoun, 1982.
- (12) En juin 1957, le maire déplore "l'abstentionnisme très regrettable" des militants en Assemblée générale qui traduit "un désintéressement des membres de la section pour les affaires du parti" avant de former l'espoir que "nous retrouvons un jour l'intérêt des congrès administratifs d'antan" (comité exécutif de section du 26 juin 1957).
- (13) Le témoignage de Roger Vanovermeir militant et fils d'un adjoint de Jean Lebas, est très précieux sur cette période: "Ce qui a joué aussi sur le militantisme, c'est qu'on a confié beaucoup de tâches aux employés municipaux. La distribution des tracts en porte à porte n'était plus demandée aux militants de base. Le service municipal le faisait. Le collage d'affiches c'était pareil. L'ouvrier municipal arrivait un peu en retard le matin et puis c'était tout, ça passait inaperçu. La section était dirigée de la mairie. Le premier secrétaire était le maire. Il était assisté au début par un chef de service, Georges Pluquet qui sera adjoint par la suite. Pour vous dire vrai, il n'y avait pas de bureau du parti, tout se faisait à la mairie, tout était dirigé de là". Entretien réalisé le 8 octobre 1999.
- (14) Que la fanfare ouvrière, symbole de l'esprit communautaire socialiste, connaisse par exemple de gros problèmes illustre le phénomène. Son existence même est mise en cause par des difficultés de recrutement. Elle ne peut plus assurer le service du premier mai 1954. Le maire convoque une assemblée générale à ce sujet le 10 mars 1954. "On ne peut concevoir la section roubaissienne sans la fanfare" assure-t-il. En juillet 1956, elle a pratiquement arrêté pourtant toute activité. La section est condamnée à faire appel à des fanfares socialistes extérieures, belges notamment, comme celle de Menin en février 1967. Voir sur ce point Olivier (1992, page 210 et s).
- (15) Archives fédérales, C'est la mairie qui soutient le militantisme partisan et non l'inverse. La perte de la mairie en 1947 (au profit du Rassemblement du Peuple Français (RPF), elle est reconquise en 1955) provoque une hémorragie des effectifs. La section comptait 3356 militants en 1947, le chiffre tombe à 1627 en 1955.
- (16) Les mairies sont très convoitées par les partis politiques. Emplois, logements, aide sociale, subventions, dérogations administratives, prébendes diverses..., la gamme est large des avantages qu'elles peuvent fournir. Le prolétariat des grands ensembles urbains a beaucoup bénéficié du clientélisme pratiqué par les partis de gauche (voir Padioleau, 1982, Briquet, Sawicki, 1998).
- (17) Il n'y a ici en première analyse que peu de différences entre Roubaix dans l'entre-deux-guerres et les villes communistes dont on a pu montrer qu'elles jouaient un rôle moteur dans les luttes sociales au niveau local (Brunet, 1980, Pronier, 1983, Fourcaut, 1986; Retière, 1994, Hastings, 1994).

- (18) Archives fédérales, Tract pour les élections municipales de 1935.
- (19) La ville de Lille acquiert un camp de vacances en 1926 où 2000 enfants sont accueillis. En 1932, la ville dispose de 6 camps de vacances.
- (20) Les délégués de la fédération nationale des municipalités socialistes se rendent à Lille et Roubaix pour un voyage d'études du 27 au 31 mai 1926. Le déplacement est présenté comme "un pieux pèlerinage dans le pays des ardentes luttes prolétariennes contre le capital-roi". Voir *Le Populaire*, le 05.03.1926.
- (21) La Troisième Force de l'après-guerre marque la convergence de ces deux systèmes concurrents d'assistance (Bleitrach, Lojkine, 1981) Un partage des rôles s'opère. Aux patrons qui renoncent au pouvoir local l'économie, aux socialistes la gestion sociale et politique contre l'apaisement des conflits (à Roubaix voir Cornuel, Duriez, 1983).
- (22) La spécificité des ouvriers textiles est de constituer une main d'oeuvre souvent pauvre et précaire, majoritairement féminine, dans un bassin d'emploi très cloisonné où les courants migratoires renforcent la dépendance ouvrière à l'égard de la fluctuation cycliques des marchés du coton et du lin. *"Alors que le patronat de la métallurgie tente très vite d'augmenter la productivité du travail par une politique de hauts salaires et de primes au rendement le patronat textile cherche avant tout à fixer sa main d'oeuvre par des avantages sociaux liés à la fidélité de l'entreprise"* (Bleitrach, Lojkine, 1981, p. 60). Voir aussi Simon, 1959 et 1964.
- (23) Archives fédérales, Tract socialiste, élections municipales de 1955.
- (24) L'étude quantitative sur les maires cordonnée par Maurice Agulhon (1985) a démontré que ce profil de cabaretier était très répandu chez les équipes municipales qui accèdent au pouvoir à la fin du 19ème siècle.
- (25) Notons que dans le panthéon 'des grands élus' socialistes locaux, Henri Carrette, premier maire socialiste de Roubaix, fait figure d'oublié.
- (26) On observe de nombreux échecs de ce type dans d'autres villes socialistes au même moment.
- (27) Socialistes, autour de Lebas, et 'Mottistes' se livrent à une lutte acharnée entre 1902 et 1912 (Quillien, 1967, De Baudus, 1991, Vermeulen, 1997). Cette intense mobilisation contribue à faire de la conquête de la mairie et du rôle de maire un enjeu central. C'est par les élections municipales que se politise la classe ouvrière locale. On a tendance à méconnaître l'échelon municipal dans le processus de politisation et de constitution d'un champ politique (relativement) autonome (Guionnet, 1997). C'est au niveau municipal que s'objectivent, se 'durcissent' les 'électorats ouvriers' collectifs construits en partie par les élus et dont ils s'érigent en légitimes délégués (Offerlé, 1988).
- (28) On lit sur un tract réalisé par la fédération du Nord pour les élections de 1935: *"Travailleurs de la ville et des champs, employés, artisans, petits commerçants,*

trop longtemps vous avez cru que les intérêts de votre commune ne pouvaient être administrés que par les gros industriels, les gros commerçants, les grands propriétaires ou les hommes présentés par eux. Vous vous trompiez parce que contrairement à ce que vous croyiez, vous êtes aujourd'hui capables de prendre la direction des affaires communales. Il suffit que vous regardiez dans votre région, dans le département du Nord le grand mouvement ouvrier socialiste qui s'est produit et qui a porté dans les hôtels de ville et les mairies même petites les représentants de votre parti, le parti socialiste. Une expérience déjà longue prouve que les élus socialistes administrent les communes beaucoup mieux et souvent plus honnêtement que les bourgeois qui les ont précédés" (Archives fédérales, Lille).

- (29) *"Lebas était un personnage austère et méthodique qui ne riait jamais, ne buvait pas, toujours bien habillé. C'était un orateur clair et direct qui n'ergotait pas"* (entretien avec Jean Piat, le 12 février 1999). Son éloquence était "sèche et précise" (Lefranc, 1963, p. 208). La légende locale raconte qu'il vérifiait tous les matins sur le perron de la mairie la ponctualité des employés municipaux.
- (30) Cette gestion porte la marque de l'ethos ouvrier: *"on ne dépense que ce qu'on a"* (Hoggart, 1970).
- (31) Il faudrait montrer comment la fédération du Nord met systématiquement en avant les élus dans ses rassemblements, ses fêtes... *"L'étude de la genèse des hiérarchies partisans (institutionnalisation des postes, découpage de la "base") et de la symbolique de la majesté du "pouvoir" (places à la tribune, temps de parole, protocole partisan) constituent des champs largement inexplorés"* (Offerlé, 1987, p.70). Des bustes à l'effigie des grands leaders socialistes (Delory, Salengro...) sont de leur vivant fabriqués et vendus. Il faudrait aussi analyser comment dans le Nord une véritable histoire officielle accordant aux élus une place de premier plan va progressivement s'institutionnaliser. Les commémorations de l'anniversaire de Lebas ou de Salengro, figures du martyrologe socialiste, prennent une importance considérable après 1945. Augustin Laurent à Lille et Victor Provo à Roubaix fondent leur pouvoir sur la référence, légitimante, aux pères fondateurs, aux pionniers, aux figures tutélaires, à ceux qui ont fait le socialisme dans un environnement particulièrement hostile. Le socialisme des beffrois se fait alors lignager. Pierre Mauroy mobilise encore aujourd'hui cette tradition. Il faudrait analyser par exemple sa conférence à l'université populaire d'octobre 1995 intitulée *"Sur les traces des maires de Lille"*. La référence à Salengro s'impose de même lorsqu'il s'agit pour le PS de reprendre une circonscription historique *"qui lui revient"* (Lefebvre, 1998).
- (32) *"Parler de rôle ne signifie pas qu'un être humain et ses actions soient réductibles aux savoirs et aux savoir-faire que requiert sa position dans une institution mais simplement qu'un type de comportement est attendu de lui, qu'il en a intériorisé les exigences"* (Lagroye, 1997, p. 138, Lefebvre, 1997).

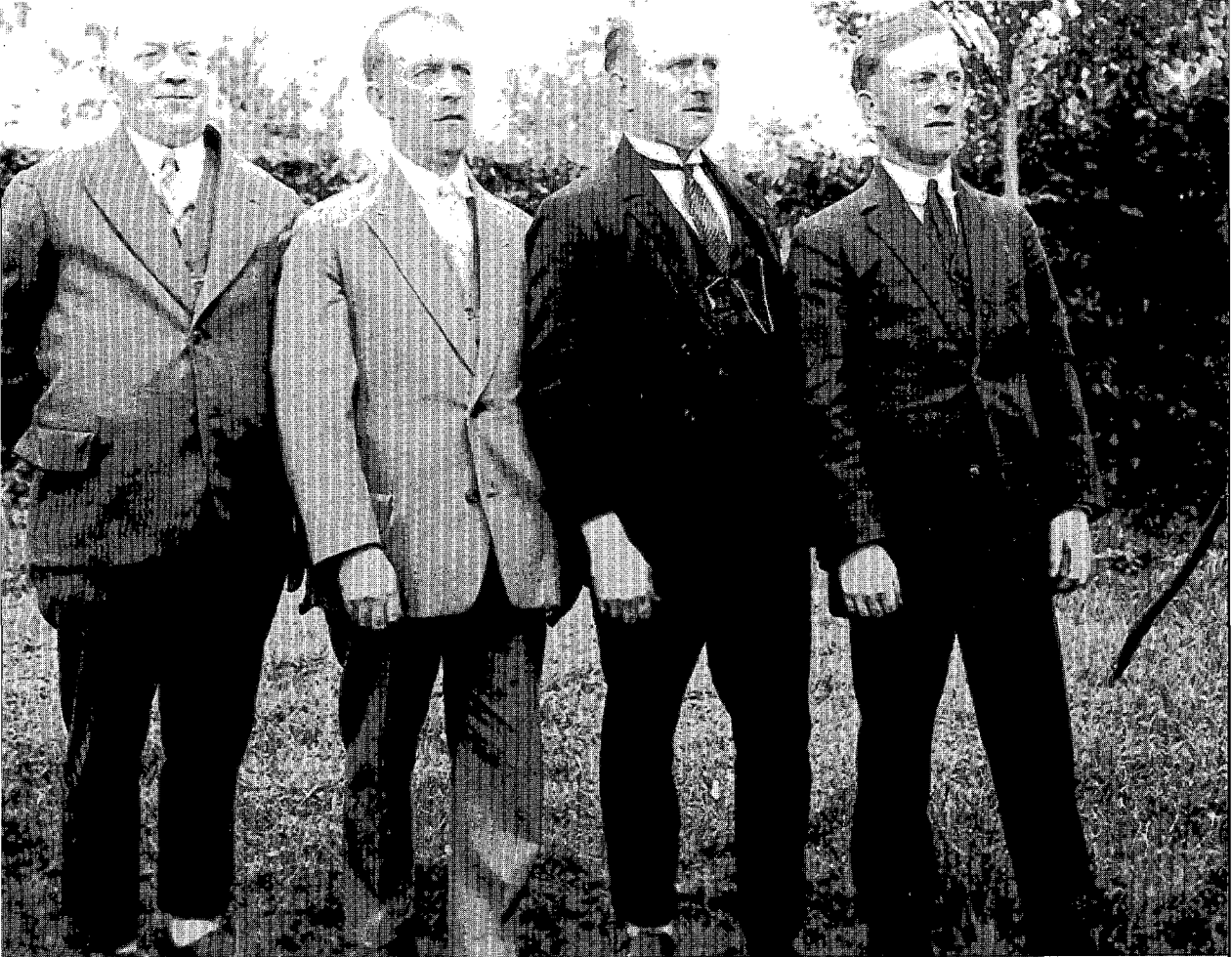
- (33) Cette définition ne fait pas l'objet d'une codification écrite ou explicite, elle n'est pas ou peu régie par le droit, mais n'en est pas moins contraignante (Berger, Luckmann, 1986).
- (34) Même si une désouvriérisation du personnel municipal socialiste est en marche, il n'est pas rare après 1945 que les maires socialistes soient d'*origine* ouvrière (Augustin Laurent a été mineur, Victor Provo trieur de laines...) (Olivier, 1992).
- (35) L'accomplissement du rôle est vécu et présenté comme une vocation. Ce registre vocationnel est très prégnant dans le Nord. Les élus socialistes présentent leur parcours comme tout entier voué à leur parti et à l'action politique.
- (36) B. Pudal (1989) a montré comment l'éthique militante ouvrière (dont se prévalent les élus du Nord) censurait toute hypertrophie du moi dont "*les bavards*", "*les phraseurs*", "*les ergoteurs*" sont l'illustration.
- (37) Préface de Pierre Mauroy à J. PIAT, *Victor Provo, 1903-1983, Roubaix témoigne et accuse*, Dunkerque: Editions des beffrois, 1985.
- (38) *Nord-Eclair*, le 10.10.1983.
- (39) Les comptes-rendus de mandat fonctionnent ainsi comme des instances de soutien et de plébiscite des élus. La section, conçue comme un instrument de tutelle ou de contre-pouvoir, devient simple courroie de transmission et levier de mobilisation des élus. Le cumul des fonctions politiques et partisanes, très courant dans le Nord, renforce ce phénomène. L'unanimité de rigueur conduit à faire bloc autour de l'élu, gardien de la cohésion du groupe.
- (40) Une approche comparée avec le Parti communiste se révèle à ce titre particulièrement heuristique. Même si le parti communiste n'a pas toujours réussi à contrôler ses élus, une véritable entreprise de dépersonnalisation des mandats est mise en œuvre dans ce parti au cours des années 20 (Pudal, 1989). A l'inverse, à la même période, suite au congrès de Tours, la SFIO va se reconstruire autour de ses bastions municipaux et va donc renforcer le pouvoir des notables socialistes (Judt, 1976). La composition du gouvernement de Front populaire de 1936 est très révélatrice de la place dans le parti des élus et notamment des maires de villes ouvrières (cautions d'un parti qui peine face au PCF à démontrer son ancrage ouvrier). Lebas, Salengro, Sellier, Tasso, Jardillier, Blanche sont maires et ministres.
- (41) En mars 1927, seules 19 municipalités avaient donné leur adhésion à la fédération des municipalités socialistes (Archives fédérales, Lille).
- (42) L'union rassemble selon ses statuts les élus législatifs, cantonaux et municipaux du département, sous le contrôle du parti, en vue d'assurer la coordination des efforts en vue de la réalisation du programme municipal, la constitution d'un centre de documentation, la liaison entre l'action municipale et les interventions parlementaires nécessaires à son développement.
- (43) Lebas et Delory comptent parmi 'les grands otages'.
- N'oublions pas que le Nord est occupé. Le maire va s'imposer comme principal interlocuteur des occupants, va gérer les problèmes de ravitaillement et de logement. On sous-estime le rôle de la Première Guerre mondiale dans l'affirmation de la fonction mayoral (à Douai voir Vandenbussche, 1979, à Hazebrouck, voir Monllier, 1996). Si la Première Guerre mondiale a conduit à une radicalisation d'une partie du monde ouvrier, elle a aussi précipité l'intégration institutionnelle d'une partie des socialistes.
- (44) L'élu dans le Nord est un propagandiste, professionnel de la parole partisane autorisée. Sur cette figure voir Candar, Prochasson, 1992.
- (45) Commission administrative fédérale, le 21 mars 1949.
- (46) Le maire, Victor Provo, apparaît comme un notable gestionnaire. Le socialisme qu'il revendique tient principalement à une fidélité au passé et à l'action de ses prédécesseurs. En mars 1982, à *Nord-Eclair*, il répond à ceux qui lui reprochent de s'être fait le défenseur d'un socialisme affadi: "*les questions administratives prennent du temps. Aussi ne peut-on être absolument un animal politique lorsqu'on administre une ville. C'est une grande difficulté d'être à la fois gestionnaire et homme politique*".
- (47) Dans les années 70, une forte politisation de la vie municipale s'opère dans le Nord et en France d'ailleurs. Cette reproblématisation de l'action municipale intervient dans des termes parfois assez proches de celle de la fin du 19ème siècle (lieu d'expérimentation, laboratoire, préfiguration du socialisme...). La politisation au niveau municipal apparaît toujours comme un discours d'entrée en politique. La question municipale est réinvestie dans la mesure où elle sert de point d'appui à la promotion politique d'une nouvelle génération qui souhaite accéder aux responsabilités (Guidoni, 1973, Garraud, 1978, Lacorne, 1980, Hatzfeld, 1986, Dion, 1984 et 1986, Mabileau, 1989).
- (48) La prégnance du socialisme municipal a certes été déjà présentée comme une caractéristique essentielle des fédérations socialistes du Nord, 'de tradition SFIO', sans pour autant que cette affirmation soit pleinement étayée (Rey, Subileau, 1991, page 142). Un colloque dont les actes ont été récemment publiés a été consacré au socialisme septentrional (Cent ans de socialisme septentrional, 1995). Si le socialisme municipal a fait l'objet d'une communication (Ménager, 1995), portant sur la période 1890-1939, on a pu constater la faiblesse des études sur le sujet. Antoine Prost constate dans ce recueil le faible nombre d'études historiques consacrées aux municipalités socialistes dans le Nord (page 403-404) pour conclure "*qu'il y a là de belles monographies locales à écrire*".
- (49) Le travail symbolique de labellisation, de typification des élus nordistes est complètement négligé dans les études qui ont tenté de cerner l'identité socialiste septentrionale, identité plus enregistrée et avalisée que déconstruite.
- (50) Récemment intronisé à la tête de la fédération du

Nord où il succède à Bernard Roman, Marc Dolez s'exprimait en ces termes dans sa première lettre adressée aux militants: "*Comme Pierre Mauroy aime à la rappeler, notre fédération occupe une place particulière dans l'histoire du Socialisme français. Depuis près d'un siècle, notre histoire est faite d'épreuves et de grandes joies, de victoires et de défaites, d'espoirs et d'interrogations. Elle est marquée du double sceau de la tradition et de la rénovation, d'une farouche volonté d'agir sur le quotidien au travers des municipalités que nous gérons, de la recherche constante de l'Unité, de l'esprit de Fraternité et de convivialité. Etre socialiste dans le Nord, c'est aussi faire partie d'une même famille qui aime à se retrouver et à se rassembler*". Courrier adressé aux militants, daté du 3 décembre 1997.

Bibliographie:

- M. AGULHON, dir., *Les maires en France du consulat à nos jours*, Paris: la Sorbonne, 1985.
- A. BERGOUNIOUX, B. MANIN, *Le long remords du pouvoir, le parti socialiste français 1905-1992*, Paris: Fayard, 1992.
- P. BERGER, T. LUCKMANN, *La construction sociale de la réalité*, Paris: Méridiens-Klincksieck, 1986.
- P. BIRNBAUM, dir., *Les élites socialistes au pouvoir*, Paris: PUF, 1985.
- D. BLEITRACH, J. LOJKINE, *Classe ouvrière et social-démocratie à Lille et Marseille*, Paris: Editions sociales, 1981.
- S. BONNET, *Sociologie politique et religieuse de la Lorraine*, Paris: Armand Colin, 1972.
- L. BOURGEOIS, L. DESBISSCHOP, *La notion de lieu à travers l'exemple de Lomme et d'Arthur Notebart*, DEA, Etudes politiques, Lille II, 1989.
- J.-J. BRIQUET, F. SAWICKI, dir., *Le clientélisme politique dans les sociétés contemporaines*, Paris: PUF, 1998.
- J.-P. BRUNET, *Saint-Denis, la ville rouge*, Paris: Hachette, 1980.
- K. BURLIN, dir., *La banlieue Oasis*, Paris: Presses universitaires de Vincennes, 1983.
- G. CANDAR, C. PROCHASSON, *Le socialisme à la conquête des terroirs*. Dans: *Le Mouvement social*, 160, juillet-septembre 1992.
- H. CAULIER, V. MASHLEZ, *Wattrelos, bastion socialiste*, DEA, Etudes politiques, Lille II, 1994.
- *Cent ans de socialisme septentrional*, Collection 'Histoire et littérature régionales', Lille, 1995.
- D. CORNUÉL, B. DURIEZ, *Le mirage urbain, histoire du logement à Roubaix*, Paris: Anthropos, 1983.
- A. DE BAUDUIS, *Eugène Motte, député-maire*, MM, Lille III, 1991.
- S. DION, *Les politiques municipales de concertation: néo-corporatisme et démocratie*. Dans: *Sociologie du travail*, (1984)2.
- S. DION, *La politisation des mairies*, Paris: Economica, 1986.
- M. DOBRY, *Sociologie des crises politiques*, Paris: PFNSP, 1986.
- P. DOGLIANI, *Un laboratoire de socialisme municipal: France, 1880-1920*, Paris VIII, Thèse doctorat nouveau régime, 1991.
- D. DULONG, *Mourir en politique. Le discours politique des éloges funèbres*. Dans: *RFSP*, 44(1994)4.
- D. DULONG, *Le président de la République: configuration et position prééminente*. Dans: A. GARRIGOU, B. LACROIX, dir., Norbert ELIAS, *La politique et l'histoire*, Paris: La Découverte, 1997.
- B. DUMONS, G. POLLET, *De l'administration des villes au gouvernement des hommes de la ville sous la Troisième République*. Dans: *Genèses*, 28(1997).
- B. DUMONS, G. POLLET, dir., *Elites et pouvoirs locaux. La France du Sud-Est sous la Troisième République*, Lyon: PUL, 1998.
- F. EWALD, *Histoire de l'Etat providence*, Paris: Grasset, 1996.
- A. FOURCAUT, *Bobigny, banlieue rouge*, Paris: PFNSP, 1986.
- B. GAÏTI, *De Gaulle, prophète de la Cinquième République*, Paris: Presses de Sciences PO, 1997.
- P. GARRAUD, *Discours, pratiques et idéologie dans l'évolution du parti socialiste*. Dans: *RFSP*, 28(1978)2.
- A. GARRIGOU, *Le vote et la vertu. Comment les français sont devenus électeurs*, Paris: Presses de la FNSP, 1992.
- D. GAXIE, *Economie des partis et rétributions du militantisme*. Dans: *RFSP*, 1(1977)27.
- J. GEORGE, *Histoire des maires de 1789 à 1939*, Paris: Plon, 1989.
- F. GOGUEL, *Géographie des élections françaises sous la Troisième et Quatrième république*, Paris: Armand Colin, 1970.
- P. GUIDONI, *Histoire du nouveau parti socialiste*, Paris: Tema, 1973.
- C. GUIONNET, *L'apprentissage de la politique moderne. Les élections municipales sous la Monarchie de juillet*, Paris: L'Harmattan, 1997.
- P. GUIGNET, *Le pouvoir dans la ville au 18ème siècle. Pratiques politiques, notabilité et éthique sociale de part et d'autre de la frontière belge*, Paris: Ed. de l'EHESS, 1990.
- M. HASTINGS, *Halluin la rouge*, Lille: PUL, 1994.
- H. HATZFELD, *Municipalité socialiste et associations. Roubaix: le conflit de l'Alma-Gare*. Dans: *RFSP*, juin 86.
- R. HOGGART, *La culture du pauvre*, Paris: Minuit, 1970.
- T. JUDT, *La reconstruction du parti socialiste (1921-1926)*, Paris: Presses de FNSP, 1976.
- D. LACORNE, *Les notables rouges. La construction municipale de l'union de la gauche*, Paris: Presses de la FNSP, 1980.

- F. LAFON, *Guy Mollet, secrétaire général du Parti socialiste SFIO. Recherche sur le principe du Mollettisme*, Thèse, EHESS, Paris, 1993.
- J. LAGROYE, *Sociologie politique*, Paris: Presses de la FNSP, 1993, 2ème Ed.
- R. LELEBVRE, Etre maire à Roubaix: la prise de rôle d'un héritier. Dans: *Politix*, 38(1997).
- R. LEFEBVRE, Le temps d'une campagne: une approche ethnographique. Dans: B. DOLEZ, A. LAURENT, D.M. WALLON-LEDUCQ, dir., *La revanche de la gauche*, Lille: Septentrion, 1998.
- G. LEFRANC, *Le mouvement socialiste sous la Troisième République (1875-1940)*, Paris: Payot, 1963.
- C. LIMBOURG, *Histoire de la section lilloise du parti socialiste SFIO de novembre 44 à mars 1971: les socialistes lillois et la politique*, MM, Lille III, 1993.
- J. LOJKINE, Le marxisme et les recherches urbaines. Dans: *Économie et humanisme*, (1980)252.
- J. LOJKINE, *La classe ouvrière et l'Etat: l'exception française des municipalités socialistes et communistes*, La Pensée, 1982.
- A. MABILEAU, C. SORBETS, dir., *Gouverner les villes moyennes*, Paris: Pédone, 1989.
- J.P. MARTIN, Origines et réalités du socialisme municipal. Dans: *Faire*, (1979)40.
- B. MÉNAGER, Le socialisme municipal dans le Nord. Des origines à 1939. Dans: *Cent ans de socialisme septentrional*, Collection 'Histoire et littérature régionales', Lille, 1995.
- J. MERRIMAN, *Limoges: ville rouge. Portrait d'une ville révolutionnaire*, Paris: Belin, 1990.
- E. MIQUET, *La gestion de la municipalité lilloise (1920-1939)*, MM, Lille III, 1968.
- J.P. MOLINARI, Les matrices de l'adhésion ouvrière au PCF. Dans: *Communisme*, 1987.
- J. MOREAU, *Les socialistes français et le mythe révolutionnaire*, Paris: Hachette, 1998.
- M. OFFERLÉ, *Les socialistes et Paris. Des communards aux conseillers municipaux*, Thèse Paris I, 1979, 2 tomes.
- M. OFFERLÉ, Illégitimité et légitimation du personnel politique ouvrier en France avant 1914. Dans: *Annales ESC*, juillet-août 1984.
- M. OFFERLÉ, *Les partis politiques*, Paris: PUF, 1987.
- M. OFFERLÉ, Le nombre des voix. Electeurs, partis et électorat socialiste à la fin du XIXème siècle en France. Dans: *ARSS*, (1988)71-72.
- L. OLIVIER, *Un exemple de social-démocratie dans le socialisme français: La fédération du Nord de la S.F.I.O. de 1944 à 1958*, thèse de doctorat, Lille II, 1992.
- J.G. PADIOLEAU, *L'Etat au concret*, Paris: PUF, 1982.
- M. POLLEZ, *La SFIO à Roubaix dans les années 1930-1940*, Lille III, MM, 1976.
- M. POLLEZ, *La gestion d'Henri Carrette, maire de Roubaix (1892-1901), la naissance du socialisme municipal dans le Nord*, thèse de troisième cycle, Lille III, 1986.
- M. POTTRAIN, *Le Nord au coeur, historique de la fédération du Nord du parti socialiste, 1880-1993*, Nord demain, 1993.
- P. POUCHAIN, *Les maîtres du Nord*, Paris: Perrin, 1998.
- R. PRONIER, *Les municipalités communistes*, Paris: Balland, 1983.
- G. PROSCHE, La dérive réformiste du socialisme municipal ou réformiste. Dans: *Cahiers de l'OURS*, 201, septembre-octobre 1991.
- B. PUDAL, *Prendre parti. Pour une sociologie historique du PCF*, Paris: Presses de la FNSP, 1988.
- N. QUILLIEN, *La SFIO à Roubaix et Tourcoing, 1905-1914*, DES, Lille III 1967.
- J.N. RETIÈRE, *Identités ouvrières*, Paris: L'Harmattan, 1994.
- H. REY, F. SUBILEAU, *Les militants socialistes à l'épreuve du pouvoir*, Paris: FNSP, 1991.
- B. ROMAN, J.C. SABBRE, *Roger Salengro*, Lille III, MM, 1977.
- P. ROSANVALLON, *Le peuple introuvable, histoire de la représentation démocratique en France*, Paris: Gallimard, 1998.
- M. SADOUN, *Les socialistes sous l'occupation. Résistance et collaboration*, Paris: FNSP, 1982.
- M. SADOUN, Sociologie des militants et sociologie du parti, le cas de la SFIO sous Guy Mollet. Dans: *RFSP*, Juin 1988.
- F. SAWICKI, *Les réseaux du parti socialiste. Sociologie d'un milieu partisan*, Paris: Belin, 1997.
- B. SIMMLER, *Un socialiste, Gustave Delory, 1857-1925*, Lille III, MM, 1972.
- M. SIMON, Les racines sociales de la social-démocratie dans le département du Nord. Dans: *La Nouvelle critique*, (1959)111.
- M. SIMON, *Attitudes politiques ouvrières dans le département du Nord*. Dans: *Cahiers internationaux de sociologie*, vol 36, 1964.
- F. SPICHT, *La notion de fief. Albert Denvers*, DEA, Etudes politiques, Lille II, 1993.
- R. VANDENBUSSCHE, Le pouvoir municipal à Douai sous l'occupation 1914-1918. Dans: *Revue du Nord*, avril-juin 1979, 241.
- R. VANDENBUSSCHE, La fonction municipale sous la troisième République. L'exemple du département du Nord. Dans: *Revue du Nord*, 1994.
- S. VÉNMEULEN, *La vie politique à Roubaix de 1900 à 1914*, MM, Lille III, 1997.
- C. WILLARD, *Le mouvement socialiste en France: les Guesdistes*, Paris: Editions sociales, 1965.

De gebroeders Chalmet: Jules, Pieter, Jozef en Florent (v.l.n.r.)

It's a family affair-Jozef Chalmet, burgervader

Piet Creve, Amsab

Sommige politieke carrières krijgen na verloop van tijd dynastieke allures. Bekende historische voorbeelden zijn vaders en zonen Anseele en Van Acker. Maar ook op meer bescheiden schaal en bij de aanvang van een politieke loopbaan kan familiale steun een rol spelen.

Jozef Chalmet was burgemeester van Zelzate van 1933 tot zijn overlijden in 1962. Hij begon zijn activiteiten aldaar kort na de Eerste Wereldoorlog. Toen werd hij de motor achter de lokale vakbondswerking. In de jaren daarvoor werkte Chalmet als metser bij het chemische bedrijf Kuhlmann in de kanaalzone. Na een conflict met de directie over lonen en werkomstandigheden vloog hij begin 1919 aan de deur. De Gentse socialistische vakbond merkte hem op en bood hem een opleiding als vakbondssecretaris aan. Dat bleek een goede investering: midden februari 1919 werd een vakbond opgericht met Chalmet als schrijver of secretaris, zijn broer Jules werd bode en nog een andere broer maakte deel uit van het bestuur. De latere Federatie der Socialistische Vakbonden Zelzate en Omtrek nam een hoge vlucht. Het was die syndicale werking die de ruggengraat vormde van een regionale beweging met Zelzate als kern, die ook op andere terreinen groeide. Volgens het verslag van het buitengewoon con-

gres van de BWP-arrondissementsfederatie Gent-Eeklo in 1927 telde de vakbond in Zelzate en omliggende 1751 leden, de ziekenbond had er 754 en de coöperatie 488. De *Vooruit* bereikte 412 lezers en het plaatselijke weekblad, het *Noorderlicht*, kon zelfs rekenen op 1850 lezers. Bij de verkiezingen van 1926 haalden de socialisten 3 van de 11 gemeenteraadszetels, 1 meer dan in 1921. Deze bemoedigende resultaten werden evenwel geboekt zonder dat Jozef Chalmet zelf een zitje had in Zelzaatse gemeenteraad.

Chalmet werd geboren in 1897 te Sint-Kruis-Winkel, een kleine buurgemeente van Zelzate. Hij kwam ter wereld in een kroostrijk katholiek boerengesin. Midden 1919 verhuisde de familie Chalmet naar een andere buurgemeente, Wachtebeke. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in het najaar van 1921 kwam er geen socialistische lijst op. Jozef Chalmet kon daar ook bezwaarlijk het initiatief toe genomen hebben, want hij vervulde van juni 1920 tot september 1921 zijn legerdienst. Voor zover hij in die periode tijd vond, stak hij die in de vakbondswerking. De wetgevende verkiezingen van 1925 maakten van de socialisten de grootste politieke formatie van het land, althans wat stemmenaantal betrof. Chalmet stond vijfde op de lijst voor de Kamer voor het arrondissement Gent-Eeklo. Dat gaf wel aan dat hij een runner-up was, maar zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger op 28-jarige leeftijd was toch een complete verrassing. Chalmet mocht dan wel een dosis geluk gehad hebben, een echte toevalstreffer bleek het later niet te zijn. Ook dit mandaat zou hij houden tot aan zijn dood. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 kwam de BWP voor het eerst op in Wachtebeke, zon-

der Jozef Chalmet op de lijst evenwel. De partij haalde er één verkozene... Florent Chalmet, een jongere broer van Jozef en eveneens metser van beroep. Op de eerste vergadering van de gemeenteraad lanceerde deze meteen vier voorstellen. Zo bepleitte hij gemeentelijke geldelijke steun aan en tewerkstelling van de plaatselijke werklozen en een toelage aan de mutualiteiten. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat hij hierbij logistieke steun kreeg van zijn broer-volksvertegenwoordiger. In 1927 verhuisde Jozef Chalmet naar Zelzate. Twee jaar later verhuisde het eerste socialistische gemeenteraadslid van Wachtebeke ook naar Zelzate.

In Zelzate zelf was er al vroeger een andere broer van Jozef Chalmet actief in de lokale politiek, met name Jules. Deze trok de lijst bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921. De socialisten haalden 2 van de 11 zetels; bij de verkiezingen van 1926 steeg dat aantal tot 3. Ook toen was Jules Chalmet lijsttrekker. Op de vijfde en nagenoeg onverkiesbare plaats stond Jozef Chalmet. Merkwaardig, want hij woonde toen nog niet in Zelzate. Bovendien hadden de twee broers nooit samen mogen zetelen. Allicht wou Chalmet met zijn naambekendheid de socialistische beweging in Zelzate en dus ook zijn broer Jules, een duw in de rug geven. Maar het waren de volgende gemeenteraadsverkiezingen die het politieke landschap in Zelzate ingrijpend zouden veranderen. In 1932 trok Jozef Chalmet zelf de lijst en weer groeide het aantal gemeenteraadszetels; ze hadden er nu 4. Belangrijker nog was het feit dat de socialisten de meeste stemmen haalden. Wat toen volgde, was een politiek imbrogljo. Katholieken en liberalen lieten de socialisten aan de kant staan, maar raakten het niet eens over een coalitie. Op een

gemeenteraadszitting begin 1933 eisten de socialisten een stemming over het college. Beide andere partijen onthielden zich in de overtuiging dat onthoudingen toch geen geldige stemmen waren. Die blunder had als resultaat dat Jozef Chalmet verkozen werd als eerste schepen en twee andere socialisten als tweede en derde schepen, telkens met 4 stemmen voor en 7 onthoudingen. Midden 1933 stelde een koninklijk besluit Chalmet aan als burgemeester. Hij begon onderhandelingen met de liberalen en eind 1933 was de parse coalitie een feit.

Dat Chalmet zijn energie niet onmiddellijk op het lokale vlak richtte, en meer specifiek op een zijte in de gemeenteraad, heeft allicht meerdere oorzaken. Noch zijn geboortedorp, noch zijn volgende woonplaats Wachtebeke boden echt een draagvlak voor de uitbouw van een socialistisch netwerk. De activiteit van Chalmet situeerde zich trouwens aanvankelijk vooral op syndicaal vlak. Zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger in 1925 confronteerde hem met een bredere horizon. Chalmet had een aantal interesses die het gemeentelijk kader overstegen. Zo omschreef hij zich ooit als 'anti-militarist in het diepst van zijn ziel'. Die pacifistische reflex had hij gemeen met heel wat jongemannen die het trauma van de Eerste Wereldoorlog hadden meegeemaakt. Chalmet heeft er ook nooit een geheim van gemaakt dat hij een overtuigd christen was en hij speelde een rol in de Belgische religieus-socialistische beweging. Ook op het vlak van de socialistische propaganda naar landbouwers (en vissers) toe nam hij talrijke initiatieven. Hij groeide zowat uit tot de specialist op dat terrein binnen de BWP. Zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger bood hem meer mogelijk-

heden deze belangstellingspunten uit te werken. Maar van op het moment dat Chalmet zijn aandacht voluit richtte op de gemeentepolitiek in Zelzate, had hij succes. Dat was dan wel voor een stuk te wijten aan geluk, maar dat hoor je als goed politicus af te dwingen. Bovendien genoot hij bij de uitbouw van zijn politieke carrière de steun van zijn familie, en meer bepaald van enkele broers.

B
R
O
N
N
E
N

**Lucien Vandenborre,
burgemeester van
Wortegem-Petegem**

Rik De Coninck, Amsab

Lucien Vandenborre (°1930) is sinds 1959 gemeenteraadslid van Elsegem, dat op 1 oktober 1971 fusioneerde met Wortegem, Petegem en Moregem. In 1976 werd aan de fusiegemeente Wortegem-Petegem nog een stuk van Ooike toegevoegd. De gemeente ligt nog net in Oost-Vlaanderen, tussen Oudenaarde, Waregem en Avelgem, Kluisbergen, Anzegem. We spraken met Lucien over die lange loopbaan.

Zou u uw dorp eens kunnen situeren?

Wortegem-Petegem is inderdaad niet gemakkelijk te situeren. De inwoners vallen onder drie telefoonzones, om maar een voorbeeld te geven. De ene fusiegemeente is al meer georiënteerd op Oudenaarde, de andere op Waregem. Maar er gaan ook veel mensen werken in Kortrijk en Gent, ter-

wijl we voor de verkiezingen campagne moeten voeren in Aalst-Oudenaarde-Ronse, en historisch gezien was de tewerkstelling in Wallonië en Frankrijk niet onbelangrijk. Er waren zelfs mensen die met de fiets iedere dag naar Frankrijk trokken om er te werken in de textiel. De Franse grens ligt op zo'n 25km, en dan moesten die mannen nog verder naar Tourcoing en Roubaix. Nu nog gaan mensen van Elsegem naar de hangevechten in Frankrijk. Maar dat zeg ik maar terzijde.

Nu heeft het ontstaan van de BSP in Elsegem veel te maken met West-Vlaanderen. Mijn vader was van Otegem en ging naar de meetings van Gust Debunne. Later ging hij in Elsegem wonen, in de wijk Boskant, die door de pastoor misprijzend buchtkant (bucht = afval) genoemd werd. De Boskant ligt dicht bij Anzegem en Gijzelbrechtegem, een West-Vlaamse gemeente met een sterke socialistische kern. Toen ik later bode werd van de Bond Moyson ging ik ook rond in die West-Vlaamse gemeenten. Mijn vader werkte als monteur in de textiel, in Vichte. Bij zijn huwelijk in 1928 is hij naar Elsegem gekomen. Hij opende er een beenhouwerij, winkel en café gezien de textielcrisis. Die beenhouwerij was belangrijk omdat de seizoenarbeiders met een vrachttje vlees de grens naar Wallonië of Frankrijk overstaken. Dat café is later het partijlokaal geworden.

De BSP is er in 1949 gesticht, dus later dan in enkele buurgemeenten.

Elsegem is klein en telde zo'n 1100 inwoners rond 1950. Maar het percentage leden van de vakbond en ziekenkas was er hoog. Voor de vakbond liepen we in 1960 alleen wat achter op Ruien, voor de Bond Moyson waren we bij de top-drie van het arrondis-

Lucien Vandenborre (5e v.r.) voor het SP-lokaal Palma

sement. De secretaris van de textielbond, Michel De Vos, heeft in Elsegem veel leden gemaakt onder de arbeiders van Lepoutre (Waregem). Op dat moment hadden we nog geen lokaal. Later heeft mijn vader de socialistische een lokaal ter beschikking gesteld. Daardoor is hij veel klanten verloren voor zijn beenhouwerij.

In 1946 zijn er voor het eerst enkele socialistische opgekomen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Maar ze werden niet verkozen.

Mijn oom Albéric Coussement stond op de lijst. Ikzelf ging toen nog naar school in het college te Oudenaarde en ik herinner me nog dat ik indertijd drie gazetten moest meebrengen uit Oudenaarde, *Het Laatste Nieuws* voor een gebouw, *Vooruit* voor mijn vader, en *De Rode Vaan*, die communistische gazette, was voor Albéric! Ik ben toen nog eens op het college betrapt met die gazetten. Ikzelf was ook sterk in politiek geïnteresseerd. Als de medestudenten op school me vijf frank gaven, dan gaf ik een meeting op de speelplaats, over eender welk politiek onderwerp. Als het mondeling examen was of ik een sprekebeurt hield had ik altijd 90%. Uiteindelijk heb ik ook voor beenhouwer geleerd, maar ik heb dat beroep niet lang uitgeoefend. Wegens mijn politieke meetings liep ik in het college soms tegen de lamp en werd ik gestraft.

U werd bode van Bond Moyson en het ABVV?

Dat was in 1951. Toen zijn we begonnen groeien. In Anex, een plaatselijke fabriek van radio- en televisietoestellen, waren 65% van de arbeiders lid van de Bond Moyson. Mijn vrouw Odette werkte er ook. De mensen van de fabriek stemden voor Odette bij

de syndicale verkiezingen voor het Comité Veiligheid en Gezondheid.

U was ook een medewerker van Julien Versieren, de senator van Oudenaarde.

Hij was maar tot zijn veertien jaar naar school geweest en ik typte zijn brieven. Onderaan zette ik mijn stempel van afgevaardigde van de Bond Moyson. En zo ging het vooruit. Dat was een samenwerking van de socialistische beweging in de breedste zin van het woord. Nu gebeurt dat niet meer, de vakbond, de Bond Moyson, de SP... elk gaat zijn eigen weg. Ik vind dat onlogisch en zeker geen ideale samenwerking tussen de takken van de beweging. Dat is spijtig.

Van het ABVV ben ik bode geweest tot 1959, ik moest ook de werklozen uitbetalen. Door de ledenwinst was dat niet meer te doen, Georges Dewaele heeft toen die taak van mij overgenomen. Ik heb hem nog een opleiding gegeven.

Naast de Bond Moyson was er natuurlijk de BSP.

Die was in 1949 opgericht en vanaf 1953 hadden we een gemeenteraadslid op een kartellijst met de liberalen. Tot de fusie in 1970 hebben we op kartellijsten gestaan. In 1964 haalden we net de meerderheid niet. De BSP-afdeling bleef groeien. Ik volgde ondertussen cursussen aan de kaderscholen van het ABVV. In 1960 liep ik school op zaterdag en zondag aan het Rijksinstituut voor Sociale Studiën van Kortrijk.

U heeft heel wat verenigingen opgericht: voor de duivenmelkers, voor de vinkeniers, voor de boogschutters, een toneelclub, een pronostiekclub...

... Ja, en naast de Bond van Socialistische

Gepensioneerden en de SVV hadden we ook een afdeling van de Jongsocialisten. We organiseerden van alles: we knoopten aan met de traditie van wielervedstrijden en noemden die de 1-meiprijs, we organiseerden sinterklaasfeesten, moederfeesten, later ook kreja-ateliers... We hadden ook veel vieringen zoals 20 jaar BSP, 200 leden, vlaginhuldigingen... Daar kwamen de avonden met volkscafé nog bij, waar ik meestal als conferencier en muzikale clown optrad.

Het café speelde een belangrijke rol.

In 1965 hebben we achteraan ons café 't Vaderland' een zaal gebouwd, 'De Palma'; wat interessant was voor de socialistische organisaties.

Hoe ging dat op een gemeente die toch erg katholiek was?

Ik heb wel altijd iedereen willen helpen, ik keek niet naar hun gezindheid. Zo kon ik ook veel mensen helpen omdat ik altijd raad vroeg aan deskundigen. Als er in 1971 voor de provincieraad moest gekozen worden en de BSP haalde hier 3000 stemmen, dan waren daar 2800 voorkeurstemmen voor mij bij. Ik ging bijvoorbeeld regelmatig naar de Commissie voor Pensioenen in Oudenaarde om de mensen te verdedigen die problemen hadden met hun pensioen. In die commissie zaten ook socialistische zoals Lucien Van Opbroeck uit Ronse. Vranckx heeft die rond 1962-1963 afgeschaft en dat vond ik geen goede maatregel omdat men van dan af naar de Arbeidsrechtbank moest als er betwisting was. De Arbeidsrechtbank schrikte de mensen af. Een rechtbank waar mannen zitten, in het zwart, met zo'n witte 'zeverlap'. En dat alleen voor hun pensioen- of invaliditeits- of werkloosheidsrechten.

Op het gebied van pensioenen was u zelf specialist.

In 1964 ben ik gestopt als bode van de Bond Moyson, ik vond dat ge meer vrijheid had om uw gedacht te doen in de politiek als ge geen bode waart van de ziekenkas. Ik heb toen een examen gedaan bij de Rijksdienst voor Pensioenen en heb daar dan ook gewerkt.

Vanaf 1958 was u onafgebroken gemeenteraadslid, en na de fusie in 1970 trok u de BSP-lijst in Wortegem-Petegem.

We haalden toen drie van de vijftien zetels en vormden een coalitie met de CVP, we hadden twee schepenen en de voorzitter van de COO. Dat heeft twaalf jaar geduurd, daarna hebben wij op voorstel van het federaal bestuur een coalitie aangegaan met de liberalen. Ik werd burgemeester van 1983 tot 1989. 't Is wel moeilijk besturen met de liberalen, die mannen kennen geen partijdiscipline, iedereen doet zijn gedacht. Ik wou bijvoorbeeld altijd al een sporthal oprichten op het domein van het vroegere kasteel van Elsegem. De gemeente had dit domein in 1974 aangekocht. De principesbeslissing om een sporthal te bouwen is er wel gekomen, maar een sporthal hebben we nog altijd niet. Misschien omdat ze in Elsegem zou staan en niet in Wortegem.

In 1970 haalde u 594 voorkeurstemmen, in 1994 nog 557. Zal u nog eens op de lijst staan in 2000?

Dat weet ik nog niet, de mensen die voor mij gestemd hebben zullen dat blijven doen. Ge zoudt bijna kunnen zeggen dat ik ze geleerd heb om te 'naamstemmen'. De SP heeft nog altijd veel succes in de gemeenten. Vorig jaar in mei hadden we ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de BSP-

SP een feestelijk etentje georganiseerd in de tent op het kasteeldomein, waarvoor er 700 inschrijvingen waren.

En nu?

Ondertussen ben ik als SP-gemeenteraads-lid nog politiek actief en heb ik nog talrijke beroepsbezigheden, in de BVBA Vandenborre-Halterman, bij een agentschap van P&V Verzekeringen en het Onderling Beroepskrediet van de Middenstand van Oost-Vlaanderen...

B R O N N E N

De strijd om het gemeentehuis. Walshoutem, 1946-1976

Bart Willems, Amsab

In de lokale (dorps)politiek wordt de strijd om het gemeentehuis vaak volgens heel eigen regels gevoerd. Aan de hand van een korte casestudy over Walshoutem wordt nagegaan hoe lokale politieke partijafdelingen deze strijd met elkaar aangingen.

In dit politieke verhaal over Walshoutem staan, alhoewel dit geen biografie is, de politieke activiteiten van de socialistische militant Roger Brugmans (*30 juli 1923, Montenaken) centraal. In een socialistisch verkiezingspamflet voor de gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1952 werd hij reeds omschreven als "de toekomst der partijafdeling" ⁽¹⁾ van het toen nog in de provincie Luik gelegen dorp Walshoutem (Houtain L'Évêque).

Wanneer Brugmans op 4 april 1989 ontslag nam als gemeenteraadslid had hij 36 jaar onafgebroken in de gemeenteraden van (Groot) Walshoutem en Groot-Landen gezeteld. Tijdens de periode 1958-1976 werd hij tot tweemaal toe tot burgemeester van Walshoutem gekozen. Hiermee was hij niet alleen de eerste maar tevens de enige socialistische burgervader die Walshoutem gekend heeft. Zijn politieke loopbaan was echter veel uitgebreider en gevarieerder dan de lokale politiek. Brugmans was immers tussen 1958 en 1965 provincieraadslid van Luik en telkens kandidaat voor de senaatsverkiezingen tussen 1965 en 1987. Verder was hij voorzitter van de Federatie Leuven tussen 1980-1991, een periode waarin grote namen als Rik Boel, Louis Tobback en Frank Vandenbroucke zouden doorbreken in de nationale politiek.

Brachten de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 en 1952 nog niet het verhoopte resultaat, deze van 1958 waren zonder meer een succes te noemen. Walshoutem kende met Röger Brugmans voor het eerst in haar politieke geschiedenis een socialistische burgemeester, wat op zich al opmerkelijk is gezien de socialistische partij voorheen nooit aan het bestuur had deelgenomen.

Uiteraard kwam dit resultaat niet zomaar uit de lucht vallen. De basis voor het succes van 1958 werd amper twintig jaar eerder met de oprichting van een BWP-afdeling te Walshoutem gelegd. Het was in 1938 dat, onder impuls van Isidoor Massin (1885-1956), de lokale partijwerking definitief gestalte kreeg. Onder zijn leiding werd de partij na de Tweede Wereldoorlog verder uitgebouwd met als hoogtepunt de opening van de met Luikse steun opgerichte coöperatieve winkel in 1949. Na het overlijden van

Massin zou Brugmans de fakkel van hem overnemen.

In de regio Landen was het politieke succes van de socialisten geen uniciteit. In tegenstelling tot de naburige landelijke kantons Zoutleeuw en Glabbeek (arrondissement Leuven) waar de socialisten nauwelijks voet aan de grond kregen, haalden ze in het kanton Landen wel een relatief hoog stemmenaantal⁽²⁾. Verklaringen hiervoor waren enerzijds te vinden in het feit dat de socialisten in het kanton Landen konden rekenen op de stemmen van pendelende arbeiders (richting Luik) en op de sterkere socialistische aanwezigheid bij spoorwegknooppunten⁽³⁾. Anderzijds kregen de Landense partijafdelingen steun van de Luikse socialistische beweging. De invloed vanuit het naburige Waremmes is inderdaad reeds in een zeer vroeg stadium aanwijsbaar⁽⁴⁾.

Zetelverdeling gemeenteraadsverkiezingen Walshoutem, 1938-1970

	Katholieken	Liberalen	Socialisten	Totaal	Bestuur
1938	4	5	0	9	Lib.
1946	3	6	0	9	Lib.
1952	3	4	2	9	Lib.-kath.
1958	3	4	2	9	Soc.-kath.
1964 ⁽⁵⁾	4	5	4	13	Lib.-kath.
1970	6	3	6	15	Lib.-soc.

Stonden de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 nog in het teken van de Tweede Wereldoorlog⁽⁶⁾ dan werden deze van 1952 te Walshoutem gekenmerkt door een tweestrijd tussen de liberale burgemeester Camille Lenaerts en de CVP'er Leclairre. Ondanks de publieke en persoonlijke

aanvallen vonden beide partijen elkaar na de verkiezingen toch nog⁽⁷⁾. Door een coalitie tussen de CVP en de Liberale Partij werden de twee socialistische verkozenen, Isidoor Massin en Roger Brugmans, uit het gemeentebestuur gehouden. Nochtans kon het verbreken van de liberale meerderheid, voornamelijk door socialistische winst, als hét belangrijkste politieke feit worden aangehaald. Controle op het bestuur (*"het geheim van hun vriendsjespolitiek zou niet meer bewaard blijven"*) via de oppositie werd dan ook als een ideale leerschool beschouwd om in de toekomst zelf het heft in handen te nemen. Enkele weken na de verkiezingen kwamen de socialisten reeds tot de conclusie dat *"hunne wankelende politiek is gebouwd op moerassige grond en zal vroeg of laat ineenstorten. Niettemin onze weg naar de overwinning is nog lang en bezaaid met wolffijzers en schietgeweren maar wij onderscheiden reeds aan het horizon de kroon die wij binnen zes jaar op ons hoofd moeten plaatsen"*⁽⁸⁾. Dat deze boude uitspraak in 1958 inderdaad uit zou komen was niet zozeer aan een 'grote sprong voorwaarts' te danken dan wel aan het feit dat de CVP van coalitiepartner wisselde.

Het is opmerkelijk dat Brugmans burgemeester werd. Niet alleen hadden de socialisten minder zetels dan de CVP, maar was er reeds een voorakkoord met de liberalen gesloten⁽⁹⁾. In dit voorakkoord was gestipuleerd dat de liberalen de burgemeester en de schepenen van openbare werken zouden leveren. Aan de socialisten werd de schepenen van financiën en openbaar onderwijs en het voorzitterschap van de COO voorbehouden.

Volgens de liberalen moest Brugmans in ruil voor zijn burgemeesterschap dan ook heel wat toegevingen aan de katholieken doen. De liberalen merkten dan ook bitter op:

Toespraak door Roger Brugmans naar aanleiding van het dertigjarig bestaan van BSP-Walshoutem in 1968. V.l.n.r.: Roger Brugmans, Alfons Vranckx, Willy Claes en Sylvain Libert

"Gij [Roger Brugmans] zijt zo fier, over uw nieuwe titel, maar och arme hoe weinig nut kunt gij eruit trekken!!! Gij zijt de speelbal geworden der katholieken, gij moet dansen zoals zij het willen omdat gij zowel in het schepencollege als in het gemeentebestuur de minderheid zijt" ⁽¹⁰⁾. Wanneer op de gemeenteraad van 18 augustus 1959 een vacante betrekking van onderwijzeres voor de gemeenteschool wordt toegewezen aan de echtgenote van de katholieke leider Tibau, vinden de liberalen hierin de bevestiging van hun stelling dat de burgemeester een 'gevangene is van de CVP'. De felle reactie van de liberalen valt voor een deel te verklaren uit het feit dat in het voorontwerp van overeenkomst met de socialisten was overeengekomen dat openstaande betrekkingen in het gemeentelijk onderwijs werden voorbehouden aan de gediplomeerden van het officieel onderwijs ⁽¹¹⁾.

Uiteraard hadden de socialisten een andere kijk op de zaak: "De waarheid is dat de huidige meerderheid in de gemeenteraad berust op een vergelijk waarin verbintenissen werden aangegaan, die door beide partijen loyaal dienen te worden nageleefd. De partij die deze overeenkomst verbreekt,

pleegt verraad" ⁽¹²⁾. Nochtans was niet iedereen het met deze zienswijze eens. In een anonieme brief werd Brugmans door 'een socialist' verweten teveel toegevingen aan de katholieken te doen. Indien hij verder zou gaan met deze politiek zou hij ongetwijfeld de hele partij tegen zich krijgen ⁽¹³⁾. Het moge duidelijk zijn dat dorpspolitiek vaak een hele evenwichtsoefening was waarbij langs alle kanten, al dan niet publiekelijk, druk werd uitgeoefend. De ploeg van Roger Brugmans ging de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 nochtans "vol optimisme, eensgezind en geestdriftig" tegemoet. De BSP zette dan ook graag 'haar' verwezenlijkingen tijdens haar verkiezingscampagne in de verf. Vooral de infrastructuurwerken, de modernisering van de gemeenteschool, de (gezonde) gemeentefinanciën en haar ijver voor de bouw van een nieuwe kerk waren thema's die veelvuldig bespeeld werden. In dat opzicht verschilde de BSP echter nauwelijks van de andere twee partijen. Dat de fusie van de vier gemeenten, Waasmont, Walsbets, Wezeren en Walshoutem tot Groot-Walshoutem geen punt van strijd

vormde kwam in hoofdzaak door het feit dat in alle vier de gemeenten de drie traditionele partijen reeds in de lokale politiek ingeburgerd waren.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1964 waren voor de socialisten een succes. Zij verdubbelden in de uitgebreide gemeenteraad (van 9 naar 13 zetels) hun aantal zetels tot vier. Dit succes was vooral te danken aan de toevoeging van de zetels die de socialisten reeds in 1958 behaalden in Waasmont en Walsbets⁽¹⁴⁾. Liberalen en katholieken wonnen elk één zetel. De ironie wilde echter dat de effectieve vooruitgang die de BSP nu wél boekte niet vertaald werd in succes op bestuurlijk vlak. Net als in 1952 gingen CVP en PVV ook nu weer met elkaar in zee. Voormalig burgemeester van Waasmont, Joseph Dumon, werd tot burgemeester benoemd. Deze coalitie was er volgens de socialisten enkel kunnen komen omdat de BSP-afdeling geweigerd had onder druk over de coalitievorming te onderhandelen. In een kladversie van een circulaire werd de oorzaak van het mislukken van de onderhandelingen bij de houding van de CVP-afdeling gelegd: *"Bij de voorbesprekingen over de vorming van een nieuw gemeentebestuur eiste de CVP-fractie van oud-burgemeester Brugmans, alvorens over te gaan tot verdere onderhandelingen, dat hij hun de principiële belofte voor de bouw der nieuwe kerk zou ter hand leggen"*⁽¹⁵⁾. Tijdens de gedwongen oppositie van de vier socialistische verkozenen werd voornamelijk het financieel beleid van de meerderheid op de korrel genomen⁽¹⁶⁾. Vooral het tekort in de gemeentekas en de verhoging van de belastingen werden geheld. Blijkbaar was dit de juiste politiek, want tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 zou de partij van Roger Brugmans andermaal winst boeken. Samen met de gevoerde op-

positiepolitiek was deze winst vooral te danken aan een doorgedreven verkiezingscampagne. De BSP-afdelingen van het kanton Landen hadden immers een gezamenlijke campagne op touw gezet. Vanaf februari 1970 werd de bevolking via de brochure *Voor-première* ingelicht omtrent het gemeentelijk programma van de BSP. Niet alleen werden daarin de gebruikelijke reclame-technieken toegepast waarbij de kandidaten werden voorgesteld, programmapunten bekendgemaakt en de lokale politieke toestand geëvalueerd, maar ook werd de bevolking aan een heuse enquête onderworpen. Dat de vragen vaak suggestief waren opgesteld was waarschijnlijk eigen aan het politieke spel⁽¹⁷⁾. De samenwerking tussen de verschillende BSP-afdelingen diende wat de socialisten betreft ook op het bestuurlijk vlak navolging te krijgen. Volgens Brugmans kon dat het best door de oprichting van intercommunales: *"Het gaat niet langer op dat zekere groepen van gemeenten elk voor zich het argument gebruiken dat zij bepaalde diensten niet aan kunnen, wegens te kleine bevolking, terwijl zij samen onder de vorm van intercommunales, de meest vooruitstrevende sociale, kulturele, onderwijs- e.a. initiatieven zouden kunnen verwezenlijken"*⁽¹⁸⁾. De campagne resulteerde alvast in winst voor de socialisten in de vier gemeenten van het kanton Landen⁽¹⁹⁾.

Werd Brugmans in 1958 door toegevingen van de CVP burgemeester, dan was ook in 1970 de politieke logica ver te zoeken. Aangezien de BSP tweemaal zoveel zetels (6) als haar coalitiepartner de PVV telde (3) mocht men aannemen dat Brugmans de burgemeesterssjerp voor zes jaar kon omgorden. Toch konden de liberalen het burgemeesterschap voor drie jaar in de wacht slepen (1971-1973)⁽²⁰⁾. Brugmans zelf werd burgemeester voor de periode 1974-1976.

Een verklaring voor deze politieke constructie staat te lezen in een opmerkelijk geschrift van de hand van René Leemans, lijsttrekker voor de PVV. In een vier bladzijden tellend pamflet gaat hij ongenueerd en onverbloemd in op de mislukte coalitievorming met de CVP. Het stuk is een reactie tegen de *"hatelijke en lasterlijke aanval van de CVP in haar laatste circulaire uitsluitend tegen mijn persoon gericht"* ⁽²¹⁾. Leemans doet omstandig uit de doeken hoe de onderhandelingen spaak liepen, in hoofdzaak door interne strubbelingen bij de CVP. Bij monde van Aimé Respen stelde de CVP voor om Edmond Sprimont ⁽²²⁾ (CVP) voor twee jaar als derde schepen te benoemen. Ook de eerste en tweede schepen moesten CVP'ers zijn, de PVV kreeg het burgemeesterschap toegewezen. Sprimont moest immers nog twee jaar schepen zijn om een pensioen van burgemeester en schepen te krijgen. Aangezien noch Respen noch Wauters hun plaats wilden afstaan aan Sprimont leek dit voorstel voor de CVP de enige oplossing om de interne moeilijkheden op te lossen. Het tweede voorstel van de CVP dat door Leemans *"een enig dokument in de gemeentelijke politiek van België"* werd genoemd, was voor de PVV nog minder aanvaardbaar dan het vorige. Door het feit dat de burgemeester in het openbaar over de bevoegdheden van de schepen het woord niet mocht voeren en hij *"alle aanvragen om sociale vergoedingen, door de CVP opgemaakt"* diende te ondertekenen *"zonder contact te nemen met de betrokken personen"* ⁽²³⁾ werd de functie van burgemeester ipso facto totaal uitgehold. De BSP had duidelijk begrepen dat, wilde zij ook nu weer niet aan de kant blijven staan, zij de PVV een aantrekkelijker voorstel moest doen dan de CVP. Het is dus begrijpelijk waarom het alternerend burgemees-

terschap met de BSP voor de liberalen heel wat gunstiger was dan de voorstellen van de CVP. Leemans wond er dan ook geen doekjes om: *"Liever 3 jaar het burgemeestersambt doch op basis van een kontrakt dat past in het kader van de PVV. Het bestuur van de PVV (en niet Leemans alleen) heeft de coalitie met de BSP afgesloten omdat deze overeenkomst berust op eerlijkheid, rechtvaardige verdeling en ondubbelzinnigheid. Uit de onderhandelingen met de CVP is voldoende gebleken dat er van deze principes geen sprake was. Gedurende de laatste 6 jaar hebben [we] dit meer dan eens aan de lijve ondervonden"* ⁽²⁴⁾.

De inwoners van Walshoutem moeten zeer verbaasd geweest zijn bij zoveel politieke openhartigheid. Of ze tevreden waren met de manier waarop in hun dorp politiek werd bedreven is nog maar de vraag.

De samenwerking die de socialistische afdelingen van het kanton Landen voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 hadden opgezet, kreeg door de oprichting van een overkoepelend partijbestuur, als gevolg van de samensmelting van de deelgemeenten Neerwinden, Attenhoven en Walshoutem tot Groot-Landen, een permanent karakter. De fusie van de gemeenten betekende tevens het einde van de autonome gemeentepolitiek van Walshoutem. Voortaan werd er voor het Landens gemeentehuis enkele kilometers verderop gestreden. Brugmans bleef als gemeenteraadslid van Groot-Landen een vooraanstaande rol spelen in deze Vlaams-Brabantse fusiegemeente.

(1) Amsab, I. Massin, 62/3/44.

(2) Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1946, 1952 en 1958 schommelde het stemmenaantal te Walsbets rond de 50%. *De socialisten. Honderd jaar socialistische beweging in het arrondissement Leuven (1885-1985)*, Leuven: CSC-Vormingswerk Gewest Leuven, 1986, p. 193.

- (3) G. VANSCHOENBEEK, De oorsprong van de sociaal-democratische aanwezigheid in de Vlaamse gemeentepolitiek. In: *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970)*, Brussel: Gemeentekrediet, 1994, p. 124.
- (4) Het was Joseph Wauters die vanuit Waremmen reeds in 1908 het initiatief nam tot de oprichting van het blad *Boeren en Werklieden, Orgaan van de Socialistische Federatie van Landen*. Het blad werd reeds in 1909 opgedoekt.
- (5) Fusie van de gemeenten Walshoutem, Walsbets, Wezeren, Waasmont tot Groot-Walshoutem.
- (6) Het pamflet *Provincie Luik. Socialistische Troepenschouw vóór 12 oktober 1952*, werd teruggevonden in een schenking van de SP-afdeling Landen aan Amsab. Dit archief is echter nog niet verwerkt en dus (nog) niet toegankelijk. Amsab, S/99051, socialistisch verkiezingspamflet 1946, *Geachte Kiezeressen en Kiezers: "Haar [de BSP] verkiezingssucces van Februari heeft ze niet te danken, zoals de CVP, aan het ophalen der stemmen van incivieken, noch minder door een agitatie rond de persoon van Leopold III"*, Amsab 62/3/38, l. Massin, *Walshoutem gemeenteverkiezing van 1946. De kiesstrijd is geopend* [1946].
- (7) Amsab, liberaal verkiezingspamflet Walshoutem, 1952, *Aan de heer Leclaire, kandidaat burgemeester van de CVP*. CVP-verkiezingspamflet Walshoutem, 1952, *Aan de heer Burgemeester Lanaerts Camille*.
- (8) Amsab, Algemene Vergadering 08.11.1952 (geschreven notities) p. 7.
- (9) De socialisten behaalden in 1958 met Roger Brugmans en Louis Peetersille twee zetels, de CVP drie (Gerard Tibau, Aimé Respen en Edward Kempeneers). Amsab, Map 1958, *Voorontwerp van overeenkomst tussen BSP en de LP. En Ontwerp van overeenkomst tussen de BSP en de Liberale partij*.
- (10) Amsab, Map 1960, Gemeente Walshoutem: *Bericht aan de bevolking. Politiek Schandaal* [1959].
- (11) Amsab, Map 1958, *Voorontwerp van overeenkomst tussen BSP en de LP*.
- (12) Amsab, Map 1960, De reactie van de socialisten is te lezen in het pamflet *Aan de bevolking van Walshoutem. De Hondsdagen van de Liberale Partij. Haar Parool: liegen en steeds doorliegen*.
- (13) Brief van 24.08.1959 aan Roger Brugmans van Mijnheer X.
- (14) In twee van de vier samengevoegde gemeenten kwamen de socialisten met een eigen lijst op (Walshoutem 2 zetels; Waasmont 1 zetel). Te Walsbets en te Wezeren werd er op een lijst gemeentebelangen gestreden. Te Walsbets werden twee socialisten gekozen, te Wezeren geen.
- (15) Amsab, Map 1970, *Het armzalig en katastrofaal beleid der Gemeente Walshoutem*, [kladversie], s.d. We weten niet of deze circulaire uiteindelijk ook verspreid werd.
- (16) Werden in 1964 voor de socialisten verkozen: Roger Brugmans, Georges Beyrus, Pierre Odeurs, Gustaaf Cartuyvels.
- (17) Bijlage bij *Voor-première*, juli 1970, nr. 3.
- (18) *Voor-première*, juli 1970, nr. 3, p. 2.
- (19) In Attenhoven won de BSP twee zetels, in Landen zeven, in Walshoutem twee en in Neerwinden één zetel.
- (20) Amsab, Dossier Burgemeesterschap 1974-1976, *Memorandum van overeenkomst tussen BSP en PVV voor de periode 1971-1976*, p. 2.
- (21) Amsab, Map 1971, Circulaire van René Leemans, 19.11.1970, p. 1.
- (22) Edmond Sprimont was achttien jaar burgemeester van Wezeren.
- (23) Amsab, Map 1971, Circulaire van René Leemans, 19.11.1970, p. 2.
- (24) Amsab, Map 1971, Circulaire van René Leemans, 19.11.1970, p. 4.

CONTACTADRESSEN AUTEURS

Ackaert Johan

Limburgs Universitair Centrum
Universitaire Campus, 3590 Diepenbeek
tel: (011) 26 86 64, fax: (011) 26 87 66
e-mail: johan.ackaert@luc.ac.be

De Nil Bart

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
tel: (09) 224 00 79, fax: (09) 233 67 11
e-mail: amsab@skynet.be

Fillot Serge

Institut André Cools
Rue du Village 77, 4400 Flémalle
tel: (04) 234 50 04, fax: (04) 233 01 75
e-mail: archives@institutandrecools.be

Lefebvre Rémi

CRAPS
Université de Lille II (faculté de droit)
Place Déliot
59000 Lille
e-mail: rlefebvre@hp-sc.univ-lille2.fr

Mares Ann

VUB
Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van
Brussel
Pleinlaan 2, 1050 Brussel
tel: (02) 629 25 80, fax: (02) 629 25 82
e-mail: amares@vub.ac.be

Martin Dirk

SOMA
Wetstraat, 155/2, 1040 Brussel
tel: (02) 287 48 11, fax: (02) 287 47 10
e-mail: dirk.martin@cegesoma.be

Peiren Luc

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
tel: (09) 224 00 79, fax: (09) 233 67 11
e-mail: amsab@skynet.be

Puissant Jean

ULB
50 rue Roosevelt, 1050 Bruxelles, CP 123
fax: (02) 650 39 21
e-mail: jpuissant@ulb.ac.be

Reynaert Herwig

RUG
Vakgroep Politieke Wetenschappen,
Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
Universiteitstraat 8, 9000 Gent
tel: (09) 264 68 71, fax: (09) 264 67 04
e-mail: Herwig.Reynaert@rug.ac.be

BELGIE-BELGIQUE

P.B.

GENT X

3/5327